“ મહેતા સંગીત શિક્ષક.

ભાગ ૧ લો.

પ્રસ્તાવના.

આ “ મહેતા સંગીત શિક્ષક ” ભાગ ૧ લો સંગીત પ્રેમી સજ્જનોની સેવામાં મુકતાં મને ઘણોજ હર્ષ થાય છે. મારા પ્રથમ પ્રયાસના ફળ રૂપે “ મહેતા હારમોન્યમ શિક્ષક ” ભાગ ૧ લો છપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલ તે તુરતજ પ્રસિદ્ધિ પામી ખપી જવા પામેલ છે. નોકરી અને વ્યાવ્હારિક ઉપાધીઓને લઈ ભાગ્યેજ ફુરસદ મળતી હોવાથી તે પુસ્તકમાં મારા તરફથી બીજાં પ્રસિદ્ધ થનારાં પુસ્તકો જણાવેલ છતાં હું પ્રસિદ્ધ કરી સંગીત પ્રેમી ભાઈઓની માગણીને પહોંચી વળી શકેલ નથી તો તેને માટે ક્ષમા ચાહું છું. વિશેષમાં હવે મારે બીજો ભાગ પ્રસિદ્ધ કરવો હતો, પરંતુ પહેલા ભાગની માગણીઓને પ્રથમ પહોંચી વળવું જોઈએ એમ ધારી પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કરેલ “ મહેતા હારમોન્યમ શિક્ષક ” ભાગ પહેલાની સમજુતીમાં અને ગાયનોમાં સુધારો વધારો કરી ચાલુ જમાનાને વધારે અનુકુળ પડે તે રીતે આ પુસ્તક તૈયાર કરેલ છે, અને “ મહેતા સંગીત શિક્ષક” ભાગ ૧ લો નામ રાખેલ છે. હાલમાં ફોનોગ્રાફનો પ્રચાર વિશેષ હોવાથી જનસમુહમાં પ્રસિદ્ધિ પામતાં ગાયનો આવાં પુસ્તકોમાં હોવાનું સૌ કોઈ ઇચ્છે એ કુદરતી છે. જો કે પ્રથમ શિખનારને માટે તે અઘરો વિષય

થઇ પડે તેમ છે, છતાં પણ તેમાં સરળતા જાળવી તેમાંથી કેટલાંક ઓછાં પ્રસિદ્ધ ગાયનો કાઢી તેની જગ્યાએ લગભગ અર્ધો-અર્ધ નવાં પ્રચલિત ગાયનો ઉમેરવામાં આવ્યાં છે.

ગુજરાત અને કાઠીયાવાડમાં "સંગીત"નો પ્રચાર હિન્દના અન્ય ભાગો કરતાં વધારે ઓછો જોવામાં આવે છે. એવા સંજોગોમાં કેવા પ્રકારથી સંગીત પ્રચાર કરવો એ વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે. જ્યાં સંગીતના જ્ઞાનનો અને તેના ઉત્તેજનનો અભાવ હોય એવાં સ્થળોમાં અઘરી અને કંટાળો ઉપજાવનારી શિક્ષણ પદ્ધતિનો ત્યાગ કરી અને શિખવનારના શોખને ઉત્તેજિત કરનાર સરળ અને મનોરંજક પદ્ધતિ અખત્યાર કરી શુદ્ધ રાગ રાગણીવાળાં સહેલાં અને સુગમ તાલ પદ્ધતિનાં ગાયનોના શિક્ષણથી શરૂઆત કરવી જરૂરની છે. એ રીતે રફતે રફતે સંગીતના ઉત્તમ જ્ઞાન તરફ શિખનારની ઇચ્છાને પોષણ મળશે એમાં સંશય નથી.

જે દેશમાં સંગીતનું યથાર્થ અને નિયમિત શિક્ષણ આપનાર સંસ્થાઓ અને શિક્ષકોનો અભાવ હોય તે દેશમાં સંગીતના પ્રચાર માટે એકજ પદ્ધતિવાળાં સરળ અને સસ્તાં સંગીતલેખન પદ્ધતિનાં પુસ્તકો બહોળી સંખ્યામાં છપાવી પ્રસિદ્ધ કરવાની અને તેનો ફેલાવો કરવાની ખાસ જરૂર છે. એવી રીતના પ્રચારના શુભ હેતુથી સ્થાનિક આલ્ફ્રેડ હાઇસ્કુલમાં એક સંગીત કલાસ ખોલી બાર વર્ષ સુધી વિદ્યાર્થીઓને સરળમાં સરળ જણાય તેવા માર્ગનો અનુભવ મેળવી આ લઘુ પુસ્તકમાં સંપૂર્ણ સંગીતવિદ્યાની સમજુતીની સાથે તાલ, માત્રા સહિત મૃદંગના ૨૦ પ્રચલિત તાલ અને નાટકનાં તદ્દન જાણિતાં મર્યાદિત તથા ઔધિક ૧૧૫ ગાયનો સારીગમની સાથે આપવામાં આવેલ છે, જેનો આજ દિવસ સુધીમાં

પ્રસિદ્ધ થઇ ચુકેલાં પુસ્તકોની સંખ્યામાં ઉમેરો કરવા રજા લઉં છું. તો તેનો આપ બ્હોળો ફેલાવો કરાવી અને સંગીત પ્રચારનાં પ્રયાસમાં મને વધારે ઉત્તેજન મળે તેમ કરી ઉપકારી કરશો, અને મારી આ સાહસિક યોજનામાં કાંઇ ભૂલચૂક જણાય તે સૂચવવા કૃપા કરશો એવી આશા રાખું છું. શરૂઆતના શિક્ષણ લેનારાઓને ગાયન બેસાડવામાં હુલાસ વધે અને ચાવીઓ ઉપર હાથનાં આંગળાં મુકતાં ઇચ્છિત ગાયન વગડે તેટલા માટે દીર્ઘ સ્વરોની તથા પલટાઓની જરૂર છતાં તેનો ઓછો ઉપયોગ કરેલ છે. તાલ પણ સરળતાથી આપી શકાય તેવા હેતુથી ઉસ્તાદી પદ્ધતિનો ત્યાગ કરી સ્થાન પણ બદલ્યાં છે, પરંતુ તાલ સુરનું યથાર્થ જ્ઞાન થયા પછી મહાવરાથી એ વિષય એની મેળે સમજાશે.

છેવટમાં મારી આ પુસ્તકની લંબાણુ પૂર્વક આપેલી પ્રસ્તાવના સમાપ્ત કરતાં પહેલાં ઉત્તેજનની આશા સાથે જ્ઞાનના પ્રમાણમાં થતી ભૂલચૂકને માટે માફી માગી લઉં છું; કારણકે સંગીત વિષયનો મારો મુખ્ય ધંધો ન હોવા છતાં સંગીત પ્રચારની તીવ્ર લાગણીને વશ થઇ તેવું સાહસ કરવાથી ન્યુનતા રહી જાય એ સ્વાભાવિક છે. વિશેષમાં મારા આ પ્રયાસમાં પ્રેમથી સહાનુભૂતિ દર્શાવનાર તેમજ લોકપ્રિય ગાયનો સુચવવા અને જોઇએ તો તેનાં નોટેશન પણ આપવા જેટલી તત્પરતા બતાવનાર રાજકોટ સદરમાં આવેલી શ્રી નરહરી પ્રસાદિક હારમોનીયમ કલાના માલિક લીલાધર લક્ષ્મીચંદ મહેતા તથા રાજકોટ પરામાં આવેલ સંગીત વિદ્યાલયના માલિક મોહનલાલ રૂગનાથનો ઉપકાર માનું છું.

સંગીત મહાત્મ.

પરમાત્માએ આ વિશ્વમાં પ્રેરેલા આત્મ તત્વના અનેક અમીઝરણામાં "સંગીત" નો પ્રભાવ તો અલૌકિકજ છે. 'સંગીત' એ સર્વવ્યાપક જગન્નિયંતાનોજ પવિત્ર આત્મા છે, અને તેના નિયમિત અભ્યાસથી તે અનંત સ્વરૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની પાસે લઇ જઇ તેના અનંત સ્વરૂપનું ભાન કરાવે છે. અનાદિ કાળથી ભારત ભૂમિના ભૂપતિઓ અને આર્ય વિદ્વાનો તેની અંતરંગ ઉપાસના કરતા આવ્યા છે. "સંગીત" જેવી મનુષ્યના મનને રંજન કરનાર તથા મોહ ઉપજાવનાર બીજી કોઇ કળા આ વિશ્વને વિષે જોવામાં આવતી નથી "સંગીત" એ એક જાતનો યોગ છે. તે બાળક, યુવાન, વૃદ્ધ, અને પ્રાણી માત્રને અત્યંત પ્રિય છે. ઘોડીઆમાં રડતો બાળક હાલરડાંથી આનંદ પામી છાનો રહી જાય છે. યુવાનો સંગીતના પ્રભાવથી અજ્ઞાન છતાં પણ પ્રેમથી ડોલે છે, અને વૃદ્ધો તો કીર્તનના આનંદમાં એકતાર થઇ સુખ અનુભવે છે. વળી તેમાં એવી અદ્ભુત શક્તિ છે કે સુસ્વર અને નિયમિત સંગીતના સેવનથી મનુષ્યની ઉદાસવૃત્તિ સદાને માટે નાશ પામે છે, અને તેના મનની ચિન્તા દૂર થાય છે. ગમે તેવો દૃઢ અને કઠણ મનનો મનુષ્ય પણ તેનાથી વશ થાય છે, એટલુંજ નહિ પરંતુ સર્પ સમાન ઝેરી અને વિકાળ પ્રાણી પણ મોરલીના સુસ્વર ઉપર અને મૃગ જેવાં ચંચળ પ્રાણી પણ વીણાના મધુર નાદ ઉપર મોહીત થઇ પરવશ બને છે, અને પોતાના પ્રાણનું પણ બલિદાન આપે છે.

જ્યારે "સંગીત" ની આવી સૂક્ષ્મતા અને શ્રેષ્ઠતા છે તો તે મનુષ્યનાં દુઃખ, પરિતાપ, શોક, ચિત્તશૂન્યતા તથા ખેદને કાપી નાંખે તો તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય થવા જેવું નથી!

રોગને મટાડવામાં જેમ વનસ્પતિઓમાં ગુણ છે તેમ સંગીત વિદ્યામાં પણ સામર્થ્ય છે. વનસ્પતિના સપ્રમાણ સેવનથી માત્ર રોગજ મટે છે, જ્યારે સંગીતના નિયમિત સેવનથી રોગ અને મનોવ્યાધિ બન્ને મટે છે; અને તેની સ્હાયતાથી શક્તિવાળાં સર્વ કામો ઉત્તમ બને છે. કુંભકને વધારવા સારૂ પ્રાણાયામના કઠણ પ્રયોગ કરતાં સંગીત કળા સર્વને માટે વધારે ઉત્તમ અને સુલભ સાધન છે તેના નિયમિત અને ભાવ પૂર્વક અભ્યાસથી રક્તાભિસરણ વેગથી ચાલી વિવિધ પ્રકારના મળને નાક, આંખ, કાન વિગેરે મળવિસર્જન ઇંદ્રિયોનાં દ્વારો સુધી લઇ જાય છે. રોગીને રોગથી મુક્ત થવા સારૂ ઔષધ લેવું પડે છે, પરંતુ ગાયનના નિયમિત અભ્યાસીના શરીરમાં રોગ પ્રવેશજ કરી શકતો નથી. કારણ કે ઔષધોપચારથી માત્ર રોગનુંજ નિવારણ થાય છે. પરંતુ સંગીતોપચારથી રોગની સાથે માનસિક ઉપાધીનો પણ નાશ થાય છે. સંગીત બાળક, અબળા અને વૃદ્ધ સર્વને ઉત્સાહ અને આરોગ્ય બક્ષે છે. વળી તે સ્ત્રીઓના આરોગ્ય માટે પણ ખાસ ઉપયોગી છે.

એ પ્રમાણે "સંગીત" મનુષ્યોને પવિત્ર અને સૂક્ષ્મ, હૃદયોન્નતિ બક્ષનાર અને આ વિશ્વમાં સર્વ પ્રકારનાં માનસિક દુઃખોમાં દિલાસા રૂપ છે. એક મહાન ફિલસુફ અને એક કેવળ જંગલી મનુષ્ય બન્નેને સરખો આનંદ આપનારી એ એક મહાન મંજુલ અને મનોહારિણી શક્તિ છે.

હાલમાં સંગીતનો પ્રચાર મોટે ભાગે માત્ર પેટ ભરવાના સાધન માટેજ થતો જોવામાં આવે છે, તેથી તેનું અલૌકિક મહાત્મ સમજી શકાતું નથી. વળી તે વિષય હાલમાં લંપટ સ્ત્રીપુરૂષોના મોજ શોખમાં વિશેષ પ્રસરેલું જોવામાં આવે છે, તેથીજ તેને નીતિ ભંગ કરનાર અને દુર્વ્યસન તથા દુર્ગુણોત્તેજક માની લેવું એ અતિ ભૂલ ભરેલું છે. તેનો સકારણ અને સપ્રમાણ સદુપયોગ સુરક્ષક અને દુઃખવિનાશક નીવડે છે. ભોગી તથા યોગીઓમાં સમાનતા આણે છે. દેહ, મન અને દેશને શાંતિ અને સત્યાનંદનો સાક્ષાત્કાર કરાવે છે. "સંગીત" ધર્મવિનાશક નથી પરંતુ તેનું સર્વ પ્રકારે પોષણ કરનાર છે. શારીરિક તથા માનસિક ધર્મનું રક્ષણ કરનાર તેના જેવી બીજી એકે કળા નથી. વ્યવહારિક અને પરમાર્થિક બન્ને માર્ગમાં, સ્થુલમાંથી સુક્ષ્મમાં, ઇહમાંથી પરમાં અને અજ્ઞાનમાંથી જ્ઞાનમાં જવાને ગૂઢ વિદ્યામાં તથા બ્રહ્મવિદ્યા સમજાવવામાં "સંગીત" શાસ્ત્રનીજ સહાયતા જોવામાં આવે છે. એવો એકે ધર્મ નથી કે જે સંગીતની સહાયતા વગર પ્રવર્ત્યો કે ટકી રહ્યો હોય. કારણકે સંગીતદ્વારાજ કોઈ પણ ધર્મ કે ઉપયોગી વિષય ઉપર સચોટ અસર કરી શકાય છે.

આપણા પ્રાચીન નાટકો, કાવ્યો અને પુરાણોમાં 'સંગીત' ની પરિપૂર્ણતા જોવામાં આવે છે, પરંતુ માધ્યમિક સમયમાં પરદેશીઓના હુમલાઓથી જાન-માલનું રક્ષણ કરવામાં "સંગીત વિદ્યા" ભુલાઇ ગઇ, અને તે પછી મહાન અકબરના સમયમાં કાંઇ પુનરૂદ્ધારને પામેલી ખરી, પણ ત્યાર પછી મોગલ સલ્તનતની સાથે ફરીને નાશ પામી. વળી હાલના વખતમાં રાજા પ્રજાની ફુરસદનો સઘળો વખત પરદેશીઓને ખટાવનારી વિદેશી રમત ગમતોમાં

ખર્ચાઇ જતાં હોવાથી સંગીત તરફનું ઉત્તેજન બંધ થયું, અને દેશની હરાઈ જતી દોલતને પરિણામે એ સ્થિતિ સામે ટકી રહેવામાં વિદેશીઓ સાથેની હરીફાઈની પ્રવૃત્તિને લઈ સંગીત તરફ લક્ષ ખેંચાતું બંધ થયું. એટલું છતાં પણ હાલમાં માત્ર શોખની ખાતર પણ કેટલાએક લોકો "સંગીત" ના તરફ વળેલા જણાય છે, અને તે વલણ હાલની નાટક કંપનીઓને આભારી છે એની ના કહી શકાય તેમ નથી. આવા સંજોગોમાં જો યોગ્ય પ્રયાસ હોય તો સંગીતનો ફરી પુનરૂદ્ધાર થાય એમાં શક નથી. વળી સંગીત હરેક શિક્ષણપદ્ધતિમાં અતિ ઉપયોગી સાધન છે, માટે મનુષ્ય માત્રને સંગીત જાણવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

નાદબ્રહ્મ.

નાદ શબ્દમાં જે **ન** શબ્દ રહેલો છે તે પ્રાણવાયુને ઉત્પન્ન કરનાર છે, અને જે **દ** શબ્દ રહેલો છે તે અગ્નિનો ઉત્પાદક છે. માટે **પંચમહાભૂત** તત્વોમાંના મૂળ તત્વો વાયુ અને અગ્નિના સંયોગથી **નદ** ધાતુ ઉપરથી **નાદ** શબ્દ થયો. નાદનાં **અખંડિત** અને ખંડિત એવા બે પ્રકાર છે. અખંડિત અવાજ સૂક્ષ્મ છે, અને તે બ્રહ્માંડમાં અને શરીરમાં નિરંતર થયાજ કરે છે. આપણાથી તે સાંભળી શકાતો નથી, પરંતુ તેનો અનુભવ એકાંતમાં યોગાભ્યાસ કરનારા મહાત્મા પુરૂષો સમાધિ દશામાં કરી શકે છે. એનો શબ્દ રૂપે નાદ થતો નથી, પરતુ તેનું ચિન્હ ૐ રાખવામાં આવેલ છે. નાદ સર્વવ્યાપી છે, તે આપણે રેડીઓથી જાણી શકયા છીએ. અમેરીકામાં થતી વાત કે અવાજ રેડીઓ વતી અહિં બેઠાં આપણે સાંભળીએ છીએ, તેથી તે આખા બ્રહ્માંડમાં વ્યાપ્ત છે, અને અખંડ છે.

ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય કાળથી અર્થાત ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય એ ત્રણે ગુણોથી પર એવું જે કાંઇ છે તે ૐકારજ છે. આત્મા બ્રહ્મ છે, અને ૐકાર પણ બ્રહ્મ છે. બ્રહ્મ વાચ્ય છે અને ૐકાર વાચક છે, પ્રાણીનો વ્યવહાર શબ્દોની સાથે રહેલો છે, અને શબ્દ માત્રથી ધ્વની કે નાદ પ્રગટ થાય છે. તેથી નાદનું અધિષ્ઠાન ૐકાર છે.

આકાશમાંથી વાયુ, વાયુમાંથી અગ્નિ, અગ્નિમાંથી જળ અને જળમાંથી પૃથ્વી, એ રીતે પંચ મહાભૂતોની ઉત્પત્તિ છે. શબ્દ એ આકાશનો ગુણ છે, માટે સર્વ આકાશની અંદર આવી જતા આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વીમાં નાદ રહેલો છે, અને તેથી તેના વગર એક અણું માત્ર પણ ખાલી નથી. એ રીતે એ પંચભૂતની બનેલી સકળ સૃષ્ટિમાં શબ્દ અથવા નાદ બીજ રૂપે રહેલ છે. એવો નાદ, જેમાંથી ધ્વની, અવાજ, શબ્દ વિગેરે અનાહત (અખંડિત) અને આહત–ખંડિત એવા નાદનાં જે રૂપો ઉત્પન્ન થતાં તે નાદ ચેતન રૂપ એટલે બ્રહ્મરૂપ છે, તેથી તેને **નાદબ્રહ્મ** કહે છે. એવા નાદબ્રહ્મમાં રહેલા અનાહત–અખંડિત નાદ ૐકારની નિરંતર ઉપાસના કરવાથી શરીરની અંદર રહેલા વાયુ અને અગ્નિની શક્તિથી વહેતા લોહીના પ્રવાહની સાથે આ મનોરંજક નાદ શક્તિથી બ્રહ્મરન્દ્ર વિકાસ પામે છે તેથી તેનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતાં મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે. આહતનાદ સંબંધી જ્ઞાન સંગીતના વિષય સાથે આપેલ છે. જુઓ પાનું ૩ જું.

આપણા જેવા સ્થુલ વૃતિના સામાન્ય મનુષ્યો આહત–ખંડિત નાદના, દીર્ઘ ધ્વની, અવાજ કે શબ્દની ઉપાસનાથી એટલેકે સંગીતની યથાર્થ ઉપાસનાથી પોતાનો ધ્વની અનાહત–અખંડિત ૐકાર

નાદમાં મેળવી તેની મનોરંજકતાનો અનુભવ કરે છે, અને તે વડે નાદબ્રહ્મનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષ મેળવે છે. એથી ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચારે પુરૂષાર્થ માટે સંગીત સાધન રૂપ છે. સઘળી ઇંદ્રિયોનો રાજા મન છે, મનનો લય પ્રાણનો પ્રવર્તક છે એથી મનનો લય નાદમાં થાય છે, તેથી સઘળી મનોવૃત્તિઓના ઉપર અંકુશ રાખવા માટે સંગીતની ઉપાસનાનો માર્ગ ઘણો સહેલો છે. સંગીતથી મનનો લય જલદી થઇ શકે છે તેથી જપ, તપ, ધ્યાન વિગેરે કરતાં સંગીત શ્રેષ્ટ છે. તે દુઃખ, પરિતાપ, શોક, ચિતની શુન્યતા તથા ખેદનો નાશ કરે છે. ત્યારે:-

ॐकारं विंदु संयुक्तं नित्यं ध्यायंति योगिनः
कामदं मोक्षदं चैव ॐकाराय नमो नमः

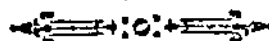
ભાવાર્થ:-બિંદુ સહિત જે ૐકારનું યોગી પુરૂષો ધ્યાન ધરે છે, એવા કામ અને મોક્ષ આપનાર ૐકાર રૂપ પરમાત્માને હું વારંવાર નમસ્કાર કરૂં છું. અસ્તુ.

રજપુત પરા, રાજકોટ. ગોવિંદજી હંસરાજ મહેતા.

મહેતા સંગીત શિક્ષક. ભાગ ૧ લો.

અનુક્રમણિકા.

સંગીત શાસ્ત્રની સમજુતી.

ગાયનોની અનુક્રમણિકા.

મંગળાચરણ. છંદ શ્રી શાર્દુલ વિક્રીડિત.

જન્માદિણીજ અન્વયાદિથી વિભુ અર્થજ્ઞ આ વિશ્વનો,
વિસ્તાર્યાં વિધિમાટ વેદ હ્રદયે મુંઝાય જ્યાં પંડિતો;
દીસે મૃગજળ પેઠ વિનિમય જ્યાં ત્રિસૃષ્ટિ સત્યે નહિ,
માયા હીન સદા સ્વજ્યોતિ સ્વરૂપે सत्यं परं धीं महि।

‖ જ – ન્મા – દિ – બીજ અ – ન્વયા – દિ થી વિભુ – ‖
‖ સા – સા – રી – ગમ પ – મ પ – મ નીં ધ પ – ‖

‖ અ – ર્થ – જ્ઞ આ આ વિ – શ્વ નો – ‖ વિ – સ્તા – ર્યા – વિધિ
‖ મ – પ – ધ સાં નીં ગ – પ મ – ‖ નીં – નીં – ધ – પ પ

મા – ટ વે – દ હ્રુ દ યે ‖ મું ઉં ઝા – ય જ્યાં આં પં – ડી તો – ‖
મ – ગ ગ – રી સા રી નીં ‖ નીં સા સા – રી મ ગ સા – રી સા – ‖

॥ ॐ श्री गणेशाय नमः ॥ ॐ श्री सरस्वत्यै नमः ॥

મહેતા સંગીત શિક્ષક.

ભાગ ૧ લો.

સંગીત શાસ્ત્ર.

સં એટલે સારી રીતે અને ગીત એટલે કોઇ પણ કવિતા જુદા જુદા સ્વરમાં ગાવી તે. વાજીંત્ર અને નૃત્ય જે સંગીતના મુખ્ય અંગ છે તેની સાથે ગાવું તેને **સંગીત** કહે છે.

સંગીતમાં સૌથી ઉપયોગી વિષય **ગીત** છે. સંગીતશાસ્ત્રમાં બે મુખ્ય વિષય સમાયેલા છે. ૧ **સંગીતકળા** અને **સંગીત વિદ્યા.**

૧. **સંગીતકળાઃ**–સંગીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે ગાવુ, બજાવવુ અને નૃત્ય કરવું તેને **સંગીતકળા** કહેવાય છે.

૨. **સંગીતવિદ્યાઃ**–સંગીત શાસ્ત્રના નિયમ પ્રમાણે હરકોઇ ગાયન ગાવા બજાવવા જેવું કરી આપવું કે જેનાથી ગાઇ બજાવી શકાય તેને **સંગીતવિદ્યા** કહેવાય છે.

સંગીતકળા અને સંગીતવિદ્યાના તાલ, સ્વર વિગેરેના ઉપયોગ સમજાવનારા નિયમોના સંગ્રહને **સંગીતશાસ્ત્ર** કહે છે.

૧. સ્વર જ્ઞાન.

સંગીતવિદ્યામાં ગાવાને માટે જે નિયમો એકઠા કરવામાં આવેલા છે તેનું બંધારણ નાદ ઉપર ઘડવામાં આવેલ છે. નાદ શબ્દમાં જે ન અક્ષર રહેલો છે તેનો અર્થ પ્રાણ એટલે વાયુ અને જે દ અક્ષર રહેલો છે તેનો અર્થ અગ્નિ એટલે ઉષ્ણતા, તે બન્નેના સંયોગથી જે સંભળાય છે તેને નાદ કહે છે નાદ બે પ્રકરના છે ૧. અનાહતનાદ અને ૨. આહતનાદ.

૧. અનાહતનાદ. જે નાદ ખંડિત થયા વગર નિરંતર થયાં કરે છે પરંતુ જે સામાન્ય માણસોથી સાંભળી શકાતો નથી તેને **અનાહતનાદ** કહે છે. આ અનાહતનાદમાં મનોરંજકતાનો ગુણ રહેલો છે પરંતુ તેનો અવાજ સુક્ષ્મ છે. તે સાંભળીશકવાને માટે ગંભીર શાંત સ્થાન અને ચિત્તની એકાગ્રતાની જરૂર છે. તેથી તેનો અનુભવ યોગાભ્યાસ કરનાર યોગી મહાત્માઓ સમાધી દશામાજ કરી શકે છે. એવા અનેક પ્રકારના અખડિત ગુપ્ત નાદ બ્રહ્માંડમાં તેમજ શરીરમાં નિરંતર થયાજ કરે છે. આહત અને અનાહતનાદનાં સાભળી શકાય તેવાં મૂળ રૂપને **નાદબ્રહ્મ** કહે છે, કારણ કે તે ચેતન રૂપ છે. તેનું ચિન્હ ધ્વનીરૂપે ૐ અર્થાત ઓમ્ રાખવામાં આવેલ છે સદ્ગુરૂએ બતાવેલા માર્ગ પ્રમાણે આ નાદની ઉપાસના કરવાથી શરીરની અંદર રહેલા વાયુ અને અગ્નિની શક્તિથી વહેતા લોહીના પ્રવાહની સાથે આ મનોરંજક નાદશક્તિથી બ્રહ્મરન્ધ્ર વિકાસ પામે છે તેથી તેનું યથાર્થ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતા મોક્ષ મળે છે. સ્થૂલવૃત્તિવાળા મનુષ્યના મનને આ અનાહત નાદ આનંદ આપી શકતો નથી.

૨. આહતનાદ એટલે જે વસ્તુના આઘાતથી થતો નાદ જે ખંડિત થાય છે. જે નાદ આપણા કે અન્ય પ્રાણીઓના સ્થૂલ શરીરમાંથી અથવા પદાર્થોના આઘાતથી ઉત્પન્ન થતાં સાંભળી શકાય છે તેવા સ્થૂલ નાદને **આહતનાદ** કહે છે. એ નાદ પામર મનુષ્યના મનને ખુશ કરી શકે છે. આહતનાદના **ધ્વનિ, અવાજ** અને **શબ્દ** એવા ત્રણ વર્ગ પાડવામાં આવેલા છે. જડ પદાર્થો કે વનસ્પતીના આઘાતથી જે નાદ સંભળાય છે તેને ધ્વનિ કહે છે, કારણકે તેવા નાદનો કાંઇ અર્થ થઇ શકતો નથી, પરંતુ તેને સાંભળીને તે શાનો અથવા શું અવાજ થયો તે જાણી શકાય છે. તેથી તેને **ધ્વન્યાત્મક** નાદ કહી શકાય છે. પ્રાણીઓના નાદને **અવાજ** કહે છે. તેને પણ ધ્વન્યાત્મક નાદની ગણનામાં લેવાગાં આવેલ છે. મનુષ્યથી બોલાની કોઇ પણ ભાષાના અક્ષરને બોલીને જે નાદ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે તેને **શબ્દ** કહે છે. શબ્દ વર્ણ અર્થાત અક્ષરથી જાણી શકાય છે. તેને વર્ણાત્મક નાદ કહે છે. કારણકે તેવાં વર્ણથી ઉત્પન્ન થતા નાદનો અર્થ થઇ શકે છે. આહતનાદમાં મધુર અને અમધુર એવા બે પ્રકારના નાદ છે. વીજળીના કડાકા, મેઘગર્જના, તોપના ધડાકા વિગેરે ધ્વની અને ગધેવ, ભેંસ, કાગડા, બગલા વિગેરેના અવાજો કાનને અપ્રિય અર્થાત **અમધુર** લાગે છે. અને ઘંટ, વાજાં, ઝાલર, મૃદંગ, વિગેરેના ધ્વનિ, કોયલ, મેનાં, મયૂર, વિગેરેના અવાજ કાનને ઘણાજ **મધુર** લાગે છે. એ પ્રમાણે **આહતનાદનાં** ધ્વનિ અને અવાજ એવા બે રૂપોમાંનાં મધુર નાદો આપણા મનને રંજન કરી શકે છે તેમના સૂક્ષ્મ સ્વરૂપને

શ્રુતિ (એટલે સૂક્ષ્મ સ્વર) અને સ્થૂલ સ્વરૂપને સ્વર કે સૂર કહે છે. સાધારણ ગાવા બજાવવામાં સ્થૂલ સ્વરો વપરાય છે અને ખાસ રાગ રાગણીઓનાં ખરાં સ્વરૂપથી ગાવા બનાવવામાં શ્રુતિઓ વપરાય છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રાણીઓના મધુર અવાજો અને જડ પદાર્થોના આઘાતથી થતા મધુર ધ્વનિઓ સાંભળનારના મન ઉપર અસર કરે છે અને તેમાં આનંદ, શાન્તિ અથવા કોમળતાની લાગણી ઉત્પન્ન કરે છે. તે સઘળા અવાજો અને ધ્વનિઓનું પ્રથક્કરણ કરી સંગીતાચાર્યોએ શોધી કાઢયું છે કે તે સઘળા અવાજો અને ધ્વનિઓનો માત્ર સાત પ્રકારના નાદમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. તે સાત નાદોને સંગીત-શાસ્ત્રમાં સ્વર કે સૂર કહે છે. એ સાત સ્વરોનાં નામ **ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત, અને નિષાદ** છે. મનુષ્યના કંઠ સિવાય બીજા પ્રાણીઓના અવાજ સાથે સરખાવતાં ષડ્જ મોરના અવાજ જેવો, ઋષભ ગાયના અવાજ જેવો, ગાંધાર બકરાના અથવા પાડાના અવાજ જેવો, મધ્યમ ક્રૌંચ પક્ષીના અવાજ જેવો, પંચમ કોયલના અવાજ જેવો, ધૈવત ઘોડાના અવાજ જેવો અને નિષાદ હાથીના અવાજ જેવો છે. એ સ્વરોના ઉચ્ચાર સ્થાનઃ-ષડ્જ સ્વરને બોલતાં નાક, કંઠ, તાળવું, છાતી, જીભ અને દંત એ છ સ્થાનની જરૂર પડે છે તેથી તેને ષડ્જ નામ આપ્યું છે. ઋષભ સ્વર, વાયુ, નાભી કંઠ અને મસ્તકની મદદ વડે ઉત્પન્ન કરી શકાય છે અને તે વૃષભની માફક અવાજ કરે છે તેથી તેને **ઋષભ** કહે છે. ગાંધર બોલતાં નાભી, કંઠ મસ્તક વિગેરે સ્થાનેથી વાયુ નાદ રૂપે ગંધર્વ સુખ તેથી તેને ગાંધાર કહે છે. મધ્યમ સ્વર, વાયુ,

નાભી અને હૃદય એટલે મધ્ય સ્થાનેથી ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તેને ધૈવત કહે છે. નિષાદ સ્વર બોલતાં વાયુ, નાભિ, કંઠ, તાળુ, મસ્તક વિગેરે સ્થાનેથી ઉત્પન્ન થવાથી તેને નિષાદ સ્વર કહે છે. એ સાતે સ્વરનો અવાજ ઉત્પન્ન કરવા માટે અનુક્રમે **સા, રી, ગ, મ, પ, ધ,** અને **ની** એવી ટુંકી સંજ્ઞાઓ મુકરર કરવામાં અવી છે. એ સાતે સ્વરો ષડજથી માંડીને નિષાદ સુધી અનુક્રમે એક બીજાથી ચઢીઆતા છે, એટલે સીડીનાં પગથીઆં ચઢવામાં આવે તેની માફક **સા** થી **રી, રી** થી **ગ** એમ **ની** અને તે ઉપરના **સા** સુધી સ્વરને ઉંચાં સ્થાનોમાં ચઢાવાય છે, અને ત્યાંથી પગથીઆં ઉતરવામાં આવે તેમ ઉપરના **સા** થી **ની, ની** થી **ધ** એ પ્રમાણે ઉતારાય છે. તે ચઢવા ઉતરવાની ક્રિયાને **આરોહણ, અવરોહણ** કરવું કહે છે.

૨. શ્રુતિ જ્ઞાન.

ઉપર જણાવેલ નાદના સ્થૂલ સ્વરૂપોને ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત અને નિષાદ કહે છે એ ઉપર જણાવવામાં આવ્યું, તે સ્વરોનાં શુદ્ધ સ્વરૂપો છે. તે સાતે સ્વરોની વચ્ચમાં તેજ સ્વરોનાં કોમળ, તીવ્ર એવાં ઉચાં નીચા બીજા સ્વરૂપો થાય છે. કોયલનો સ્વર સાંભળ્યા પછી મયુરનો સ્વર સાંભળતાં તેમાં અવાજના ફેરફારનું જેમ અનુમાન થય છે તેમ એ સાત સ્વરોના મુળ સ્વરૂપના અવાજના ફેરફારનાં અનુમાનને **શ્રુતિ** કહે છે. એ પ્રમાણે એ સાતે શુદ્ધ સ્વરૂપો અને તેનાં કોમળ તીવ્ર સ્વરૂપો મળી કુલ ૨૨ શ્રુતિઓ થાય છે. ષડ્જમાં એટલે **સા** સ્વરની ચાર શ્રુતિઓ થાય છે, તેમની ત્રીજી અને ચોથી શ્રુતિએ ઋષભ

એટલે રી સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. ઋષભની ત્રણ શ્રુતિઓ થાય છે, તેમાં ત્રીજી શ્રુતિએ ગાંધારનું એટલે ગ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે ગાંધારની બે શ્રુતિ છે, તેમાં બીજી શ્રુતિએ કોમળ અથવા શુદ્ધ મધ્યમનું એટલે મ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. મધ્યમની ચાર શ્રુતિઓ થાય છે, તેમાં બીજી શ્રુતિએ તીવ્ર મધ્યમનું અને ચોથી શ્રુતિએ પંચમનું એટલે પ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. પંચમની પણ ચાર શ્રુતિ છે, તેમાં ચોથી શ્રુતિએ ધૈવત એટલે ધ સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે. ધૈવતની ત્રણ શ્રુતિ છે. તેમાં ત્રીજી શ્રુતિએ નિષાદ એટલે ની સ્વરનું મિશ્રણ થાય છે નિષાદની બે શ્રુતિ છે, તેમાં બીજી શ્રુતિએ ટીપ સપ્તકના સા નું મિશ્રણ થાય છે. એ પ્રમાણે કુલ બાવીસ શ્રુતિઓ છે. આ શ્રુતિઓના જાતિ વિગેરે બીજા પણ ભેદ છે, પરંતુ આ પુસ્તકમાં તેવા લંબાણપૂર્વક જ્ઞાનની આવશ્યકતા નથી.

સામાન્ય ગાનાર તથા બજાવનાર દ્વાદશ શ્રુતિઓનોજ ઉપયોગ કરે છે. હારમોનિયમ, પીઆનો, ઓર્ગન, વિગેરે અંગ્રેજી પદ્ધતિનાં વાજીંત્રોમાં એ દ્વાદશ સ્વરથી વધારે શ્રુતિઓ કાઢી શકાતી નથી, તે દ્વાદશ શ્રુતિઓ નીચે પ્રમાણે છેઃ—

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સા	રી	રી	ગ	ગ	મ	મૅ	પ	ધ	ધ	ની	ની

(સંસ્કૃત સ્વરોને કોમળ સમજવાના છે અને મૅ ને તીવ્ર સમજવો અને સાદા ગુજરાતી અક્ષરો શુદ્ધ સમજવા)

બાવીસ શ્રુતીનો ઉપયોગ સારંગી, દીલરૂબા વિગેરે તતુ વાદ્યોમાં કાઢી શકાય છે અને ગાયનાચાર્યો અને ઉસ્તાદો તેને સારી રીતે ગાઈ બજાવી શકે છે.

તે બાવીસ શ્રુતીઓ નીચે પ્રમાણે છે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સા	રીઁ	રી	રી	ગઁ	ग	ગ	म	મ	મઁ	पॅ	प
૧૩	૧૪	૧૫	૧૬	૧૭	૧૮	૧૯	૨૦	૨૧	૨૨		
પ	धॅ	ध	ધ	नीँ	नी	ની	सॉ	सा	सां.		

(સંસ્કૃત સ્વરની ઉપર ˘ આવું ચિન્હ છે તે અતિ કોમળ, મઁ તીવ્ર અને ગુજરાતી વર્ણને શુદ્ધ અને ચિન્હ બગરના બાળબોધ વર્ણને કોમળ સ્વર ગણવા).

૩. સ્વરસપ્તક.

સ્વરજ્ઞાનમાં જણાવેલા સાત સ્વરો ઉપરાંત વધારે શુદ્ધ સ્વરો થઇ શકતા નથી. એટલે જો સ્વરની સીડીને આઠમે પગથીએ જઇએ એટલે કે ની ઉપરાંતના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં અવાજને ચઢાવીએ તો પ્રથમ આવતો ષડજ એટલે સા સ્વર પોતેજ એને એ સ્થાનમાં બમણો ઉંચો જણાય છે અને મુળ સ્થાનેથી નીચેના આઠમે પગથીએ નીચેના શુદ્ધ સ્વરમાં ગળુ ઉતારીએ તો પ્રથમનો સા પોતેજ પોતાના સ્થાનમાં નીચો જણાશે. તેથી સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની, એ સાત સ્વરો ઉપરાંત શુદ્ધ સ્વરૂપે આઠમું પગથીઉં નથી. તેથી તે સાત સ્વરનો અવિભક્ત મજુક હોવાથી તેને

સ્વરસપ્તક કહે છે. એ સ્વરો પોતાના સ્થાનમાંજ રહી ઉંચા નીચા બોલાતા હોવાથી સંગીતશાસ્ત્રમાં તેનાં ઓછામાં ઓછાં ત્રણ સપ્તક કર્યાં છે. તે મુળ ત્રણ સપ્તકના એકવીસ સ્વર આપણે માટે પુરતા છે. કારણકે એથી વધારે ઉંચે કે નીચે સ્વરે બોલવાની શક્તિ મનુષ્ય પ્રાણીના કંઠમાં નથી. એ ત્રણ સપ્તકનાં નામ ૧. મન્દ્રસપ્તક, મધ્યમસપ્તક, અને તારસપ્તક, રાખવામાં આવેલ છે.

મંન્દ્રસપ્તકના સ્વરો મધ્યમસપ્તકના સ્વરો કરતાં પોતાનાજ સ્થાનમાં નીચા બોલાય છે. તાર સપ્તકના સ્વરો મધ્યમ સપ્તકના સ્વરો કરતાં પોતાનાજ સ્થાનમાં ઉંચા બોલાય છે. એટલે મંન્દ્રસપ્તકના સ્વર કરતાં તાર સપ્તકના સ્વરો બમણા ઉંચા હોય છે.

કોઇના કાનમાં ધીમેથી બોલતાં જે અવાજ નીકળે છે અથવા જે સ્વરોને બોલતાં છાતીને મહેનત પડે છે તેવા સ્વરોના સપ્તકને મંન્દ્રસપ્તક કહે છે. સાધારણ વાતચીતમાં કે રોજ બોલવામાં તેમજ સાદા અવાજમાં કવિતા બોલવામાં જે સ્વરો નીકળે છે તે સ્વરોના સપ્તકને મધ્યમસપ્તક કહે છે અને દૂરથી કોઇને ઘાટો કાઢીને બોલાવવામાં અથવા તાળુસ્થાનમાંથી ઉચ્ચરવામાં જે સ્વરો નીકળે છે તેવા સ્વરના સપ્તકને તાર કે ટીપસપ્તક કહે છે.

જ્યારે સ્વરો પોતાનાજ સ્થાનમાં સ્થીર રહી ઉંચા બોલાય છે ત્યારે તેને ઉદાત્ત સ્વરો કહે છે, અને તે ઉંચા બોલાતા સાતે સ્વરોના સમૂહને ઉદાત્ત અથવા તારસપ્તક કહે છે.

જ્યારે સ્વરો પોતાના સ્થાનમાં અચળ રહી નીચા બોલે છે ત્યારે તે નીચા સ્થાનમાં બોલાતા સાતે સ્વરો અનુદાત કહેવાય છે અને તેના તેવા સ્વર સમુહને **અનુદાત્ત** અથવા **મન્દ્રસપ્તક** કહે છે. અને જો તેજ સ્વરો જ્યારે પોતાનાજ સ્થાનમા રહીને સમવૃત્તિમાં એટલે કુદરતી મૂળ અવાજમાંજ બોલાય છે ત્યારે તેને **સ્વરિત** કહેવામાં આવે છે અને તે મુળ સ્વર સમુહને **સ્વરિતસપ્તક** અથવા **મધ્યમસપ્તક** કહે છે.

આ પુસ્તકની **સંગીતલેખન** પદ્ધત્તિમાં એ ત્રણે સપ્તકનાં અનુક્રમે **ખરજ, મધ્યમ** અને **ટીપ** એ નામ રાખવામાં આવેલ છે.

ઉદાહરણ:—

મન્દ્રસપ્તક.	મધ્યમસપ્તક.	તાર કે ટીપ સપ્તક.
સા̣ રી̣ ગ̣ મ̣ પ̣ ધ̣ ની̣	સા રી ગ મ પ ધ ની	સાં રીં ગં મં પં ધં નીં

અનુમન્દ્રસપ્તક.	તારતર.
સા̤ રી̤ ગ̤ મ̤ પ̤ ધ̤ ની̤ સા̤	સા̈ રી̈ ગ̈ મ̈ પ̈ ધ̈ ની̈ સા̈

ઉપરના સપ્તકોમાં જણાવેલ સાત સ્વરો જ્યાં સુધી પોતાના અસલ સ્વરૂપમાં રહે છે ત્યાં સુધી તેમને **શુદ્ધ** સ્વરો કહે છે. એ શુદ્ધ સ્વરોમાંના કેટલાક સ્વરો વિકાર પામીને કોમળ અને તીવ્ર એવા પેટા સ્વરો બને છે. મુખ્ય સ્વરો તો સાતજ છે પણ તેમાંથી કેટલાક પોતાના અસલ સ્વરૂપથી ઉતરતા સ્વરૂપમાં જઇ **કોમળ સ્વર** બને છે અને મધ્યમ સ્વર પોતાના અસલ સ્વરૂપથી ચઢીઆતા

સ્વરૂપમાં જઇ **તીવ્ર સ્વર** બને છે. અવિકૃત **સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની** અને વિકૃત **રી, ગ, મ, ધ, ની** મળી કુલ સ્વર બાર થાય છે. **રી, ગ, ધ, ની, કોમળ** થાય છે, **મ તીવ્ર** થાય છે, અને **સા** અને **પ** અચળ એટલે અવિકારી રહે છે. એ પ્રમાણે એક સપ્તકમાં શુદ્ધ, કોમળ અને તિવ્ર મળી કુલ ૧૨ સ્વર રહેલા છે એટલે ત્રણ સપ્તકના મળી કુલ ૩૬ સ્વર થાય છે.

આ ત્રણ સપ્તક ઉપરાંત વધારે સપ્તકની ગણત્રી કરતાં **મન્દ્રસપ્તકથી** ઉતરતું સપ્તક રાખવામાં આવેલ છે તેને **અનુમન્દ્ર સપ્તક** કહે છે અને તેથી પણ ઉતરતા સપ્તકને **અત્યનુમન્દ્ર સપ્તક** કહે છે. તાર અથવા ટીપ સપ્તકથી ચઢીઆતા સપ્તકને **તારતર** અને તેથી પણ ચઢીઆતા સપ્તકને **તારતમ** સપ્તક કહે છે.

ગાનારના ગળાને અનુકુળ એવા કોઇ સ્વરને કલ્પિત ષડ્જ સ્વર સ્થાપી ગાવામાં આવે તો તે સ્વરથી સપ્તકની ગણત્રી થઇ શકે છે. એ ઉપરથી ધારો કે કોઇ ગાનાર પોતાના ગળાને માફક આવતા સપ્તકને અનુકુળ પડે તેટલા માટે મુળ ષડ્જ મુકીને મધ્યમ સપ્તકના પંચમ સ્વરને ષડ્જ કલ્પે તો તે ગાનારને મન્દ્રસપ્તકના પંચમ પહેલાના સઘળા સ્વરો **અનુમન્દ્ર સપ્તકના** સ્વરો થઈ જાય છે. તેમજ જો મન્દ્રસપ્તકના મધ્યમને કલ્પિત ષડ્જ સ્થાપે તો તાર સપ્તકનાં ગાંધાર પછીના સઘળા સ્વરો **તારતર** સપ્તકના સ્વરો બની જાય છે. સંગીત વિદ્યામાં એવાં સપ્તક સાત છે પરંતુ આ પુસ્તકની અંદર સંગીત લેખન પદ્ધતિમાં સાતે સપ્તક ન લેતાં અનુમન્દ્ર, મન્દ્ર, મધ્યમ. તાર, અને તારતર એ પાંચ સપ્તકને ઓળખવાની નીશાની આપી છે.

૪. ગ્રામ.

જેમ કેટલાંક માણસો અમુક માણસના આધિપત્ય નીચે રહે છે તેને કુટુંબ કહે છે તેમજ સંગીતવિદ્યામાં અમુક સ્વરના આધિપત્ય નીચે રહેતા સ્વરોના એકીકરણને "ગ્રામ" કહે છે. એવા પ્રચલિત ત્રણ ગ્રામ છે **પડ્જગ્રામ, મધ્યમગ્રામ** અને **ગાંધાર ગ્રામ.**

૧. પડ્જગ્રામઃ—નાસિકા, કંઠ, હૃદય, તાળુ જીવ્હા અને દાંતને સ્પર્શ કરી છ સ્થાનમાંથી ઉત્પન્ન થતા ષડ્જ સ્વરના આધિપત્ય નીચે રહેલા સ્વરોના સમુહને **પડ્જગ્રામ** કહે છે. આ ષડ્જ ગ્રામનો દરેક સૂર ઘણોજ સરળ અને આનંદ આપનારો છે. સર્વે શીખેલા તેમજ વગર શીખેલા જેઓ ગાય છે તેઓ આ ષડ્જ ગ્રામના સ્વરોથીજ ગાય છે.

મનુષ્યના કંઠમાંથી સ્વાભાવિક રીતે નીકળતા સામાન્ય સ્વરને ષડ્જ કલ્પવામાં આવ્યો છે. હવે કુદરતી રીતે સર્વે માણસના કંઠમાંથી સામાન્ય સ્વભાવિક સ્વર નીકળતો નથી, તેથી સર્વ માણસને અમુક કાલ્પનિક ષડ્જથી ગાવાનું અનુકુળ થઇ શકતું નથી, તેથી ગાનાર પોતાને અનુકુળ કોઇ **અન્ય** સ્વરથીજ ગાવાનો પ્રારંભ કરે છે. ખાસ કરીને હારમોન્યમ ઉપર શીખનાર જ્યારે પહેલી કળથી સા રી ગ મ ગાવાનું શરૂ કરે છે ત્યારે કેટલીક વાર આપણે જોઇ શકીશું કે તેજ સપ્તકના છેવટના સ્વર સુધી તેનું ગળું ખેંચી શકાતું નથી, તેથી તે પોતાને અનુકુળ પડે તેવો સ્વર પસંદ કરી ત્યાંથી સા રી ગ મ વિગેરે સ્વરોની યોજના કરી તેમાં ગાવાનું શરૂ કરે છે.

૨. મધ્યમગ્રામ:—ત્યાર પછીના **મધ્યમગ્રામ અને ગાંધારગ્રામ**ના સંબંધમાં કેટલાક અજ્ઞાનતાને લીધે એમ સમજે છે કે જ્યારે ગાવામાં કાલ્પનિક ષડ્જ અનુકુળ પડતો નથી ત્યારે **મધ્યમ**ને પોતાના કંઠને અનુકુળ માની તેને ષડ્જ સ્થાપી અનુક્રમે ઋષભ, ગાંધાર આદિ સ્વરોની યોજના કરી તેમાં ગાવાનું શરૂ કરે છે અને તેને મધ્યમ ગ્રામ કહે છે. એ પ્રમાણે મુકરર કરેલો ષડ્જ ગાવામાં અનુકુળ ન પડે તો **મધ્યમ** અગર ગાંધારને ષડ્જ માનવાનો એક નિયમ છે, અને તેથી **ષડ્જ, મધ્યમ**, અને **ગાંધાર**થી તેવી અનુકુળ ષડ્જની યોજનાથી તેમાં આવતા સ્વરોના સમુહને **ષડ્જ, મધ્યમ અને ગાંધારગ્રામ** કહે છે. વળી કેટલાક તો ભુલથી મંદ્રસપ્તક મધ્યમસપ્તક અને તારસપ્તકને જુદા જુદા ગ્રામ ગણે છે, પણ ખરી વસ્તુસ્થિતિ તેમ નથી.

મધ્યમગ્રામના સ્વરો ષડ્જ ગ્રામના સ્વરોની માફક સ્હેલાઈથી શીખી શકાતા નથી, પરંતુ ખાસ અભ્યાસથીજ તે શીખી શકાય તેમ છે. તેથી આ ગ્રામના સ્વરોથી ગાનારા ગુણીજનો અને ઉસ્તાદોજ ગાઇ શકે છે, પરંતુ તેઓનાથી પણ એ મધ્યમ ગ્રામના સૂર જાણી શકતા નથી. આવા ગ્રામમાં ગાવા બજાવવાનું કામ ઉંચુ જ્ઞાન ધરાવનારા આચાર્યો તથા ગુરૂઓ પાસેથી કઠીન પ્રયાસને અંતે મેળવી શકાય. આ **મધ્યમગ્રામના** સ્વરોમાં ગાનારા ઉત્તમકોટીના માણસો ગણાય છે.

૩. ગાંધારગ્રામ—આ ગ્રામ શીખવામાં **મધ્યમગ્રામથી** પણ વિશેષ કઠણ ગણાય છે. ઉત્તમકોટીના ગાયકો પણ તેમાં ગાઇ

શકતા નથી. માત્ર સંગીત વિદ્યામાં પૂર્ણ વિદ્વાન માણસોજ તે સંપાદન કરી શકે છે. એ ગ્રામમાં ગાઇ શકે તેવા માણસોને દેવની કોટીમાં મુકી શકાય. એ **ગ્રામના** સ્વરોમાં ગાનારા ગાંધર્વ લોકો કહેવાય છે; કારણ કે સાધારણ માણસોમાં તેને ગાવાની શક્તિ નથી.

ઉપર બતાવેલ ત્રણેમાંના દરેક ગ્રામમાં મુખ્ય સાત સ્વરો છે. સાત શુદ્ધ સ્વરો ઉપરાંત તેના કોમળ તીવ્ર મળી તે દરેક ગ્રામમાં એકવીસ શ્રુતિના સ્વરો છે. દરેકમાં સાત શુદ્ધ સ્વરના ત્રણ સમૂહ છે, તે ત્રણે **સમૂહો** ચોખ્ખી રીતે ઓળખવા માટે પ્રચલિત વ્યવહારમાં તેમનું ત્રણ **ગ્રામમાં** બંધારણ કરવામાં આવ્યું છે. કારણ કે એકવીસ શ્રુતિઓમાંથી દરેક ત્રીજી શ્રુતિનો એક એક સ્વર બોલવાથી શુદ્ધ સાત સ્વરના ઉચ્ચાર એકી વખતે થાય છે. કોમળ સ્વરોનો સમૂહ જાણવા માટે દરેક કોમળસ્વરો વાપરવાના હોય છે, અને અતિ કોમળ સ્વરો જાણવાને માટે તે સાતે સ્વરો અતિ કોમળ અવાજથી બોલાવવાના હોય છે. એ ઉપરથી સાતે શુદ્ધ સ્વરોમાંના દરેક સ્વરના ત્રણ ત્રણ ભેદ સ્પષ્ટતાથી જાણવાની એ એક ઉત્તમ પ્રકારની ક્રિયા છે.

ઉદાહરણ.

૧. ષડ્જગ્રામ.

શુદ્ધ સ્વર—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં.
ગ્રામ સ્વર—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં.

૨. મધ્યમગ્રામ.

શુદ્ધ સ્વર—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં
ગ્રામ સ્વર— સા રી ગ મ̃ પ

૩. ગાંધારગ્રામ.

શુદ્ધ સ્વર—સા રી ગ મ ગ પ ધ ની સાં રીં ગં
ગ્રામ સ્વર— સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

૫. મૂર્છના.

સ્વરગ્રામમાં શ્રુતિઓની સુવ્યવસ્થિત ગોઠવણ કરેલી છે. એક ગ્રામમાં બાવીસ શ્રુતિઓ છે. આ પુસ્તકના અભ્યાસકોની શકિત અનુસાર બાર શ્રુતિઓ લેવામાં આવી છે. કોઇ પણ રાગ ગવાતો હોય છે ત્યારે કોઇ એક અનુકુળ સ્વર કે શ્રુતિથી સાત શુદ્ધ સ્વર કે તે સાત સ્વર સુધીમાં આવતી બાર શ્રુતિઓ ઉપર આરોહણ કરી પાછા તેને તેજ સ્વર કે શ્રુતિ સુધી અવરોહણ કરી જવું તેને મૂર્છના કહે છે. જેમકે મધ્યમ સપ્તકના શુદ્ધ ગાંધારથી શરૂ કરી તાર સપ્તકના કોમળ ગાંધાર સુધી આરોહણ કરીને ત્યાંથી પાછાવળી શરૂઆતના મધ્યમ સપ્તકના શુદ્ધ ગાંધાર સુધી ઉતરી આવતાં એક મૂર્છના થઇ.

ઉદાહરણઃ—

૧. આરોહણઃ-ગ, મ, પ, ધ, ની, સાં, રીં.
અવરોહણઃ-રીં, સાં, ની, ધ, પ, મ, ગ

૨. આરોહણઃ-ગ, મ, મૅ, પ, ધ, ધ, ની, ની, સાં, રીં, રીં, ગં
અવરોહણઃ-ગં, રીં, રીં, સાં, ની, ની, ધ, ધ, પ, મૅ, મ, ગ.

એ પ્રમાણે ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ, ધૈવત અને નિષાદ એ સાતે સ્વરો ઉપરથી અથવા તેની શ્રુતિઓ ઉપરથી મૂર્છના કરી શકાય છે. એ રીતે ત્રણ સપ્તકની ચોર્યાસી મૂર્છના થાય છે.

૬. તાન.

ગાતી બજાવતી વખતે સ્વરોને એકજ કંપની સાથે ચક્રની માફક ઝડપથી લેવામાં જે ક્રિયા કરવામાં આવે છે તેને તાન કહે છે. આવી તાન ગાયનના રાગમાં ઉત્તમ મીઠાશ ઉત્પન્ન કરે છે. એવી તાન સાત પ્રકારની છે. સપ્તકમાં આવતા સાતે સ્વરો ઉપર નીકળતી તાનને **સંપૂર્ણતાન** કહે છે. છ સ્વરો ઉપર નીકળતી તાનને **પાડવતાન** કહે છે, પાંચ સ્વરો ઉપર નીકળતી તાનને **ઔડવતાન** કહે છે, ચાર સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને **સ્વરાન્તર તાન** કડે છે, ત્રણ સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને **સામિકતાન** કહે છે, બે સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને **ગાથિકતાન** અને એક સ્વર ઉપર નીકળતી તાનને **આર્ચિકતાન** કહે છે.

૧. સંપૂર્ણતાન— આ આ આ આ આ આ આ આ
સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

૨. પાડવતાન— આ આ આ આ આ આ
સા રી ગ મ પ ધ

૩. ઔડવતાન— આ આ આ આ આ
સા રી ગ મ પ

૪. સ્વરાન્તરતાન— આ આ આ આ
સા રી ગ મ

૫. સામિકતાન— આ આ આ
સા રી ગ   ૬. ગાથિકતાન— આ આ
સા રી

અથવા આ આ
રી સા અને આર્ચિકતાન— આ
સા અથવા આ આ
સા સા અથવા

આ
રી અથવા આ આ
રી રી

૧. **આર્ચિકસ્તાનમાં** માત્ર એકજ સ્વર હોવાથી એકજ સ્વર અમૂક સંખ્યામાં ગોઠવી શકાય જેમકે, સા સા, સા સા સા સા અથવા રી રી, રી રી રી રી.

૨. **ગાથિકતાનમાં** બે સ્વર હોવાથી પ્રથમ પહેલો બીજો અને પછી બીજો પહેલો એમ સ્વરો ગોઠવવાથી વધારેમાં વધારે બે તાન થાય છે, જેમકે સારી અથવા રીસા.

૩. **સામિકતાનમાં** ત્રણ સ્વર આવે છે, તેથી તેને ઉલટા સુલટા ગોઠવતાં નીચે પ્રમાણે છ પ્રકારની તાન થાય છે.

૧. સારીગ ૨. રીસાગ ૩. સાગરી ૪. ગસારી ૫. રીગસા ૬. ગરીસા.

એ પ્રમાણે સ્વરાન્તર તાનમાંથી ૨૪, ઔડવ તાનમાંથી ૧૨૦, પાડવ તાનમાંથી ૭૨૦ અને સંપૂર્ણ તાનમાંથી ૫૦૪૦ પ્રકારની તાન થાય છે.

એ ઉપરાંત નીચે પ્રમાણે પણ તાનો થઇ શકે છે.:—

૧. સારી, રીગ, ગમ, મપ, પધ, ધની, નીસા.

૨. સારીગ, રીગમ, ગમપ, મપધ, પધની, ધનીસાં.

૩. સારીગમ, રીગમપ, ગમપધ, મપધની, પધનીસાં.

આ પ્રમાણે સ્વરોને આડા અવળા ગોઠવી અનેક તાનો ઉપજાવી શકાય છે.

આવી તાનો સૌ કોઇને બહુજ ગમે છે. પરંતુ એ તાનો તાલની માત્રાની ગણત્રીના પ્રમાણમાંજ કાઢવી જોઇએ. નહિતો ગાયનની મીઠાશ ઉડી જતાં નિરરસ બને છે.

૭. સ્વરજાતિ.

રાગ રાગણીઓના બંધારણને માટે જૂદા જૂદા સ્વરોના મિશ્રણથી જૂદી જૂદી અસંખ્ય જાતિઓ થાય છે. એકજ જાતના સ્વરોથી કે જૂદા જૂદા સ્વરોથી જે આકૃતિ બને તેને **સ્વરજાતિ** કહે છે. સાત સ્વરોની સાત શુદ્ધ જાતિઓ બને છે. જેમકે—

સ્સા, ર્રી, ગ્ગ, મ્મ, પ્પ, ધ્ધ, ન્ની. જેમ જોડા અક્ષર ઝપ્પ વંચાય છે તેમ બળે સ્વરોમાં પ્રથમના સ્વરનો ઉચ્ચાર થતો નથી પરંતુ બોલાતા પહેલાં બીજાની સાથે મળી જાય છે. એ ઉપરથી સાતે સ્વરની નીચે પ્રમાણે સાત જાતિ છે.

૧. ષાડ્જી, ૨. આર્ષભી, ૩. ગાંધારી, ૪. મધ્યમા, ૫. પંચમી, ૬. ધૈવતી, ૭. નૈષાદી.

ઉદાહરણઃ-ન્સા, સ્રી, ર્ગ, ગ્મ, મ્પ, પ્ધ, ધ્ની, ન્સાં.

ધ્ન્સા, ન્સ્ર્ગ, સ્ર્ગ, ર્ગ્મ, ગ્મ્પ, મ્પ્ધ પ્ધ્ની, ધ્ન્સાં.

એ પ્રમાણે અનેક જાતિમા તેનું બંધારણ થઈ શકે છે.

૮. ગમક.

બળે સ્વરની ગાઠને કંપિત કરી ત્વરીતગતીથી લેવામાં આવે તેને **ગમક** કહે છે એ એક તાનનો સ્વતંત્ર પ્રકાર છે, પરંતુ તાન અને ગમકમાં ફેર છે. તાનમા ગમે તેટલા સ્વરો ગોઠવી શકાય છે. વચ્ચેથી કેટલાક સ્વરો પડતા પણ મેલી શકાય છે, અને મન્દ્ર સપ્તકના સ્વરોથી તાર સપ્તકના સ્વરો સુધી તાન કાઢી શકાય છે, પરંતુ ગમકમાં તો બબ્બે સ્વરોની જોડી લેવાય છે,

તેથી તેના કંપ બબે સ્વરોમાં બે વખત ગોઠવાએલ હોય છે, જેમકે:—

સાગસાગ, સામસામ, સાપસાપ, અથવા રીમરીમ, ગપગપ, મધમધ.

૯. મીંડ.

એક સ્વરથી બીજા ગમે તે સ્વર સુધી ત્વરાથી જઇ તે બે વચ્ચે આવતા સ્વરોને જરા પણ બાધ કર્યા વગર પાછા અસલ સ્વર ઉપર આવવું તે ક્રિયાને મીંડ કહે છે. જાતિમા બે અથવા ત્રણ સ્વરથી પોતાનું અંગ બતાવી શકાય છે, અને તે રાગનું એકજ અંગ બતાવી શકે છે. મીંડમાં તો ષડ્જ સ્વરથી કંપ શરૂ કરી ગાંધાર, મધ્યમ કે પંચમ સુધી જઇ વચ્ચે રહેલી શ્રુતિઓ ન સંભળાય તેવી રીતે સ્પર્શ કરી અસલ સ્વર ઉપર આવી જાય છે, અને તે વખતે પહેલા અને છેલ્લા સ્વર સિવાય બીજા સ્વરો જરા પણ બહાર પડતા સંભળાતા નથી. મીંડ જે સ્વરથી શરૂ કરવામાં આવે તેજ સ્વર ઉપર પાછુ આવવુંજ જોઇએ એમ સમજવાનું નથી. વચ્ચે અનુકુળ સ્વર ઉપર પણ પાછા વળતાં સ્થીર થઇ શકે છે.

ઉદાહરણ:—

૧. સારીગરીસા, ૨. સારીગમરીરીસા, ૩. સારીગમપમગરી સા ૪. સારીગમપમગ.

૧૦. અલંકાર.

સંગીતમાં વપરાતા સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની, સ્વરોમાંથી બે ત્રણ ચાર કે વધારે સ્વરોના જૂદી જૂદી રીતે આરોહ અવરોહ કરવાની ક્રિયાને અલંકાર કહે છે.

ઉદાહરણ—સારી, રીગ. ગમ, મપ, પધ, ધની, નીસાં, અથવા સારીગ, રીગમ, ગમપ, મપધ, પધની, ધનીસાં, અથવા સારીગમ, રીગમપ, ગમપધ, મપધની, પધનીસાં.

આવા અલંકારો અસંખ્ય ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. ગાવામાં કંઠની અને બજાવવામાં હાથની યોગ્ય તૈયારી કરવા માટે તેના ખાસ અભ્યાસની જરૂર છે. કારણ કે તે સિવાય તાન, મૂર્છના ગમક વિગેરે રાગના શણગારોનો ઉપયોગ કરવામાં સરળતા પડતી નથી.

૧૧. આલાપ.

કોઈ પણ રાગ રાગણી શરૂ કરતાં પહેલાં આરોહ અવરોહમાં તેના વાદી સંવાદી વગેરે તેજ રાગ રાગણીના અંગરૂપ સ્વરોનો વિસ્તાર કરી તેમાં આવતા સ્વરોનું મિશ્રણ કરી તેનું ચોખ્ખું સ્વરૂપ જણાવવામાં આવે તેને **આલાપ** કહે છે. જેમકે ઇમન કલ્યાણમાં સા રી ગ મેં પ ધ ની સાં એ સ્વરો આવે છે. તેનું સ્વરૂપ જણાવવા માટે ની, રી, ગરી, સા, પમેં ગરી, સા એ પ્રમાણે બોલવું અગર વગાડવું, જેથી કલ્યાણ રાગનું ચોખ્ખું સ્વરૂપ જણાય છે.

૧૨. લય.

૧૩. કાળ જ્ઞાન.

સંગીતશાસ્ત્રમાં કાળ સંગીતનો આધારભૂત છે તેથી સંગીત શાસ્ત્રનું સઘળું બંધારણ સ્વર અને કાળ ઉપર છે. સંગીતમાં સ્વરની સાથે કાળનું પ્રમાણ લેવામાં ન આવે તો સ્વરના ધ્વનિના લયનો નાશ થતાં ધ્વનિની મધુરતાનો લોપ થાય છે અને તેથી ગાનારના તથા સાંભળનારના મનમાં ખરો આનંદ અને અસર ઉત્પન્ન થતાં નથી. અહિં કાળના બહુ ઉંડા જ્ઞાનમાં ન ઉતરતાં માત્ર આપણને સાધારણ વપરાશમાં ઉપયોગી એવા ૮ કાળ વિષેની સમજ આપવામાં આવે છે. કાળ એટલે જગતની સાથે જે વહન કરે છે તે વખત. આપણે એક ટકોરો કરીએ તેનો અવાજ ઉત્પન્ન થવામાં જે વખત લાગે છે તેનાથી પણ તેનાં અનંતગણાં નાનાં સ્વરૂપો કલ્પતાં કાળ આખરે સૂક્ષ્મ રૂપે અનાદિ અને અનંત જણાય છે. આપણા સામાન્ય જ્ઞાનમાં કાળના નાનામાં નાના સ્વરૂપને અણુ તરીકે જાણીએ છીએ, તેનાથી લઘુ સ્વરૂપનું નામ ત્રુટિ પણ કેટલાએકના સાંભળવામાં આવ્યું હશે. ઘડીઆળના સેકન્ડનો જે અવાજ થાય છે તેટલા કાળના સ્વરૂપને લઘુ કાળ સમજવો એ રીતે સેકન્ડના આઠમા ($\frac{1}{8}$) ભાગને ત્રુટિ, ચોથા ($\frac{1}{4}$) ભાગને અણુ, બીજા $\frac{1}{2}$ ભાગને દ્રુત, તેના પોતના જેટલાજ કાળના સ્વરૂપને લઘુ, તેનાથી બમણા (૨ ગણા લાંબા) સ્વરૂપને ગુરૂ, ચારગણા (ચોગણા) સ્વરૂપને કાકપદ (દ્વી ગુરૂ), આઠગણા સ્વરૂપને હંસપદ અને ૧૬ ગણા સ્વરૂપને મહાહંસપદ. એવા સ્વરો કેટલી ઝડપથી બોલવા કે લંબાવવા તે બતાવનાર આઠ કાળનું જ્ઞાન અને તેને ઓળખવાનાં ચિન્હ આગળ આપેલાં છે.

સંગીતવિદ્યામાં ગાવા બજાવવામાં અથવા નૃત્ય કરવામાં જે ક્રિયાઓ થાય છે, તેમાં અમુક શબ્દો કે માત્રાઓ ઉપર કેટલું રોકાવું અથવા કેટલું ધીમેથી કે ઝડપથી ગાવું બજાવવું તે જણાવનાર પ્રમાણને **કાળ** કહેવામાં આવે છે. એવા મુખ્ય ત્રણ કાળ કહ્યા છે. **૧. વિલંબકાળ, ૨. મધ્યમકાળ,** અને **૩. દ્રુતકાળ,** બીજા વધારે પ્રકાર છે, પરંતુ તેને અહિં આપવાની જરૂર નથી. બહુજ ધીમેથી લંબાવીને ગાવા બજાવવામાં જે વખત લાગે તેને **વિલંબકાળ** કહેવાય છે, તેને **લય** અથવા ઠાહ પણ કહે છે. બહુ ઉતાવળે નહિ તેમજ બહુજ ધીમેથી નહિ એમ સામાન્ય રીતે ગાવા બજાવવામાં જે વખત લાગે તેને **મધ્યમકાળ** કહે છે. જલદી અથવા ત્વરાથી ગાવા બજાવવામાં જે વખત લાગે છે તેને **દ્રુતકાળ** કહે છે, તેને ચલતી પણ કહે છે.

૧૪. માત્રા જ્ઞાન.

૧, ૨, વિગેરે સંખ્યા. ક, ખ, વિગેરે વર્ણ—અક્ષરોનો ઉચ્ચાર કરવામાં અથવા કોઈ બે વસ્તુ વડે સરખે અંતરે ક્ટ કે કટ એવો અવાજ કરવામાં જે વખત લાગે છે તેને સગીત શાસ્ત્રમાં માત્રા કહેવામાં આવે છે. **સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની,** એ સ્વરોનો ઉચ્ચાર કરતાં સાત માત્રા થઈ. આ માત્રાનું પ્રમાણ પણ કાળના પ્રમાણની માફક સેકન્ડના અવાજને મધ્ય સ્થાન આપીએ તો સમજવું સરળ થઇ પડશે સેકન્ડનો પોતાનો અવાજ એ એક માત્રા થઈ, અને તેને લઘુ માત્રા કહે છે. એ પ્રમાણે **લઘુ** એટલે એક માત્રા (એક સેકન્ડ જેટલી માત્રા), **ગુરૂ** એટલે બે માત્રા (બે સેકન્ડ જેટલી લાંબી માત્રા), **દ્વિગુરૂ** એટલે ચાર

માત્રા, **દીર્ઘપદ** એટલે ૮ માત્રા, **મહાદીર્ઘપદ** એટલે સો માત્રા, **દ્રુત** એટલે અર્ધી માત્રા, **અણુ** એટલે પા માત્રા, અને ત્રુટિ એટલે એક અષ્ટાંઉશ માત્રા.

૬૫. તાલ જ્ઞાન.

તાલનો મુખ્ય અર્થ એ છે કે બે હાથ વની તાળી મારવાથી થતો અવાજ. સંગીતવિદ્યામાં માત્રાઓની ગણત્રીમાં અથવા સંખ્યામાં મુકરર કરેલા કાળને (વખતને) અંતરે બે હાથ વની તાળી બજાવવી, અથવા બીજી કોઈ વસ્તુઓ વડે ટકોરા વગાડવા તેને **તાલ** કહે છે. એ પ્રમાણે બે માત્રાઓના કાળને અંતરે અથવા ચાર માત્રાઓના કાળને અંતરે તાળીઓ મરવી એમ જૂદી જૂદી માત્રાની સંખ્યાના કાળને અંતરે નિયમિત બંધારણમાં તાલ આપવાનો નિયમ હોય છે. જેવું સ્વાદ વગરનું ભોજન લાગે તેવું તાલ વગરનું ગાવું બજાવવું લાગે છે એટલે કે સંગીત વિદ્યામાં તાલ ઉપર ખાસ આધાર છે. તાલ વગર સંગીત અમધુર અને અપ્રિય લાગે છે જેમ પ્રાણાયામમાં નિયમિત ગણીત્રીથી શ્વાસને ખેંચવો, રોકવો અને બહાર કાઢવો વિગેરે ક્રિયાની ગણત્રીમાં ફેર પડતાં તેનું ઇષ્ટ ફળ મળતું નથી અને એથી ઉલટું તંદુરસ્તીને નુકશાન કરે છે, તેમજ ગાવામાં પણ શ્વાસને ખેંચવા, રોકવા અને મેલવાનું મુખ્ય કાર્ય હોવાથી તેને માત્રાની ગણત્રીમાં અને તાલમાં ગાવામાં ન આવે તો જરૂર તંદુરસ્તીને પણ નુકશાન કરે છે, પરંતુ નિયમિત માત્રા મેળ અને તાલથી ગાવામાં આવે તો તે ઔષધિનો ગુણ ધારણ કરે છે, અને શરીરના રોગોનો નાશ કરે છે, ઉપરાંત દીર્ઘાયુ બક્ષે છે

૧૬. થાટ.

સંગીતમાં આવતા શુદ્ધ, કોમળ, તીવ્ર વિગેરે બાર સ્વરો-માંના કોઇ પણ સાત સ્વરના સમૂહના આરોહણ અવરોહણ કરવાથી તેમાં રાગ હોવાનું જણાય છે, તેથી તેવા સ્વર સમૂહને **થાટ** અથવા **મેળ** કહે છે. એવા થાટ ઉત્પન્ન કરવા માટે નીચે પ્રમાણે સ્વર સમૂહની રચના કરવામાં આવેલી છે:-

સપ્તકના શુદ્ધ, કોમળ, અને તીવ્ર મળી જે બાર સ્વરો છે તેના બે સમૂહ થાય છે.

બાર સ્વરો-સા રી રી ગ ગ મ મેં પ ધ ધ ની ની સાં.
૧ લો સમૂહ-સા રી રી ગ ગ મ મેં, જેને **પૂર્વાંગ** કહે છે.
૨ જો સમૂહ-પ ધ ધ ની ની સાં, જેને **ઉત્તરાંગ** કહે છે.

પૂર્વાંગમાંથી નીચે પ્રમાણે આઠ સમૂહ થઇ શકે છે.

૧. સા રી ગ મ	૫. સા રી ગ મેં.
૨. સા રી ગ મ	૬. સા રી ગ મેં.
૩. સા રી ગ મ	૭. સા રી ગ મેં.
૪. સા રી ગ મ	૮. સા રી ગ મેં.

ઉત્તરાંગમાંથી નીચે પ્રમાણે ચાર સમૂહો થઇ શકે છે.

૧. પ ધ ની સાં	૩. પ ધ ની સાં.
૨. પ ધ ની સાં	૪. પ ધ ની સાં.

ઉપર જે પૂર્વાંગ અને ઉત્તરાંગના સ્વરસમહની રચના કર-વામાં આવેલ છે તેમાંથી જુદી જુદી રીતે બત્રીસ થાટ ઉત્પન્ન

કરી શકાય છે, પરંતુ તેમાંના - માત્ર બાર થાટ પ્રચલિત છે. કારણકે તે તુરત ઓળખી શકાય છે. વળી તેમાં વિશેષ મધુરતા રહેલી છે તેથી આપણા શિક્ષણને અનુકૂળ પડે તેવા છે, તે નીચે પ્રમાણે છે:-

સ્વર રચના.	વિકૃત સ્વર.	થાટ.
૧. સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	—	શંકરાભરણ.
૨. સા રી ગ મઁ પ ધ ની સાં	મઁ	કલ્યાણ.
૩. સા રી ગ મ પ ધ નીં સાં	નીં	ખમાચ.
૪. સા રી ગ મઁ પ ધ ની સાં	ગ મઁ	મહારવા.
૫. સા રીં ગ મ પ ધ ની સાં	રીં ધ	ભૈરવી.
૬. સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	ગ ધ	પીલુ.
૭. સા રી ગ મ પ ધ નીં સાં	ગ નીં	કાફી.
૮. સા રીં ગ મઁ પ ધ ની સાં	રીં મઁ ધ	પૂર્વી.
૯. સા રી ગ મ પ ધ નીં સાં	ગ ધ ની	આશાવરી.
૧૦. સા રી ગ મઁ પ ધ નીં સાં	ગ મઁ ધ ની	દહાનગ.
૧૧. સા રીં ગ મઁ પ ધ ની સાં	રીં ગ મઁ ધ	ટોડી.
૧૨. સા રીં ગ મ પ ધ નીં સાં	રીં ગ ધ ની	ભૈરવી.

૧૭ રાગ.

સંગીતના જે સ્વરસમૂહો સંગીતશાસ્ત્રના નિયમો પ્રમાણે ધ્વની ઉત્પન્ન કરી પ્રાણીના મનને રંજન કરે છે તેને **રાગ** કહે છે. રાગના ચાર વર્ગ કરવામાં આવેલા છે, જેને **જાતિ** કહે છે. રાગના સ્વરસમૂહોમાં આવતા સ્વરોની સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેના ચાર વર્ગ છે, તેનાં નામ. ૧, સંપૂર્ણજાતિ, ૨ પાડવજાતિ,

૩. ઔડવજાતિ, અને **૪. સંકીર્ણજાતિ.** જે રાગના આરોહ અવરોહમાં અનુક્રમે સાત સ્વર આવતા હોય છે તેવા રાગને સંપૂર્ણજાતિના રાગ કહે છે, જે રાગના આરોહ અવરોહમાં અનુક્રમે છ સ્વર આવતા હોય છે તેને ષાડવજાતિના રાગ કહે છે અને જે ગગના આરોહ અવરોહમાં પાંચ સ્વર આવતા હોય છે તેને ઔડવજાતિના રાગ કહે છે. બે જાતિના મિશ્રણથી **ષાડવસંપૂર્ણ** અને **ઔડવસંપૂર્ણ** અને એક બીજા રાગોના સ્વરો વક્ર થઈ મિશ્રણ થવાથી **સંકીર્ણજાતિ,** એવા બીજા ત્રણ. પેટા વર્ગ પડે છે.

રાગનાં અંગ—

રાગ અને રાગણીઓનાં અંગ સ્વરથી બંધાએલાં છે. રાગનાં દશ અંગ ગણવામાં આવેલ છે, જેમાંના આપણી શક્તિ પ્રમાણે ઓળખી શકાય તેવાં છ અંગ અહિં આપેલાં છે.

૧. ગ્રહસ્વર, ૨. વાદિસ્વર, ૩. સંવાદિસ્વર, ૪. અંશ-સ્વર, ૫. ન્યાસસ્વર, ૬. વિન્યાસસ્વર.

૧. ગ્રહસ્વર—રાગમાં જે સ્વર પ્રથમ આવે છે, તેને ગ્રહ-સ્વર કહે છે. સા લગભગ હંમેશાં ગ્રહસ્વર થઈ શકે છે. ગાય-નનું પહેલું અંગ ગ્રહણ કરનાર ગ્રહસ્વર કહેવાય છે. ભૈરવ રાગમાં પ, ધ, અથવા **ગ**, માલકોશમાં મ, હિંડોળમાં ગ અથવા ની, એમ ગ્રહસ્વરો થઈ શકે છે.

૨. વાદિસ્વર—જ્યારે કોઈ પણ રાગ રાગણીમાં જે સ્વર ઉપર ભાર આવે છે, અને તેથી તે રાગનું સ્વરૂપ બરાબર જાણી

શકાય છે તે સ્વરને વાદિસ્વર કહે છે. એ સ્વરનો ઉપયોગ રાગમાં વિશેષ કરવામાં આવે છે. ભૈરવ રાગમાં કોમળ રી, માલ કોશમાં કોમળ ગ, મેઘરાગમાં શુદ્ધ રી અને હિંડોલ રાગમાં શુદ્ધ ગ વાદિસ્વર થઈ શકે છે.

૩. સંવાદિસ્વર—જે સ્વર વાદિસ્વરથી બીજે નંબરે ઉપયોગી હોઈ રાગનું સ્વરૂપ પૂર્ણ બતાવવામાં વાદિસ્વરને મદદ કરે છે, તેને સંવાદિસ્વર કહે છે. આ સંવાદિસ્વર હમેશાં વાદિસ્વર પછીની તેરમી શ્રુતિએ રહેલો હોય છે, જેથી ષડ્જથી તેરમી શ્રુતિએ પંચમ આવે છે. એટલે જો વાદિસ્વર ષડ્જ હોય તો તેનો સંવાદિસ્વર પંચમ થઇ શકે છે. એવીજ રીતે કોઈ પણ વાદિસ્વરથી તેરમી શ્રુતિએ આવતો સ્વર તેનો સંવાદિસ્વર થઈ શકે છે. કેટલીક વાર તેરમી શ્રુતિએ આવતો સ્વર રાગમાં વર્જ્ય હોય એટલેકે તે સ્વર આવતો ન હોય તો તેરમીને બદલે નવમી શ્રુતિ ઉપર આવતો સ્વર સંવાદિ બની શકે છે. જેમકે ષડ્જ વાદિસ્વર હોય અને રાગમાં પંચમ વર્જ્ય હોય તો તેનો સંવાદિસ્વર મધ્યમ થઇ શકે છે. એકજ રાગમાંથી મધ્યમ અને પંચમ બન્ને એકી સાથે વિજર્ય થઇ શકતા નથી. એ ઉપરથી સાત વાદિસ્વરોના સંવાદિસ્વરો નીચે પ્રમાણે છે:—

વાદિસ્વર.	સંવાદિસ્વર.		
૧. ષડ્જ.	પંચમ. અને તે વર્જ્ય હોય તો મધ્યમ.		
૨. ઋષભ.	ધૈવત.	,,	પંચમ.
૩. ગાંધાર.	નિષાદ.	,,	ધૈવત.
૪. મધ્યમ.	ષડ્જ.	,,	નિષાદ.
૫. પંચમ.	ઋષભ	,,	ષડ્જ.
૬. ધૈવત.	ગાંધાર	,,	ઋષભ.
૭. નિષાદ.	મધ્યમ.	,,	ગાંધાર.

૪. **અંશસ્વર**—વાદિ સંવાદિ સ્વરોની સાથે જે સ્વરો અર્ધા રહી જોડાઇ જઇ રાગના જૂદા જૂદા ભાગ બતાવે તેને અંશસ્વર કહે છે. ગમગ્ગમાં મ અંશસ્વર છે. ધ્ની માં ધ અંશસ્વર છે.

૫. **ન્યાસસ્વર**—ગાયનને છેડે આવતો સ્વરને ન્યાસસ્વર કહે છે. ગાયનના **સમ** ઉપર જે સ્વર આવે તે ન્યાસસ્વર ગણાય છે. ભૈરવ રાગમાં **ધ** અને માલકોશ રાગમાં મ ન્યાસસ્વરો છે.

૬. **વિન્યાસસ્વર**—રાગમાં જે સ્વર વધારેમાં વધારે ઉચો બોલાય છે તેને વિન્યાસ સ્વર કહે છે. ભૈરવ રાગમાં તાર સપ્તકનો રીં અને શ્રી રાગમાં ગં વિન્યાસ સ્વરો છે.

એ ઉપરાંત **અનુવાદિ** અને **વિવાદિ** એવા બીજા બે સ્વરો છે.

અનુવાદિસ્વર—જે સ્વરો વાદિ સંવાદિ હોય છે તેનાથી રાગમાં રહેલી અપૂર્ણતા દૂર કરે છે તેને અનુવાદિસ્વર કહે છે. તે વાદિસ્વરની આજુગાજુમાં હોય છે, અને તે રાગમાં મધુરતા લાવે છે.

વિવાદિસ્વર—ચાલતા રાગમાં જે સ્વર રાગના સ્વરૂપને બદલી નાખી બીજા રાગનું સ્વરૂપ બતાવે અગર રાગનો સદંતર નાશ કરે તેવા સ્વરોને વિવાદિસ્વર કહે છે.

લાગ અને ડાટ સ્વર.

ગાયન ચાલતું હોય તે વખતે ગાનાર એક સપ્તકના સ્વર ઉપરથી ઉપરના બીજા સપ્તકના તેજ સ્વરને પકડે છે, એટલે કે મધ્યમસપ્તકના ગાંધાર (ગ) ઉપરથી તારસપ્તકના ગાંધાર (ગ) અથવા ઋષભ (રીં) ઉપર બીજા સ્વરોને સ્પર્શ કર્યા વગર જઇ તે સ્વરને જમાવી પાછો મુળ સ્વર ઉપર આવે છે તેવે વખતે જે સ્વર પ્રથમ જમાવે છે તે સ્વરને લાગસ્વર કહે છે અને ઉંચા સપ્તકના જે સ્વરને પકડે છે તે સ્વરને ડાટસ્વર કહે છે. એ રીતે સ્વર જમાવ્યા પછી બીજા સ્વરને પકડવાથી ગાનારનાં સ્વરજ્ઞાન અને રાગજ્ઞાન દીપી નીકળે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સ્વર, શ્રુતિ, અલંકર, વાદિ, સંવાદિ, તાલ, માત્રા, લય વિગેરે બાબતો જ્યારે એકઠી કરવામાં આવે ત્યારે તેમાંથી જુદા જુદા રાગ બંધાય છે.

એ પ્રમાણે જે રાગ ઉત્પન્ન થયા છે તેમાંના ભૈરવ, માલકોષ, હિંડોલ, દીપક, શ્રી અને મેઘ એ છ મુખ્ય રાગને

પુરૂષ પ્રકૃતિના ગણ્યા છે, અને તેને મળતા આવતા અર્થાત તેમાંથીજ ઉત્પન્ન થયેલા રાગોમાંથી દરેકમાં પાંચ પાંચ રાગણીઓ તેમની ભાર્યાઓ રૂપે ગણવામાં આવી છે. વળી તેજ પ્રમાણે તે સ્રીઓને પાંચ પાંચ પુત્રો રૂપે રાગોની ગોઠવણ કરેલી છે. તદુપરાંત દરેક પુત્રની પાંચ પાંચ સ્રીઓ રૂપે અન્ય રાગોની રચના કરેલી છે. આમ વધારેને વધારે ઉંડા જ્ઞાનમાં ઉતરીએ તો સંગીતશાસ્ત્ર એક વિશ્વ જેવડું થઇ પડે તેમ છે, તેથી તેવી ભ્રાટવીમાં પડવાનું આપણું ગજું નથી. તેથી આપણા લાયક અને જરૂરજોગું જ્ઞાન આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યું છે. કેટલાકને પ્રેકટીકલ જ્ઞાનમાં ઉતરવું ગમતું નથી, કારણકે તેમાં મહેનત છે, પરંતુ જાણવાની ઇચ્છા ઘણાને થાય છે તેથીજ યતિંચિત સમજુતી અહિં આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. રાગ, તેની સ્રીઓરૂપે રાગણીઓ, તેના પુત્રો, તેની ભાર્યાઓ વિગેરેનો ઉંડો અભ્યાસ કરવાથી એ વિષયના જૂદા જૂદા આચાર્યોએ લખેલા જૂદા જૂદા ગ્રંથો તપાસતાં ઘણા મતફેર જોવામાં આવે છે, માટે આ પુસ્તકના અભ્યાસીઓને એ વમળમાં ન નાખતાં માત્ર પ્રચલિત રાગ-રાગણીઓ અને તેમાં આવતા સ્વરસમૂહો તેમના વાદિસંવાદી સ્વરોની સાથે નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે. તેથી સંગીત જ્ઞાનના અભિલાષીને મદદરૂપ થઈ પડશે. જો કે તે આપેલા રાગ-રાગણીના આરોહ અવરોહમાં આવતા સ્વરો અને વાદિસંવાદિ સ્વરો માટે જૂદા જૂદા આચાર્યોના જૂદા જૂદા મત જોવામાં આવે છે, તેમાંથી બની શકે તેટલું એકીકરણ કરીને જે અહિં આપેલ છે, તેમાંથી વિગત સત્ય લાગે તે ગ્રહણ કરી અતિક્રમને અંતે તે એકઠી કરનારને કૃતાર્થ કરશો એવી આશા છે.

રાગના નામ	જાતિ	આરોહ અવરોહના સ્વરો	વાદિસ્વર	સંવાદિસ્વર
ભૈરવ*	સંપુર્ણ	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ	રી
કાલિંગડો*	"	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ	ગ
ભૈરવી	"	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	મ અથવા ધ	સા ગ
કાફી	"	સા રી ગ[૨] મ પ ધ ની[૨] સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	પ	સા
પીલુ	"	સા રી[૨] ગ[૨] મ પ ધ[૨] ની[૨] સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ	ની
પૂર્વી	"	સા રી ગ મ[૨] પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ	ની
જીલ્લા	"	સા રી ગ[૨] મ પ ધ ની[૨] સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	રી	પ
ટોડી	"	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ	ગ
ઝીંઝોટી	"	સા રી ગ મ પ ધ ની[૨] સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ	ધ

* કેટલાક રાગોના આરોહ અવરોહમાં સ્વરો એકસરખા જોવામાં આવશે, પરન્તુ તેના વાદિસંવાદિ વિગેરે સ્વરો જુદા હોવાથી તે ઓળખવામાં હરકત આવતી નથી ર કોમળ તિવ ગણે

કલ્યાણ	સંપુર્ણ	સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	સા મૅ
શંકરાભરણ	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સા સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
રામગરી	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ ગ
સિંધભૈરવી	,,	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	મ ની
એમનકલ્યાણ	,,	સા રી ગ મૅ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	ગ ની
શંકરા	પાડવ	સા રી ગ ૦ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ ૦ ગ રી સા	સા પ
કૌશિક કાનડો	,,	સા રી ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મ ગ રી સા	મ સા
મહારવા	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મ ગ રી સા	રી ધ
લલિત	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મૅ ગ રી સા	મ સા
રાહીણી	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મૅ ગ રી સા	ગ ધ
પુરિયા	,,	સા રી ગ મૅ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મૅ ગ રી સા	ગ ની

ભિભાસ	ઔડવ	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	ધ રી
હિંડોલ	,,	સા ૦ ગ મ઼ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મ઼ ગ ૦ સા	ધ ગ
માલકોષ	,,	સા ૦ ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ ૦ મ ગ ૦ સા	મ સા
સારંગ	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સા ની ૦ પ મ ૦ રી સા	રી પ
ભૂપકલ્યાણ	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	ગ ધ
દુર્ગા.	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ ૦ મ ગ ૦ સા	ગ ની
તિલંગ	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ૦ પ મ ગ ૦ સા	ગ ની
ધાની.	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ૦ પ મ ગ ૦ સા	ગ ની
માલશ્રી	,,	સા ૦ ગ મ઼ પ ૦ ની સાં સાં ની ૦ પ મ઼ ગ ૦ સા	રી ધ
દેશકાર	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	રી ધ
ભૂપકલ્યાણ	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં ૦ ધ પ ૦ ગ રી સા	ગ ધ

ખમાજ	પાડવ સંપૂર્ણ	સા ૦ ગ મ પ ધ નીસાં સાં નો ધ પ મ ગ રી સા	ગ, ની
જોનપુરી	,,	સા રી ૦ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ, ગ
ઝાંઢ	,,	સા ૦ ગ મ પ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ની ગ
વસંત	,,	સા રી ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ગ ધ
કામોદ	,,	સા રી ગ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	પ રી
પરજ	,,	સા રી ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
હમીર	,,	સા રી ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ મ
સોરઠ	ઔડવ સંપૂર્ણ	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	રી પ
દેશ	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	રી ધ
આશાવરી	,,	સા રી ૦ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ધ ગ
બાગેશ્વરી	,,	સા ૦ ગ મ ૦ ધ ની સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	મ સા

ભીમપલાસી	ઔડવ સંપૂર્ણ	સા ૦ ગ મ પ ૦ નીસાં સાંનીધ પ મ ગ રી સા	મ સ
બિહાગ	,,	સા ૦ ગ મ પ ૦ નીસાં સાં નીધ પ મ^{ર}ગ રીસા	ગ ની
બિલાવલ	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સા સાં ની^{ર}ધ પ મ ગ રી સા	સા ધ
કેદાર	,,	સા રી ૦ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ^{ર}ગ રી સા	મં સા
બહાર	,,	સા ૦ ગ મ ૦ ધ નીસાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	ની મ
મુલતાની	,,	સા ૦ ગ મૅ પ ૦ નીસાં સાં ની ધ પ મૅ ગ રી સા	પ સાં
સિંધુડા	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ નીસાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
સિંધવી	,,	સા રી ૦ મ પ ધ ૦ સાં સાં ની ધ પ મ ગ રી સા	સા પ
શ્રીરાગ	,,	સા રી ૦ મૅ પ ૦ ની સાં સાં નીધ પ મ ગ રી સા	રી ધ
છાયાનટ	સંકીર્ણ (મિશ્ર)	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં સાંનીધપ, મૅપધપ, ગમરીસા	પ રી
દરબારીકાનડો	,,	સા રી ગ મ પ ૦ ની સાં સાંની [illegible]	રી પ

જયજયવંતી	,,	સા રી ૦ મ પ ૦ ની સાં સાં ની ધ નો પમ રીગસારી	રી ધ
પહાડી	,,	સા રી ગ ૦ પ ધ ૦ સાં સાં નીધપ૦ગ રીસા નીધપધસા	ધ રી
તિલકકામોદ	,,	સારી૦ મ પ ૦ ની સાં સાંની ધ પ મ ગ ૦ સા	રી પ
અડાણા	,,	સા રી ગ મ પ ૦ ની સાં સાંની૦પ મ પ ૦ગરીસા	સા પ

ઉપર જણાવેલ કેટલાક રાગના આરોહ અવરોહ સ્વર બોલી કે વગાડી જવાથી રાગનું પુરેપુરૂં સ્વરૂપ પ્રકાશી શકાતું નથી. તેથી તેનાં ખાસ અંગ જણાવનારાં સ્વરોની વક્રરચના કરી આરોહ અવરોહ કરવાથી રાગ ઓળખાય છે.

૧. હમીર કલ્યાણ—મૅ પ ગ મ ધ-ની સાં-ખાસ અંગ.

॥સારીસા-ગમધ-નીધ-સાં । સાંનીધ પ-મૅ પ ધ પ ગ મ રી સા॥

૨. કેદાર—ની સા-મપ-ધપમ-રીસા—ખાસ અંગ.

॥સામ-મપધપ-નીધસાં। સાં-નીધપ—મૅપધપ-ગમરેસા. ॥

૩. દેશ—ની ધ પ—રી ગ મ પ ધ મ ગ રી—ખાસ અંગ.

॥ સા-રી-મ પ-ની સાં । સાં નો ધ પ-મંગ-રીગ-સા ॥

૪. સોહીણી—ગ મૅ ધ ની-સાંરીં ની સાં ની-ખાસ અંગ.

॥ સાગ-મધનીસાં । સાં રીં સાં-નીધ-ગ-મૅ-ધમૅગ-રીસા ॥

૫. ભીમપલાસી—નીસામ-મગ-પમ-ગ-મગરીમા — [ખાસ અંગ.

॥ નો સા ગ મ પ ની સાં । સાં ની ધ પ મ-ગરીસા.

૬. પીલુ—ની સા ગ-રી સા-પ ધ ની ગા-ખાસ અંગ

॥ ની સાં-ગ રી ગ-મપ-ધપ-નીધપ-સાં । નીધપમગ ગ-નીસા ॥

૭. જોનપુરી—મપ-નીધ-પ-ધ-મપગ-રીમપ-ખાસ અંગ.

॥ સા-રીમ-પ-ધ-નીસાં । સાં-નીધ પ-મગ-રીસા ॥

૮. માલકોષ—મગ-મધનીધ-મ-ગ-સા-ખાસ અંગ.

॥ ગી સા-ગમ-ધ-નીસાં । સાનીધ-મ-ગમગસા ॥

૯. આશાવરી—રી-મ-પ ની ધ પ —ખાસ અંગ.

॥ સા-રી મ પ-ધ-સાં । સાં ની ધ-પ-મ-ગ-રી-સા.

૧૦. બિલાવલ—ગરી-ગપ-ધ-નીસા—ખાસ અંગ.

॥ સા-રી-ગ-મ-પ-ધનીસા । સાંનીધ-પ-મગ-રીસા.

૧૧. વાગેશ્વરી—નીધ-સા-મધનીધ-મ-ગરી-સા ખાસ અંગ

॥ સા-નીધનીસા-મગ-મધનીસા । સાં-નીધ-મગ-અગ-રીસા ॥

૧૨. દેશ—રી-મપ-નીધપ-પધપમ ગરીગસા—ખાસ અંગ.

॥ સા-રી-મપ-નીસાં । સ નીધપ-મગ-રીગસા.

૧૩. છાયાનટ—નીધ પ મે પ—ખાસ અંગ.

॥ સારીગમપની મસા । સાનીમપ-મેપધપગમરીસા.

૧૪. માઢ—સારીગપ—સાંનીધ—મમપગ સારીગસ—આમ અંગ.
॥સાગ—રીમ—ગપ—મપ—પનીધગા। સાની ધપમ—પગ—ગરી—ગસા

૧૫. ધન્યાશ્રી—નીસાગમપ—પરીગમંગગરીસા.
॥સાગમપનીસાં। સ નીધપગમગ—ગરીસા.

રાગ સમય.

સંગીત અને મનુષ્ય પ્રકૃતિને ઘણોજ નિકટનો સંબંધ છે. સંગીતના સ્વરો શરીરના જૂદા જૂદા સ્થાનમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. ષડ્જ નાભિમાંથી, ઋષભ હૃદયમાંથી, ગાંધાર વક્ષસ્થલમાંથી, મધ્યમ કંઠમાંથી, પંચમ મુખમાંથી, ધૈવત તાળુમાંથી અને નિષાદ નાસિકામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે સમુદ્રમાં આવતી ભરતી ઓટ ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે જળ ઉપર સૂર્ય અને ચંદ્રની ક્રિયા અહોરાત્રિ ચાલુજ છે તેવીજ રીતે આપણા શરીરમાં રહેલા જળ ઉપર દર પ્રહરે જૂદા જૂદા પ્રકારે અસર કરે છે. તેથી સૂર્ય અને ચંદ્રની ગતી પ્રમાણે શરીર પ્રકૃતિમાં હંમેશાં ફેરફાર થયા કરે છે. તદુપરાંત દિવસના શારીરિક કે માનસિક શ્રમને લઇને પણ શરીર પ્રકૃતિમાં ફેરફાર થયા કરે છે રાગની અંદર પ્રધાનપણું ભોગવનાર વાદિ સંવાદિ સ્વરો શરીરમાં જે સ્થાન ભોગવે છે તે સ્થાનને અનુકુળ વખતે તે સ્વરો બોલવાથી મધૂર લાગે છે અને તંદુરસ્તી વધારે છે તે સિવાયના પ્રતિકુળ સમયમાં ગાવાથી અમધુર અને કંટાળા ભરેલું લાગે છે અને શરીરની પ્રકૃતિને પ્રતિકુળ થવાથી તે શરીરની તંદુરસ્તીને હાની કરતા નીવડે છે. તેથી તેના યથાર્થ પાલન માટે નીચે પ્રમાણે રાગ અને તેને ગાવાનો સમય આપેલ છે.

રાગ રાગણી અને તેને ગાવાનો વખત.

૧. સવારના ૭ થી ૧૧ વાગ્યા સુધી ભૈરવ, રામકલી, ભૈરવી, ગુર્જરી, આશાવરી, ટોડી, બિલાવલ, વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૨. દિવસના ૧૧ થી ૩ વાગ્યા સુધી મેઘ, સારંગ, સોરઠ, મલ્હાર, જયજયવંતી, વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૩. દિવસના ૩ થી ૫ વાગ્યા સુધી ધનાશ્રી, ભીમપલાશ્રી, મુલતાની વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૪. દિવસના ૫ થી ૭ વાગ્યા સુધી શ્રીરાગ, ગોડી, પૂર્વી, પુરીયા, માલવી, મહારવા વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૫. રાત્રિના ૭ થી ૧૧ વાગ્યા સુધી શુદ્ધ, શામ, એમન, હેમ અને હમીર કલ્યાણ રાગ ગવાય છે.

૬. રાત્રિના ૧૧ થી ૧ વાગ્યા સુધી ખમાચ, છાયાનટ, નટકેદાર, કામોદ, બિહાગ, શંકરા, વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૭. રાત્રિના ૧ થી ૩ માલકોશ, વાગેશ્રી, કાનડા, (દરબારી શાહાનો, અડાણો, નાયકી) વિગેરે રાગો ગવાય છે.

૮. રાત્રિના ૩ થી ૭ સુધી હિંડોલ, સોહીણી, કાલિંગડા, પરજ, વિભાસ, લલિત, પંચમ, વસંત વિગેરે રાગ ગવાય છે.

સંગીત લેખન પદ્ધતિ.

કોઇ પણ કવિતા કે ગાયન જે રીતે ગાવામાં આવતું હોય તે રીતે તેમાં આવતા દરેક શબ્દ સંગીતના કયા કયા સ્વરમાં બોલાય છે, તેને કેટલા લંબાવવા અગર ટુંકા બોલવા, કયા તાલમાં, કેટલી માત્રામાં, કેટલી લયથી ગાવા, કયા સ્વર ઉપર(ભાર)આપવો, શુદ્ધ, કોમળ કે તીવ્ર સ્વરોમાંનો કયો સ્વર વાપરવો વિગેરેનું જ્ઞાન આપનાર સંજ્ઞાઓ અને ચિન્હો મુકરર કરી કવિતા કે ગાયનના શબ્દોની નીચે અથવા ઉપર ગોઠવીને લખવામાં આવે તેને સંગીત લેખન પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે. આવી સંગીત લેખન પદ્ધતિ પુસ્તક લખનાર સરળતા મુજબ પોતાને અનુકુળ હોય એવી ગોઠવે છે.

૧. સ્વર લેખન પદ્ધતિ.

સંગીત વિદ્યામાં સ્વર સાત છે. ષડ્જ, ઋષભ, ગાંધાર, મધ્યમ, પંચમ ધૈવત અને નિષાદ એ સાતે સ્વરોને ઓળખવા માટે **સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની** એવી અનુક્રમે સાત સંજ્ઞાઓ મુકરર કરવામાં આવેલી છે. એ સાતે સ્વરો શુદ્ધ છે. તે સ્વરોની વચ્ચે દરેકનાં ઉંચા નીચાં સ્વરૂપો (અવાજો) રહેલાં છે.

સા અને **રી** ની વચ્ચે **રી** કોમળ રહેલો છે, **રી** અને **ગ** ની વચ્ચે **ग** કોમળ રહેલો છે, **મ** અને **પ** ની વચ્ચે **મॅ** તીવ્ર રહેલો છે. **પ** અને **ધ** ની વચ્ચે **ધ** કોમળ રહેલો છે અને **ધ** અને **ની** વચ્ચે **નો** કોમળ રહેલો છે.

એ પ્રમાણે શુદ્ધ સાત, કોમળ ચાર અને તીવ્ર એક, એમ કુલ બાર સ્વરોને ઓળખવા માટે આ પુસ્તકમાં નીચે પ્રમાણે ગોઠવણ કરવામાં આવી છે.

ગુજરાતીમાં લખેલા સ્વરો શુદ્ધ જાણવા, બાળબોધમાં (સંસ્કૃતમાં) લખેલા સ્વરો કોમળ જાણવા અને જે સ્વર ઉપર (ॅ) આવું અર્ધચંદ્રાકાર ચિન્હ હોય તેને તીવ્ર સ્વર જાણવો.

શુદ્ધ સ્વરો—સા, રી, ગ, મ, પ ધ, ની

કોમળ સ્વરો—री, ग, ध, नी.

તીવ્ર સ્વર—मॅ.

૨. સપ્તકસ્વર લેખન પદ્ધતિ.

સ્વર લેખન પદ્ધતિમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વધારેમાં વધારે બાર સ્વર ગણાવ્યા, તેમાંના પાંચતો મુળ શુદ્ધ સ્વરોનાં પોતાનાંજ કોમળ કે તીવ્ર સ્વરૂપો છે. માટે મુળ સ્વરની સંખ્યા સાતની છે, તે ઉપરથી તે સાતે સ્વરના સમૂહને **સપ્તક** કહેવાય છે. એવાં પાંચ સપ્તક નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવ્યાં છે. સામાન્ય (કુદરતી) રીતે બોલતાં જે સ્વરો બોલાય તે સ્વરોના સમૂહને **મધ્યમસપ્તક** કહે છે, તેને ઓળખવાને માટે કંઇ ચિન્હ રાખવામાં આવ્યું નથી, એટલેકે જે સ્વરો કંઇ પણ નિશાની વગરના જોવામાં આવે તે મધ્યમસપ્તકના સ્વર છે એમ જાણવું, જે સ્વરો મધ્યમસપ્તકથી નીચા બોલાય છે એટલે જેનો ઉચ્ચાર કરતાં છાતીને મહેનત પડે છે, અને કુદરતી રીતે બોલાય તેના કરતાં નીચા બોલાય તેવા સ્વરસપ્તકને **મન્દ્રસપ્તક** કહે છે, તેના સ્વરો ઓળખવા માટે તેની નીચે (·) આવું ચિન્હ કરવામાં આવ્યું છે. મન્દ્રસપ્તકથી પણ નીચેના સપ્તકને **અનુમન્દ્રસપ્તક** કહેવામાં આવે છે, તેના સ્વરોને ઓળખવા માટે તે સ્વરોની નીચે (··) આવું ચિન્હ મૂકવામાં આવેલ છે. એથી નીચા

સપ્તકના સ્વરોની અહિં જરૂર નથી. મધ્યમસપ્તકથી ઉંચા સપ્તકને **તારસપ્તક** અથવા **ટીપસપ્તક** કહે છે. તેના સ્વરો ઓળખવા માટે તે સ્વરોની ઉપર (·) આવું ચિન્હ મૂકવામાં આવેલ છે. **તારસપ્તક**થી ઉપરના સપ્તકને **તારતરસપ્તક** કહે છે. તેના સ્વરને ઓળખવા માટે તે સ્વરોની ઉપર (··) આવું ચિન્હ મૂકવામાં આવેલ છે, એથી વિશેષ ઉંચાં સપ્તકની અહિં આવશ્યકતા નથી.

૧. મધ્યમસપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની	શુદ્ધસ્વરો
	રી ગ મॅ ધ ની	વિકૃતસ્વરો
૨. મન્દ્રસપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની	શુદ્ધસ્વરો
	રી ગ મॅ ધ ની	વિકૃતસ્વરો
૩. અનુમન્દ્રસપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની	શુદ્ધસ્વરો
	રી ગ મॅ ધ ની	વિકૃતસ્વરો
૪. તારસપ્તક(ટીપ)	સં રીં ગં મં પં ધં નીં	શુદ્ધસ્વરો
	રીં ગં મઁ ધં નીં	વિકૃતસ્વરો
૫. તારતરસપ્તક	સં રીં ગં મં પં ધં નીં	શુદ્ધસ્વરો
	રીં ગં મઁ ધં નીં	વિકૃતસ્વરો

માત્રા લેખન પદ્ધતિ.

૧, ૨, સંખ્યાનું કે ક, ખ, ગ વર્ણનો ઉચ્ચાર કરવામાં અથવા કોઇ બે વસ્તુઓ વડે ટક ટક કે કટ કટ અવાજ કરવામાં આવે તેમાં જે વખત લાગે છે તેને સંગીતવિદ્યામાં માત્રા કહે

છે. આગાઉ જણાવ્યા પ્રમાણે ઘડીઆળના સેકન્ડના કાંટાના કટ અવાજને માત્રા કહેવી એ બરાબર છે. એવી એક માત્રાને **લઘુમાત્રા** કહે છે. સા રી ગ મ વિગેરે સ્વરને બોલાવવામાં આવે તો તેમાંનો દરેક સ્વર એક લઘુ માત્રા બરાબર છે એમ જાણવો. તેનો ઉચ્ચાર ઘડીઆળના બે કટ અવાજ થાય ત્યાં સુધી લંબાવવામાં આવે તો તે બે માત્રા એટલે એક **ગુરૂમાત્રા** થઇ એમ સમજવું, ચાર કટ અવાજ થાય તેટલા વખત સુધી એક સ્વરને લંબાવવામાં આવે તો તેને દીર્ઘગુરૂમાત્રા થઇ એમ સમજવું. એ રીતે આ પુસ્તકની સંગીત લેખન પદ્ધતિમાં માત્ર લઘુ, ગુરૂ, દીર્ઘગુરૂ, દ્રુત (અર્ધી) અને અણું (પા) માત્રાઓ ઓળખવાનાં ચિન્હ આપેલાં છે. જે સ્વરોની આગળ કાંઇ નિશાની ન હોય તેને લઘુમાત્રા જાણવી, અને તેને લંબાવ્યા વગર સામાન્ય ગતીથી બોલ્યે જવી. જે સ્વરની આગળ (–) આવું ચિન્હ હોય તો જેટલાં ચિન્હ હોય તેટલી માત્રા જેટલો તે સ્વરને લંબાવીને બોલવો. જે સ્વરની નીચે (⌣) આવું ખોડા અક્ષરનું ચિન્હ હોય તેને અર્ધીમાત્રા સમજવી. એટલે એક માત્રા જેટલા અવાજમાં બે સ્વરો સાથે બોલવા. જે સ્વરની નીચે (⌣⌣) આવા બે ખોડાના ચિન્હ હોય તે સ્વરને પા માત્રા જેટલો ટુંકો બોલવો. એટલે કે એક ટકોરા જેટલા સમયમાં ચાર સ્વરો બોલવા.

૧. લઘુ—

માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
સ્વર	સા	રી	ગ	મ	પ	ધ	ની	સાં

૨. ગુરૂ—

માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સ્વર	સા	–	રી	–	ગ	–	મ	–	પ	–	ધ	–

૩. દીર્ઘગુરૂ—

માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
સ્વર	સા	–	–	–	રી	–	–	–	ગ	–	–	–

૪. દ્રુત (અર્ધી)— માત્રા ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
સ્વર સારી ગમ પધ નીસાં સાંની ધપ મગ રીસા

૫. અણુ (પા)— માત્રા ૧ ૨ ૩
સ્વર સારી ગ મ પ ધ નીસાં સાં ની ધ પ

૪
મ ગ રી સા

એથી વિશેષ એક માત્રામાં આઠ સ્વર લેવાય છે પરંતુ તે આ પુસ્તકમાં આપેલ નથી તેથી તેનાં ચિન્હ આપેલ નથી. માટે શીખનારે પોતાની મેળે ટકોરાની સાથે તેટલી ઝડપથી ગાતાં વગાડતાં શીખવું.

તાલ લેખન પધ્ધતિ.

સંગીતવિદ્યામાં ગાયન અને તાલને પરસ્પર ઘાટો સંબંધ છે. લય અને અંતરાયના પ્રમાણુ સિવાય રાગનું બંધારણુ થઇ શકતું નથી, તેથી રાગનાં જૂદાં જૂદાં સ્વરૂપો કરી બતાવવામાં તેનો મુખ્ય આધાર તાલ ઉપર છે. એ રીતે માત્રાઓથી તાલનું માપ થાય છે અને કાળનું માપ તાલથી જણાવાય છે. માત્રાઓની ગણત્રીમાં મુકરર કરેલા કાળ (વખત) ને અંતરે આપેલા સ્વરના ઉચ્ચારણુની સાથેજ બે હાથ વની તાળી પાડવામાં આવે અથવા બે વસ્તુઓ વડે ટકોરા મારવામાં આવે અથવા ભાર દઇ બોલવામાં આવે તેને **તાલ** કહે છે. ઉદાહરણુ—

તાલ	૧	૩	०	૧
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪	૫ ૬ ૭ ૮	૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
શબ્દો	દા – સ ર	ન ગા લ ક	દ શ ર થ	સુ ત જ ય

ઉપરના ઉદાહરણમાં ૧૬ માત્રા જણાવવામાં આવી છે, તેના ચાર ચાર માત્રાના અંતરાય બતાવ્યા છે, તેમાં ૧, ૫, ૯, ૧૩ ઉપર અનુક્રમે ૨, ૩, ૦, ૧ સંખ્યા લખેલી છે તે માત્રાના સ્થાન છે. ૧ અથવા દા ના ઉચ્ચારની સાથે તાળી બજાવવી, અને સંખ્યા ગણવાનું અથવા શબ્દોના ઉચ્ચાર કરવાનું એકસરખી ગતીથી ચાલુ રાખતાં ૫ અથવા ન બોલવાની સાથે બીજી તાળી બજાવવી, ૯ અથવા દ ઉપર આવતાં શૂન્ય આપેલું છે તે સ્થાન ઉપર તાળી બજાવવી નહિ. સામસામી હથેળીઓ માર-વાને બદલે વિરૂદ્ધ દિશામા હથેળીઓને જૂદી પાડતા હોઈએ એમ દેખાડવું અને ૧૩ અથવા સુ ઉચ્ચારતી વખતે ત્રીજી તાળી મારવી. એવી રીતે ગણત્રી કરવાનું અથવા ગાયનના શબ્દો બોલ-વાનું સરખી લયમાં કાયમ રાખવું અને બતાવેલ સ્થાન પ્રમાણે તાળીઓ મારતા જવું અથવા ખાલી આપતા જવું. ૨,૩,૦,૧, માં પ્રથમ બીજી તાળી, પછી ત્રીજી તાળી, ત્યાર પછી ખાલી અને છેલ્લે પહેલી તાળી એમ ગોઠવણ છે. કારણકે સામાન્ય રીતે દરેક ગાયન સમથી શરૂ કરવાનું હોય છે. ગાયનના જે ભાગ ઉપર તાન, પલટા વિગેરે લઇ છેવટે વિરામ લેવામાં આવે અગર ભાર આપવામાં આવે તેને **સમ** કહેવામાં આવે છે, તેથી બીજી તાળીથી ગણત્રી કરવામાં આવી છે, પરંતુ તે ગણત્રી અથવા શબ્દને ચાલુ રાખતાં ૨, ૩, ૦, ૧, ૨, ૩, ૦, ૧, ૨. એ રીતે વચ્ચે અનુક્રમે ત્રણ તાળી આવ્યાજ કરશે, અને બીજી તાળી વખતે સ્વર કે સંખ્યા ઉપર સ્પષ્ટ જણાય તેવી રીતે ભાર દેવામાં આવશે.

ઉપર પ્રમાણે અનુક્રમે એકી સાથે ત્રણ તાળીઓ આવે છે તેથી તેને તાલ **ત્રિતાલ** કહે છે. ખાલી (૦) આપવાનું કારણ એ કે

તેને સમની તાળી ઓળખવા માટે રાખવાની જરૂર છે. તે ન રાખવામાં આવે તો ગાતી બજાવતી વખતે કયા સ્વર ઉપર સમ છે તે જાણવું કઠણુ થઇ પડે.

તાલ અને માત્રાને એ પ્રમાણે નીકટનો સંબંધ છે. ગાવા બજાવવામાં અને નૃત્ય કરવામાં તે બહુજ ઉપયોગી છે તેના વગર ગાવું, બજાવવું મેળ વગરનું અને કઠોર જણાય છે તે તાલ અને માત્રાને માટે સંગીત સાથે ડફ, ડમરૂ, મઞ્જીરાં, કરતાલ, મૃદંગ, પખવાજ, ઢોલક, ખંજરી, નોબત, ત્રાંસાં, ઢોલ, પટધમ વિગેરે વાદ્યો વપરાય છે.

માત્રાની ગણત્રી અને તાલનાં સ્થાનની સ્પષ્ટતા ખાતર આપણા સામાન્ય ગાવા બજાવવામાં વધારે પ્રચલિત એવા તાલનાં નામ તેની માત્રા અને ભાર કે તાળી આપવાનાં સ્થાન સહિત આગળ આપવામાં આવેલ છે, જે માત્રા ઉપર તાલ સ્થાનની સાથે (*) આવું ચિન્હ આપવામાં આવ્યું છે તે સ્થાન સમ નું છે એટલેકે ત્યાં સૌથી વધારે ભાર આપવાનો હોય છે.

તાલ પદ્ધતિસર શિખવા ઈચ્છનારે પ્રથમ આપેલ માત્રાની મુખથી ગણત્રી કરતાં તાળી કે ટકોરો વગાડયે જવો અને એનેએ સંખ્યા વારંવાર વગર અટકયે બોલ્યે જવી. ત્યાર પછી તે માત્રાઓની નીચે સા રી ગ મ અગર ગાયનના શબ્દો ગોઠવેલ હોય તે તાળી કે ટકોરાની સાથે બોલવાનો અભ્યાસ કરવો.

મૃદંગ શિક્ષણ.

ઉપર જણાવેલ તાલ અને માત્રાઓ જૂદી નહિ આપતાં સંગીતની સાથે વપરાતા પ્રચલિત વાદ્ય મૃદંગના બોલની સાથે.

ગોઠવવામાં આવેલ છે. તેથી બે કાર્ય એકી સાથે આપવાથી જૂદાં જૂદાં સ્થળે શોધવાની જરૂર પડે નહિં.

મૃદંગ વાદ્યમાં **નર** અને **માદી** એવાં બે સાજની જરૂર પડે છે. નરને **બાંયું** અથવા **બોણીયું** કહે છે અને **માદીને જીવાળી** અથવા **તબલું** કહે છે

૧. બોણીયમાં વચ્ચે કાળો ભાગ હોય છે તેને **શાહી** કહે છે અને બાકીનો સફેદ ભાગ હોય છે તેને **લવ** કહે છે. બોણીયામાં લવ જ્યાં હથેલીનો પોચો રાખવાનો હોય છે તે ભાગ પહોળો હોય છે અને બીજી તરફ જ્યાં આંગળીના ટેરવાં મારવાના હોય છે તે ભાગ સાંકડો હોય છે. કેટલાંક બોણીયાંમાં ફરતી ચામડાંની કોર મૂકેલી હોય છે તેને **ચાંટ** કહે છે પરંતુ બોણીયાંને વગાડવામાં તેની જરૂર પડતી નથી

૨. **જીવાળી**માં વચ્ચે જે શાહી હોય છે, તેને ફરતી કોર હોય છે તેને **ચાંટ** કે **ટાંચ** કહે છે અને ચાંટની વચ્ચે જે સફેદ ભાગ હોય છે તેને **લવ** કહે છે.

નીચે આપેલી સમજુતીમાં જે બોલ લખેલા છે તેને સમજવા માટે **શાહી, લવ** અને **ચાંટ**ને બરાબર ઓળખવાની જરૂર છે. તે ત્રણેમાંથી નીચે પ્રમાણે શબ્દ (નાદ) ઉત્પન્ન કરી શકાય છે.

ધા, ધીં, ના, તા, તીં, ગ, દી, ન, ત, ર, કી, ટ, ક, મ, ત્ર, કત્, તીટ, ધી, ઘી, ઘે, ઘે, ડા, ડાન્, ધીત્, લ'ન વિગેરે.

ધા—બોણીયાં અને જીવાળી બન્ને ઉપર એકી સાથે વગાડાય છે ડાબા હાથની હથેળીનો નીચેનો ભાગ બોણીયાં ઉપરના

પહોળા લવ ઉપર ભારથી ટેકવી પોલી વાળેલી હથેળીએ વચ્ચેની ત્રણ આંગળીઓનાં ટેરવાં શાહીની ઉપરના સાંકડા લવ ઉપર જોરથી મારી ઉપાડી લેવાં. એ ડાબા હાથની ક્રિયાની સાથે એકી વખતે છીવાળીની ચાંટ ઉપર જમણા હાથની પહેલી આંગળીનો ઉપલો ભાગ નક્કર અવાજ નીકળે તેવી રીતે મારીને ઉપાડી લેવી. તે વખતે હથેળીની છેલ્લી ત્રણે આંગળીનો ઉપલો ભાગ સ્હેજ ટેકાની ખાતર છીવાળીની કોર ઉપર ધ્વનિને દબાવી દે નહિ તેવી રીતે ટેકવી રાખવો. એમ બન્ને હાથ વતી એકી સાથે ધા ધ્વનિ નીકળે છે.

ધીં અથવા **ધીન્**—ડાબો હાથ ધા કાઢવાની માફકજ મારવો અને તેની સાથે જમણા હાથની પહેલી આંગળી ચાંટ ઉપર નહિ મારતાં પ્રથમની માફક શાહી અને ચાંટ વચ્ચેના લવ ઉપર સીધી રાખીને મારી ઉપાડી લેવી જેથી **ધીન્** ધ્વનિ નીકળે છે.

તા. માત્ર જમણા હાથની પહેલી આંગળી ધા ધ્વનિ વગાડવાની માફક માદીની ટાંચ ઉપર મારી ઉપાડી લેવાથી **તા** ધ્વનિ થાય છે.

તીં અથવા **તીન્.** ધીન્ ધ્વનિ વગાડવાની માફક માત્ર જમણા હાથની પહેલી આંગળી માદીના લવ ઉપર મારી ઉપાડી લેવાથી **તીન્** ધ્વનિ નીકળે છે.

ના. એ ધ્વનિ **તા** ની માફકજ કાઢવામાં આવે છે.

ગ. બાંયાના લવ ઉપર ડાબા હાથની હથેળીનો આંગળીઓ વાળો ઉપલો ભાગ મારીને દબાવી રાખવાથી **ગ** અવાજ થાય છે.

' દી. જમણા હાથની હથેળીનો ઉપલો આંગળાંવાળો ભાગ માદીની લવ' અને શાહી ઉપર પોલા હાથે મારવાથી દી શબ્દ નીકળે છે.

ન. એ ધ્વનિ દી પ્રમાણે અથવા ના કે તા પ્રમાણે નીકળે છે.

કી. ડાબા હાથની હથેળીનો ઉપલો ભાગ શાહી ઉપર દાબીને વગાડવાથી કી ધ્વની નીકળે છે.

ટ. જમણા હાથની પહેલી આંગળી માદીની શાહી ઉપર દાબીને મારવી જેથી ટ શબ્દ સંભળાશે.

ક. લગભગ કી ની માફકજ કાઢી શકાય છે.

ક્ટિ. એ બન્ને સાથે કાઢવા માટે માદીની શાહી ઉપર જમણા હાથની બીજી અને ત્રીજી આંગળી દાબીને મારી ઉપાડી લેવી અને તુરતજ પહેલી આંગળી તેજ પ્રમાણે મારવી.

ત્ર. માદીની શાહી ઉપર જમણા હાથની પહેલી ત્રણ આંગળી એવી રીતે મારવી કે પહેલાં ત્રીજી, પછી બીજી અને પછી પહેલી એમ અનુક્રમે શાહી ઉપર પડે અને પછી તુરતજ વચલી આંગળી મારતાં ત્યાંજ ક નીકળતાં ત્રક અવાજ થશે.

ધી. અથવા ઘી બાંયા ઉપરની શાહીની નીચે પહોળા લવ ઉપર ડાબા હાથની હથેળી રાખી વળેલી વચ્ચલી આંગળીના ટેરવા વતી સાંકડા લવ ઉપર મારી ઉપાડી લેવાથી અથવા હથેળીનો ઉપલો આંગળાવાળો ભાગ બાંયાના પહોળા લવ ઉપર દાબીને રીતે ઘી મારવાથી અથવા ઘી અને ઉપરા ઉપર બે વખત મારવાથી ધીધા અથવા ઘીગ્રી ધ્વનિ નીકળે છે.

કડાન્—ડાબા હાથની હથેળી ધી વગાડતી વખતની માફક પહોળી રાખી ભોણીયા ઉપર ક વગાડીને પછી તુરતજ જમણા હાથની હથેળીનાં આંગળાં માહીના લવ ઉપર પોલો ભારે દઇ મારવાથી કડાન્ ધ્વનિ નીકળે છે.

ધીત્—ડાબા હાથની ચારે આંગળી સીધી રાખી બાંયાની શાહીની નીચે પહોળા લવ ઉપર મારવાથી ધીન્ અવાજ નીકળે છે.

ધુમ્ અથવા ધુમ્—ડાબા હાથની હથેળીનો નીચેનો ભાગ ભોણીયાના પહોળા લવ ઉપર ભારની સાથે ટેકીને શાહી ઉપરના સાંકડા લવ ઉપર વચલી આંગળીનું ટેરવું જોરથી મારતાં ધુમ્ કે ધુમ્ અવાજ નીકળે છે. ધુમ આખો અવાજ કાઢવો હોય તો ધુમ્ કે ધુમ્ વગાડીને તુરતજ જમણા હાથની પહેલી આંગળીથી માહીના લવ કે ચાંટ ઉપર તાની માફક મારવાથી ધુમ કે ધુમ આખો અવાજ નીકળે છે.

લાન્.—એ ધ્વનિ રાન્ ધ્વનિ પ્રમાણે નીકળે છે.

એ પ્રમાણે મૃદંગનાં ૫.જે સાજમાથી ઉત્પન્ન કરેલા ધ્વનિ (અવાજો) ને એકત્ર કરી ધાધીંના, ધીનકીટ, તરકીટ, ગદીગન, નકતર વિગેરે બોલ (શબ્દો) યોજવામાં આવેલા છે.

૧. કોટડી—તાલ વગાડવા માટે ઉપર જણાવેલ મૃદંગના શબ્દોના મુકરર કરેલા વર્ગ પાડી તેને સમૂહમા યોજવામાં આવેલા હોય છે. એના શરૂઆતમાં વગાડવાના જે બોલ નક્કી કરેલા હોય છે તેના સમૂહને કોટડી અથવા ઠેકો કહે છે. જેમકે ત્રિતાલમાં ત્રણ

વખત ધા ધીં ધીં ન્ના અને એક વખત તા તીં તીં ન્ના યોજવામાં આવેલ છે.

૨. **તોડા.**—કોટડીના બોલ વગાડતી વખતે સમ ઉપર આવતા પહેલાં એકજ જાતના બોલનો સમુહ ઉપરા ઉપર ત્રણ વખત કાઢવામા આવે છે, તેથી તેવા નાદ સમૂહને **તોડા** કહે છે. જેમકે તીરકીટ ધા,—તીરકીટ ધા—તીરકીટ ધા.

૩. **મોહરા.** તાલના એક આવૃતમાં જેટલો વખત જોઇએ તેથી અર્ધા કે પા સમયમાં સમ ઉપર આવવામાં જે ઝડપથી વગાડવા બોલનો સમુહ મુકરર કરેલો હોય છે તેને **મોહરા** કહે છે જેમકે ત્રિતાલ એ સોળ માત્રાનો આવૃત છે તેમાં તીરકીટધીનકીટ એવા Cતાવળા બોલ યોજીને સોળને બદલે બત્રીસ માત્રાના બોલ તેટલાજ આવૃતમા વગાડવામાં આવે છે.

૪. **પરન**—તાલના એકથી વધારે આવૃત સુધીમાં જે મૃદગના બોલ મુકરર કરેલા હોય છે અને જેને દુગણુ, ચોગણુ વિગેરે લયમા વગાડવામાં આવે છે તેને **પરન** કહે છે.

સામાન્ય લયમાથી તેનાથી બમણી ત્વરાથી વગાડવામા આવે તેને **દુગણુ** અને ચારગણી ત્વરાથી વગાડવામા આવે **તેને ચોગણુ** કહે છે તેથી, પણ બમણી લયને **અષ્ટગણુ** કહેવાય છે.

એ પ્રમાણે પ્રથમ કોટડીના બોલથી શરૂઆત થાય છે, પછી તેમાં પરન વગાડવામા આવે છે અને આખરે તોડા વગાડવામા આવે છે. કોટડીના બોલ શરૂ કરતા પહેલા મ્હોરા કે મુખડા વગાડવામા આવે છે

માત્રા, બોલ, તોડા પરન સાથે નીચે પ્રમાણે મૃદંગના બોલ જે વિશેષ પ્રચલિત છે તે આપ્યા છે. તે ઉપર આપેલ સમજ પ્રમાણે તાલ માત્રા વિગેરે ધીરજ અને ખંતથી મગજમાં સમજી લઈ વગાડવાનો મ્હાવરો રાખવો. બીજાં વાદ્યો કરતાં મૃદંગના બોલ શીખવા એ વધારે અઘરૂં છે. જ્યાં સુધી તેના શબ્દો મોઢે કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી સ્પષ્ટ બોલ કાઢી શકાતા નથી. ખંત અને મહેનતથી ગમેતેવું અઘરૂં કામ પાર પડે છે.

તાલ જાતિ.

તાલમાં બોલ યોજવામાં આવેલા હોય છે તે જેટલી માત્રામાં યોજવામાં આવ્યા હોય તેની સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેના જે વર્ગ પાડવામાં આવ્યા હોય છે તેને **જાતિ** કહે છે, તેવી જાતિ પાંચ પ્રકારની છે.

૧. ચતુશ્રજાતિ. તેમાં ચાર ચાર માત્રાના આવૃત અથવાં ખંડ હોયછે, તેથી ૨, ૪, ૮, ૧૬ વિગેરે માત્રાના તાલને **ચતુશ્રજાતિના** તાલ કહે છે, જેમકે ત્રિતાલ.

૨. તિશ્રજાતિ તેમાં ત્રણ ત્રણ માત્રાના ખંડ આપેલ છે તેથી ૯, ૧૨, ૨૪ વિગેરે માત્રાના તાલ **તિશ્રજાતિ**ના તાલ કહેવાય છે જેમકે દાદરો.

૩. મિશ્રજાતિ. તેમાં સાત માત્રા હોય છે, અને તેના એક ખંડમાં ચાર અને બીજામાં ત્રણ માત્રા યોજવામાં આવેલ હોય છે. તેથી ૭, ૧૪, ૨૮ વિગેરે માત્રાના તાલને **મિશ્રજાતિ**ના તાલ કહે છે, જેમકે દીપચંદી.

૪. ખંડજાતિ. એમાં પાંચ માત્રાઓ હોય છે. એક ખંડમાં ત્રણ અને બીજામાં બે માત્રાઓ યોજવામાં આવેલ હોય છે તેથી તેમાં ૫, ૧૦, ૨૦ વિગેરે માત્રા આવતી હોય તેવા તાલને ખંડજાતિના તાલ કહે છે. જેમકે ઝપતાલ.

૫. સંકીર્ણજાતિ. તેમાં નવ માત્રા હોય છે. એટલે તેમાં નવ માત્રાનો ખંડ આવે તો તે સંકીર્ણજાતિના તાલ છે.

સુચના:—૧૪ માત્રાના તાલમાં પ્રથમ જો ચાર માત્રાનો ખંડ આવે તો તેને ચતુશ્રજાતિ કહેવાનો રીવાજ છે અને પ્રથમ ત્રણ અને પછી ચાર માત્રાના ખંડ આવે તો તેને તિશ્રજાતિ કહેવાનો રીવાજ છે. તેમજ ૧૦ માત્રાના તાલમાં પ્રથમ ચાર આવે તો ચતુશ્રજાતિ ત્રણ આવે તો તિશ્રજાતિ, અને પાંચ આવે તો ખંડજાતિ. એમ સમજવું. વળી પ્રથમ બે માત્રાનો ખંડ આવે તો ચતુશ્રજાતિ. એ પ્રમાણે ઉતરોત્તર સમજી લેવું.

૧. તાલ ત્રિતાલ. માત્રા ૧૬. ચતુશ્રજાતિ.

સંગીતની અંદર પ્રથમ લય અથવા ઠાહથી શિક્ષણ લેવાની શરૂઆત કરવી જોઇએ. મૃદંગ અથવા હારમોનિયમ ઉપર પ્રથમ ધીમેથી લંબાવીને અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તેથી અહિં સૌથી પહેલો ત્રિતાલ પસંદ કરવામાં આવ્યો છે. ત્રિતાલમાં માત્રા ૧૬ છે તેમાં ત્રણ તાલ અને એક ખાલી આવે છે. ગાયનના શબ્દો અને તેના **સમ** ઉપર લક્ષ રાખી ગમે તે તાલીથી અગર ખાલીથી ગાયનની સાથે તાલ તથા મૃદંગના બોલ વગાડી શકાય છે, આ પુસ્તકમાં આપેલ ત્રિતાલનાં ગાયનનાં નોટેશનો તપાસીને જોતાં તેની બરાબર સમજ પડશે. એજ પ્રમાણે બીજા તાલોનું પણ સમજવું.

આ તાલ શીખવામાં પ્રથમ સ્હેલો જણાય તેથી પ્રથમ સ્હેલી પદ્ધતિમાં બોલ આપ્યા છે તે બરાબર આવડી ગયા પછી તેના પ્રચલિત બોલ ફરીથી લખેલા છે. શીખનારને જેમ સરળતા જણાય તેમ શીખવામાં હરકત નથી.

તાલ	૨*	૩	૦	૧
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪	૫ ૬ ૭ ૮	૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
બોલ	ધા ધીં ધીં ધા	ધા ધીં ધીં ધા	તા તીં તીં તા	ધા ધીં ધીં ધા
તોડા	,,	,,	ગદી ગન ધા ગદી	ગન ધા ગદી ગન

ઉપરના બોલમાં પહેલા, બીજા અને ચોથા ખંડમાં ધાધીં ધીં ધા બોલ વગાડવાના છે તે બન્ને હાથથી એકી વખતે બન્ને સાજ ઉપર કાઢવા અને ત્રીજા ખંડના તાતીંતીંતા બોલ જમણા હાથની પહેલી આંગળીથી માત્ર માદા ઉપરથી કાઢવા. એ બોલ સ્પષ્ટ થયા પછી નીચે પ્રમાણે પ્રચલિત બોલ વગાડવા.

તાલ	૨*	૩	૦	૧
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪	૫ ૬ ૭ ૮	૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
બોલ	ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના
તાડો	,,	,,	તીરકીટ ધા તીર	કીટ ધા તીર કીટ

એ સિવાય ઉપર પ્રમાણે અનેક રીતે બોલ ઉપજાવી કાઢવામાં આવે છે, પરંતુ તે બધા અહિં આપવાને અવકાશ નથી, છતાં એકાદ બે નીચે આપ્યા છે, તેના ઉપર આપેલ તાલ પ્રમાણે ઉપરના ખંડોમાં ગોઠવી લેવા અને પછી તાલ અને માત્રાની ગણત્રીમાં રહી વગાડવું.

॥ ના ધી ધીંના, ના ધી ધીંના, ના તીં તીર કીટ, ત્રક ધીંધીંના ॥

॥ ધા ત્રક ધીંધીં, ના ના તીં તીં ના ત્રક ધીંધીં ના ના ધીં ધીં ॥

ધા તીરકીટ ધા	તીર કીટ ધા ધા	ધા તીર કીટ ધા	તીર કીટ ધા ધા
તા તીરકીટ તા	તીર કીટ તા તા	ધા તીરીકીટ ધા	તીર કીટ ધા ધા

સાધારણ રીતે બોલ વગાડતા આવડયા પછી શિખનારને તોડા વગાડવાની ઇચ્છા થાય છે. તેથી નીચે પ્રમાણે ત્રિતાલના તોડાના બોલ આપ્યા છે. તેના ઉપર લખેલા તાલ પ્રમાણે ઉપરના કોઇ પણ બોલ વગાડતી વખતે ગણત્રી પ્રમાણે તોડા શરૂ કરી સમ ઉપર આવતાં પાછા નિયમિત ગતિમાં બોલ વગાડવાનું અને તે પ્રમાણેનો નિયમ જાળવી રાખવો.

તોડા.

ખાલીથી શરૂ થઈ બે ખંડમાં તોડા છે. બીજી તાલથી સાદા બોલ છે.

॥ ગદી ગન ધા ગદી | ગન ધા ગદી ગન | ધા ધીં ધીં ના | ના ધીં ધીં ના ॥

॥ તીર કીટ ધા તીર | કીટ ધા તીર કીટ | ધા ધીં ધીં ના | ના ધીં ધીં ના ॥

॥ ક ડાન્ ધા ક | ડાન્ ધા ક ડાન્ | ધા ધીં ધીં ના | ના ધીં ધીં ના ॥

સમથી શરૂ થઈ સમ ઉપર આવતાં સાદા બોલ શરૂ થાય છે.

૨* ૩ ૦ ૧
॥તીટ કતા ગદી કીટ |ધા ધા તીટ કતા |ગદી કીટ ધા ધા |તીટ કતા ગદી કીટ॥

૨* ૩ ૦ ૧
॥ તીરકીટધીનકીટ । ધ –તીરકીટ । ધીનકીટધા–। તીરકીટધીનકીટ ॥

૨* ૩ ૦ ૧
॥ નક તીર કીટ તક । ધા–નક તીર । કીટ તક ધા–। નક તીર કીટ તક॥

૨* ૩ ૦ ૧
॥ તીર કીટ ધિલાન । ધા-તીરકીટ ।ધિલાન ધા-। તીર કીટધિલાં–ન॥

બોલ અને તોડા આવડયા પછી કેટલાકની ઇચ્છા પરન કાઢવાની થાય છે તેથી એકાદ બે પરન પણ નીચે આપી છે. એ પરન તોડા પહેલાં વગાડવામાં આવે છે, અને ત્યાર પછી તેના અનુસંધાનમાં તોડો વગાડી મૂળ લય ઉપર અવાય છે.

ત્રિતાલની પરન.

૨* ૩ ૦
॥ ધીંના–ધાત્રક ધીંના । ગીન ધાગીન ધા ત્રક । તીંના–તા તક તીંના

૧
॥ગીન ધા ગીન ધા ત્રક॥

૨*	૩	૦	૧
ધા તીટ કીટ તક	તીર કીટ ધા તીં	ધા ધા તીટ કીટ	ધા ધા તું ના
તા તીટ કીટ તક	ધા તીં તીર કીટ	ધા ધા તું ગ્રા	ધા ધા તું ના

એવી રીતે અનેક પરનો થઇ શકે છે.

૨. તાલ લાવણી. (ચલતી) માત્રા. ૮. ચતુશ્રજાતિ.

આ તાલ ત્રિતાલની મધ્યમ લયનો ઠેકો છે. તેને આઠ માત્રામાં લઇ બબે માત્રાને અંતરે તાલ આપવામાં આવે છે. તેમાં ત્રણ તાલ અને એક ખાલી આપવામાં આવે છે. એને કવાલીનો ઠેકો પણ કહે છે.

તાલ	૨		૩		૦		૧	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
બોલ	ધા	ધીં	ધા	તીં	ના	તીં	ત્રક	ધીં
તોડા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ

બીજા બોલ. ‖ ધીં ધીં | ધા તીં | ત્રક ધીં | ધાગે ત્રક ‖

‖ ધાગે | ધાતીં | નાક | ધીંના ‖ ચાર માત્રામાં પણ બોલાય છે.

તોડા | ગદી ગન | ધા ગદી | ગન ધા | ગદી ગન | ધા ધીં | ધા તીં |

| કૂડા-ન , ધા કૂડા | -ન ધા | કૂડા-ન | ધા ધીં | ધા તીં |

પરન-ત્રિતાલની કોઇ પણ પરન આ તાલમાં લઇ શકાય છે.

૩ તાલ જલદ ત્રિતાલ (અધ્ધો). માત્રા ૧૬.

આ તાલ ત્રિતાલની દ્રુતલયનો ઠેકો છે, તેમાં દીર્ઘ માત્રાના બોલ છે. તોડા અને પરન ત્રિતાલ પ્રમાણેજ લેવાય છે.

તાલ	૨				૩				૦				૧			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
બોલ	ધા	ધીં	—	ધા	ધા	ધીં	—	ધા	ના	તીં	—	તા	ધા	ધીં	—	ધા
તોડા	,,				,,				તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધા	તીર	કીટ

૪. તાલ પંજાબી. માત્રા ૧૬. ચતુશ્રજાતિ.

આ તાલ ત્રિતાલની વિલંબ લયનો ઠેકો છે. તે વગાડવામાં ઘણીજ ધીમી લય રાખવાની જરૂર છે તોડા અને પરનો ત્રિતાલ પ્રમાણે લેવાય છે.

તાલ	૨				૩				૦				૧			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
બોલ	ધા	—	તાક્	ધીં	ધા	—	તાક્	તીં	તા	—	તાક્	ધીં	ધા	—	તાક	ધીં
તોડા		,,				,,			ગદીગન		ધાગદી		ગન	ધા	ગદીગન	

૫. તાલ એક તાલ (લાવણી). માત્રા ૪. ચતુશ્રજાતિ.

આ તાલ ત્રિતાલની દ્રુત લય છે. તેમાં બબ્બે માત્રા ઉપર એક વખત તાલ અને એક વખત ખાલી એમ તાલ આપવામાં આવે છે. ચાર ચાર માત્રાના ખંડ લઈ એક વખત તાલ અને એક વખત ખાલી એમ પણ તાલ આપવામાં આવે છે. વળી કેટલાક ત્રિતાલની માફક ચાર માત્રાઓના ખંડ લઇ ત્રણ ખંડ સુધી તાલ આપે છે અને એક ચાર માત્રાના ખંડ ઉપર ખાલી આપે છે.

તાલ	૧				૦			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૧	૨	૩	૪
બોલ	ધાગે	ધાતીં	નાક્	ધીન	તાગે	તાતીં	નાક	ધાન
તોડા	ધા	તીરે	કીટ	તક	ધા	તીરે	કીટે	તક

અથવા | ૧ ધાગે ધાતીં | ૦ નાક ધીંન | ૧ ધા તીર | ૦ કીટ તક ||

બીજા બોલ. | ૧ ધા તીં, ત્રક ધીં, | ૦ તા તીં ત્રક ધીં

૬. તાલ કેરબો માત્રા ૪. ચતુશ્રજાતિ.

તાલ	૧°	૦	૧°	૦
માત્રા	૧ ૨ ૩ ૪	૧ ૨ ૩ ૪	૧ ૨ ૩ ૪	૧ ૨ ૩ ૪
બોલ	ધા ધીં ત્રક ધીં	તા તીં ત્રક ધીં	ધા ધીં ત્રક ધીં	તા તીં ત્રક ધીં
તોડા	ગદીકીટધો ગદીકીટ	ધા ગેદીકીટ	,,	,,

આ તાલ લાવણી અથવા ચલતીનુ એક રૂપ છે.

૭. તાલ દાદરો માત્રા ૬. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૧°	૦	૧°	૦
માત્રા	૧ ૨ ૩	૪ ૫ ૬	૧ ૨ ૩	૧ ૨ ૩
બોલ	ધા ધીં ન્ના	ધા તીં ન્ના	ધા ધીં ન્ના	ધા તીં ન્ના
તોડા	ધા તીર કીટ	ધા તીર કીટ	,,	,,

બોલ ॥ ધા ધીન્ના, ત્રક તી ન્ના | ધા ધી ન્ના ધાગે તીં ત્રક ॥

॥ ધીં ધીં–ન્ના, ધા તીં ત્રક ॥

તોડા ॥ ધા ગદી ગન, ધા ગદી ગન, ધા ધી ન્ના ધા તી ન્ના ॥

॥ ધા કડાન્ન, ધા કડા–ન ધા ધી ન્ના, ધા તી ન્ના ॥

| તીર કીટ તક, ધા તીર કીટ, ધા ધી ન્ના, ધા તી ન્ના ||

|| ધા ધીધી કીટ, કતા ગદી ગન, ધા ધી ન્ના, ધા તી ન્ના ||

પરન—ધા કિટ તક ધા ધીં ન્ના ધા કિટ તક તા તીં તા

૮. તાલ હીંચ માત્રા ૬. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૧	૦	૧	૦
માત્રા	૧ ૨ ૩	૪ ૫ ૬	૧ ૨ ૩	૪ ૫ ૬
બોલ	ધીં ધાગે તીટ	તીં તાગે તીટ	ધીં ધાગે તીટ	તીં તાગે તીટ
તોડો	કડા—નધાધા	કડા—ન ધાધા	,,	,,

બીજા બોલ ॥ ધીં ધાધીં ધા, તીં તાધીં ધા. ॥

દુગણુ ॥ ધાગ ધીના ગીન તાગ તીના ગીન ॥

તોડા. તાલ દાદરા પ્રમાણે.

૯. તાલ ચોતાલ. ધ્રુવપદ. માત્રા ૧૨.

આ તાલના બોલ બીજા તાલોના કરતાં જુદી રીતે કાઢવામાં આવે છે.

ધા.—બન્ને હાથની હથેળી બન્ને સાજ ઉપર એકી સાથે એવી રીતે મારવી કે ડાબા હાથનાં ચારે આંગળાં બાંયાના પહોળા લવ ઉપર પોલા ભારથી મારવાં, અને તેજ વખતે જમણા હાથની પહેલી આંગળી માદીની ટાંચ ઉપર મારી ઉપાડી લેવી.

ધીં—એ અવાજ પણ બન્ને ખુલ્લા હાથની થાપીથી નીકળે છે. ડાબો હાથ બાંયા ઉપર ઉપર પ્રમાણે મારવો અને તેજ વખતે જમણા હાથનાં ચારે આંગળાં માદીનાં લવ અને શાહી ઉપર પોલા ભારથી મારવાં.

દીં.—એકલા જમણા હાથનાં ચારે આંગળાં પોલા ભારથી માદીના લવ અને શાહી ઉપર મારવાં.

બીજા સઘળા ધ્વનિ અગાઉ સમજાવ્યા પ્રમાણેજ કાઢી શકાય છે.

૯ તાલ ધ્રુવપદ માત્રા ૧૨. ચતુશ્રજાતિ.

૩		૦		૧		૦		૧		૨	
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
ધા	ધા	દીં	તા	કીટ	ધા	દીં	તા	કીટ	તક	ગદી	ગન
ધા	ધીધી	નટ	કીટ	ગદી	ગન	ધા	ગદી	ગન	ધા	ગદી	ગન

બોલ ॥ ધા ધીન્, નકતર, ધીનનક, તક ધીન્, નક ધીધી, નટકીટ ॥

તોડા ॥ કડ્ડા—ન ધીત્તા ધીત ધીત ત્તા—ધીધી નટ કીટ ગદી કીટ ॥

॥ ધા—ધીધી નટકીટ ગદીકીટ ધા—ધીધી નટકીટ ગદીકીટ ॥ ધ

॥ધા કીટ તકીટત ધા કીટ તકધુમ કીટતક ગદીકીટ ધાધા કીટતા

ગદીકીટ ધા ધા કીટતક ગદીકીટ.॥

૧૦ તાલ. આડચોતાલ. માત્રા ૧૪. ચતુશ્રજાતિ.

તાલ	૧		૨		૦		૧		૦	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
બોલ	ધીં	ધીં	ધાગે	તીટ	તુ	ના	ક	ત્તા	ધીં	ધીં
તોડા	તીર	કીટ	ધીને	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધીન	કીટ	ધા

૧		૦	
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
ના	ધીં	ધીં	ના
તીર	કીટ	ધાન	કીટ

૧* ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
બોલ ॥ ધીં ધીં ધાગેતીટ તીન્ના કત્તા ત્રક ધીં ન્ના ધીં ધીં ન્ના ॥

૧* ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
॥ ધીંધીં ધા ત્રક તીંતા તીંતીં તા ધીં ત્રક ધીં ધીન્ના ॥

૧* ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
તોડા ॥કીટતક ધીનકીટ ધાકીટ તકધીન કીટ ધા કી ત્રટ ધીનકીટ॥

૧ ૨ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦
॥ધા કડા—ન ધા તીટકતા ગદીકીટ ધા ગદી કીટ ધા ગદીકીટ॥

૧૨. તાલ ગઝલ (પીસ્તો) માત્રા ૭. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૦*	૧	૨
માત્રા	૧ ૨ ૩	૪ ૫	૬ ૭
બોલ	તીં—ત્રક	ધીં —ન્ન	ધા ધા
તોડા	તીર કીટધો	તીર કીટ	ધીન કીટ

આ તાલમાં વગાડનાર જ્યારે લાવણીની લય ઉપર આવે છે ત્યારે સમથી શરૂ કરે છે. તે લય પુરી કર્યા પછી તોડા વગાડે છે, અને તોડા પછી ગઝલના મુળ ઠેકા ઉપર આવે છે. જેમકે—

૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
॥ તીં—ત્રક ધીં—ધા ધા । ધાગ ધાતીં ન્નાક ધીન્ના । તીરકીટ ધા

૧ ૨ ૦ ૧ ૨
તીરકીટ ધીનકીટ । તીં—ત્રક ધીં—ધાધા ॥

એ પ્રમાણે દરેક તાલમાંથી ચલતી ઉપર જઈ તોડા વગાડી મુળ ઠેકાના બોલ ઉપર અવાય છે, તેમાં માત્રા લય અને તાલ ઉપર એક લક્ષ રાખવું જોઇએ.

૧૨. તાલ તિવરા. માત્રા ૭. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૧*			૨		૩	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
બોલ	ધા	ત્રક	ધીં	ધા	ત્રક	ધી	ન્ના
તોડા	ધા	તીરે	કીટ	ધા	તીરે	કીટ	તક

બોલ ॥ ૧ ધા ધીં તા, ૨ તીરકીટ ૩ ધીનકીટ ॥

તોડા ॥ ૧ ધા તીરકીટ ૨ ધાતીર ૩ કીટ તક ॥

૧૩. તાલ રૂપક માત્રા ૭ તિશ્રજાતિ.

તાલ	૦			૧		૨	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
બોલ	ધીં	ધીં	ધા	ત્ર	કે	ધા	ત્રક
તોડા	ધા	ધા	તીર	કીટ	તક	ગદી	કીટ

૧૪. તાલ દીપચંદી. માત્રા ૨૪. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૨			૩			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭
બોલ	ધા	ધીં	ન્ન	ધા	ધા	તીં	ન્ન
તોડા	તીર	કીટ	ધીને	કીટ	ધા	તીર	કીટ

૦			૧			
૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
તા	તીં	ન્ન	ધા	ધા	ધીં	ન્ન
ધીન	કીટ	ધા	તીર	કીટ	ધીન	કીટ

બોલ || ધા ધીં–ન્ ધા ધા તીં–ન્ તા તીં–ન્ ધા તીર કીટ તક ||
(૨ ધા, ૩ ધા, ૦ તા, ૧ ધા)

પરન || ધા તીર કીટ ધા તીર કીટ તક તા તીર કીટ ધા તીર કીટ તક ||
(૨ ધા, ૩ ધા, ૦ તા, ૧ ધા)

તોડા || તીટ કતા ગદી ગન ધા તીટ કતા ગદી ગન ધા તીટ કતા ગદી ગન ||
(૨ તીટ, ૩ ગન, ૦ ગદી, ૧ તીટ)

તા. ૧૫. તાલ ઝુમરો. માત્રા ૧૪. તિશ્રજાતિ.

તાલ	૨*			૩				૦			૧			
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
બોલ	ધા	ધીં	ત્રક	ધીં	ધીં	ધાગેત્રક		તીં	તા	ત્રક	ધીં	ધીં	ધાગે	ત્રક
તોડા	તીટ	કતા	ગદી	ગન	ધા	તીરકતા		ગદી	ગન	ધા	તીર	કતા	ગદી	ગન

તા. ૧૬. તાલ ઝપ. માત્રા ૧૦. ખંડજાતિ.

તાલ	૨*		૩			૦		૧		
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
બોલ	ધીં	ત્રક	ધીં	ધીં	ના	તી	ત્રક	ધીં	ધીં	ના
તોડા	ધા	કીટ	તક	ગદી	ગન	ધા	કીટ	તક	ગદી	ગન

બોલ || ધા કીટ તક ગદી ગન ધાગે તીર કતા ગદી ગન ||
(૨ ધા, ૩ તક, ૦ ધાગે, ૧ કતા)

૧૭. તાલ સૂલફાક. માત્રા ૧૦. ચતુશ્રજાતિ.

તાલ	૧		૦		૧		૨		૦	
માત્રા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
બોલ	ધીં	ત્રક	ધીં	ના	તીં	ત્રક	ધી	ના	તીં	ના
તોડા	ધા	તીરે	કીટ	ધીન	કીટ	ધો	તીર	કીટ	ધીન	કીટ

૧ ૦ ૧ ૨ ૦

બોલ ॥ ધા ધા ધીં તા ક્રીટ ધા તીટ કત્તા ગદ્દી ગન ॥

૧ ૦ ૧ ૨ ૦

તોડા ॥ ધા ક્રીટ ધીન ક્રીટ કડા–ન તીર ક્રીટ ધીનક્રીટ ॥

૧૮. તાલ એકતાલ. માત્રા ૧૨. ચતુશ્રજાતિ.

૩		૦		૧		૦		૧		૨	
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨
ધીં	ધીં	ધાગે	તીટ	તી	ન્ના	ક	ત્તા	ધીં	ત્રક	ધીં	ન્ના
કડા	ન	ધીં	ત્તો	ધીત	ધીત	તા	ધીધી	નટ	ક્રીટે	ગદ્દી	ક્રીટ

૧૯. તાલ ધમાર માત્રા ૧૪ ખંડજાતિ.

૧					૨		૩			૦			
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪
કત્	ધી	ટ	ધી	ટ	ધા	—	કત્	તી	ટ	તી	ટ	તા	—
ધા	ક્રીટ	ધીન	ક્રીટ	કડા	ન	ધાત	તા	ધી	ધી	ક્રીટ	કતા	ગદ્દી	ગન

૨૦. તાલ તિલાવડો. માત્રા ૧૬. ચતુશ્રજાતિ.

૨				૩				૦							
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫	૧૬
ધા	ત્રક	ધાં	ધીં	ન્ના	ધા	તીં	તીં	તા	ત્રક	ધીં	ધીં	ન્ના	ધા	ધીં	ધીં
તીર	કીટ	કડા	ન	ધા	–	તીર	કીટ	કડા	ન્ન	ધા	–	તીર	કીટ	કડા	ન્ના

⋙ હારમોન્યમ વાદ્ય. ⋘

સંગીતવિદ્યામાં વપરાતાં સ્વર વાદ્યોમાં આજકાલ પાશ્ચિમાત્ય વાદ્ય હારમોન્યમે અગ્રભાગ લીધો છે. કારણ કે બીજાં વાદ્યો કરતાં તે શીખવામાં વધારે સ્હેલું છે. તેથી આ પુસ્તકમાં તેને લગતું ખાસ શિક્ષણ આપેલું છે.

હારમોન્યમમાં આપેલી સ્વર કાઢવાની ચાવીઓ બે રીતમાં ગોઠવેલી જણાય છે. અગાઉ જે હારમોન્યમ વિશેષ વપરાતાં તેમાં સફેત ચાવીઓની વચ્ચે પ્રથમ ત્રણ અને પછી બે એવા બે સમૂહમાં કાળી ટુંકી ચાવીઓ હોય છે. એવા હારમોન્યમમાં સૌથી પહેલી સફેત ચાવી **ષડ્જગ્રામના અનુમન્દ્રસપ્તકના મધ્યમનો** એટલે **મ** સ્વર આપે છે. ગમે તે કારણે તેની વપરાશ હાલમાં ઓછી થઇ ગઇ છે. હાલમાં વિશેષ વપરાતાં હારમોન્યમની ચાવીઓમાં પ્રથમ બે અને પછી ત્રણ એમ અનુક્રમે કાળી ટુંકી ચાવીઓના સમૂહ જોવામાં આવે છે. એવા હારમોન્યમની સૌથી પહેલી સફેદ ચાવી **ષડ્જગ્રામના મન્દ્રસપ્તકનો ષડ્જ** એટલે **સા** સ્વર આપે છે. ખાસ અનુભવથી જણાશે કે આ બીજા પ્રકારના હારમોન્યમની પ્રથમ ચાવીથી **સા રી ગ મ**ની સાથે ગાતાં લગભગ ૮૦ ટકા શિખનારાઓનું ગળું ઉપરના **સા** સુધી જઇ શકતું નથી. પરાણે ગળું ખેંચનારનો સાદ ફાટી જાય છે. તે જોતાં પ્રથમની યોજનાવાળાં એટલે ત્રણ અને બે કાળી ચાવીની ગોઠવણવાળાં હારમોન્યમો જેની પ્રથમ સફેત ચાવી **અનુમન્દ્રનો મ** સ્વર આપે છે તે વધારે ઉપયોગી હોય છે.

હારમોન્યમની ચાવીઓ ઉપર હાથના આંગળાંનો ઉપયોગ કરતી વખતે **મન્દ્રસપ્તક**ના સ્વરોની ચાવીઓ **ડાબા** હાથ માટે છે અને **મધ્યમસપ્તક**ના સ્વરોની ચાવીઓ જમણા હાથના ઉપયોગ માટે છે. તેથી ડાબા હાથનો અંગુઠો મન્દ્રસપ્તકના **સ** ઉપર અને જમણા હાથનો અંગુઠો મધ્યમસપ્તકના **સા** ઉપર એમ એકી સાથે બે હાથે વગાડવાનું હોય છે. ત્યાંથી મધ્યમસપ્તકનો **સા** નીકળે છે. જેનું ગળું તે **સા**થી શરૂ કરતાં સામેના ઉંચા **સા** સુધી ન ખેંચી શકાતું હોય તેને તેનાથી ઉતરતા કોઇ સ્વરને **સા** કલ્પી ત્યાંથી સારીગમ શીખવાની શરૂઆત કરવી પડે છે. તેવે વખતે જુની ગોઠવણ સુજનનાં હારમોન્યમો વિશેષ ઉપયોગી છે. સામાન્ય રીતે ગાનારનું ગળું વધારેમાં વધારે ટીપ સપ્તકના મધ્યમ અથવા તેથી વધારેમાં વધારે પંચમ સ્વર સુધી ખેંચી શકાય છે. પરંતુ જેનું ગળું મધ્યમ સપ્તકના સારીગમપધની સ્વરોમાં **ની** અને ટીપ સપ્તકના **સાં** સુધી કામ કરી શકતું નથી તેનું ગળું ટીપનાં મધ્યમ અને પંચમ સુધી શી રીતે જઇ શકે? તેથીજ પહેલી જાતનાં હારમોન્યમ વિશેષ ઉપયોગી છે. કેટલાંક ગાયનોના સ્વર મન્દ્રસપ્તકના મધ્યમ સુધી નીચે ઉતરી જાય છે. એવે સમયે હાલની પદ્ધતિના હારમોન્યમ નિરૂપયોગી થઇ પડે છે. કારણકે મંદ્રસપ્તકના સ્વરો ઉપર જમણો હાથ જતાં ડાબો હાથ ખાલી પડી રહેછે.

ઉપર પ્રમાણે એકંદરે જોતાં સફેત ચાવીઓ લાંબી છે, અને અનુક્રમે હોય એમ લાગે છે, પરંતુ તે અનુક્રમે નથી, તેમની વચ્ચે ટુંકી અને કાળી ચાવીઓ હોય છે. પહેલી સફેત ચાવીથી સાતમી સફેત ચાવી સુધીમાં વચ્ચે બે અને ત્રણ એમ બીજી વધારાની પાંચ

કાળી ચાવીઓ આવી જાય છે. એ મળી કુલ બાર ચાવીઓ સ્વર-સપ્તકના બાર સ્વરો થાય છે; તેથી તે બાર સ્વરોનું એક સપ્તક કહેવાય છે. એ પ્રમાણે પહેલી સફેત ચાવીથી સાતમી સફેત ચાવી સુધી એક સપ્તક થાય છે, અને તેને **મન્દ્ર** અથવા **ખરજ સપ્તક** કહે છે. ત્યાંથી આગળ ચાલતાં આઠમી સફેત ચાવીથી ચૌદમી સફેત ચાવી સુધી બીજું સપ્તક થાય છે, અને તેને **મધ્યમસપ્તક** કહે છે, ત્યાંથી આગળ ચાલતાં પંદરમી ચાવીથી એકવીસમી ચાવી સુધી ત્રીજું સપ્તક થાય છે તેને **તાર** કે **ટીપસપ્તક** કહે છે. એથી પણ વધારે ચાવીઓ હોય તો તે **તારતરસપ્તક** ના સ્વરો જાણવા. અને મન્દ્રસપ્તકથી ડાબી બાજુએ વધારે નીચા સ્વરો હોય તો તે **અનુમન્દ્રસપ્તક**ના સ્વરો છે એમ સમજવું. પહેલી જાતનાં જુની ગોઠવણવાળાં હારમોન્યમમાં પ્રથમના સ્વર **મ** થી **ની** સુધી અનુમન્દ્રસપ્તકના સ્વરો છે.

એ પ્રમાણે હારમોન્યમની ચાવીઓની ગણત્રી જોતાં ત્રણ, સવાત્રણ, સાડાત્રણ અને પોણાચાર સપ્તકનાં હારમોન્યમ ઘણાં જોવામાં આવે છે. એથી વધારે સપ્તકના હારમોન્યમ ઘણાં ઓછાં જોવામાં આવે છે કારણકે તેમાં વધારાના સ્વરો ગાવાના કામમાં આવતા નથી.

હારમોન્યમ ઉપર શીખનારને સુચના કરવાની કે જો મન્દ્ર-સપ્તકના **સા** સ્વરના ઉઠાવવાળું હારમોન્યમ હોય અને તેની પહેલી સફેત ચાવીથી શરૂ કરતાં સાતમી કે આઠમી ચાવી સુધી પોતાનું ગળું ખેંચી શકાય તેમ ન હોય અથવા ખેંચવામાં ગળાંને ઘણીજ મહેનત પડતી હોય તો તે પહેલી ચાવીને છોડી સાતમી સફેત

અથવા પાંચમી કાળી ચાવીથી **સા** કલ્પી તેનાજ સ્થાનના નીચા સ્વરમાં ગળું મેળવી શરૂઆત કરવી. તેમ છતાં ન ફાવે તો છઠ્ઠી સફેત અથવા ચોથી કાળી ચાવીથી શરૂઆત કરવી.

આ પુસ્તક લખનારનો એવો અભિપ્રાય છે કે **અનુમન્દ્રસપ્તકના મધ્યમથી** ઉઠાવવાળાં હારમોન્યમો વધુ પસંદ કરવા ચોગ્ય છે. કારણકે તેમાં ડાબા હાથને પણ ખાલી રહેવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. હાલનાં પ્રથમ બે કાળી ચાવીના સમૂહવાળાં વાજાંઓમાં નીચા સૂર વગાડવાના આવતાં ડાબો હાથ ખાલી જાય છે તેથી અગવડતા ઉત્પન્ન થાય છે. વળી પહેલી સફેત ચાવીથી શિખનાર પોતાનું ગળું તેજ સપ્તકના છેલ્લા સ્વર **ની** સુધી પણ ખેંચી ન શકે તો તે કયાંથી ગાવું, કેમ ગાવું વિગેરે માટે મુંઝાય છે, અને આખરે સંગીત જેવી અલૌકિક વિદ્યા ઉપર અણગમો લાવી તેને ત્યજી દે છે. તેવાં હારમોન્યમમાં તાર સપ્તકના પંચમ ઉપરના સઘળા સ્વરો ગાનારને તદ્દન નકામા હોય છે તેથી જો **અનુમન્દ્રસપ્તકના મધ્યમથી** ઉઠાવવાળાં સવાત્રણથી પોણાચાર સપ્તક સુધીનાં હારમોન્યમોજ વાપરવાં જોઇએ.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે દરેક સપ્તકની સફેત અને તેમની વચ્ચેની કાળી ચાવીઓનો અને તેના ઉપર આંગળાંઓનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તેની રીત નીચે આપવામાં આવેલ છે, તે પ્રથમ સમજી લઇને શિખવાની શરૂઆત કરવી.

પહેલી સફેત ચાવીને **સા** કહી તેના ઉપર ડાબા હાથનો અંગુઠો દાબી થોડી વાર સ્વરને લંબાવી પછી પહેલી આંગળી બીજી સફેદ ઉપર દાબવાથી **રી** નીકળશે. ત્રીજી સફેદ ઉપર ફરીને

અંગુઠો દાબવાથી **મ** સ્વર નીકળે છે. એ પ્રમાણે મધ્યમ સપ્તકના **સા** સુધી ચડવું અને એજ **સા** થી શરૂ કરી અનુક્રમે પાછા પ્રથમના **સા** સુધી ઉતરી જવું. ચડતાં અને ઉતરતાં દરેક વખતે **સા** ફરીવાર વગાડવો, જેમકે સા રી ગ મ પ ધ ની **સા—સા** ની ધ પ મ ગ રી સા એ પ્રમાણે ડાબો હાથ પકો થયા પછી જમણા હાથથી મધ્યમ સપ્તકના **સા** થી તારસપ્તકના **સાં** સુધી પ્રથમ અંગુઠો, પછી પહેલી આંગળી, એમ અનુક્રમે સારીગમ ઉપર પ્રમાણે વગાડી જવી. પરંતુ માત્ર અંગુઠો અને પહેલી આંગળી વાપરવાથી બીજાં આંગળાં કાચાં રહી જાય છે, તેથી ચારે આંગળાં વાપરવાની રીત નીચે પ્રમાણે શીખવી જોઇએ.

ડાબા હાથનો અંગુઠો પ્રથમના **સા** ઉપર દાબી પછી ત્રીજી આંગળી અંગુઠા ઉપર થઇને **રી** ઉપર દાબવી, પછી **ગ** ઉપર બીજી આંગળી, **મ** ઉપર પહેલી આંગળી, **પ** ઉપર ફરીને અંગુઠો, **ધ** ઉપર ફરીને ત્રીજી આંગળી, એમ અનુક્રમે આગળ જતાં ડાબા હાથની પહેલી આંગળી ઉપરના **સા** ઉપર આવશે. ત્યાંથી પાછા ઉતરતાં એજ આંગળીથી **સા** વગાડી બીજી આંગળી વતી **ની,** ત્રીજી આંગળી વતી **ધ,** અંગુઠા વતી **પ,** પછી ફરીને ત્રીજી આંગળી, પછી બીજી, પછી પહેલી, પછી અગુઠો, એમ પ્રથમના **સા** સુધી ઉતરી જવું. મધ્યમસપ્તકમાં જમણા હાથના અંગુઠાથી શરૂ કરવું. પછી પહેલી આંગળી, પછી બીજી, પછી ત્રીજી, પછી અંગુઠો એ પ્રમાણે ચડવું અને ઉતરતી વખતે તેનાં તેજ આંગળાં તેજ અનુક્રમે સ્વર ઉપર આવે તે ધ્યાનમાં રાખવું

હવે જણાવવાનું કે પહેલા સાથી સામેના સા સુધી જતાં વચ્ચે આવતી કાળી ચાવીઓ રહી જાય છે. તેમાંની પ્રથમ બે અને છેલ્લી બે કોમળ અને વચ્ચેની તીવ્ર છે. એટલે તેને સાથે લેતા તેનો અનુક્રમ નંબર નીચે પ્રમાણે થશે. તે અનુક્રમવાળી સંખ્યા બારે સ્વરની સારીગમ શીખવા માટે જાણવાની ખાસ જરૂર છે.

અનુક્રમ નંબર— ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
નીચે આવતો સ્વર—સા રી રી ગ ગ મ મૅ પ ધ ધ ની ની સાં.

સંસ્કૃત ભાષાના સ્વરો કોમળ છે અને મૅ તીવ્ર સ્વર છે. એટલે કોમળ અને તીવ્ર સ્વરો કાઢી લેતાં બાકીના શુદ્ધ સ્વરો નીચે પ્રમાણે સંખ્યાની સાથે રહેશે.

અનુક્રમ નંબર— ૧ ૩ ૫ ૬ ૮ ૧૦ ૧૨ ૧૩
નીચે આવતો સ્વર—સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

ઉપર પ્રમાણે અનુક્રમ સંખ્યા બરાબર યાદ રાખી ગમે તે ચાવીથી સારીગમ વગાડતાં ૧ ૩ ૫ ૬ ૮ ૧૦ ૧૨ ૧૩ની ગણત્રીએ આવતા સ્વરો લેવા. જેમકે પહેલી કાળી કોમળ રી ને સા કલ્પીને સારીગમ કરીએ તો નીચે પ્રમાણે અનુક્રમ સંખ્યા આવશે.

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩
સા રી રી ગ ગ મ મૅ પ ધ ધ ની ની સાં રીં
ની સા રી ગ મ પ ધ ની સાં

રી ને સા કલ્પી સારીગમ કરતાં ત્યાંથી ૧ની સંખ્યા ગણવો. એ રીતે ૧ ૩ ૫ ૬ ૮ ૧૦ ૧૨ ૧૩ની સંખ્યાએ શુદ્ધ

સ્વરો સા રી ગ મ પ ની સાં થશે. વચ્ચે ૨, ૪, ૭, ૯ અને ૧૧ જે સંખ્યા રહી જાય છે તે તેમાં ૨, ૪, ૯ અને ૧૧ કોમળ સ્વરો. રીગધની છે અને ૭ તે તીવ્ર સ્વર મૅ છે. એજ પ્રમાણે ત્રીજા સ્વર શુદ્ધ રી થી સારીગમ કરતાં નીચે પ્રમાણે થશે.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	૧૩
સા	રી	રી	ગ	ગ	મ	મૅ	પ	ધ	ધ	ની	ની	સાં	રીં	રી
	ની	સા		રી		ગ	મ		પ		ધ		ની	સાં

એવીજ રીતે અનુક્રમે પ્રથમની બારે ચાવીઓમાંની દરેકને સા કલ્પી સા રી ગ મો વગાડવી.

વળી તેમાં એ પણ રીત યાદ રાખવા જેવી છે કે ગમે ત વરથી સા રી ગ મ શરૂ કરતાં ગ અને મ અને ની અને સાં ાને સાથેજ રહેશે, અને બાકીમાંના સ્વરોની વચ્ચે એક એક કોમળ ; તીવ્ર સ્વર રહી જશે, એટલેકે બાકી સ્વરો એકાંતરી સંખ્યાએ હશે.

આંગળાં અને અંગુઠા વાપરવાની રીતનું ઉદાહરણ.

સુચના— × આવું ચિન્હ અંગુઠો સુચવે છે. ૧, ૨, ૩, ૪, એ, પહેલી, બીજી, ત્રીજી, અને ચોથી આંગળી સુચવે છે. એ ચિન્હો પ્રમાણે સ્વરોની ચાવીઓ ઉપર અંગુઠો કે આંગળી દાબવાં.

પહેલી સંકેત ચાવીથી સારીગમ માત્ર અંગુઠો અને પહેલી આંગળીનો ઉપયોગ.

× ૧ × ૧ × ૧ × ૧ ૧ × ૧ × ૧ × ૧ ×

॥ સા રી ગ મ પ ધ ની સા । સા ની ધ પ મ ગ રી સા ॥

અંગુઠો અને પહેલી, બીજી અને ત્રીજી આંગળીનો ઉપયોગ.

ડાબો હાથ	× ૩ ૨ ૧ × ૩ ૨ ૧	૧ ૨ ૩ × ૧ ૨ ૩ ×
ખરજ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ મ ગ રી સા
જમણો હાથ	× ૧ ૨ ૩ × ૧ ૨ ૩	૩ ૨ ૧ × ૩ ૨ ૧ ×
મધ્યમ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ મ ગ રી સા

પહેલી કાળી ચાવીથી સારીગમનો ઉઠાવ.

ડાબો હાથ	૨ ૧ × ૩ ૨ ૧ × ૨	૨ × ૧ ૨ ૩ × ૧ ૨
ખરજ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સા	સા ની ધ પ મ ગ રી સા
જમણો હાથ	૧ ૨ × ૧ ૨ ૩ × ૧	૧ × ૩ ૨ ૧ × ૨ ૧
મધ્યમ સપ્તક	સા રી ગ મ પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ મ ગ રી સા

ઉપર પ્રમાણે સુચના મુજબ પ્રથમ ડાબા હાથથી મન્દ્ર-સપ્તકના સ્વરો ઉપર વગર ભૂલે ધીમી, મધ્યમ અને ઉતાવળી લયમાં સા રી ગ મ તૈયાર થાય ત્યાર પછી જમણા હાથથી મધ્યમ સપ્તકના સ્વરો ઉપર તેવીજ રીતે સા રી ગ મ તૈયાર કરવી. બરાબર પાકો હાથ થયા પછી બન્ને હાથ સાથે તૈયાર કરવા, ત્યાર પછી સ્વરાલંકારની સારીગમો એક પછી એક પાકી કર્યા બાદ ગાયન વગાડતાં શીખવું; જેથી ગાયનમાં આવતા અલંકારો, તાનો, ગમક, મીંડ વિગેરે મધુરતાથી વગર ભૂલે વગાડી શકાય. પ્રથમની બે સા રી ગ મ ઉપર હાથનાં આંગળાં કેમ વાપરવાં તેની સમજ આપી છે. બાકીના સ્વરથી સા રી ગ મ વગાડતાં અંગુઠો અને આંગળી અરડયા વગર અનુક્રમે સ્વર ઉપર સરળતાથી વપરાય તેમ ધ્યાન રાખી વગાડતાં શીખવું. સપ્તકના બારે સ્વરમાંથી

ગમે તે સ્વરને **સા** કલ્પી ત્યાંથી સા રી ગ મ વગાડતાં શીખવામાં વિશેષ સરળતા પડે તે માટે નીચે પ્રમાણે ચાવીઓનાં ચિત્રોની સાથે સા રી ગ મો આપેલી છે તે ધ્યાનપૂર્વક વગર ભૂલે વગાડતાં શીખી લેવી, જેથી ગમે તે માણસ ગમે તે સ્વરથી ગાતો હોય તેની સાથે વગાડવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઇ શકે.

પ્રથમ સફેત ચાવી સા થી સારીગમનો ઉઠાવ.

મન્દ્ર સપ્તક.	મધ્યમ સપ્તક.
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
સા રીરી ગ ગ મ મૅ પ ધ ધ નીની	સા રીરી ગ ગ મ મૅ પ ધ ધ નીની
સા રી ગ મ પ ધ ની	સા રી ગ મ પ ધ ની
× ૩ ૨ ૧ × ૩ ૨	× ૧ ૨ ૩ × ૧ ૨
ડાબા હાથનો ઉપયોગ.	જમણા હાથનો ઉપયોગ.

પ્રથમ કાળી ચાવી રી થી સારીગમનો ઉઠાવ.

મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.	મધ્યમ-સૂર સપ્તક.
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
સા રીરી ગ ગ મ મૅ પ ધ ધ નીની	સા રીરી ગ ગ મ મૅ પ ધ ધ નીની
ની સા રી ગ મ પ ધ	ની સા રી ગ મ પ ધ
૨ ૧ × ૩ ૨ ૧	× ૧ ૨ × ૧ ૨ ૩
ડાબા હાથનો ઉપયોગ.	જમણા હાથનો ઉપયોગ.

૧. શુદ્ધ સા થી

મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.	મધ્યમ-સૂર સપ્તક.
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
રી ગ મૅ ધ ની	રી ગ મૅ ધ ની
સા રી ગ મ પ ધ ની	સા રી ગ મ પ ધ ની

૨. કોમળ રી થી

	મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.	મધ્યમ-સૂર સપ્તક
૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧
	રી ગ મૅ ધ ની	રી ગ મૅ ધ ની
ની	સા રી ગ મ પ ધ	ની સા રી ગ ગ પ ધ

૩. શુદ્ધ રી થી

	મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.	મધ્યમ-સૂર સપ્તક.
૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦
ની	રી ગ મૅ ધ ની	રી ગ મૅ ધ
ની	સા રી ગ મ પ ધ	ની સા રી ગ મ પ ધ

સારીગમનો ઉઠાવ.

તાર–ટીપ સપ્તક.	તારતર સપ્તક.
૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
રીં ગં મેં ધં નીં	રીં ગં મેં ધં નીં

માં	રીં	ગં	મં	પં	ધં	નીં	સાં	રીં	ગં	મં	પં	ધં	નીં

સારીગમનો ઉઠાવ.

	તાર–ટીપ સપ્તક.	તારતર સપ્તક.
૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧
	રીં ગં મેં ધં નીં	રીં ગં મેં ધં નીં

ની	સા	રી	ગ	મ	પ	ધ	ની	સા	રી	ગ	મ	પ	ધ

સારીગમનો ઉઠાવ.

	તાર–ટીપ સપ્તક.	તારતર સપ્તક.
૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦
ની	રીં ગં મેં ધં નીં	રીં ગં મેં ધં

નીં	સાં	રીં	ગં	મં	પં	ધં	નીં	સાં	રીં	ગં	મં	પં	ધં

૪ કોમળ ગ થી

અ મન્દ્ર	૧. મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.	મધ્યમ-સૂર સપ્તક
૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯
ની	રી ગ મે ધ ની	રી ગ મૅ ધ

ધ | ની સા | રી | ગ મે પ | ધ | ની સા | રી | ગ ગે પ

૫. શુદ્ધ ગ થી

	મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.	૨ મ.-સૂર સપ્તક.
૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
ધ ની	રી ગ મૅ ધ ની	રી ગ મૅ

ધ ની સા | રી ગ મ | પ | ધ ની સા | રી ગ મ | પ

૬. શુદ્ધ મ થી

અનુ સપ્તક	૧ મન્દ્ર-ખરજ સપ્તક.	૨. મધ્યમ-સૂર
૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
ધ ની	રી ગ મૅ ધ ની	રી ગ મૅ

પ | ધ | ની સા | રી | ગ મે | પ | ધ | ની સા | રી | ગ ગે

સારીગમનો ઉઠાવ.

	તાર-ટીપ સપ્તક.	તારતર-સપ્તક.
,૧૦૧૧૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯
ની	રીં ગં મઁ ધં નીં	રીં ગં મઁ ધં

ધ | નીસાં | રીં | ગં | મં | પં | પં | નાંસાં | રીં | ગં | મં | પં

સારીગમનો ઉઠાવ.

	તાર-ટીપ સપ્તક.	તારતર સપ્તક.
૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮
ધ ની	રીં ગં મઁ ધં નીં	રીં ગં મઁ

ધં | નીં સાં | રીં | ગં મં | પં | ધં | નીં સં | રીં | ગં મં | પં

સારીગમનો ઉઠાવ.

સપ્તક.	૩. તાર-ટીપ સપ્તક.	તારતર સપ્તક.
૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
ધ ની	રીં ગં મઁ ધં નીં	રીં ગં મઁ

પ | ધ | ની | સાં | રીં | ગં મં | પં | ધં | નં | સાં | રીં | ગં મં

૭. તીવ્ર મૅ થી

અનુ. સપ્તક.	મન્દ્ર–ષરજ સપ્તક.	મધ્યમ–સૂર
૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
मॅ ध नी	री ग मॅ ध नी	री ग
પ ધ	ની સા રી ગ મ પ ધ	ની સા રી ગ મ

૮. શુદ્ધ પ થી

અનુમન્દ્ર સપ્તક.	મન્દ્ર–ષરજ સપ્તક.	મધ્યમ
૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫
मॅ ध नी	री ग मॅ ध नी	री ग
મ પ ધ	ની સા રી ગ મ પ ધ	ની સા રી ગ

૯. કોમળ ધ થી

અનુમન્દ્ર સપ્તક.	મન્દ્ર–ષરજ સપ્તક.	મધ્યમ
૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪
मॅ ध नी	री ग मॅ ध नी	री ग
ગ મં પે ધ	ની સા રી ગ મં પે ધ	ની સા રી

સારીગમનો ઉઠાવ.

સપ્તક.	તાર–ટીપ સપ્તક.	તારતર સપ્તક.
૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
મ ધ ની	રીં ગં મં ધં નીં	રીં ગં

પં ધં | નીં સાં રીં ગં મં પં ધં | નીં સાં રીં ગં મં

સારીગમનો ઉઠાવ.

સૂર સપ્તક.	તાર–ટીપ સપ્તક.	તારતર.
૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫
મ ધ ની	રીં ગં મં ધં નીં	રી ગ

મ | પં | ધં | નીં સાં | રીં | ગં | મં | પં | ધં | નીં સાં | રીં | ગં

સારીગમનો ઉઠાવ.

સૂર સપ્તક.	તાર કે ટીપ સપ્તક.	
૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪
મ, ધ, ની	રીં ગં મં ધં નીં	રીં ગં

ગ મ પ | ધ | નીં સાં રીં | ગં મં પં | ધં | નીં સાં રીં

૧૦. શુદ્ધ ધ થી

અનુમન્દ્ર સપ્તક.	મન્દ્ર–ખરજ સપ્તક	મધ્યમ
૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩
ગ મॅ ધ ની	રી ગ મॅ ધ ની	રી

ગ મ | પ | ધ | ની સા | રી | ગ મ | પ | ધ | ની સા | રી

૧૧. કોમળ ની થી

અનુમન્દ્ર સપ્તક.	મન્દ્ર–ખરજ સપ્તક.	
૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨
ગ મॅ ધ ની	રી ગ મॅ ધ ની	રી

રી | ગ મ | પ | ધ | ની સા | રી | ગ મ | પ | ધ | ની સા

૧૨. શુદ્ધ ની થી

અનુમન્દ્ર સપ્તક.	મન્દ્ર–ખરજ સપ્તક.	
૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧
રી ગ મॅ ધ ની	રી ગ મॅ ધ ની	

રી | ગ મ | પ | ધ | ની સા | રી | ગ મ | પ | ધ | ની સા

સારીગમનો ઉઠાવ.

–સૂર સપ્તક.	તાર કે ટીપ સપ્તક	
૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩
ગ મઁ ધ ની	રીં ગં મઁ ધં નીં	રીં

ગ મ | પ | ધ નીસાં | રીં | ગં મં | પં | ધં નીસાં | રીં

સારીગમનો ઉઠાવ.

મધ્યમ-સૂર સપ્તક.	તાર કે ટીપ સપ્તક.	
૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨
ગ મઁ ધ ની	રીં ગં મઁ ધં નીં	રીં

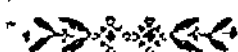
રી | ગ મ | પ | ધ | નીસા | રીં | ગં મં | પં | ધં | નીસા

સારીગમનો ઉઠાવ.

મધ્યમ-સૂર સપ્તક.	તાર કે ટીપ સપ્તક.	
૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧
રી ગ મઁ ધ ની	રીં ગં મઁ ધં નીં	

રી ગ મ | પ ધ નીસાં | રીં ગં મં | પં ધં નીસાં

⫷ સ્વરાલંકાર લેખન. ⫸

સારીગમ. તાલ ત્રિતાલ. માત્રા ૧૬.

નીચે આપવામાં આવેલ સારીગમમાં પ્રથમ પહેલી સારીગમની ત્રણ લય બતાવવામાં આવી છે. अ. વિલંબલયમાં દરેક સ્વર ચાર માત્રા લંબાવવાનો છે. व. મધ્યમ લયમાં દરેક સ્વરને બે માત્રા જેટલો લંબાવવો. क. દ્રુતલયમાં એકે સ્વર લંબાવવાનો નથી. ड. મધ્યમ દ્રુતલયમાં દરેક સ્વર અર્ધી માત્રા જેટલો ટુંકો બોલતાં એક માત્રાના સમયમાં બે સ્વર બોલવાના છે. इ દ્રુતાર્ણુ-લયમાં દરેક સ્વર પા માત્રા જેટલો ટુંકો બોલતાં એક માત્રાના સમયમાં ચાર સ્વર બોલવાના છે.

સારીગમની નીચે મૃદંગના બોલ આપ્યા છે તે સારીગમની સાથે મૃદંગ શીખનારને માટે સુચના રૂપે છે. ત્રિતાલની દરેક સારીગમ કે તેનાં ગાયનમાં એ રીતે ગોઠવણથી બોલ વગાડવાના છે.

" **સુચના**—ઉપર કાળની લયનું વિવેચન આપેલ છે. અગાઉ માત્રામાં દ્રુત માત્રા એટલે અર્ધી માત્રા કહેવામા આવેલ છે, પરતુ અહિં કાળની લયના સબંધમાં દ્રુત એટલે એક લઘુમાત્રામાં જેટલો

૧ લી સારીગમ.

૧. अ. વિલંબલય (ઠાહ) મૃદંગના બોલ સાથે.

૨*	૩	૦	૧
સા – – –	રી – – –	ગ – – –	મ – – –
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના

૨	૩	૦	૧
પ – – –	ધ – – –	ની – – –	સાં – – –
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના

૨	૩	૦	૧
સાં – – –	ની – – –	ધ – – –	પ – – –
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના

૨	૩	૦	૧
મ – – –	ગ – – –	રી – – –	સા – – –
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ગદી ગન ધા ગદી	ગન ધા ગદી ગન

બ. મધ્યમલય.

૨*	૩	૦	૧
સા – રી –	ગ – મ –	પ – ધ –	ની – સાં –
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના

૨	૩	૦	૧
સાં – ની –	ધ – પ –	મ – ગ –	રી – સા –
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ગદી ગન ધા ગદી	ગન ધા ગદી ગન

क द्रुतलय. (ચલતી).

૨*	૩	૦	૧
સા રી ગ મ	પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ	મ ગ રી સા
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના

૨	૩	૦	૧
સા રી ગ મ	પ ધ ની સાં	સાં ની ધ પ	મ ગ રી સા
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ગદી ગન ધાગદી	ગન ધા ગદી ગન

ख. મધ્યમ દ્રુતલય (અર્ધી માત્રાની લય). બમણી દ્રુતલય.

૨*	૩	૦
સારી ગમ પધ નીસાં	સાંની ધપ મગ રીસા	સારી ગમ પધ નીસાં
ના ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના	ના તીં તીં ના

૧
સાંની ધપ મંગ રીસા
ત્રક ધીં ધીં ના

ग. દ્રુતાણુલય (પા માત્રાની લય) ચોગણી દ્રુતલય.

૨*	૩
સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસા	સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસા
ધા ધીં ધીં ના	ના ધીં ધીં ના

૦	૧
સારીગમ પધનીસા સાંનીધપ મગરીસા	સારીગમ પધનીસા સાનીધપ મગરીસાં
ના તીં તીં ના	ત્રક ધીં ધીં ના

ઉપર આપેલા નમુના પ્રમાણે દરેક તાલમાં નીચે આપેલી સારીગમોની પણ લય કરી શકાય છે. હાથનાં આંગળાંની ઝડપ અને ગળાંના કંપને માટે એટલી ઝડપની ખાસ જરૂર છે.

૨ જી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સા–સા– | રી–રી– | ગ–ગ– | મ–મ– | પ–પ– | ધ–ધ– |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧

| ની–ની– | સાં–સાં– ॥ સાં–સાં | ની–ની– | ધ–ધ– | પ–પ– |

૨ ૩ ૦ ૧

| મ–ગ– | ગ–ગ– | રી–રી– | સા–સા ॥

૩ જી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સાસાસા– | રીરીરી– | ગગગ– | મમમ– | પપપ– | ધધધ– |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦

| નીનીની– | સાંસાંસાં– ॥ સાંસાંસાં– | નીનીની– | ધધધ– |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧

| પપપ– | મમમ– | ગગગ– | રીરીરી– | સાસાસા– ॥

૪ થી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩

॥ સાસાસાસા | રીરીરીરી | ગગગગ | મમમમ | પગપપ | ધધધધ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦

| નીનીનીની | સાંસાંસાંસાં ॥ સાંસાંસાંસાં | નીનીનીની | ધધધધ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧

| પપપપ | મમમમ | ગગગગ | રીરીરીરી | સાસાસાસા ॥

૫ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સા–રી– | રી–ગ– | ગ–મ– | મ–પ– | પ–ધ– | ધ–ની– |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ની–સાં– ‖ સાં–ની– | ની–ધ– | ધ–પ– | પ–મ– | મ–ગ– |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ગ–રી– | રી–સા– ‖ સા–રી– | રી–ગ– | ગ–મ– | મ–પ– |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| પ–ધ– | ધ–ની– | ની–સાં– ‖ સાં–ની– | ની–ધ– | ધ–પ– |

૨ ૩ ૦ ૧
| પ–મ– | મ–ગ– | ગ–રી– | રી–સા– ‖

૬ ઠી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સારીગ– | રીગમ– | ગમપ– | મપધ– | પધની– | ધનીસાં– ‖

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| સાંનીધ– | નીધપ– | ધપમ– | પમગ– | મગરી– | ગરીસા– ‖

૭ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સારીગમ | રીગમપ | ગમપધ | મપધની | પધનીસાં | સાંનીધપ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| નીધપમ | ધપમગ | પમગરી | મગરીસા | સારીગમ | રીગમપ |

२ ३ ० १ २ ३
|ગમપધ|મપધની|પધનીસાં|સાંનીધપ|નીધપમ|ધપમગ|

० १
|પમગરી|મગરીસા||

૮ મી સારીગમ.

२° ३ ० १ २ ३
|| સારીગમ | પ---|રીગમપ|ધ---|ગમપધ|ની---|

० १ २ ३ ० १
|મપધની|સાં---|સાંનીધપ|ગ---|નીધપમ|ગ---|

२ ३ ० १
|ધપમગ|રી---|પમગરી|સા---||

૯ મી સારીગમ.

२° ३ ० १ २ ३
|| સારીગમ|પધ--|રીગમપ ધની--|ગમપધ|નીસાં--|

० १ २ ३ ० १
|સાંનીધપ|મગ--|નીધપમ|ગરી--|ધપમગ|રીસા--||

૧૦ મી સારીગમ.

२° ३ ० १ २ ३
|| સારીગમ|પધની-|રીગમપ|ધનીસાં|સાંનીધપ|મગરી-|

० १
|નીધપમ|ગરીસા-||

૧૧ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ સારીસારી | ગ — — — | રીગરીગ | મ — — — | ગમગમ | પ — — — |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| મપમપ | ધ — — — | પધપધ | ની — — — | ધનીધની | સાં — — — ‖

૨ ૩ ૦ ૧ ૨
‖ સાંનીસાંની | ધ — — — | નીધનીધ | પ — — — | ધપધપ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| મ — — — | પમપમ | ગ — — — | મગમગ | રી — — — |

૦ ૧
| ગરીગરી | સા — — — ‖

૧૨ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ સારીસારી | ગમ — — | રીગરીગ | મપ — — | ગમગમ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| પધ — — | મપમપ | ધની — — | પધપધ | નીસાં — — ‖

● ૧ ૨ ૩ ૦
‖ સાંનીસાંની | ધપ — — | નીધનીધ | પમ — — | ધપધપ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| મગ — — | પમપમ | [illegible] | [illegible] | [illegible] ‖

૧૩ મી સારીગમ.

२* ३ ० १ २
॥ સારીસારી | ગમપ – | રીગરીગ | મપધ – | ગમગમ |

३ ० १ २ ३
| પધની – | મપમપ | ધનીસાં – | સાંનીસાંની | ધપમ – |

० १ २ ३ ० १
| નીધનીધ | પમગ – | ધપધપ | મગરી – | પમપમ | ગરીસા – ॥

૧૪ મી સારીગમ.

२* ३ ० १ २ ३
। સારીસારી । ગમપધ । રીગરીગ । મપધની । ગમગમ । પધનીસાં ॥

० १ २ ३ ० १
। સાંનીસાંની । ધપમગ । નીધનીધ । પમગરી । ધપધપ । મગરીસા ॥

૧૫ મી સારીગમ

२* ३ ० १ २ ३
॥ સા–ગ– । રી–મ– । ગ–પ– । મ–ધ– । પ–ની– । ધ–સાં– ॥

० १ २ ३ ० १
॥ સાં–ધ– । ની–પ– । ધ–મ– । પ–ગ– । મ–રી– । ગ–સા– ॥

૧૬ મી સારીગમ.

२* ३ ० १ २ ३
॥ સાસાગગ । રીરીમમ । ગગપપ । મમધધ । પપનીની । ધધસાંસાં ॥

० ३ २ ३ ० १
॥ સાંસાંધધ । નીનીપપ । ધધમમ । પપગગ । મમરીરી । ગગસાસા ॥

૧૭ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
॥ સાંસારીગ । રીરીગમ । ગગમપ । મમપધ । પપધની । ધધનીસાં ।

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
॥ સાંસાંનીધ । નીનીધપ । ધધપમ । પપમગ । મમગરી । ગગરીસાં ।

૧૮ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
॥ સારીગગ । રીગમમ । ગમપપ । મપધધ । પધનીની । ધનીસાંસાં ।

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
॥ સાંનીધધ । નીધપપ । ધપમમ । પમગગ । મગરીરી । ગરીસાસા ॥

૧૯ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૧ ૩
॥ સા – – – | સારીસા– | સારીગરી | સા – – – | સારીગમ | ગરીસા– |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| સારીગમ | પમગરી | સા – – – | સારીગમ | પધપમ | ગરીસા– |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| સારીગમ | પધનીધ | પમગરી | સા – – – | સારીગમ | પધનીસાં |

૦ ૧
| નીધપમ | ગરીસા– ॥

૨૦ મી સારીગમ.

```
 ૨*      ૩         ૦          ૧       ૨         ૩
॥ સાં---|સાંનીસાં-|સાંનીધની|સાં---|સાંનીધપ|ધનીસાં-|

 ૦       ૧       ૨       ૩        ૦       ૧
|સાંનીધપ|મપધની|સાં---|સાંનીધપ|મગમપ|ધનીસાં-|

 ૨       ૩       ૦       ૧       ૨        ૩
|સાંનીધપ|ગગરીગ|મપધની|સાં---|સાંનીધપ|મગરીસાં|

 ૦       ૧
|રીગમપ|ધનીસાં-॥
```

૨૧ મી સારીગમ.

```
 ૨*       ૩        ૦       ૧       ૨       ૩
|સાનીસા-|રીસારી-|ગરીગ-|મગમ-|પમપ-|ધપધ-|

 ૦       ૧         ૨         ૩       ૦
|નીધની-|સાંની સાં-॥સાંની સાં-|નીધની-|ધપધ-|

 ૧       ૨       ૩       ૦        ૧
|પમપ-|મગમ-|ગરીગ-|રીસારી-|સાનીસા-॥
```

૨૨ મી સારીગમ.

```
 ૨*       ૩        ૦       ૧       ૨
|નીસાની-|સારીસા-|રીગરી-|ગમગ-|મપમ-|
```

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ પ ધ પ – | ધ ની ધ – | ની સાં ની – ‖ ની સાં ની – | ધ ની ધ – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| પ ધ પ – | મ પ મ – | ગ મ ગ – | રી ગ રી – | સા રી સા – |

૧
| ની સા ની – ‖

૨૩ મી સારીગમ.

નીચેની સારીગમમાં સ્વર અને તાલનું સંધાણ ધ્યાનમાં રાખવું.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ સા – – રી | ગ – – – | રી – – ગ | મ – – – | ગ – – મ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| પ – – – | મ – – પ | ધ – – – | પ – – ધ | ની – – – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| ધ – – ની | સાં – – – | સા – – ની | ધ – – – | ની – – ધ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| પ – – – | ધ – – પ | મ – – – | પ – – મ | ગ – – – |

૨ ૩ ૦ ૧
| મ – – ગ | રી – – – | ગ – – રી | સા – – – ‖

૨૪ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ સા – ગ રી | ગ – – – | રી – મ ગ | મ – – – | ગ – પ મ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| પ — — — | મ — ધ પ | ધ — — — | પ — નીં ધ | ની — — — |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| ધ — સાં ની | સાં — — — | સાં — ધ ની | ધ — — — | ની — પ ધ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| પ — — — | ધ — મ ગ | મ — — — | પ — ગ મ | ગ — — — |

૨ ૩ ૦ ૧
| મ — રી ગ | રી — — — | ગ — સા રી | સા — — — ‖

૨૫ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ — સા — — | — રી — — | — ગ — — | — મ — — | — પ — — |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| — ધ — — | — ની — — | — સાં — — ‖ — સાં — — | — ની — — |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| — ધ — — | — પ — — | — મ — — | — ગ — — | — રી — — |

૧
| — સા — — ‖

૨૬ મી સારીગમ.

૨* ૩ ૦ ૧ ૨
‖ — — સા — | — — રી — | — — ગ — | — — મ — | — — પ — |

```
 ૩         ૦          ૧         ૨          ૩
|--ધ-|--ની-|--સાં-|--સાં-|--ની-|

 ૦         ૧          ૨         ૩          ૦
|--ધ-|--પ-|--મં-|--ગ-|--રી--|

 ૧
|--સા-|
```

૨૭ મી સારીગમ.

તાલ લાવણી માત્રા ૮.

```
 ૨*      ૩       ૦       ૧        ૨        ૩
‖ સા રી | ગ મ | પ ધ | ની સાં ‖ સાં ની | ધ પ |
‖ ધા ધીં | ધા ધીં | ના તીં | ગ્રક ધીંન ‖ તીર કીટ | ધા તીર |

 ૦       ૧
| મ ગ | રી સા ‖
| કીટ ધા | તીર કીટ ‖
```

૨૮ મી સારીગમ.

```
 ૨*      ૩       ૦       ૧        ૨       ૩       ૦
‖ સા રી | ગ — | રી ગ | મ — | ગ મ | પ — | મ પ |
‖ ધા ધીં | ધા તીં | ના ક | ધી ન્ના | ધા ધીં | ધા તીં | ના ક |

 ૧       ૨       ૩       ૦       ૧        ૨        ૩
| ધ — | પ ધ | ની — | ધ ની | સા — ‖ સાં ની | ધ — |
| ધી ન્ના | ધા ધીં | ધા તીં | ના ક | ધા ન્ના ‖ ધા ધીં | ધા તીં |
```

૦ ની ધ ના ક	૧ પ — ધી ન્ના	૨ ધ પ ધા ધીં	૩ મ — ધા તીં	૦ પ મ ના ક	૧ ગ — ધી ન્ના	૨ મ ગ ગદી ગન

૩ રી — ધા ગદી	૦ ગ રી ગન ધા	૧ સા — ગદી ગન

ઉપરના નમુના પ્રમાણે લાવણીના તાલમાં આઠ માત્રાને હીસાબે સમની સાથે સંબંધ ધરાવે તેવી રીતે બીજી અનેક સારીગમ ગોઠવી શકાય. લાવણી તાલ પોતે ત્રિતાલની મધ્યમ લય છે, તેથી તેની દ્રુતલય અને મધ્યમ દ્રુતલય શકાય છે.

૨૯ મી સારીગમ.

તાલ દાદરો. માત્રા ૬.

૧* સા રી ગ ધા ધીં ન્ના	૦ રી ગ મ ધા તીં ન્ના	૧ ગ ગ પ ધા ધીં ન્ના	૦ મ પ ધ ધા તીં ન્ના	૧ પ ધ ની ધા ધીં ન્ના	૦ ધ ની સાં ધા તીં ન્ના
૧ સાં ની ધ ધા ધીં ન્ના	૦ ની ધ પ ધા તીં ન્ના	૧ ધ પ મ ધા ધીં ન્ના	૦ પ મ ગ ધા તીં ન્ના	૧ મ ગ રી ધા ગદી ગન	૦ ગ રી સા ધા ગદી ગન

૩૦ મી સારીગમ.

તાલ દીપચંદી. માત્રા ૧૪.

૨* સા રી ગ ધા ધી ન્ન	૩ સા રી ગ મ ધા ધા ધી ન્ન	૦ રી ગ મ તા તીં ન્ન	૧ રી ગ મ પ ધા ધા ધીં ન્ન

૨	૩	૦	૧
ગ મ પ	ગ મ પ ધ	ગ પ ધ	મ પ ધ ની
ધા ધીં ન્ના	ધા ધા ધી ન્ના	તા તીં ન્ના	ધા ધા ધી ન્ના

૨	૩	૦	૧
પ ધ ની	પ ધ ની સાં	સાં ની ધ	સાં ની ધ પ
ધા ધા ન્ના	ધા ધા ધી ન્ના	તા તી ન્ના	ધા ધા ધી ન્ના

૨	૩	૦	૧
ની ધ પ	ની ધ પ મ	ધ પ મ	ધ પ મ ગ
ધા ધી ન્ના	ધા ધા ધી ન્ના	તા તી ન્ના	ધા ધા ધી ન્ના

૨	૩	૦	૧
પ મ ગ	પ મ ગ રી	મ ગ રી	મ ગ રી સા
તીર કીટ ધીન્ના	કીટ ધા તીર કીટ	ધીન કીટ ધા	તીરકીટધીનકીટ

૩૧ મી સારીગમ.

તાલ ગઝલ માત્રા ૭.

૦	૧	૨	૦	૧	૨
સા રી ગ	સા રી	ગ મ	રી ગ મ	રી ગ	મ પ
તીં – ત્રક	ધા ન્ના	ધા ધા	તીં – ત્રક	ધી ન્ના	ધા ધા

૦	૧	૨	૦	૧	૨	૦	૧
ગ મ પ	ગ મ	પ ધ	મ પ ધ	મ પ	ધ ની	પ ધ ની	પ ધ

૨	૦	૧	૨	૦	૧	૨
ની સાં	સાં ની ધ	સાં ની	ધ પ	ની ધ પ	ની ધ	પ મ

૦	૧	૨
ધ પ મ	ધ પ	મ ગ

૦	૧	૨	૦	૧	૨
પ-મ ગ	પ મ	ગ રી	મ ગ રી	મ ગ	રી સા
તીં - ત્રક	ધા ન્ના	ધા ધા	તીરકીટધા	તીર કીટ	ધીન કીટ

૩૨ મી સારીગમ.

તાલ ઝપ. તાલ માત્રા ૧૮.

૨*	૩	૦	૧	૨	૩
સા રી	સા રી ગ	રી ગ	રી ગ મ	ગ મ	ગ મ પ
ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના

૦	૧	૨	૩	૦	૧
મ પ	મ પ ધ	પ ધ	પ ધ ની	ધ ની	ધ ની સાં
તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના

૨	૩	૦	૧	૨	૩
સાં ની	સાં ની ધ	ની ધ	ની ધ પ	ધ પ	ધ પ મ
ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	તીં ત્રક	ધીં ધીં ના	ધીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના

૦	૧	૨	૩	૦	૧
પ મ	પ મ ગ	મ ગ	મ ગ રી	ગ રી	ગ રી સા
તીં ત્રક	ધીં ધીં ન્ના	ધા તીર	કીટગદીગન	ધા તીર	કીટગદીગન

૩૩ મી સારીગમ.

તાલ જલદ. ત્રિતાલ (અદ્ધો) માત્રા ૧૬.

૨*	૩	૦	૧
સા સા – સા	રી રી – રી	ગ ગ – ગ	મ મ – મ
ધા ધીં – ધા	ધા ધીં – ધા	તા તીં – તા	ધા ધીં – ધા

૨ ૩ ૦ ૧

| પ પ – પ | ધ ધ – ધ | ની ની – ની | સાં સાં – સાં |
| ધી ધીં – ધા | ધા ધીં – ધા | તા તીં – તા | ધા ધીં – ધા |

૨ ૩ ૦ ૧

| સાં સાં – સાં | ની ની – ની | ધ ધ – ધ | પ પ – પ |
| ધા ધીં – ધા | ધા ધીં – ધા | તા તીં – તા | ધા ધીં – ધા |

૨ ૩ ૦ ૧

| મ મ – મ | ગ ગ – ગ | રી રી – રી | સા સા – સા |
| ધા ધીં – ધા | ધા ધીં – ધા | તીરકીટ ધા તીર | કીટ ધા તીરકીટ |

૩૮ મી સારીગમ.

૨ ૩ ૦ ૧ ૨

|| સા રી – ગ | રી ગ – મ | ગ મ – પ | મ પ – ધ | પ ધ – ની |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩

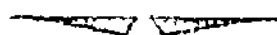
| ધ ની – સાં | સાં ની – ધ | ની ધ – પ | ધ પ – મ | પ મ – ગ |

૦ ૧

| મ ગ – રી | ગ રી – સા ||

ઉપર પ્રમાણે દરેક તાલમાં અનેક પ્રકારની સારીગમ ગોઠવી શકાય છે. સંગીત શીખવાના અભિલાષીએ આટલી સારીગમ તો અવશ્ય શીખવી જોઇએ. તેમ કરવાથી તાલ, માત્રા, લય અને સ્વરનું ઉત્તમ જ્ઞાન થશે.

સંગીત લેખન પદ્ધતિ.

. સંગીત શાસ્ત્રમાં બે પ્રકારની કવિતા જોવામાં આવે છે. એક પ્રકારની કવિતામાં અક્ષર મેળ અને માત્રા મેળ બન્નેનું સાપસર પ્રમાણ જોવામાં આવે છે. તેવા નિયમિત મેળવાળી કવિતાને છંદ કહે છે. બીજા પ્રકારની કવિતામાં માત્રામેળ કે અક્ષરમેળ ભાગ્યેજ હોય છે. તેને ગાવા બજાવવા માટે જે તાલમાં ગાવી હોય તે તાલમાં જોઈતી માત્રાનો ઉમેરો કરીને અગર વધારે અક્ષર હોય તો તેને અર્ધી કે પા માત્રાના માપમાં લઇ મેળ કરવો પડે છે. છંદની એક કડીની સારીગમ આપેલ હોય તો તે પછીની કડીના શબ્દોની સારીગમમાં એક સરખો મેળ જણાય છે. ગીતમાં પછીની કડીઓમાં વારંવાર વધતી ઓછી માત્રાઓ કરવી પડે છે. આની સ્પષ્ટ સમજ ગાયનની સારીગમોમાં કેટલેક સ્થળે આપેલ છે.

ગાયનમાં સ્થાઇ અંતરા અને ટેક ઉપર ખાસ લક્ષ રાખવાની જરૂર છે. ગાયનની શરૂઆતની જે કડી પ્રથમ ગાવામાં આવે છે અને સામાન્ય રીતે નીચેના સ્વરોમાં ગવાય છે તેને **સ્થાઇ** કહે છે, અને તે ગાયનની શરૂઆતમાં એકજ હોય છે. ગાયનની જે કડી ઉંચા સ્વરોમાં અગર પ્રથમની કડીથી જુદીજ રીતે ગાવામાં આવે છે તેને **અંતરો** કહે છે. એવા અંતરા એક ગાયનમાં ગમે તેટલા હોઇ શકે છે. ગાયનની શરૂઆતના ભાગમાં આવતી જે કડી અથવા લીટી દરેક અંતરાની અને બોલવાની હોય છે તેને ટેક કહે છે.

સુચના—ગાયનના સ્થાઈ અને સઘળા અંતરાની સારીગમ આપવામાં આવે તો પુસ્તકનું કદ વધી જાય તેથી તેમાં ગાયનની સંતોષકારક સંખ્યા આપી શકાય નહિં. તેથી આ પુસ્તકમાં સ્થાઇ તથા એક અંતરાની સારીગમ તથા માત્રા આપેલ છે, તે ઉપરથી બીજા અંતરા તાલના પ્રમાણમાં જોઇતી માત્રાની વધઘટ કરી વગાડતાં શીખવું.

૧. રાગ. લલિત છંદ. તાલ દાદરો. વિલંબલય.

સકલ વિશ્વના નાથરે તમે, શરણ આવીને વંદીએ અમે.
મનુષ્ય અલ્પ તે શું કરે સ્તુતિ, ગહન તારી છે રે પ્રભુ ગતિ.
નિયમ તેં પ્રભુ જે કીધા હશે, તદનુસાર તો તે ક્રિયા થશે.
નહિ કદી ફરે એ ઠરે રતી, ગહન તારી છે રે પ્રભુ ગતિ.

(કરણ રાજરે એ રાહે. પ્રાર્થનામાળા.)

૨	૦	૧	૦	૧	૦
સ ક લ	વિ – શ્વ	ના – –	– – –	ના – થ	રે – ત
સા સા સા	રી – ગ	મ – –	– – –	ગ – મ	પ – મ

૨	૦	૧	૦	૧	૦
મે – –	એ એ –	શ ર ણ	આ – વી	ને – –	– – –
ગ – –	રી સા –	રી ગ રી	સા – રી	ગ – –	– – –

૨	૦	૧	૦
વં – દી	એ – અ	મે – –	– – –
રી – ગ	રી – ની	સા – –	– – –

બાકીની કડીઓ "સકલ વિશ્વના" પ્રમાણે ગણત્રી પ્રમાણે તાલ માત્રામાં ગોઠવી વગાડવી.

- તાલ દાદરાના બોલ સાથે.

૧	૦	૧	૦	૧	
સ ક લ	વિ–શ્વ	ના– –	– – –	ના – થ	ર – ત
ધાધીના	ધાતીના	ધા ધીના	ધા તી ના	ધા ધીના	ધા તી ના

૧	૦	૧	૦	૧	૦
મે – –	એ – –	શ ર ણ	આ – વી	ને – –	– – –
ધા ધી ના	ધા તી ના	ધા ધી ના	ધા તી ના	ધાં ધી ના	ધા તી ના

૧	૦	૧	૦
વં – દી	એ – અ	મે – –	– – –
ધા કડા ન	ધા ડડા ન	ધાધી ના	ધા તી ના

૨. રાગ ઝીંઝોટી. તાલ લાવણી. વિલંબલય.

ગંગા જળ નિર્મળ સમું, શુદ્ધ પવિત્રજ સાર;
તેવું કુળ જો ગારરૂં, તો પડ પાસા પોબાર.
હંસ ગયો સરોવર તીરે, દીઠું અમૃત સાર,
પીધા વીણ પાછો ફર્યો, પડ પાસા પોબાર,

(નંદબત્રિસી નાટક).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ગં –	ગા આ	જ ળ	નિ ર	મ ળ	સ મું	ઉ –
સા –	ગ મ	પ પ	ધ મ	પ પ	મ ગ	રી –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઉ –	શુ –	દ્ધ પ	વિ –	ત્ર જ	સા –	આ આ
સા –	સા –	ગ મ	પ –	ધ ગ	મ –	ગ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
આ આ	આ રૂ	તે –	તું ઉ	કુ ળ	જો ઓ	મા –
પ ધ	પ –	મ –	ગ મ	પ પ	ધ મ	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
હ રૂં	G –	ઉ –	તો –	પ ક	પા –	સા –
મ ગ	રી –	સ્રા –	સા –	ગ ગ	ગ –	મ –

૦	૧	૨	૩
આ –	પો ઓ	બાઃ –	– રૂ
ગ –	રી ની	સા –	– –

હંસ ગયો સરોવર વિષે—ગંગાજળ નિરમળ પ્રમાણે.

પીધા વિણ પાછો ફર્યો—તેવું કુળ જો માહરૂં પ્રમાણે

૩. રાગ કલ્યાણ. તાલ ત્રિતાલ વિલંબલય.

પ્રિયતમ પ્રભુ નમીએ આપને, જપીએ પાવન તમ જાપને....પ્રિય
જ્ઞાનદીપક હૃદયે પ્રગટાવી, પૂર્ણ અન્તજો પાપને ....પ્રિય.
બળસાગર રગ રગ બળ રેડો, નસ નસ દો નીતિ છાપને ...પ્રિય .
અમ અંતર દમતા કુવિચારો, પાત્ર થજો તમ શાપને... પ્રિય.
આપ વદન શશી ગ્રહેવા મથતાં, માંજો અમ મન બાપને ...પ્રિય.
પોતાના ગણી બાળો અમને, એજ અરજ મા બાપને .: પ્રિય.

(કોકિલ, ગામ નિશ્ચલરામ રાઠોડ)

૩ ૦ ૧ ૨°
‖ – – પ્રિય | ત મ પ્ર ભુ | ન મી એ એ | આ આ આ પ |
‖ – – સા ની | સા રી ગ રી | સા રી સા ની | ધ ની ધ રી |

૩ ૦ ૧ ૨
| ને – પ્રિ ય | ત મ પ્ર ભુ | ન મી એ એ | આ આ આ પ |
| રા – સા ની | સા રી ગ રી | સા રી સા ની | ધ ની ધ રી |

૩ ૦ ૧ ૨
| ને – જ પી | એ – પા – | વ ન ત મ | જા આ આ આ |
| સા – સા રી | ગ – ગ – | ગ મ ગ રી | ગ ધ મૅ પ |

૩ ૦ ૧ ૨
| ને એ જ પી | એ – પા – | વ ન ત મ | જા આ આ પ |
| ગ રી સા રી | ગ – ગ – | ગ મ ગ રી | ગ ધ મૅ પ |

૩ ૦ ૧ ૨
| ને એ પ્રિ ય | ત મ પ્ર ભુ | ન મી એ એ | આ આ આ પ |
| ગ રી સા ની | સા રી ગ રી | સા રી સા ની | ધ ની ધ રી |

૩ ૦ ૧ ૨
| ને – – – ‖ જ્ઞા – ન દી | પ કે હૃ દ | ચે – પ્ર ગ |
| સા – – – ‖ ગ – ગ ગ | પ પ પ પ | ધ – ધ પ |

૩ ૦ ૧ ૨
| ટા આ વી – | પૂ – ર્ણ પ્ર | જા આ ઓ ઓ | પા આ આ આ |
| ની ધ પ – | ગ – ગ ગ | ગ મ ગ રી | ગ ધ મૅ પ |

૩	૦	૧	૨
ને એ પ્ર ભુ	પૂ – ર્ણ પ્ર	જ્ઞઆ ળો ઓ	પા આ આ પ
ગ રી ગ રી	ગ – ગ ગ	ગ મ ગ રી	ગ ધ મ॑ પ

૩	૦	૧	૨
ને એ પ્રિ ય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આ આ આ પ
ગ રી સા ની	સા રી ગ રી	સા રી સા ની	ધ ની ધ રી

૩
ને – – –
સા – – –

બાકીની દરેક લીટીને ઉપર પ્રમાણે ચાર ચાર માત્રાના ખંડ પ્રમાણે તાલ માત્રામાં મેળવીને "જ્ઞાનદીપક" પ્રમાણે વગાડવું.

જેમકે—

૦	૧	૨	૩
ળ ળ સા –	ગ ર ર ગ	ર ગ ળ ળ	રે એ ડા –
ગ ગ ગ –	પ પ પ પ	ધ ધ ધ પ	ની ધ પ –

ગાયનની દરેક લીટી કે કડીની સારીગમ કરવામાં આવે તો બહુજ જગ્યા રોકે. તેથી એક કડી બરાબર આવડયા પછી તાલ આપતાં જઇ માત્રા મેળ કરી લઇને ગાવું બજાવવું.

મૃદંગની સાથે વગાડવાની રીત

૩	૦	૧	૨*
– – પ્રિ ય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આઆઆપ
ના ધીં ધીં ન્ના	ના તીં તીં ન્ના	ધા ધીં ધીં ન્ના	ધા ધીં ધીંન્ના

૩	૦	૧	૨
ને એ પ્રિ ય	ત મ પ્ર ભુ	ન મી એ એ	આઆઆપ
ના ધીં ધીં ન્ના	ગદી ગન ધા ગદી	ગન ધા ગદી ગન	ધા ધીંધીંન્ના

૩
ને – – –
ના ધીં ધં ન્ના

એ પ્રમાણે દરેક ખંડમાં માત્રાના હીસાબે બોલ ગોઠવી લેવા.

---

૪. રાગ ઝીંઝોટી. તાલ દાદરો.

દીનનો દયાળ છોડી કોને શરણ જાઉં; ટેક.
માત તાત જાણી પ્રભુ ચરણ પ્રત્યે ધાઉં;
પામીને પ્રસાદ પૂર્ણ કૃત કૃતાર્થ થાઉં. દીનનો.
નીતિ ભક્તિ રૂપી પુણ્ય તીર્થમાં હું ન્હાવું;
પરમ ઇષ્ટ બ્રહ્મની હું સ્તુતી ગુણ ગાઉં. દીનનો.
નમી નમી પરાત્પરા હું ચરણ તારે આવું;
પ્રેમ પુષ્પ અંજલીથી પ્રભુ પદે વધાવું. દીનનો.

(પ્રાર્થનામાળા).

૧	૦	૧	૦	૧
દી – ન	નો – દ	યા – ળ	છો ડો ડી	કો ઓ ને
સા – ની઼	સા – રી	સા – ની઼	ધ઼ પ ધ઼	ધ઼ સા ધ઼

૦	૧	૦	૧	૦	૧
શ ર ણ	જા આ –	ઉં – ઉં	કો ઓ ને	શ ર ણ	જા – ઉં
સા સા રીં	ગ મ –	ગ – રી	મં પ મં	પ ધ ધ	પ – મ

૦	૧	૦	૧	૦
પ્ર અ ભુ	દો ઓ ને	શ ર ણ	જા આ –	ઉં – ઉં
ગ રી ગ	ધ સા ધ	ગ સા રી	ગ મ –	ગ – રી

૧	૦	૧	૦	૧	૦
મા – ત	તા – ત	જા – ણી	પ્ર ભુ ઉ	ચ ર ણ	પ્ર અ ત્યે
સા – ની	સા – રીં	સા – નીં	ધ પ ધ	ધ સા ધ	સા સા રી

૧	૦	૧	૦	૧
ધા આ –	ઉં – ઉં ‖	પા આ મી	ને – પ્ર	સા – દ
ગ મ –	ગ – રી ‖	મેં પ મેં	પ – ધ	પ – મ

૦	૧	૦	૧	૦
પુ ઉ ણ્યં	ચ ર ણ	પ્ર અ ત્યે	ધા આ –	ઉં ઉં – ‖
ગ રી ગ	ધ સા ધ	સા રીં સા	ગ મ –	ગ રી – ‖

પછીની કડીઓ અનુક્રમે "માત તાત" અને "પામીને પ્રસાદ" પ્રમાણે.

એનું એ ગાયન. રાગ બિલાવલ. તાલ દાદરો મધ્યમ લય.

૧	૦	૧	૦	૧
‖ દી ર્ન ન	નો ઓ દ	યા આ ળ	છો ઓ ડી	કો ઓ ને
‖ પ ધ ની	સાં રીં રીં	ની સાં ધ	મ ગ ગ	મ રી ગ

૦	૧	૦	૧	૦
શ ર ણ	જા આ આ	ઉં – – ‖	મા આ ત	તા આ ત
મ પ પ	ગ મ રી	સા – – ‖	પ પ પ	ની ધ ની

૧	૦	૧	૦	૧
જાઆ ણી	પ્ર અ ભુ	ચ ર ણ	પ્ર અ ત્યે	ધા આ આ
સાં સાં સાં	સં. સં. સાં	ની ધ ની	સાં રીં રીં	ની સાં ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ઉં – –	પા આ મી	ને એ પ્ર	સા આ દ	પુ ઉ ર્ણ
પ – –	પ ધ ની	સાં રીં રીં	ની સા ધ.	પ ગ ગ

૧	૦	૧	૦
કૃ ત કૃ	તા ર થ	શા આ આ	ઉં – –
મ રી ગ	મ પ પ	ગ મ રી	સા – –

એ ગાયનમાં ઉપર પ્રમાણે તાલ સુરમાં બરાબર થયા પછી તેમાં મીંડાશ, ઝડપ, કંપ, વિગેરે લાવવા નીચે પ્રમાણે માત્રાંઓમાં સુધારો વધારો કરી શકાય છે. રાગ ઝીંઝોટી તાલ દાદરો.

૧	૦	૧	૦
દી – ન	નો ઓ દ	યાઆ આઆ ળઅ	છોઓઓઓડીઈ
સાં – ની	સાં રીં રીં	સાંરીં સાંરીં નીસાં	ધની ધની પધ

૧	૦	૧	૦
કોઓઓઓનેએ	શ અ ર અ ણ અ	જાઆઆઆઆઆ	ઉં – –
ગમ પધ પધ	મ પ ગ મ રી ગ	મ પ ગ મ રી ગ	સા – –

૧	૦	૧	૦	૧
મા – ત	તા આ ત	જાઆઆઆણીઈ	પ્ર અ ભુ – –	ચ ર ણ
પ – પ	ની ધ ની	ધનીસાં રીંસારીં	સાંનીસા – –	ની ધ ની

૦	૧	૦
પ્ર અ અ અ ત્યે એ	મા આ આ આ આ આ	ઉ – –
ધ ની સાં રીં સાં રીં	ની સાં ની સાં ધ ની	પ – –

૧	૦	૧
મા આ આ આ મી ઠ્ઠ	ને એ એ એ પ્ર અ	સા આ આ આ દ અ
ધ ની સાં રીં સાં રીં	ની સાં ની સાં ધ ની	ગ પ ગ મ રી ગ

૦	૧	૦	૧	૦
પૂ ઉ ર્	ટ્ટ ત ક્	તા આ ર અ મ ખ	થા આ આ આ આ આ	ઉ – –
સા રી સા	ગ ગ રી	ગ મ પ ધ પ ધ	ગ પ ગ મ રી ગ	સા – –

દરેક તાલનો આવો એકજ નમુનો આ પુસ્તકમાં આપેલ છે. એ પ્રમાણે ખંત અને પ્રયાસથી પોતાની મેળે વગાડતાં શીખી લેવું. પ્રયત્ન આગળ કંઇ બાબત અશક્ય નથી.

૫. રાગ કલ્યાણ તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કૃષ્ણ કરે તે ઠીક કરે છે, શોચ ધરે શીદને પ્રાણી,
દ્રૌપદી કેરાં વસ્ત્ર દુશાશન, ભરી સભામાં રહ્યો તાણી,
પાંચાળી પત રાખી શ્રી હરીએ, સ્હાય થયા સારંગ પાણી.—કૃષ્ણ.
પ્રહ્‌લાદ સુભક્ત કૃષ્ણજી કેરો કોપ્યો પિતા તેનો જાણી,
તેલ કડામાં નાખ્યો બુધનવા, તોય ન થઇ તનને હાણી.—કૃષ્ણ.
હોલા હોલી ઉપર બાજ, પારાધી ઉભો તીર તાણી,
સર્પ ડસ્યો પારાધીને પાગે, બાજ ગયો ત્યાં ધુળ ધાણી.—કૃષ્ણ.

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દ્રુ –	પ્રુ ક	રે એ	તે એ	ઠી ઇ	ક ક	રે એ	છે –
ગ –	ગ ગ	ગ પ	ગ રી	ગ પ	પ ધ	ની ધ	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શો ઓ	ચ ધ	રે એ	શી દ	ને એ	શા આ	ણી –	ઇ –
ગ મ	ગ રી	રી સા	સા રી	ગ ધ	ગ રી	સા –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દ્રૌ –	પ દી	કે –	શંઆં	વ અ	સ હ	શા –	સ ન
ગ –	ગ ગ	પ –	ધ પ	ધ સાં	સાસા	સાં –	સાંસાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
અ ભ	રી સ	ભા આ	માં આં	ર હ્યો	તા આ	ણી –	ઇ –
– ની	ની ધ	ધ પ	પ ધ	નીસાં	ધ ની	પ –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પાં –	ચા –	ળી ઇ	પ ત	રા આ	ખી શ્રી	હ રી	એ –
ગ –	ગ –	ગ પ	ગ રી	ગ પ	પ ધ	ની ધ	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૦
સ્હા આ	ય થ	યા આ	સા આ	રં ગ	પા આ	ણી –
ગ મ	ગ રી	રી સા	સા રી	ગ પ	ગ રી	સા –

૧
ઇ –
– –

પ્રલ્હાદ સુભક્ત........ } દ્રૌપદી કેરાં પ્રમાણે.
હોલા હોલી ઉપર.... } ,, ,, ,,

“પ્રલ્હાદ સુભક્ત” ના ખંડ પાડતાં પડેલા ખંડમાં એ અક્ષર

આવે છે, જેમકેઃ—

૧	૨	૩	૦
પ્ર ત્હા	દ મુ	ભ –	ક્તા અ
ગ ગ	ગ ગ	પ –	ગ રી

એ પ્રમાણે જ્યાં એક ખંડમાં વધારે અક્ષર હોય ત્યારે તેને ખંડમાં ઉમેરી લેવો, અને જો અક્ષર ખુટતો હોય તો ખંડમાં આવતી માત્રાને લંબાવી લેવી. ટુંકામાં તાલના ટકોરા આપી ગાનાં માત્રા લંબાવવી, ટુંકી કરવી કે વધારવી તે પોતાની મેળે જણાઇ આવે છે.

તેલ ટકામાં નાંખ્યો.........
સર્પ ડસ્યો પારાધીને........ } " પાંચાળી પત રાખી " પ્રમાણે.

તાલ લાવણીના બોલ સાથે.

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કૃ –	ષ્ણુ ક	રે –	તે –	એ ઠી	ક ક	રે એ	છે –
ધા તીં	ના ક	ધી ના	ધા ગે	ધા તીં	ના ક	ધા ના	ધાગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ શો	ચ ધ	રે એ	શ્રી દ	ને એ	શા આ	ણી –	ઇ –
ધા તીં	ના ક	ગદીગન	ધા ગદી	ગન ધા	ગદીગન	ધી ના	ધા ગે

૬. રાગ પહાડી–ઝીલ્લા. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કાનુડા તારી કામણુ કરનારી, વ્રજમાં વાંસલડી વાગી,
મીઠી વળી મોહક મન વશ કરનારી, વ્રજમાં વાંસલડી વાગી.

મન વશ કરનારી, સ્વર સુણતાં લાગે સુખકારી,
હું ઘેલી (૨) થઇ છું તમ વિણ ગીરધારી.......વ્રજમાં.

(કંસ વધ નાટક).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઠા આ	ગુ –	ડા –	તા –	રી –	ઠા આ	મ ણુ	ક ર
રી સા	રી –	મ –	પ –	ધ –	ધ પ	ધ ધ	પમપ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ના આ	રી ઇ	ઇ ઇ	ઇ ત્ર	અ જ	માં આં	વા –	સ લ
મ ગ	રી ગ	રીસા રી	– ગ	રી પ	મ પ	મગ –	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ડી ઇ	વા આ	ગી –	ઇ –	મી ઇ	ઠી –	વ ળી	મો –
ગ રી	ગરી ગ	સા –	– –	રી સા	રી –	ગ મ	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
હુ ક	મ ન	વ શ	ક ર	ના આ	રી ઇ	ઇ ઇ	ઇ વૃ
ધ ધ	ધ પ	ધ ધ	પમ પ	મ ગ	રી ગ	રીસારી	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ જ	માં આં	વાં –	સ લ	ડી ઇ	વા આ	ગી –	ઇ ઇ
રી પ	ગ પ	મગ –	ગ મ	ગ રી	ગરી ગ	સા –	– –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
મ ન	વ શ	ક ર	ના આ	રી –	ઇ –	સ્વ ર	સુ ણ
મ મ	મ મ	મ મ	મ પ	ગ –	– –	ગ મ	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
તાં આં	આં –	લા આ	ગે એ	સુ ખ	કા આ	રી –	ઇ –
રીસા રી	– –	રી પ	મ પ	ગ ગ	ગરી ગ	સા –	– –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
હું ઉ	ઘે ઓ	લી –	ઈ –	હું ઉ	ઘે ઓ	લી –	થ ઇ
ગ મ	પ ધ	પ –	– –	ગ મ	પ ધ	પ –	પ ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
છું ઉ	ત મ	વી ણ	ગી ર	ધા આ	રી ઇ	ઇ ઈ	ઇ ઈ
પ ધ	પ પ	ધ ધ	મ પ	મ ગ	રી ગ	રીસારી	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ જ	માં આં	વાં –	સ હ	લી ઇ	વા આ	ગી –	ઇ –
રી પ	મ પ	મગ–	ગ મ	ગ રી	ગરીગ	સા –	– –

ઉપર આપેલ પદ્ધતિમાં "કાનુડા તારી કામણુ કરનારી" અને "મીઠી વળી મોહક મન વશ કરનારી" ની સારીગમ ના ખંડ જોતાં તે બન્ને એકજ રીતે વગાડવાની હોવા છતાં તાલમાં રહેવા માટે જે વધઘટ કરવામાં આવી છે તેજ પ્રમાણે દરેક ગાયનમાં બીજી કડી વગાડવાની હોય ત્યારે વધઘટ કરવા ધ્યાનમાં રાખવું.

---

૭. રાગ સોરઠ તાલ દાદરો મધ્યમલય.

સાર આ સંસારમાં ન જોયો,
મેં બહુ રીતે તપાસતાં, સાર આ સંસારમાં ન જોયો.
ધન ધરા સુત તાતની પ્રીતે,
મોંઘા અવસરને મેં ખોયો.—મેં બહુ૦
મૃગ જળ પીવા કામ ન આવે,
વ્યર્થ ઇંદ્ર જાળમાં હું મોહ્યો,—મેં બહુ૦
પુણ્ય પરમાર્થનો માર્ગ ન શોધ્યો,
જન્મને વૃથા મેં ચગોવ્યો.—મેં બહુ૦
(બુદ્ધદેવ નાટક).

૧	૦	૧	૦	૧
સા આ ર	આ – સં	સા આ ર	માં આં ન	જો ઓ ઓ
પ સાં પ	સાં – સાં	પ સાં ની	ધ પ ધ	મ પ ધ

૦	૧	૦	૧	૦
યો – –	મેં ઓ ઓ ઓ ઓ-	ણ હુ ઉ	રી ઇ તે	એ ત અ
મ – –	ગ મ પ ધ ની-	નીં નીં ધ	ધ પ પ	મ મ ગ

૧	૦	૧	૦	૧
પા આ સ	તાં આં આં	સા – ર	આ – સં	સા – ર
ગ રી રી	રી સા રી	સા – રી	રી – ગ	સા – રી

૦	૧	૦	૧	૦
માં આં ન	જો ઓ ઓ	યો – –	ઓ – –	ધ ન ધ
ગ પ મ	ગ રી ગ	સા – –	– – –	મ પ પ

૧	૦	૧	૦	૧
રા – –	સુ ત –	મ – તા	ત ની ઇ	પ્રી ઇ ઇ
ની – –	સાં સાં –	– – રીં	રીં સાં રીં	સાં રીં ની

૦	૧	૦	૧	૦
તેં – –	મોં ઓં ધા	આ અ વ	સ અ ર	ને એ મેં
સાં – –	પ સાં પ	સાં સાં સાં	પ સાં ની	ધ પ ધ

૧	૦	
ણા ઓ ઓ	યોં – –	મેં બહુ૦
મ પ ધ	મ – –	

મૃગજળ પીવા.......... } "ધન ધરા સુત" પ્રમાણે.
પુણ્ય પરમાર્થનો....... }

—✱—

૮. રાગ માડ. તાલ લાવણી. દ્રુતલય.

સ્રજેલાં શ્રી પ્રભુજીએ મનુષ્યો સર્વ સરખાં છે,
નથી કોઇ ઉચ્ચ કે નીચાં જીવન તો સહુનાં સરખાં છે.
પ્રભુજીની જગત વાડી તણાં ફુલડાં સહુ જીવો,
સુગંધીથી ભરેલાં સહુ સમજીએ તો એ સરખાં છે.
વિષમ આ વિશ્વનો વાયુ કરે જીવ ક્રોધીને ઘેલા,
ન મનહર દોષ માનાનો સકળ આત્માઓ સરખાં છે.

(સ્વદેશ સેવા.)

૩	૦	૧	૨	૩	૦
— સ્ર	જે એ એ એ	લાં —	આં શ્રી	ઇ પ્ર	ભુ ઉ ઉ ઉ
— પ	ધ ની ધ રીં	સાં —	— ની	— સાં	ની સાં ની રીં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જી ઇ	એ —	એ મ	નુ ઉ	ષ્યો —	ઓ સ	અ ર્વ
સાં ની	ધ —	— પ	ધ પ	મ —	— પ	— ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ ર	ખાં આં આં આં	છે ઓ	એ મ	નુ ઉ ઉ ઉ	ષ્યો —
ની ની	ધ ની ધ રીં	સાં ની	ધ પ	ધ પ ધ પ	મ —

૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ સ	અ ર્વ	સ ર	ખાં આં આં આં	છે —	એ ન
— પ	— ધ	ની ની	ધ ની ધ રીં	સાં —	— પ

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|થી ઇ ઇ ઇ | કો ઇ | ઇ ઉં | ઉં અ | કે એ એ એ | ની ઇ |
|પ ધ ની રીં | સાં સાં | – ની | – સાં | ની સાં ની રીં | સાં ની |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|ચાં – || આં જી | વ ન | તો – | સૌ – | ઉ નાં | સ ર |
|ધ – || – પ | ધ પ | મ – | પ – | – ધ | ની ની |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
|ણાં આં આં આં | છે એ || એ જી | વ અ ન અ | તો – | સૌ – |
|ધ ની ધ રીં | સાં ની || ધ પ | ધ પ ધ પ | મ – | પ – |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|ઉ નાં | સ ર | ણાં આં આં આં | છે – | એ જી | વ અ ન અ |
|– ધ | ની ની | ધ ની ધ રીં | સાં – | ધ પ | ધ પ ધ પ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|તો – | સૌ – | ઉ નાં | સ ર | ણાં આં આં આં | છે – || એ પ્ર |
|મ – | પ – | – ધ | ની ની | ધ ની ધ રીં | સાં – || ધ પ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
||ભુ – | જી – | ઇ ની | ઇ જ | ગ ત | વા – | ડી ઇ ઇ ઇ |
||રીં – | રીં – | – રીં | – રીં | રીં રીં | રીં – | સાં રીં ગં મં |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|ઇ ત | ભા આં આં | ફુ લ | અ હાં | આં સ | હું ઉ ઉ ઉ |
|– ગં | રીં સા રીં | ની ની | – સા | – રીં | સાં રીં ગં મં |

૧	૨	૩	૦	૧	૨
જી ઇ ઇ ઇ	વો એ –	– સુ	ગં અં અં અં	ધી –	ઇ થી
રીં ગં સાં રીં	ની સાં –	– પ	ધ ની ધ રીં	સાં –	– ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઇ ભ	રે એ એ એ	લાં આં	સૌ –	ઉ સ	મ જી	એ –
– સાં	ની સાં ની રીં	સાં ની	ધ –	– પ	ધ પ	મ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ તો	ઓ એ	સ ર	ખાં આં આં આં	છે એ	એ સ	મ જી
– પ	– ધ	ની ની	ધ ની ધ રીં	સાં ની	– પ	ધ પ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	
એ –	એ તો	ઓ એ	સ ર	ખાં આં આં આં	છે –	સજેલાં૦
મ –	– પ	– ધ	ની ની	ધ ની ધ રીં	સાં –	

વિષમ આ વિશ્વનો વાયુ—પ્રભુજીની જગતવાડી પ્રમાણે.
ન મનહર દોષ માનવનો—સુગ ધીથી ભરેલાં સહુ પ્રમાણે.

૯. રાગ માઢ. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

મોરલા મઢાવું ચાંચ તારી સોનાથી કંઈક
ટૌકા કરી ને જોગી રાજને જગાડ;
જોગી રાજને જગાડ, વીરા માનું તારો પાડ.....મોરલા૦
વર્ષાના વિલાસી, તપોવન વાસી,
કલાધારી કલા કંઈક તારી દેખાડ....................મોરલા૦

(શુકદેવ નાયક.)

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
‖ મે – ર | લા – મ | હા આ હું | ચાં આં ચ | તા આ આ |
‖ સાં – સાં | સાં – સાં | સાં ની સાં | નીં ધ નીં | પ ધ પ |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| રી સે ઓ | ના – થી | કં ઈ ક | ટો ઉ ઉ | કા આ ક |
| ધ મ પ | ગ – મ | ગ રી ગ | સા રી સા | ગ મ પ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
રી – ને | જો ગી ઇ | રા – જ | ને એ જ | ગા – ડ ‖
સાં – નીં | ધ મ પ | ગ – મ | ગ રી ગ | સા – સા ‖

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
જો ગી – | રા – જ | ને – જ | ગા આ ડ | વી રા આ |
મ મ – | મ – મ | મ – પ | મ ગ મ | પ ધ નીં |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
મા આ નું | તા આ રો | પા – ડ | એએએએઓએ ‖ મે – ર |
પ ધ પ | ની ધ ની | પ – પ | પધની સાંરીંની ‖ સાં – સાં |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| લા – મ | હા આ હું | ચાં આં ચ | તા આ આ | રી સે ઓ | ના – થી |
| સાં – સાં | સાં ની સા | નીં ધ નીં | પ ધ પ | ધ મ પ | ગ – મ |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| કં ઇ ક | ટો ઉ ઉ | કા આ ક | રી – ને | જો ગી ઇ |
| ગ રી ગ | સા રી સા | ગ મ પ | સાં – નીં | ધ મ પ |

૧	૦	૧	૦	૧
રા – જ	ને એ જ	ગા – –	આ – ઉ ‖	વ – ર્ષા
ગ – મ	ગ રે ગ	સા – –	– – – ‖	મ – મ

૦	૧	૦	૧	૦
ના – વિ	લા – –	સી – ત	પો ઓ ઓ	વ ચ ન
મ – મ	ગ – –	મ – પ	ગ મ પ	ધ ની સાં

૧	૦	૧	૦	૧
વા આ મી	ક લા –	ધા – રી	ઇ – કુ	લા – આ
ની ધ પ	પ પ –	ધ – સાં	– – સાં	ધ – સાં

૦	૧	૦	૧	૦	
કં ઇ ક	તા – રી	ઇ – દે	ણા – ઉ	આ એ એ એ એ એ ‖	ઓર૦
રીં ગં રીં	સાં – નીં	ધ – નીં	પ – –	પ ધ ની સાં રીં ની ‖	

૧૮. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

અજર અમર પદ દેનારૂં છે સાચું જગમાં શ્રીહરી નામ;
સાચું જગમાંઆં શ્રીહરી નામ;
વળી ભજતાં નવ બેસે દામ.............................અજર૦
જન્મ જોગી શુકદેવે જન્મ સનાંમાં જોગ સ્વીકાર્યો,
શ્રીમદ્ ભાગવત્ શ્રવણુ કરાવી,
પરિક્ષીત રાયને તાર્યો રામ.............................અજર૦
(શુકદેવ નાટક).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ જ	ર અ	મ ર	પ દ	દે –	ના –	ડું ઉ	છે એ
સા નો	ગ સા	મ ગ	પ પ	પ –	પ –	પ ધ	પ ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
સા આ	ચું ઉં	જ ગ	માં આં	શ્રી ઇ	હ રી	ના આ	આ મ
મ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ	ગ મ	ગ રી	સા નો	સા –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
સા –	સું –	જ ગ	માં આં	શ્રી ઈ	હ રી	ના આ આ આ
પ –	પ –	પ નો	ધ પ	મ પ	ગ મ	ગ મ પ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ મ	વ ળી	ભ જ	તાં આં	ન વ	ભે એ	સે એ
પ –	પ સાં	સાં નો	નો ધ	ધ પ	પ મ	મ ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩
દા આ આ આ	આ આ આ મ	અ જ	ર અ	મ ર	પ દ
ગ મ પ ધ	પ મ ગ રી	સાં નો	ગ સા	મ ગ	પ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દે –	ના –	ડું ઉ	છે એ	સા આ	ચું ઉં	જ ગ	માં આં
પ –	પ –	પ ધ	પ ધ	મ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
શ્રી ઇ	હ રી	ના આ	આ મ	જ –	ના જો	ઓ ગી	શુ ક
ગ મ	ગ રી	સા ની	સા –	ની –	નો નો	સા સા	સા સા

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દે –	વે –	જ અ	–મ થ	તાંઆંઆં	ગાં આ	જો ઓ	ગ સ્વી
ગ –	ગ –	ગ મ	મ મ	ગ મ પ	પ મ	ગ મ	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કા આ	ચેં –	ઓ –	ઓ – ‖	શ્રી મ	દ ભા	આ ગ	વ ત
સાની	સા –	– –	– – ‖	પ પ	પ પ	મ ગ	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
શ વ	ણુ ક	રા આં	વી – ‖	પ રિ	ક્ષી ત	રા આ	ય નેં
પ ધ	ની ધ	ની ધ	ની – ‖	પ પ	પ પ	પ ની	ધ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તા આ	ચેં ઓ	રાઆઆઆ	આ મ ‖	પં રિ	ક્ષી ત	રા આ
મ પ	ગ મ	ગ મ પ ધ	પ – ‖	પ સાં	સાં ની	ની ધ

૩	૦	૧	૨	૩	
ય ને	તા આ	ચેં ઓ	રાઆઆઆ	આઆઆમ	અજર૦
ધ પ	પ મ	મ ગ	ગ મ પ ધ	પ મ ગ રી	

૬૧. રાગ કાફી. (કવ્વાલી). તાલ ગઝલ. મધ્યમલય.

ગુજારે જે શીરે તારે, જગતનો નાથ તે સ્હેજે,
ગણ્યું જે પ્યારૂં પ્યારાએ, અતિ પ્યારૂં ગણી લેજે.
દુનિયાની જુઠી વાણી, વિષે જો દુઃખ વાસે છે,
જરાએ અંતરે આનંદ, ના ઓછો થવા દેજે........ગુજારે૦
કચેરી માંહી કાજીનો, નથી હિસાબ કોડીનો,
જગત કાઝી થઈને તું, વહોરી ના પીડા લેતો....ગુજારે૦
(બીજી કડીઓ ગુજરાતી સાતમી ચોપડીમાંથી જોઈ લેવી.)

० ૧ ૨ ० ૧ ૨
‖ ગુ જા – | રે એ | જે – | શી રે – | તો આ | રે એ |
‖ મ મ – | ગ મ | પ – | મ પ – | સાં રીં | ની – |

० ૧ ૨ ० ૧ ૨
| જ ગ ત | નો ઓ | ના – | થ તે એ | સ્હે એ | જે – ‖
| ધ પ મ | પ મ | ગ – | મ પ મ | ગ રી | સા – ‖

० ૧ ૨ ० ૧ ૨
‖ ગ ણ્યું – | જે એ | પ્યા – | રૂં પ્યા – | રા આ | ઓ – |
‖ મ મ – | ગ મ | પ – | મ પ – | સાં રીં | ની – |

० ૧ ૨ ० ૧ ૨
| અ તિ ઈ | પ્યા આ | રું – | ગ ણી ઈ | લે એ | જે – ‖
| ધ પ મ | પ મ | ગ – | મ પ મ | ગ રી | સા – ‖

૨ ૧ ૨ ० ૧ ૨
‖ દુ નિ – | યા – | ની – | જુ ઠી – | વા – | ણી – |
‖ મ પ – | ની – | સાં – | રીં ગં – | રીં – | સાં – |

० ૧ ૨ ० ૧ ૨
| લિ પે – | જો – | દુઃ – | ખ વા આ | સે એ | છે – ‖
| નીં નીં – | નીં – | નીં – | સાં રીં સાં | ની ધ | પ – ‖

૩ ० ૧ ૨ ० ૧ ૨ ०
‖ જ રા – | એ એ | અં – | ત રે – | આ આ | નં – | અં દ ના |
‖ મ મ – | ગ મ | પ – | મ પ – | સાં રીં | નીં – | ધ પ મ |

૧	૨	૦	૧	૨	
ઓ ઓ	હો –	થ વા આ	દે એ	જે –	પછીની કડીઓની
પ ગ	ગ –	મ પ મ	ગ રી	સાં –	લીટીઓ અનુક્રમે

"દુનીયાની જુઠી" અને "જરાએ અંતરે આનદ" પ્રમાણે.

આ તાલમા ગાતી વખતે સામાન્ય રીતે અંતરાની બીજી લીટીથી લાવણી (ચલતી) માં લઇ સ્થાઇ ઉપર આવતાં મૂળ ગઝલની લય ઉપર અવાય છે

તાલ ગઝલના બોલ સાથે.

૦	૧	૨	૦	૧	૨
ગુ જા –	રે એ	જે –	શી રે –	તા આ	રે એ
તીં – ત્રક	ધીં ન્	ધા ધા	તીં – ત્રક	ધા ન્	ધા ધા

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જ ગ ત	નો ઓ	ના –	થ તે એ	સ્હે એ	જે –
તીં – ત્રક	ધીં –	ધા ધા	તીર કીટ ધા	તીર કીટ	ધાન્ કીટ

તાલ લાવણી. માત્રા. ૮. દ્રુતલય.

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
– ગુ	જા –	રે એ	જે –	એ શી	રે –	તા આ	રે –
– મ	મ –	ગ મ	પ –	– મ	પ –	સા રીં	નીં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ જ	ગ ત	નો ઓ	ના –	આ થ	તે એ	સ્હે એ
– ધ	મ-મ	પ મ	ગ –	– મ	પ મ	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જે – ‖	એ હુ	નિ –	યા –	ની –	– જુ	ઠી –	વા –
સા – ‖	– મ	પ –	ની –	સાં –	– રીં	ગં –	રીં –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ણી –	હ વિ	પે –	ળો –	ઙ: –	ઉ ખ	વા આ	સે એ
સા –	– ની	ની –	ની –	ની –	– સાં	રીં સાં	ની ધ

૦	૧	
છે – ‖	એ જરાએ૦	"ગણ્યું જે પ્યારૂં" અને "જરાએ
પ – ‖	ગુજરે જે૦	અંતરે"—"ગુજરે" જે પ્રમાણે.

આવી કવાલી ગઝલો જુદી જુદી ઢબમાં અને રાગમાં ગવાય છે. તાલ, ગઝલ, લાવણી અથવા દીપચંદીમાંથી ગમે તે તાલમાં પણ વગાડાય છે. વળી એક ગઝલ બીજી ગઝલની ઢબમાં પણ ગવાય છે.

૧૨. રાગ ખમાચ. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

આજ શામ મોહે લીનો બંસરી બજાય કે,
બંસરી બજાય કાન મોરલી સુનાય કે.........આજ૦
હર હર સબ કરત જાત, ગાગર શીર ધરત જાત;
નીર નાર ભરન ચલી, શુધ ન રહી શરીર કી.....આજ૦

૧°	૦	૧	૦	૧
‖ આ આ જ	શા આ મ	મો ઓ હે	લી ઇ ઇ ઇ નો	બં અં અં સ
‖ સા ની સા	ગ રી ગ	મ ગ મ	ગ મ પ ધ પ	પ ધ સાં ની

૦	૧	૦	૧	૦
રી ઇ ણ	જતઆ આ ય	કે – એએ ‖	આ આ જ	શા આ મ
ધ પ મ	પૃમ પ મ	ગ – રીસા ‖	સા ની સા	ગ રી ગ

૧	૦	૧	૦	૧
મો ઓ હે	લી ઇ ઇ ઇ નો	ભં અં અં સ	રી ઇ ણ	જતઆ આ ય
મ ગ મ	ગ મ પ ધ પ	પ ધ સાં ની	ધ પ મ	પ મ પ મ

૦	૧	૦	૧	૦
કે એ એ એ એ એ ‖	ભં – સ	રી – ભ	જત આ આ આ ય	કા આ ન
ગ મ પ ધ ની રીં ‖	સાં – ની	સાં – રીં	સાં રીં સાં રીં ની	ધ પ ધ

૧	૦	૧	૦	૧
મોઓ ઓ ર	લી ઇ સુ	નાઆ આ ય	કે – એએ ‖	હ ર હ
પ ધ સાં ની	ધ પ મ	પ મ પ મ	ગ – રી સા ‖	મ ગ ગ

૦	૧	૦	૧	૦
ર સ ભ	ક ર ત	જત આ ત	આ ગ ર	શી ઇ ર
ની ધ ની	સાં સાં સાં	સાં ની સાં	સાં સાં ની	સાં રીં રીં

૧	૦	૧	૦
ધઅરઅતઅ	જતઆઆઆત ‖	ની – ર	ના આ ર
સાં રીસાંરીંનીસાં	ધની પ ધ પ ‖	સાં – ની	સાં રીં રીં

૧	૦	૧	૦	૧
ભઅરઅ ન	ચલી ઇ	શુઉદ્ધ ના	ર હી શ	રીઇ ઇ ર
સાંરીંસાંરીં ની	ધ પ ધ	પ ધ સાં ની	ધ પ મ	પમ પ મં

૦
કી – ઇ ઇ ‖
ગ – રી સા ‖

આ૦

આ ગાયન તદ્દન સાદી ઢબમાં વગાડી શકાય છે. પરંતુ માત્ર સાદી માત્રાઓમાંજ ગાયન વગાડયા કરવાથી હાથનાં આંગળાં ખડખાળાં થઇ શકતાં નથી, તેથી મીઠાશ આવતી નથી. હવેથી આગળ અભ્યાસ કરનારાએ આજુબાજુ મીઠાશ આપના સ્વરોને જરા જરા સ્પર્શ કરતાં જઇ ડંખ મારી વગાડવાની ટેવ પાડવી. તાલ તુટી ન જાય તે ધ્યાનમાં રાખવું.

૧૩. રાગ સોરઠ. તાલ દાદરો. વિલંબલય.

બંસરી બજાઇ આજ, રંગસે મુરારી,
શીવ સમાધી ભૂલ ગયે, બંસી ચિત્ત ધારી........બંસુરી૦

વેદ ભનત બ્રહ્મા ભૂલે, ભૂલે બ્રહ્મચારી,
સચી સહિત ઇંદ્ર ભૂલે, લગી ઉર કટારી........બંસુરી૦

રંભા સબ તાલ ચુકી, ચુકે નૃત્યકારી;
જમુનાં જલ ઉલટ વહ્યો, શુદ્ધ ના સંભારી........બંસુરી૦

બિંદ્રાબન બંસી બાજે, તીન લોક પ્યારી,
ગોપ બાલ મગન ભયે, વૃજકી સબ નારી........બંસુરી૦

સુંદર ઘનશ્યામ પ્રભુ, નટવર વપુ ધારી;
સુર મદન મોહનપગ, જાઉં મેં બલિહારી........બંસુરી૦

૧	૦	૧	૦	૧	૦
બં અં સ	રી ઇ બ	જા આ ઇ	આ આ જ	રં અં ગ	સે એ મો
રી ગ રી	પ મ ગ	રી ગ રી	સા ની સા	રી મ રી	મ પ પ

૧ ૦ ૧ ૦ ૧

| રા આ આ આ આ આ | રો — — || શી વ સ | ગાં — ધા | ભૂ ઉ ઉ લ |
| રી મ પ ધ નીં ધ | પ — — || ની ની ની | ની — ની | ની સાં રીં સાં |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦

| ગ યે — | બં અ શી | રી ઇ ત | ધા આ આ આ આ આ | રી — — ||
| સાં સાં — | ધ નીં પ | ધ મ પ | રી મ પ ધ નીં ધ | પ — — ||

૧ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦

|| વે — દ | ભ ન ત | બ્ર — હ્મા | ભૂ લે — | ભૂ — લે | બ્ર હ્મ — |
|| મ — મ | ની ધ ની | સાં — સાં | સાં સાં — | સા — સાં | સાં સાં — |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧ ૦

| ચા આ આ | રી ઇ — || સ ચી સ | હી — ત | ઇ ઇ ઇ દ્ર | ભૂ લે — |
| ની સાં ની | સાં રીં — || ની ની ની | ની — ની | ની સાં રીં સાં | સાં સાં — |

૧ ૦ ૧ ૦

| લ ગી ઇ | ઉ ર ક | ટા આ આ આ આ આ | રો — — || બંસરી૦
| પ નીં પ | ધ મ પ | રી મ પ ધ નીં ધ | પ — — ||

૧૪. રાગ કાફી. (કવાલી). તાલ ગઝલ મધ્યમલય

જગતમાં જોરથી જામ્યો, મહદ વેપાર માંખણનો;
પૂરણ પ્રખ્યાતિને પામ્યો, મહદ વેપાર માંખણનો.
મળે છે લાભ મનગમતો, જમાનો સર્વ રહે નમતો,
દીપાવો ડરીઓ ખોલી, મહદ વેપાર માંખણનો.
ઈજારા એહના રાખો, દુકાનો નગ્રમાં નાંખો;
ઘરાકી છે ઘણી એની, મહદ વેપાર માંખણનો.
લીયે છે રાય ને રાણા, લીયે છે શાસ્ત્રી-શાણા;
અધિક લેનાર અધિકારી, મહદ વેપાર માંખણનો.
મુનીમ ને શેઠીઆ લે છે, મજુર ને વેઠીઆ લે છે;
લીએ છે સાધુ સન્યાસી, મહદ વેપાર માંખણનો.
સર્વને શ્રેષ્ઠ એ લાગે ટીપીનમાં શહેનશાહ માંગે;
પછી શી ગણત્રી બીજાની, મહદ વેપાર માંખણનો.
અનુભવ એહનો લેજો કરી જોયા પછી કહેજો;
ખરો નથુરામ કે ખોટો, મહદ વેપાર માંખણનો.

(નથુરામ સુંદરજી કવી).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– જ	ગ ત	માં –	આં જો	ઓ ર	થી –	જા –
– સા	સા સા	સા –	– મ	– મ	મ –	મ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ્યોઓઓ	ઓ મ	હ દ	વેઓએ	એ પા	આ ર	માઆ
ગ મ પ	– મ	ગ રી	ગ રી સા	– રી	– પ	મ ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ખ ણુ	નો – ‖	– પુ	ર ણુ	પ્ર –	અ ચ્યા	આ તી
રી ગ	સા – ‖	– સા	સા સા	સા –	– મ	– મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ને –	ગા –	ચ્યોઓ	ઓ મં	હ દ	વેએએ	એ પા
મ –	મ –	ગ્ મ્ પ્	– મ	ગ રી	ગ રી સા	– રી

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ ર	માં આં	ખ ણુ	નો – ‖	– મ	ળે એ	છે –
– પ	મ ગ	રી ગ	સા – ‖	– સા	પ સા	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ લા	આ ભ	મ ન	ગ મ	તોઓઓઓ	– જ	મા આ
– પ	– પ	પ ગ	મ પ	મ્ પ્ ધ્ નૃ	– ધ	પ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નાઓ	ઓ સ	ર્વે ર	હે એ	ન મ	તો – ‖	ઓઢી	પા –
ગ રી	સા રી	રી પ	મ ગ	રી ગ	સા – ‖	– સા	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
વો –	ઓ ઉ	એ રી	યા –	ખે –	લીઇઈ	ઈ મ	હ દ
સા –	– મ	– મ	મ –	મ –	ગ્ મ્ પ્	– મ	ગ રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦
વેઓઓ	એ પા	આ ર	મા આ	ખ ણુ	નો – ‖
ગ્ રી સા	– રી	– પ	મ ગ	રી ગ	સા – ‖

બાકીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે " મળે છે લાભ મન ગમતો " અને " દીપાવો રૂડીઓ બોલી " પ્રમાણે લગાડવી.

---

૧૫. રાગ ભરવો (કવ્વાલી) તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

થવાનું ના થવાનું કહો નજુમી કોણ એવો છે,
ન જાણ્યું જાનકી નાથે સવારે શું થવાનું છે?

હતી શલ્યા રૂપે અહલ્યા જગતમાં વાત જાહેર છે,
ન જાણ્યું જ્ઞાની ગૌતમે સવારે શું થવાનું છે?

હતા કૌરવ અને પાંડવ જગતમાં મંહા બળી યોદ્ધા,
ન જાણ્યું ભીષ્મ જેવાએ સવારે શું થવાનું છે?

રમ્યા જુગટું સહુ સાથે વિભુતી સૌ ગયા હારી,
ન જાણ્યું ધર્મ જેવાએ સવારે શું થવાનું છે.

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– થ	વા આ	નું –	ઉ ના	આ થ	વા –	નુ ક	હે –
– સા	ની ધ	પ –	– ધ	– સા	સા –	રી રી	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– ન	જુ ઉ	મી –	ઈ કો	ઓ ણ	એ એ	વો ઓ	છે –
– મ	ગ રી	સા –	– ગ	– ગ	ગ મ	રી ગ	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– ન	જા આ	ણ્યું –	ઉ જા	આ ન	કી –	ના –	થે –
– સા	ની - ધ	પ –	– ધ	– સા	સા –	રી –	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૩	૨
એ સ	વા આ	રે –	એ શું	ઉ થ	વા આ	નું ઉ	છે –
– મ	ગ રી	સા –	– ગ	– ગ	ગ મ	રી ગ	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— હુ	તી —	શ —	આ લ્યા	આ રૂ	પે —	અ હુ	લ્યા આ
— સા	પ —	પ —	— પ	— પ	પ —	મ ગ	મ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— જ	ગ ત	માં —	આ વા	આ ત	જા —	હે ર	છે —
— મ	ગ રી	સા —	— ગ	— ગ	ગ —	ગ રી	સા —

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
— ન	જા આ	ણ્યું —	ઉ જ્ઞા	આ ની	ગૌ —	ઔ ત	મે —
— સા	મ઼ી ધ઼	પ઼ —	— ધ઼	— સા	સા —	— રી	પ —

સવારે શું થવાનું છે, પ્રથમ પ્રમાણે.

પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે 'હતી શલ્યા રૂપે' અને 'ન જાણ્યું જ્ઞાતી ગૌતમે' પ્રમાણે વગાડવી.

૬૬. રાગ કાફી. (કવ્વાલી). તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

દુનીઆ તણા દીવાના, દીલભર મજાઓ લુંટે;
તુટે જીવનની દોરી, આશા છતાં ન છુટે.
બાળક મટી જુવાની, આવે ભલે દીવાની;
તન ધન મળે તરૂણી, આશા છતાં ન છુટે.
આવે પછી બુઢાપો, ધોળા થતાં નિમાળા;
રે, બાંકી લાકડી વાળા, આશા છતાં ના છુટે.
પડી જાય દેહ પાપી, મરી જાય મન કદાપી;
રોળી જાય રાખમાં રહટ. આશા છતાં ન છુટે.

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
‖ દુ ની | યા – | આ ત | ણુ આ | આ દી | વા આ | ના – |
‖ સા ની઼ | સા – | – સા | સા ની઼ | – સા | રી ગ | સા – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| આ – ‖ દી ઇલ | ભ – | અર મ | જા – | ઓ ઓ | હું ઉ |
| – – ‖ ગ ગ | મ – | રી સા | રી – | – પ | મ ગ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ટે – | એ – ‖ તુ ઉ | ટે – | એ છો | વ અ | અનની |
| રી – | – – ‖ સા ની઼ | સા – | – સા | સા ની઼ | – સા |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| દો ઓ | રી – | ઈ – | આ આ | ગા – | આ છ | તાં – |
| રી ગ | સા – | – – | ગ ગ | મ – | રી સા | રી – |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| આં ના | હુ ઉ | ટે – | એ – ‖ ણા આ | ળ – | અક મ |
| – પ | મ ગ | રી – | – – ‖ રી પ | પ – | – પ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ટી – | ઈ જુ | વા આ | ની – | – – | આ આ | વે એ |
| પ – | ગ મ | પ નીં | ધ – | – – | મ પ | ગ મ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| એ ભ | લે' – | એ દી | વા આ | ની – | – – ‖ ત અન |
| – સા | રી – | – પ | મ મ | રી – | – – ‖ સા ની઼ |

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધ –	અન્ મ	જે એ	એ ત	રૂ ઉ	ણી –	– –
સા –	– સા	સા ની	– સા	રી ગ	સા –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
આ આ	શા –	આ છ	તાં –	આં ના	છુ ઉ	ટે –	એ –
મ ગ	મ –	રી સા	રી –	– પ	મ ગ	રી –	– –

આ પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "બાળક મટી જુવાની" અને "તન ધન મળે" પ્રમાણે વગાડવી.

—:o:—

૧૭. રાગ ગીહાગ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

પ્રજાને પ્રેમથી પોષે, ભુપાલો હો તો એવા હો, ટેક૦
સ્વધર્મે સંચરી પડે, પ્રજાન પંથ સુચવતા
પ્રજા હિતમાંજ નિત્ય રમતા, ભુપાલો હો તો એવા હો. પ્રજાને૦
નીતિને ન્યાયના રસ્તા, શરીર તજતાં નહિ તજતા;
કદર ગુણવંતની કરતા, ભુપાલો હો તો એવા હો. પ્રજાને૦
પરાઇ પત્નિને પેખી, કુદૃષ્ટિ ના કદી કરતા;
ચુસી ભંડાર ના ભરતા, ભુપાલો હો તો એવા હો. પ્રજાને૦

(રામાયણ નાટક).

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
– પ્ર	જા આ	ને એ	પ્રે –	એ મ	થી ઇ ઇ	પો ઓ
– મ	મ સા	ગ મ	ધ –	– પ	સાંનીસાં	ધ પ

૨	૩	૦	૧	૨
પેએએએ	એ ભુ	પાઆઆઆ	આઆઆઆ	હોએ઼એએ
ધનીધપ	મ ગ	મ ગ પ મ	ગ રી સા ગ	રી ગ ની સા

૩	૦	૧	૨	૩	૦
હોઓતો	એએએએ	વાઆઆઆ	હો – ‖	ઓ સ્વ	ધ –
ની ધ ની	સારીગમ	રી ગ મ પ	મ – ‖	– મ	મ –

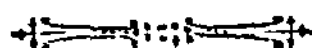
૧	૨	૩	૦	૧	૨
મેં એ	સં –	અં ચ	રીઇઇઇ	પઅંઅંઅં	રે –
ધ નીં	સાં –	– સાં	રીંસાંગંરીં	ધ નીંસાં રીં	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦
– પ્ર	જા આ	ને એ એ	પ્રં –	અં થ	સુઉ ઉઉ
– સાં	સાં નીં	ધ પ ધ	ની –	– સાં	ધનીસાંરીં

૧	૨	૩	૦	૧	૨
ચઅવ અ	તા આ ‖	આ પ્ર	જા આ	હી ત	માં –
સાંરીંનીસાં	ધ ની ‖	ધ પ	મ સા	ગ મ	ધ –

૩	૦	૧	૨	૩
આં જ અ	નિ ઇ ત	ર મ	તાઆઆઆ	આ ભૂપાલો૦
– પ મ	સાંનીસાં	ધ પ	ધ ની ધ પ	

પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે 'સ્વધર્મે સંચરી' અને 'પ્રજા હિતમાંજ' પ્રમાણે વગાડવી.

૧૮. રાગ ભૈરવી. (કવ્વાલી). તાલ લાવણી.

જેવી કરે જે કરણી તેવી તુરત ફળે છે;.... ....ટેક.
બદલો બુરા ભલાનો અહિંનો અહિં મળે છે;
ઉંચે ચઢે છે જ્યારે સહુને તુચ્છ ગણતા;
પટકાય જ્યારે નીચે, ત્યારે સમજ પડે છે........જેવી૦

હસનાઓને રડાવે રોતા ઉપર હસે છે;
રોનાર તેને કોઇ આખર નહિ રહે છે.... ....જેવી૦

આપ્યા વિના ન મળશે વાવ્યા વિના ન ફળશે;
ઇન્સાફ એજ કુદરતનો અહિંનો અહિં મળે છે....જેવી૦

(સીરાજુદ્દૌલા નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જે એ	વી –	ઈ ક	રે –	એ જે	ક ર	ણી –
સા રી	ગ –	– રીં	સા –	– રી	ગ પ	મ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઇ –	તે એ	વી –	ઇ તુ	ર –	અત ફ	ળે એ
– –	પ ધ	પ –	– સાં	નીં –	– ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
છે –	એ –	બ દ	લો એ	એ બુ	રા –	આ ભ
મ –	– –	મ ગ	રી સા	– રીં	સા –	– રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લા આ	નો –	એ –	અ હિં	નો –	એ એ	હિં –
ગ પ	ગ –	– –	પ ધ	પ –	– સાં	નીં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઇ મ	ળે એ	છે –	એ – ‖	ઉં –	ચે –	એ થ
– ધ	પ ધ	મ –	– – ‖	સાં –	સાં –	– ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઠે –	એ છે	જ્યા આં	રે એ	એ –	સ હુ	ને –
સાં –	– રીં	નીં સાં	ધ પ	– –	પ પ	ધ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ જે	તુ –	ઉ ચ્છ	ગ ણુ	તા –	આ –	પ ટ
– સાં	નીં –	– ધ	પ ધ	મ –	– –	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
કા –	આ ય	જ્યા –	આ રે	ની ઇ	ચે –	એ –
ગ –	– રીં	સા –	– રીં	ગ પ	મ –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ત્યાઆ	રે –	એ સ	મ –	અજ પ	ડે એ	છે –
પ ધ	પ –	– સાં	નીં –	– ધ	પ ધ	મ –

૦	
એ – ‖	જેવી કરે૦ ‖
– – ‖	

ત્યાર પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે 'ઉંચે ચઢે છે' અને 'પટકાય છે જ્યારે' પ્રમાણે વગાડવી.

૧૯. રાગ મીશ્ર. કવ્વાલી. તાલ દીપચંદી. મધ્યમલય.

દુનિયાને ઉંધા ચશ્મા ડાહ્યા દીવાના લાગે,
નરસિંહ હતો દીવાનો મીરાં હતી દીવાની,
ભક્તિ સુધા પીનારાં ડાહ્યા દીવાના લાગે.
જે પ્રેમના સુપથે નિજ પ્રાણને વિસાર્યા,
ફરહાદને એ મજનુ ડાહ્યા દીવાના લાગે.
જે કર્મવીર ગાંધી જઈ જેલમાં બિરાજ્યા,
તે પણ જગતની આંખે ડાહ્યા દીવાના લાગે.
કમળાનો રોગ જેને પીળું તમામ ભાસે,
પાગલ તો જગતને ડાહ્યા દીવાના લાગે.

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દુ ની	યા આ	આ ને	ઉં ધાં	આં –	ચ સ	માં –
સા રી	ગ મ	– ગ	રી સા	રી –	સા ની	સા –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ –	ડા –	આ યા	આ દી	વા આ	આ ના	લા ગે
– –	સા –	– રી	– ગ	રી ગ	પ મ	ગ ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ –	રે એ	ડા –	આ યા	આ દી	વા આ	આ ના
– –	રી ગ	સા –	– રી	– ગ	રી ગ	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લા ગે	એ એ	એ એ	ડા આ	આ યા	આ દી	વા –
ગ ગ	– રી	ગ રી	સા –	– ગ	– મ	પ –

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| આ ના | લા — | ગે — | એ — || ડા — | આ હ્યા | આ દી | વા — |
| — પ | પ — | પ — | — — || પ — | મ ગ | — ગ | પ — |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| આં ના | લા આ | ગે — | રે એ || ડા આ | આ હ્યા | આ દી |
| ધ પ | મ ગ | ગ — | મ ગ || રી સા | — રી | — ગ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| વા આ | આં ના | લા આ | ગે — | રે એ || ડા — | આ હ્યા |
| ગ પ | ધ પ | ગ ગ | ગ — | રી ગ || સા — | — રી |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| આ દી | વા આ | આ ના | લા ગે | એ રે | એ — || ન ર |
| — ગ | રી ગ | પ મ | ગ ગ | — રી | ગ — || સા સા |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| સિંહ — | ઇ હ | તો — | ઓ દી | વા — | નો — | ઓ — |
| ગ — | મ ગ | પ — | — પ | પ — | પ — | — — |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| મી ઇ | શં આં | આં હ | તી ઈ | ઇ દી | વા આ | ની — |
| પ મ | ગ — | — મ | પ — | ધ પ | મ ગ | ગ — |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ઈ ઇ || ભ અ | કિત ઇ | ઇ સુ | ધા આ | આ પી | ના આ |
| રી ગ || સા રી | ગ મ | પ મ | ગ રી | સા રી | સા ની |

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
રાં –	આં –	ડા –	આ હા	આ દી	વા આ	આ ના
સા –	– –	સા –	– રી	– ગ	રી ગ	પ મ

૨	૩	૦
લા ગે	– રે	ઓ – ‖
ગ ગ	– રી	ગ – ‖

તાલ દીપચંદી. મધ્યમલય.

૦	૧	૨	૩	૦
‖ – દુ-ની	યા – – ને	ઉ ધાં આં	ચ શ માં –	આં ડા –
‖ – સા ગ	મ – – ગ	રી સા રી	સા ની સા –	– સા –

૧	૨	૩	૦	૧
હા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે – ‖	રેએડા –	હા – – દી
રી – – ગ	રી ગ પ મ	ગ – ગ – ‖	રીગસા –	રી – – ગ

૨	૩	૦	૧	૨
વાઆંઆના	લા – ગે – ‖	એએડા –	હાઆ – દી	વા – ના
રી ગ પ મ	ગ – ગ – ‖	રીગસા –	ગ પ – મ	પ – પ

૩	૦	૧	૨	૩
લા – ગે – ‖	એ ડાઆ	હા – – દી	વા આ ના	લા આ ગે – ‖
પ – પ – ‖	– પ મ	ગ – – મ	પ ધ પ	મ ગ ગ – ‖

૦	૧	૨	૩	૦
રે એ ડા આ	હા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે – ‖	રેએડા –
મ ગ રી સા	રી – – ગ	મ પ ધ પ	મ ગ ગ – ‖	રીગસા –

૧	૨	૩	૦	૧
હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે – ‖	એ ન ર	સિં – ઈં હ
રી – – ગ	રી ગ પ મ	ગ – ગ – ‖	– સાસા	ગ – મ ગ

૨	૩	૦	૧	૨
તે – દી	વા – નો –	ઓ ની ઇ	શં – – હ	તી ઈ દી
પ – પ	પ – પ –	– પ મ	ગ – – મ	પ ધ પ

૩	૦	૧	૨	૩
વાઆની – ‖	ઈં ઇ ભ અ	ક્તિ ઈ ઇ સુ	ધાઆઆપી	નાઆરા–
મ ગ ગ – ‖	રી ગ સા રી	ગ મ પ મ	ગ રી સા રી	સા ની સા–

૦	૧	૨	૩	૦
આ ડા –	હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે –	રે એ ડા –
– સા –	રી – – ગ	રી ગ પ મ	ગ – ગ –	રી ગ સા –

૧	૨	૩
હ્યા – – દી	વાઆઆના	લા – ગે – ‖
રી – – ગ	રી ગ પ મ	ગ – ગ – ‖

પછીની કડીઓની સારીગમ અનુક્રમે ‘નરસિંહ હતા દીવાનો’ અને ‘ભક્તિ સુધા પીનારાં’ પ્રમાણે વગાડવી.

આ ગાયન ત્રિતાલ, લાવણી અથવા ગઝલ તાલમાં પણ માત્રાઓમાં જોઇતી વધઘટ કરીને વગાડી શકાય છે.

૨૦. રાગ બિહાગ (ગઝલ). તાલ દાદરો.

રાજી, ન રૈયત કરી રાજા થયા તો શું,
પરપીડ ધ્યાને ના ધરી તાજા થયા તો શું.
અંગે બિમારી આવતાં પથારીએ પડયા,
સમર્યા ન સ્નેહે શ્રીહરી સાજા થયા તો શું....રાજી૦
રાગી બન્યા રસ લુંટવા પણ જ્ઞાની પાછળે,
દેતા જીવન ચુકયા જરી રાગી થયા તો શું....રાજી૦
સમદ્રષ્ટિ સઘળે રાખવાની જ્ઞાન ગોષ્ટીઓ,
કરી પણ પોતે ન આચરી જ્ઞાની થયા તો શું....રાજી૦
કેશવ કવિને આપવા કિર્તિની લાલચે,
અર્પી અગળ કંઠે છરી, દાની થયા તો શું....રાજી૦

૧	૦	૧	૦	૧	૦
રા જી ન	રૈ – –	ય ત્ ક	રી – રા	જા આ થ	યા આ તે
સાં મ. સાં	સાં – –	ની – ની	ધ – પ	ધ પ મ	ગ મ ર

૧	૦	૧	૦	૧	૦
શું – –	ઉ પ ર	પી – ડ	ધ્યા – ને	ના – ધ	રી – તા
પ – –	– સાં સા	સાં – સાં	રેં – સાં	ની – ની	ધ – પ

૧	૦	૧	૦	૧
જા આ થ	યા આ તો	શું – –	એએએએએએ	એએએએએએ
ધ પ મ	ગ મ ધ	પ – –	ગ ગ પ ધ ની ધ	નીસાંરીંસાંનીસાં

૦	૧	૦	૧	૦
– – અં	ગે – બિ	મા રી ઇ ઇ	આ – વ	તાં – પ
– – સાં	સાં – સાં	સાં સાંનીધ	સાં – સાં	સાં – સાં

૧	૦	૧	૦	૧	૦
થા – રી	ચે – પ	ડયા – ‖	આ – – ‖	આ આ આ	આ સમ
સાં – સાં	સાં – સાં	ની – ‖	ધ – – ‖	પ ધ પ	ધ સાં

૧	૦	૧	૦	૧	૦
ર્યાં – ન	સ્ને – હે	શ્રી – હ	રી – સા	જા આ થ	યા આ તો
સાં – સાં	સાં – સા	ની – ની	ધ – પ	ધ પ મ	ગ મ ધ

૧	૦	૧	૦	૧	૦
શું – – ‖	ઉ – –	રા ગી ણ	ન્યા ર સં	લું – ટ	વા પ ણુ
પ – – ‖	– – –	મ મ મ	ધ ની ની	સાં–સાં	સાં સાં સાં

૧	૦	૧	૦	૧	૦
સ્રા – ની	પા – છ઼	જે – એ	એ એ –	દે તા જી
સાં – સાં	સાં ની ધ	ની – ધ	પ ધ –	સાં સાં સાં

૦	૧	૦	૧	૦	૧
વન્ – ચુ	કયા – ક	દી – રા	ગી ઇ થ	યા આ તો	શું – –
સાં – સાં	ની – ની	ધ – પ	ધ પ મ	ગ મ ધ	પ – –

૦		
ઉ – – ‖	રાજી ન રૈયત૦ ‖	"સમ દૃષ્ટિ રાખવાની"—"રાગી બન્યા" પ્રમાણે અને "કેશવ કાંવને
– – – ‖		

આપવા"—"અંગે બીમારી" પ્રમાણે અને બાકીની લીટીઓ "દેતાં જીવન ચુકયા" પ્રમાણે વગાડવી.

૨૧. રાગ કલ્યાણની ધુન. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

તેડું થયું કીરતારનું, માન્યા વિના કેમ ચાલશે,
આંખી થઇ જગદ્દૂતની, જવા વિના કેમ ચાલશે.
જાવું મઝલ મોટી તણી, તૈયારી કંઇ કીધી નહિ,
ભાથું બાંધ્યું નવ સંગમાં, ભાથા વિના કેમ ચાલશે.
મીત્રો મહીં તું મ્હાલતો, ફક્કડ થઇ ફરતો હતો,
મીત્રો ન આવે સાથમાં, મીત્રો વિના કેમ ચાલશે.
શણગાર ધારી અંગપગ, રમતો રમાના સંગમાં,
રમા ન આવે સંગમાં, રમા વિના કેમ ચાલશે.
પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો, ભક્તિ તણું ભાથું ભરો,
કલ્યાણ કાયાનું કરો, એના વિના કેમ ચાલશે.

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– તે	ડું થ	યું –	કી ર	અ તા	આ ર	નું ઉ
– સાં	સાં સાં	સા –	સાં સાં	– ની	ધ પ	ધ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઉ –	ઉ મા	ન્યા વિ	ના –	કે મ	ચા –	આ લ	શે એ
ધ –	– પ	પ મ	ગ –	ગ ગ	ધ –	– પ	ની ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ એ	એ મા	ન્યા વિ	ના –	કે મ	ચા –	આ લ
પ ધ	– પ	પ ગ	ગ –	ગ ગ	ધ –	– પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શે એ	એ એ	એ આં	ખી થ	ઇ –	જ મ	અ દૂ
ની ધ	ની સાં	– સાં	સાં સાં	સાં –	સાં સાં	– ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઉ ત	ની ઇ	ઇ –	ઇ જ	વા વિ	ના –	કે મ
ધ પ	ધ ની	ધ –	– પ	પ મ	ગ –	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ચા –	આ લ	શે એ	એ એ	– જ	વા વિ	ના –
ધ –	– પ	ની ધ	પ ધ	– પ	પ મ	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કે મ	ચા –	આ લ	શે એ	એ એ ‖	– જા	આ લું
ગ મ	ધ –	– પ	ની ધ	નીસાં ‖	– મ	– પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
મ –	ઝ –	અલ મો	ટી ક્ષ	ણી –	ત ઈ	ઈ યા
ધ –	ની –	– સાં	સાં સાં	સાં –	સાં –	– સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ રી	કં ઈ	કી –	ઇ મી	ઈ ન	હીં ઇ	ઇ – ‖
– સાં	સાં –	સાં –	– ની	ધ પ	ધ ની	ધ – ‖

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
‖ ઇ લા	તું આં	ધ્યું –	ન વ	ચ્ચ સા	આ થ	આં આં
‖ – સાં	સા સાં	સા –	સાં સાં	– ની	ધ પ	ધ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આં –	આં લા	થા વિ	ના –	કે મ	ચા –	આ લ
ધ –	– મ	પ મ	ગ –	ગ મ	ધ –	– પ

૨૧. રાગ કલ્યાણની ધુન. તાલ લાવણી. મધ્યમસ

તેડું થયું કીરતારનું, માન્યા વિના કેમ ચાલશે
આંખી થઇ જમદુતની, જવા વિના કેમ ચાલશે
જાવું મઝલ મોટી તણી, તૈયારી કંઇ કીધી નહિ
ભાથું બાંધ્યું નવ સંગમાં, ભાથા વિના કેમ ચાલશે
મીત્રો મહીં તું માલતો, ફક્કડ થઇ ફરતો હતો
મીત્રો ન આવે સાથમાં, મીત્રો વિના કેમ ચાલશે
શણગાર ધારી અંગપર, રમતો રંભાના સંગ
રમા ન આવે સંગમાં, રમા વિના કેમ ચાલ
પરમાર્થ તો પ્રીતે કરો, ભક્તિ તણું ભાથું બં
કલ્યાણ સાચાનું કરો, એના વિના કેમ ચા

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|ઉ ત |ની ઇ |ઇ – |ઇ જ |વા વિ |ના – |કે મ|
|ધ પ |ધ ની |ધ – |– પ |પ મ |ગ – |ગ મ|

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
|ચા – |આ લ |શે એ |એ એ |– જ |વા વિ |ના –|
|ધ – |– પ |ની ધ |પ ધ |– પ |પ મ |ગ –|

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|કે મ |ચા – |આ લ |શે એ |એ એ ||– જા |આ નું|
|ગ મ |ધ – |– પ |ની ધ |નીસાં ||– મ |– પ|

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|મ – |ઝ – |અલ મો |ટી સ |ણી – |ત ઈ |ઈ યા|
|ધ – |ની – |– સાં |સાં સાં |સાં – |સાં – |– સાં|

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|આ રી |કં ઈ |કી – |ઇ ધી |ઈ ન |કીં ઇ |ઇ –||
|– સાં |સાં – |સાં – |– ની |ધ પ |ધ ની |ધ –||

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
||ઇ ભા |તું ખાં |ધ્યું – |ન વ |ગ સા |આ થ |માં આં|
||– સા |સા સા |સા – |સાં સા |– ની |ધ પ |ધ ની|

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|આં – |આં ભા |થા વિ |ના – |કે મ |ચા – |આ લ|
|ધ – |– ધ |પ મ |ગ – |ગ મ |ધ – |– પ|

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| શે એ | એ એ | એ ભા | થા વિ | ના – | કે મ | ચા – |
| ની ધ | પ ધ | – ધ | પ મ | ગ – | ગ મ | ધ – |

૧ ૨ ૩
| આ લ | શે એ | એ એ ||
| – પ | ની ધ | ની સાં ||

૨૨. રાગ કલ્યાણની ધુન. તાલ ગઝલ.

ચંદ્રવદના ચંદ્રને શું હોય જાણે હસી રહી,
કેમ ભુલાયે એ હવે, મૂર્તિ મનમાં વસી રહી.
જોનારને એકજ નજરથી, જીતવા મગરૂર એ,
જીગર વીંધી નાખવા, એ ભમર કમાનો કસી રહી.
જાણે કરી દેશે અમર, દેખાય છે અમૃત ભરી,
પણ અત્યારે ઝેર થઇને, પળે પળે એ કસી રહી.

૦ ૧ ૨ ૦ ૧
|| ચં – દ્ર | વ દ | ના – | એ ચં દ્ર | ને એએ એ |
|| સાં – સાં | સાં સા | સાં – | ની ધ પ | પ ધની ધ |

૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨ ૦
| હો – ચં | જા – | ણે એ | હ સી | ઇ ર | હીઇઇઇ | ઇ ઇ ઇ |
| પ – મ | પ – | ગ મ | પ ધ | – પ | ધ ની સાં | સાંનીસા |

૧ ૨ ૦ ૧ ૨ ૦ ૧
| ઇ – | ઇ – || કે મ ભુ | લા – | યે – | એ એ હ | વેએએ |
| – – | – – || સાંસાં સા | સાં – | સાં – | ની ધ પ | પ ધની |

૨	૦	૧	૨	૦	૧
એએ એ	મૂ – ર્તિ	મ ન	ગાં આં	વ સી –	ઇ ર
ધ઼ પ઼ મ	પ – મેં	પ પ	ગ મ	પ પ –	– પ

૨	૦	૧	૨	૦	૧	૨
હીઇઇ	ઇ ઇ ઇ	ઇ – ‖	ઇ –	જો – ના	આ ર	ને એ
ધ઼ની઼સાં	ધનીસાં	– – ‖	– –	મ – ધ	– ધ	નીની

૦	૧	૨	૦	૧	૨	૦
ક જ ન	જ ર	થી –	જી – ત	વા –	મ ગ	રૂ ઉ ઉ
સાંસાંરીં	સાંની	સાં –	સાં – સાં	સાં –	સાં ની	ધપધ

૧	૨	૦	૧	૨	૦
ઉ ર	એ – ‖	જી ગ ર	વીં –	ધી –	નાં આ ખ
– નીં	ધ – ‖	સાંસાંસાં	રાં –	રાં –	ની ધ પ

૧	૨	૦	૧	૨	૦
વાઆઆઆ	એ એ	ભ મર ક	મા –	નો એ	કસી–
પ઼ ધ઼ ની ધ઼	પ મ	પ પ મેં	પ –	ગ મ	પધ–

૧	૨	૦	૧	૨	
ઇ ર	હી ઇ ઇ	ઈઇઇ	ઇ –	ઇ – ‖	ચંદ્રવદના૦ ‖
– પ	ધ઼ ની સાં	ધનીસાં	– –	– – ‖	

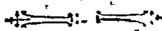
"જાણે કરી દેશે અમર"—"જોનારને એકજ નજરથી" પ્રમાણે અને "પણ અત્યારે ઝેર થઇને"—"જીગર વીંધી નાંખવા" પ્રમાણે. આ ગાયનને તાલ લાવણીમાં લેતાં નીચે પ્રમાણે માત્રાઓ લઇ શકાશે.

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ચં –	અં દ્ર	વ દ	ના –	ચં –	અં દ્ર	ને એએ	એએશ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૧
દો –	ઓ ર	જા –	શું –	હ સી	ઇઃ૦	હીઇઇઇ	ઇઇ ઈ

એ પ્રમાણે માત્રા મેળ કરી ઉપરની સારીગમ થી વગાડવું.

આ ગાયન તેમજ બીજા ગાયનો ફોનોગ્રાફની રેકર્ડમાં જેઓએ સાંભળ્યાં હશે તેઓ તે પ્રમાણે સારીગમ માગશે, પરંતુ તેની માફક દરેક લીટીએ ઢબ કે સૂર ફેરવીને સારીગમ લખવાથી નોટેશન ઘણુંજ લાંબુ થઇ જાય, પરંતુ આપેલી સારીગમ પ્રમાણે પ્રથમ હાથ તૈયાર થઇ ગયા પછી ગમે તેવા પ્રકારની મીઠાશવાળી તાન કે ઢબથી વગાડવા પ્રયત્ન કરવો.

૨૩. રાગ.મિશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

મારૂં વતન આ વ્હાલું વતન, વ્હાલુ મને આ મારૂં વતન ....ટેક.
જેની માટીની મારી કાયા ઘડેલી, તેને કરૂં હું કોટી કોટી નમન,
રાણા પ્રતાપ ને શીવાજી શૂરવીર, મારા વતનનાં એ મોંઘાં રતન.
બાલ ને પાલ વળી દાદા ને દાસજી, જેણે સમર્પ્યું સારૂંએ જીવન,
વ્હાલા વતનની બેડીને તોડવા, હોંસે ઓવારૂં હું તન મન ધન.

૨*	૩	૦	૧	૨	૩	૦
મા રૂં	ઉ વ	ત ન	આ –	વ્હા લા	હું વ	ત ન
સા સા	– ધ	નીની	ધ –	મ પ	ગ મ	પ ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
હાં – ‖	વ્હા લું	ઉ મ	ને –	આ –	મા આ	લું વ
ધ – ‖	સાં સાં	– ધ	ની –	ધ –	મેં પ	ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ત ન	હાં – ‖	આં જે	ની મા	ટી ની	મા રી	ઇ કા
પ ધ	ધ – ‖	– ગ	ધ ની	સાં સાં	સાં સાં	– ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
યા ઘ	ડે એ એ	લી – ‖	ઇ તે	ને ક	રૂં હું	કો ટી
ની ધ	નીસાની	ધ – ‖	– સાં	સાં ની	નીના	ધ ધ

૨	૩	૦	૧
કો ઓ	ટી ન	મ ન	હાં – ‖
મેં પ	ગ ગ	પ ધ	ધ – ‖

આ પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "જેની માટીની મારી કાયા ઘડેલી" અને "તેને કરૂં હું કોટી નમન" પ્રમાણે વગાડવું.

૨૪. રાગ ખમાચ. તાલ દાદરો.

ગાંધી તું આજ હિન્દકા, એક શાન બન ગયા;
સારી મનુષ્ય જાતિકા, અભિમાન બન ગયા.
તું સત્ય અહિંસા દયા, નિઃસ્વાર્થ ત્યાગસે,
ઇસ આજ મૃત્યુ લોકમેં, ભગવાન બન ગયા.

તેરી નસીહતોમેં, વહ જાદુકા અસર હય,
જીસકો લગી હવા તેરી, ઇન્સાન બન ગયા.
તું દોસ્ત હય હર કોમકા, હર દિલ અઝીઝ હય,
સારા જહાન્ તેરા, કદરદાન બન ગયા.
તેરા પ્રભાવ સાદગી, હસ્તીકો દેખ કર,
દુશ્મન ભી બે જબાન હો, હયરાન બન ગયા.—ગાંધા૦

(માસ્તર વસંત.)

૦	૧	૦	૧	૦
– – ગાં આં	ધી – તું	આ – જ	હિં ઈં દ	કા એ ક
– – ધ્ ની્	સાં – નૉ	નૉ – ધ	પ ધ પ	મ ગ મ

૧	૦	૧	૦	૧
શા આ ન	બ અન્ ગ	યા – – ‖	આ – સા	રી – મ
ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – – ‖	– – સાં	સાં – નૉ

૦	૧	૦	૧	૦
તુ – ભ્ય	જા આ તી	કા અ ભિ	મા આ ન	બ અન્ ગ
નૉ – ધ	પ ધ પ	પ મ પ	ધ પ ધ	ની ધ ની

૧	૦	૧	૦	૧
યા – – ‖	આ – તું	સ – ત્ય	અ હિં ઈ	સા – દ
સાં – – ‖	– – મ	પ – ધ	ની ધ ની	સાં – સાં

૦	૧	૦	૧	૦
યા નિઃ –	સ્વાઆઆઆર્થ	ત્યા આ ગ	સે – એ ‖	એ – તું
સાં સાં –	ધ્ ની્ સાં્ રીં્ સાં	ની સાં ની	ધ – પ ‖	– – મ

૧	૦	૧	૦	૧
સ – ત્ય	અ હિં –	સા આ આ દ	યા નિઃ–	સ્વા – ર્ઘે
મ – ગ	ધ ની –	સાં રીં મં ગં	ંરીં સં –	ની – ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ત્યા આ ગ	એ – એ ‖	એ – ઈ સ	આ – જ	મૃ – ત્યુ
ની સાં ની	ધ – પ ‖	ધ – ધ્ ની્	સાં – નીં	ની – પ

૧	૦	૧	૦	૧
લો ઓ ક	મેં ભ ગ	વા આ ન	ણ અન્ ગ	યા – – ‖
પ ધ પ	મ ગ મ	ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – – ‖

૦	૧	૦	૧	૦
આ આ ગં આં	ધી – તું	આ – જ	હિં ઇ દ	‘કા એ ક
– – ધ્ની્	સાં – નીં	નીં – ધ	પ ધ પ	મ ગ મ

૧	૦	૧	૦
શા આ ન	ણ અન્ ગ	યા – –	આ – –
ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – –	– – –

ત્યાર પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે “તું સત્ય અહિંસા” અને “ઈસ આજ મૃત્યુ” પ્રમાણે વગાડવી.

૨૫. રાગ માઢ. તાલ લાવણી.

વિષય વાત મમ માત તજીને, કૃષ્ણ ભજન તું કરવા દે,
ધર્મ વૃત્તિએ ધારણી ધરનું, ધ્યાન ધૃતિથી ધરવા દે........વિષય૦

૧	૦	૧	૦	૧
સ – ત્ય	અ હિં –	સા આ આ હ	યા નિઃ –	સ્વા – ધેં
મ – ગ	ધ ની –	સાં રીં મં ગં	રીં સાં –	ની – ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ત્યા આ ગ	સે – એ ‖	એ – ઈ સ	આ – જ	મૃ – ત્યુ
ની સાં ની	ધ – પ ‖	ધ – ધ્ ની્	સાં – નીં	નીં – ધ

૧	૦	૧	૦	૧
લો ઓ ક	મેં ભ ગ	વા આ ન	ખ અન્ ગ	યા – – ‖
પ ધ પ	મ ગ મ	ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – – ‖

૦	૧	૦	૧	૦
આ આ ગં આં	ધી – તું	આ – જ	હિં ઇ દ	કા એ ક
– – ધ્ ની્	સાં – નીં	નીં – ધ	પ ધ પ	મ ગ મ

૧	૦	૧	૦
શા આ ન	ખ અન્ ગ	યા – –	આ – –
ધ પ ધ	ની ધ ની	સાં – –	– – –

ત્યાર પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "તું સત્ય મહિમા" અને "ઈસ આજ મૃત્યું" પ્રમાણે વગાડવી.

૨૫. રાગ માઢ. તાલ લાવણી.

વિષય વાત મમ માત તજીને, કૃષ્ણ ભજન તું કરવા દે,
ધર્મ વૃત્તિએ ધરણી ધરનું, ધ્યાન ધૃતિથી ધરવા દે.........વિષય૦

અધમપણુને અલગ રાખી, ભંડાર ભક્તિનો ભરવા દે,
નટવર નામનું નાવ મળ્યું છે, તો ભવ સાગર તરવા દે.
નાશવંત નર નામ છોડીને, અક્ષય વરને વરવા દે.......વિષય૦

(સુરદાસ નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વિ ષ	ય વો	આ ત	ગ મ	ગા આ	ત ત	છ ઇ
સાં સાં	સાં સાં	ની સાં	ની ધ	પ ધ	પ મ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ને એ	કૃ અ	પ્ણુ ભ	જ ન	તું ઉ	ક ર	વા આ
પ ધ	પ ધ	ગ મ	ગ રી	રી સા	રી સા	રી ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
દે –	એ – ‖	ધ –	ર્મ વૃ	અ તિ	એ એ	ધ ર
સા –	– – ‖	ગ –	મ મ	– ગ	મ ગ	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ણી ઇ	ધ ર	તું –	ધ્યા આ	ન ધૃ	તિ –	થી ઇ
રી મ	ગ રી	રી –	ધ઼ રી	રી રી	રી –	ગ સા

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધ ર	વા આ	દે –	એ – ‖	એ એ	એ એ	એ એ
રી સા	રી ગ	સા –	– – ‖	ગ મ	પ ધ	ની સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ એ	અ ધ	મ પ	ણાં –	ને એ	અ લ	ગ રા
રીં ની	સાં સાં	સાં સાં	સાં –	સાં રીં	ની ના	સાં ની

० १ २ ३ ० १ २
| આ ખી | ભ ં – | ડા આ | ર ભ | અ ક્ષિ | નો ઓ | ભ ર |
| ધ ધ | ધ – | ગ ધ | ધ ધ | – ધ | ની પ | ધ પ |

३ ० १ २ ३ ० १
| વા આ | દે – | એ – || ન ટ | વ ર | ના – | મ ર્તુ |
| ધ ની | પ – | – – || ગ મ | પ ધ | ધ – | ધ ધ |

२ ३ ० १ २ ३ ०
| ના આ | વ મ | ઙર્‍યું ઉં | છે એ | આ આ | આ આ | આ આ |
| પ ધ | પ મ | ગ મ | પ ધ | પ ધ | પ મ | ગ મ |

१ २ ३ ० १ २ ३
| આ આ | તો ઓ | ભ વ | સા આ | ગ ર | ત ર | વા આ |
| પ ધ | પ ધ | પ મ | ગ રી | રી સા | રી સા | રી ગ |

० १ २ ३ ० १ २
| દે – | એ – || ના આ | શ વં | અં ત | ન ર | ના આં |
| સા – | – – || ધ઼ રી | રી રી | – રી | રી ગ | સા રી |

३ ० १ २ ३ ० १
| મ છો | ઓ ડી | ને – | અ – | દ્દા ય | વ ર | ને એ |
| સા ગ | રી રી | રી – | ધ઼ – | રી રી | રી રી | ગ સા |

२ ३ ० १ २ ३ ०
| વ ર | વા આ | દે – | એ – | એ એ | એ એ | એ એ |
| રી સા | રી ગ | સા – | – – | ગ મ | પ ધ | ની સાં |

१ २
| એ એ | વિષગ૭ ||
| રીં ની |

૨૬. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી.

રસીલાં પ્રેમીનાં હૈડાં, પ્રિતમમાં રાત દીન રમતાં,
સલુણા શ્યામનાં સ્વપનાં, નજરથી ના ઘડી ખસતાં....રસીલાં૦
પ્રિતમ જો હોય પાસે તો, બધું એ વિશ્વ પાસે છે,
વસે દૂર જો નજરથી એ, જગત આ સુન્ય ભાસે છે....રસીલાં૦
અધુરા એ સવાલોના, જવાબો પ્રેમીઓ ખોળે,
અજબ ઉત્તર એ પ્રશ્નોના, એ પ્રશ્નોમાં લખાયા છે....રસીલાં૦

(શાલીવાહન).

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
‖ – ર	સી –	લાં –	આં પ્રે	એ મી	ના આં	હૈ ઈ
‖ – સા	પ –	પ –	– મ	– મ	પ પ	ગ રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ડાં – ‖	આં પ્રિ	ત મ	માં આં	આં રા	આ ત	દી ન
સા – ‖	– રી	ની સાં	ગ મ	– પ	– સાં	નીં ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ર મ	તા – ‖	– સ	લુ ઉ	ણા –	આ શ્યા	આ મ
પ મ	પ – ‖	– નીં	નીં પ	નીં –	– પ	ની ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નાંઆંઆંઆં	સ્વ પ	નાં –	આં ન	જ ર	થી –	ઇ ના
ની સાં રીં સાં	નીં ધ	પ –	– સાં	નીં ધ	પ –	– મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ ઘ	ડી ઇ	ખ સ	તાં – ‖	– પ્રિ	ત મ	જો –
– મ	પ મ	ગ રી	સા – ‖	– પ	નીં નીં	નીં –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઓ હો	ઓ ય	પા આ	સે એ	તો –	– ળ	ધું ઉ
– ની	– ની	પ ની	સાં રીં	સાં –	– ની	નીં ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ એ	વિ –	ઇ શ્વ	પા –	સે એ	છે – ‖	– વ
પ મ	પ –	– સાં	નો –	ધ ની	પ – ‖	– પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
સે એ	દૂ ર	અ જો	ઓ ન	જ ર	થી ઈ	એ –
સાં રીં	રીં રીં	– રીં	– ગં	રીં સા	રીં ની	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ જ	ગ ત	આ –	આ શુ	ઉ ન્ય	ભા –	સે એ
– પ	ની ની	ની –	– ની	ધ સાં	ના –	ધ ની

૨	
છે – ‖	પછીની બન્ને લીટી અનુક્રમે "પ્રિતમ જો હોય પાસે
પ – ‖	તા" અને "વસે દૂર જો નજરથી" પ્રમાણે વગાડવી.

૨૭. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

દીવ્ય દેશ અમ ઉજ્વળ કરવા,
કયારે ઉગશે દીવ્ય પ્રભાત, દીવ્ય પ્રભાત.
અ.ધકારનાં વાદળ ભેદી, ચટ્ટકુળ માણી દીનમણીના,
ગુંજુશું કયારે નાદ, બંસી નાદ..................દીવ્ય૦

દેશ દેશની મધુરી મૈયા, દીવ્ય અમારી ભરત ભૂમી;
સુરમુનીવર યુગયુગ પોષાયા, જેના ચરણુ સરોજ ચુમી
એવી અમ જનની જગ વિખ્યાત, ભારત માત....દીવ્ય૦

(શાહ માંડલીક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
દી ઈ	વ્ય દે	એ શ	અ મ	ઉ ઉ	જ્જ્વ ળ	કુ ર	વા આ
સા પ	સા પ	પ પ	મ પ	ગ મ	પ મ	ગ રી	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
કયા આ	રે એ	ઉ ગ	શે એ	દી ઈ	વ્ય પ્ર	ભા આ
પ઼ ની઼	સા મ	ગ રી	સા રી	ની સા	ગ મ	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ ત	દી ઇ	વ્ય પ્ર	ભા –	આ ત્ ‖	અં –	ધ કા
– મ	ગ ગ	ગ રી	સા –	– – ‖	ની –	ની ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ ર	નાં –	વા આ	દ ળ	ભે –	દી – ‖	ય ડુ	કુ ળ
– નીં	નીં –	પ ની	પ સા	સાં –	સાં – ‖	પ સાં	સા નીં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ ણી	દી ન	મ ણી	ના આ	ગુ ણ	સું ઉ	કયા આ
ની ધ	ધ પ	પ ગ	મ ગ	ગ રી	રીં સા	ની઼ સા

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
રે એ	ના આ	આ દ	બં અં	સી ઇ	ના –	આ આદ્ ‖
ગ મ	પ –	– મ	ગ મ	ગ રી	સા –	– – ‖

			૧	૨	૩	૦	૧
હે –	શ દે	– શ	ની ઇ	મ ધુ	રી ઇ	મે ઇ	યા આ
ની –	ની સા	– સા	ગ મ	પ નીં	ધ નીં	પ ધ	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દી ઇ	વ્યૂ અ	મા આ	રી ઇ	ભ ર	ત ભૂ	મી –
ગ મ	ગ મ	પ ધ	પ મ	ગ ગ	ગ રી	સા –

૧	૨:	૩	૦	૧	૨	૩
ઇ – ‖	સુ ર	મુ ની	વ ર	સુ ગ	સુ ગ	પો ઓ
– – ‖	નીં નીં	નીં નીં	નીં નીં	નીં નીં	પ નીં	પ સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
પા –	યા – ‖	જે એ	ના આ	ચ ર	ણ સ	રો ઓ
સાં –	સાં – ‖	સા મં	મં ગં	ગં રીં	રીં સાં	સાં નીં

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
જ ચુ	મી ઇ	એ એ	વી ઇ	અ મ	જ ન	ની ઇ
નીં ધ	ધ પ	પ મ	મ ગ	ગ રી	રી સા	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
જ મ	વિ ઇ	પ્યા –	આ ત	ભા આ	ર ત	મા –	આ ત ‖
ની સા	ગ મ	પ –	– મ	ગ મ	ગ રી	સા –	– – ‖

૨૮. રાગ માઢ તાલ સાવણી. મધ્યમલય.

જખમનાં દર્દો જખમી જાણે રે, બીજુ જખમી શું જાણે,
મરદોના ઘા તો મરદો વખાણે રે, કાયર શું જાણે—બાઈજી—કાયર૦

આમ્ર સ્વાદમાં કોકીલ માણે, મેનાં દાડમ દાણે,
હરખી હરખી હંસ કમલનાં, કોમલ તંતુ તાણે રે,
બગલા શું જાણે—બાઈજી,—બગલા શું જાણે...............જખમ૦

પતિ પત્નિ માણે રતિ રસમાં, કામદેવના બાણે,
શું જાણે તે જોગી જનમના, જે જગ મીથ્યા જાણે રે,
જાણે તે જાણે-બાઈજી—જાણે તે જાણે..................જખમ૦

(ભિષ્મપિતામહ નાટક.)

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
‖ — જ	ખ મ	ના આ	દ ર	દો ઓ	જ ખ	મી ઈ
‖ — પ	પ પ	ધ પ	પ સાં	સાં ની	ની ધ	ધ પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જી જા	ણે એ	રે ઓ	બી જુ	જ ખ	મી ઇ	શું ઉં
પ મ	ગ રી	ગ મ	પ ધ	પ ધ	ગ પ	ગ મ

૧	૨°	૩	૦	૧	૨	૩
જા આ	ણે — ‖	ઓ મ	ર દ	ના આ	ઘા આ	આ તો
રી ગ	સા — ‖	— પ	પ પ	ધ પ	પ સા	સા ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ ર	દો વ	ખા આ	ણે એ	રે ઓ	એ એ	કા આ
ની ધ	ધ પ	પ મ	ગ રી	ગ મ	પ ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ય ર	શું ઉં	જા આ	ણે –	એ ણા	આ: ઇ	જી ઇ
ગ પ	ગ મ	રી ગ	સા –	– પ	– ધ	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
કા આ	ય ર	શું ઉં	જા આ	ણે –	એ –	એ –
પ ધ	મ પ	ગ મ	રી ગ	સા –	– –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ –	આ –	અ સ્વા	આ દ	માં –	આ કો	કિ લ
– –	પ –	પ પ	પ પ	ધ –	– ધ	ધ ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મા –	ણે –	એ મે	નાં –	દા આ	ઠ મ	દા આ
ધ –	ની –	– પ	પ –	ધ ની	સાં રીં	સાં ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ણે –	એ –	એ –	હ ર	ખી –	હ ર	ખી ઇ
સાં –	– –	– –	સાં સાં	સાં –	સાં સાં	સાં રીં

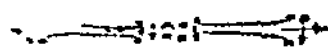
૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઇ હું	સ ક	મ લં	નાં –	કો ઓ	મ લ	તં અં
– ની	ની સાં	ધ ની	પ –	પ સા	ની સાં	ધ ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
તુ ઉ	ઉ તા	ણે એ	રે એ	એ એ	ળ ગ	લા આ
પ ધ	મ પ	ગ રી	ગ મ	પ ધ	પ ધ	મ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
શું ઉ	જા આ	ણે – ‖	એ ભા	આ ઇ	જી ઈ	ભ ગ
ગ મ	રી ગ	સા – ‖	– પ	– ધ	પ ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	
લા આ	શું ઉં	જા આ	ણે – ‖	એ જખમ૦ ‖
ગ પ	ગ ગ	રી ગ	સા – ‖	

પછીની બે લીટી અનુક્રમે " આમ્ર સ્વાદમાં " અને "હરખી હરખી " પ્રમાણે વગાડવી.

૨૯. રાગ દેશ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

મારી નાડ તમારે હાથે હરી સંભાળજો રે,
પ્યારા પોતાનો જાણીને પ્રભુ પદ પાળજો રે.....મારી૦

પથ્યા પથ્ય નથી સમજાતું, દુઃખ સદૈવ રહે ઉભરાતું,
મને હશે શું થાતું નાથ નિહાળજો રે........મારી૦

અનાદિ વૈદ્ય આપ છો સાચા, કોઈ ઉપાય વિષે નહિ કાચા,
દિવસ રહ્યા છે ટાંચા, વેલા આવજો રે..............મારી૦

વિશ્વેશ્વર શું હજી વિસારો, બાજી હાથ છતાં કાં હારો,
મહા મુંઝારો મારો, નટવર ટાળજો રે....................મારી૦

કેશવ હરી મારૂં શું થાશે, ઘાણુ વળ્યો શું ગઢ ઘેરાશે,
લાજ તમારી જાશે, ભુધર ભાળજો રે... ....મારી૦

(કેશવકૃતિ).

૦	૧	૨*	૩	૦	૧	૨
મા આ	રી –	ના આ	ઙ ત	મા –	રે એ	હા આં
સા રી	સા –	રી મ	રી મ	પ –	ની સાં	ની રીં

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
થે –	હ રી	સં અં	અં ભા	આ ળ	જો ઓ	ઓઓ
સાં –	નીં ધ	પ ધ	મ પ	મ પ	નીં ધ	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩
રે એ	એ એ ‖	પ્યા આ	રા –	પો ઓ	ટા આ
ગ રી	રી મ ‖	ગ રી	સા –	રી ગ	રી મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નો –	જા આ	ણી ઇ	ને –	પ્ર ભુ	પ :દ	પા આ
પ –	ની સાં	ની રીં	સાં –	નીં ધ	પ ધ	મ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ ળ	જો ઓ	ઓ ઓ	રે એ	એ એ	પ્યા –	રા – ‖
મ પ	ની ધ	પ મ	ગ રી	– ગ	રી –	સા – ‖

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પ –	શ્યા –	પ –	શ્ય ન	થી –	સ મં	જા –
રી –	મ –	પ –	ની ની	સાં –	સાં સાં	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
તું –	દુ –	ખ સ	હે –	વ ર	હે એ	ઉ ભ
સાં –	નીં –	નીં નીં	નીં –	સાં સાં	ની રીં	સાં સાં

०	૧	૨	૩	•	૧	૨
રા આ	તું – ‖	મ –	ને હ	શે –	શું ઉ	થા આ
નૌ ધ	પ – ‖	પ –	રીં રીં	રીં –	સાં રીં	સાં રીં

૩	०	૧	૨	૩	०
તું –	ના આં	થ નિ	હા આ	આ ળ	જો ઓ
સાં –	નીં ધ	પ ધ	મ પ	મ પ	ની ધ

૧	૨	૩	०	
ઓ ઓ	રે એ	એ ઓ ‖	મા રી० ‖	પછીની કડીઓની
મ ગ	ગ રી	– ગ ‖		

દરેક લીટી અનુક્રમે "પથ્યા પથ્ય નથી સમજાતું" અને "મને હશે શું થાતું" પ્રમાણે વગાડવી.

---

૭૮. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

("દવ હિંદકા ડંકા બજના દીયા કમલી વાલેને" એ રાહ.)

ભાઇ ભારતકા શીરતાજ હમારા એક લંગોટીવાલા હય;
ભાઇ જ્ઞાન ધ્યાન ઓર શકિતસે જો અહિંસક યુદ્ધ નિકાલાહય.
એક વાર જીસને યુરપકો સબ શકિતસે હેરાન કીયા,
વોહ તાજોકા શીરતાજ હમારા, એક લંગોટી વાલા હય.
ભાઇ યુરપસે જો સુરતમેં વેપારી બન કર આયે થે,
ઉન્હીકો રંગ દીખાને વાલા એક લંગોટી વાલા હય.
ભાઇ છોડ વિદેશી વસ્રોંકો અબ ખાદીકા અભ્યાસ કરો,
ચરખા ઓર તકલીકા પ્યારા એક લંગોટી વાલા હય.

(રાષ્ટ્રીય ગીત).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ભા ઇ	ભા આ	ર ત	કા આ	શી ર	તા –	જ હુ
સા રી	નો સા	સા ગ	ગ મ	ગ મ	પ –	ગ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મા –	રા આ	ઓ ઓ	ક લં	ગો ઓ	ટી ઇ	વા આ
પ –	પ ધ	ગ પ	ગ મ	ગ ગ	પ ગ	ગ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
લા આ	હુય –	ભા ઇ	ના આ	ન ધ્યા	આ ન	ઓ ર
ગ રી	સા –	સા રી	નો સા	સા ગ	ગ ગ	ગ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શ –	ક્તિ –	સે –	લે ઓ	અ હિં	સ ક	સુ ઉ
પ –	પ –	પ –	પ ધ	મ પ	ગ મ	ગ પ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દ નિ	કા આ	લા આ	હ ય	ત્રો –	ક વા	આ ર
પ મ	ગ મ	ગ રી	સા –	પ –	નો નો	– નો

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
જી સ	ને –	યુ ઉ	ર પ	કો –	સ બ	શ અ
નો નો	નો –	ધ સાં	નો ધ	પ –	મ ધ	મ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ક્તિ ઇ	સે એ	હે ઓ	રા આ	ન કી	યા –	વો હુ
ગ ગ	ગ પ	પ મ	ગ મ	ગ રી	સા –	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
તા આ	જો ઓ	કા આ	શી ર	તા –	જ હુ	મા –
નીૢ સાં	સા રી	ગ મ	ગ મ	પ –	પ પ	પ –

૧	૨	
રા આં	ઓક૦	પછીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "એક વાર હસને" અને "વોહ તાજોકા" પ્રમાણે
પ ધ		

વગાડવી.

——::——

૩૧. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

("યુ' જુલમ ન કર જાલીમ"ની રાહ).

ઓ હિંદ દેવ ભૂમી, સંતાન સૌ તમારાં,
કરીએ મળીને વંદન, સ્વીકારજો અમારાં.........ઓ૦
હિંદુ અને મુસલમાન, વિશ્વાસી પારસી જૈન,
દેવી સમાન પૂજે, સંતાન સૌ તમારાં........ઓ૦
રોગી અને નિરોગી, નિર્ધન અને તવંગર,
જ્ઞાની અને નિરક્ષર, સંતાન સૌ તમારાં........ઓ૦
વાલ્મિકી વ્યાસ નાનક, મીરાં કબીર તુલસી,
અકબર શીવાજી ગાંધી, સંતાન સૌ તમારાં....ઓ૦

(માતૃભુમી સ્તવન).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– ઓ	હિં ઇ	– દ	દે –	ઓ વ	ભૂ –	મી –
– મ	ગ પ	– ગ	ગ –	રી નીૢ	સા –	મ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઇ –	સં અં	તા –	– ન	સૌ ઉ	ઉ ત	મા આ
– –	ગ મ	પ –	– મ	પ ની	– પ	ગ રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
રાં –	આ –	ક રી	એ –	એ મ	ળી ઇ	– ને
સા –	– –	પ મ	પ –	– મ	ગ રી	– નો

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વં –	દં –	અન –	સ્વી ઇ	કા –	આ ર	જોઓ
સા –	મ –	– –	ગ મ	પ –	– ગ	પ નો

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– હુ	મા આ	રાં –	આં –	હિં –	દુ –	– અ
– પ	ગ રી	સા –	– –	નો –	નો –	– નો

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ને એ	ગુ –	સઅલ્	મી –	ઇન્ –	– વિ	શ્વા –
ધ પ	ગ –	પ –	સાં –	– –	– ની	નો –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
– સી	પા આ	આ ર	મી ઇ	જૈ –	ઇન્ –	દે એ
– સાં	નો રીં	– સાં	નો ધ	પ –	– –	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વી –	ઇ સ	મા આ	આ ન	પુ –	જે –	એ –
પ –	– મ	ગ રી	– નો	સા –	મ –	– –

૧		૨		૩		૦		૧		૨		૩	
સ્ં	અ	તા	–	આ	ન	દો	ઉ	ઉ	ત	મા	–	રાં	–
ગ	મ	પ	–	–	મ	પ	નો	–	પ	ગ	રી	સા	–

૦		
આં	–	પછીની કડીઓ ઉપર પ્રમાણે અનુક્રમે વગાડવી.
–	–	

૯૨. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

દીલ હિંદ તણું ઉર ધરનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી,
અહિંસાના પાઠ શીખવનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

દીન દેશ તણી ઉર દાઝ ધરી, ફોરટની પદ્ધી દૂર કરી,
જન મોહ વિદેશી હરનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

સાખી—વીણા સુણી મોહન તણી, ભુલી ગોપીઓ ભાન;
મોહનની વાણી સુણી, જાગ્યું હિંદુસ્તાન.

બહુ યુદ્ધ થયાં આ વિશ્વ વિષે, પણ શસ્ત્ર અમોઘ અલૌકિકજે,
શાન્તીના શસ્ત્રે લડનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

સાખી—શ્રી કૃષ્ણ યોગેશ્વર સમા, છે કર્મવીર શ્રી મહાત્મા.
ધીમાન નાયક દેશના; રાખો અમર પરમાત્મા.

શ્રીકૃષ્ણ સુદર્શન કર ધારી, દીધા બહુ દુષ્ટો સંહારી,
ચરખાનું ચક્ર ચલાવનારા, જુગ જુગ જીવો શ્રી ગાંધીજી.

(રાષ્ટ્રિય ગીત).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દી લ	હિં દ	દ ત	ણું –	ઉ ર	ધ ર	ના –	રા આ
સા રી	નો઼ સા	સા સા	ગ –	ગ મ	પ પ	પ –	પ ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જુ ગ	જુ ગ	જી ઇ	વો ઓ	શ્રી ઇ	ગાં આં	ધી ઇ	જી –
મ પ	ગ મ	ગ પ	પ ગ	ગ મ	ગ રી	ગ રી	સા –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
અ હિં	સા આ	ના –	ગા –	ઠ શી	ખ ત	ના –	રા આ
સા રી	ની઼ સા	સા –	ગ –	ગ મ	પ પ	પ –	પ ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જુ ગ	જુ ગ	જી ઇ	વો ઓ	શ્રી ઇ	ગાં આં	ધી ઈ	જી –
ગ પ	ગ મ	ગ પ	પ ગ	ગ મ	ગ રી	ગ રી	સા –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દી ઇ ઇ ન	દે –	શ ત	ણી –	ઉ ર	દા આ	ર ધ
ગ મ પ ની	ની –	ની ની	ની –	ની ની	ધ સાં	ની ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રી –	કો ઓ	રે ટ	ની ઇ	પ દ	વી ઇ	દ ઉ
પ –	પ ધ	ગ પ	ગ મ	ગ પ	પ મ	ગ મ

૩	૦
ર કે	રી –
ગ રી	સા –

"જન ગોહ વિદેશી"—"દીલ હિંદ તણું ઉર" પ્રમાણે વગાડવું.

‖ એએએએએએ વીણા સુણી મોહન તણીઈ – ઇંઇઇંઇંઇંઇં – |
‖ નીસાગમપનીં નીનો નીનો નીધમાં નીધપ – પમગમપમ – |

| ભૂ લી ગે ઓ ઓ પી ઇ યે ઓ ભા – – – – – આ આ ન્ ‖
| ગ મ ગ મ પ ગ મ ગ રી સા – – – – – ની સા – ‖

‖ મો – હ ન ની ઇ વા – ણી ઇ સુ ણી – ઈં ઇં ઇં ઇં – | જા આ
‖ નીં – સાસા ગ સા ગ – મ ગ પ મ – ગ ગ પ મ – | નીં સા

ચ્યું ઉ હિં ઈ – હુ ઉ સ્તાઆઆ– આ આન્ ‖ પછીની કડીઓ અને
ગ મ પ ની – પ મ ગ રી સા – ની સા ‖ સાખી ઉપર પ્રમાણે
વગાડવી.

33 રાગ કલ્યાણ. તાલ ગઝલ. વિલંબલય.

જ્યારે પડે આફત શીરે સ્હાનાર પણ આઘા ખસે.
જેને પડે તે ભોગવે બીજા ઉભા સ્હામા હસે....જ્યારે૦

ચડતી મહીંતો હાજી હા કરનાર જગમાં લાખ છે,
પડતી મહી દે સાથ જગમાં કોઇક એ વીરલા વસે....જ્યારે૦

જો બન્યા પોતેજ મૂર્ખા, તો બીજાનો શો વાંક છે,
તે બળે નહિ કેમ થઇ જે અંધ અગ્નિમાં ફરે....જ્યારે૦

આજ ખુલ્લી આંખથી જોયું, સગાં સહુ સ્વાર્થનાં છે,
જાણ્યા છતાં મારા સમા, ભોળા દિવાના થઇ ફરે....જ્યારે૦

(પુંડલીક નાયક).

૨ ૦ ૧ ૨ ૦ ૧
‖ – જ્યા | રે – પ | ડે આ | કૃત્ – | શી રે એ | મ્હા આ |
– સા | સા – સા | સા સા | સા – | ની રી સા | ની ધ |

૨ ૦ ૧ ૨ ૦ ૧
ના ર | પ ણુ આ | આ – | ધા ર | સે – – | એ – ‖
ની રી | ની રી ગ | મ – | ગ રી | સા – – | – – ‖

૨ ૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨
એ જે | ને – પ | ડે – | તે – | ભો ઓ ગ | વે એ | ણી જા |
– સા | સા – સા | સા – | સા – | ની રી સા | ની ધ | ની રી |

૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨
ઉ ભા આ | મ્હા – | મા હ | સે – – | એ – ‖ એ ચડ |
ની રી ગ | મ – | ગ રી | સા – – | – – ‖ – પ |

૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨
તી – મ | હીં – | તો – | હા – ળ | હા – | ક ર |
પ – પ | પ – | પ – | મ॑ – ધ | પ – | મ॑ ગ |

૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨
| ના – ર | જ ગ | માં – | લા – ણ | છે – ‖ એ પડ |
| મ॑ – ધ | ની ની | સાં – | ની – ધ | પ – ‖ – સા |

૦ ૧ ૨ ૦ ૧ ૨
| તી – મ | હીં – | દે – | સા આ થ | જ ગ | માં – |
| સા – સા | સા – | સા – | ની રી સા | ની ની | ધ – |

૦	૧	૨	૦	૧
કો ઇ ક	ઓ વી ર	લા વં	સે. — —	ઓ —
ની રી ગ	ગ ગ મ	ગ રી	સા — —	— —

૮૪. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

અય માતૃ ભૂમિ તેરે, ચરણોં મેં શીશ નમાવું,
મંય ભક્તિ ભેટ અપની, તેરી શરણુમેં લાવું;
માથે પે તું હો ચંદન, છાતીપે તું હો માલા,
જીન્હા પે ગીત તું હો, મયેં તેરા નામ ગાઉં.
જીસસે સુપૂત ઉપજે, શ્રી રામ કૃષ્ણ જયસે,
ઉસ તેરી ધુલી કો મયેં, નીજ શીશપે ચઢાવું.
માનો સમુદ્ર જીસકી, ધુલીકા પાંન કરકે,
કરતા હય માન તેરે, ઉસ પૈરકો મનાવું.
વે દેશ માન વાલે, ચઢકર ઉતર ગયે સબ,
ગીરે રહે ન કાલે, તુજકો હી એક પાઉં.
સેવા મેં તેરી સારે, ભેદો કો ભૂલ જાઉં,
વહ પૂણ્ય નામ તેરા, પ્રતિદીન સુનુ સુનાઉં.
તેરેહી કામ આવું, તેરાહી મંત્ર ગાઉં,
મન ઓર દેહ તુજપર, બલીદાન મેં ચઢાઉં.

(માતૃભૂમી સ્તાન)

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ ય	મા —	મા તૃ	ભુ ઉ	ઉ મી	તે ઓ	રે એ
સાં ની	સાં —	— રી	ની ધ	પ મ	ધ મ	મ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ –	ચ ર	ણોં –	ઓં મેં	શી –	ઇશ્ ન	મા આ
રી –	રી ગ	મ –	– પ	ગ –	– સા	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
હું –	ઉ – ‖	મ યેં	ભ –	આ ક્તિ	લે એ	એ ટ
સા –	– – ‖	સાં ની	સાં –	– રી	ની ધ	પ પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
અ પ	ની ઇ	ઈ –	તે એ	રી –	ઇ શ	ર –	અન્ મેં
ધ પ	મ ગ	રી –	રી ગ	મ –	– પ	ગ –	– સા

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લા આ	હું –	ઉ – ‖	મા –	ઘે –	એ પે	તું ઉ
રી ગ	સા –	– – ‖	ની –	ની –	– ની	ની ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
હો –	ચં અં	દ –	અ અન્	છા આ	તી –	ઇ પે
પ –	ધ રીં	સાં –	– –	ની સાં	રીં –	– સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તું –	ઉ હો	મા –	લા –	આ આ ‖	જી ઇ	વ્હા –
ગં –	– રીં	સાં –	ની –	ધ પ ‖	સાં ની	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ પે	ગી ઇ	ઈ ત	તું ઉ	હો ઓ	ઓ –	મેં એં
– રીં	ની ધ	પ પ	ધ પ	મ ગ	રી –	રી ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
તે –	એ રા	ના –	આ મ	ગા આ	ઉ –	ઉ – ‖
				રી ગ	સા –	– – ‖

૭૫. રાગ મીશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

મારી દોલત કૃષ્ણ મોરારી, ધન્ય પ્રભુ ગીરધારી.
અંજન સમ છતાં એ મન રંજન, વારો કુંજ વિહારીરે....ધન્ય૦
પૂર્ણ કળાએ નિત્ય પ્રકાશે, પ્રેમ વિશુદ્ધ પ્રચારીરે........ધન્ય૦

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
મા રી	દો –	લ ત	કૃ –	ષ્ણ મો	રા –	રી –
ગ રી	સા –	ની ની	ની –	પ ની	સા –	રી –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઇ –	રેએએએ	એએએએ	એએધ	ન્ય પ્ર	ભુ –	ગી ર
– –	નીસારીગ	મગરીસા	નીપની	રી ગ	મ –	ગ રી

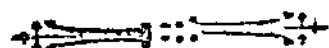
૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધા આ	રી –	અં અ	જ ન	સ અ મ અ	છ અ તાં
ની રી	સા –	ની પ	ની સા	ની સા રી ગ	સા રી સા

૧	૨	૩	૦	૧	૧
એ એ	મ ન	રં અ અં ગ	જ આ ન	વા –	રો –
ગ રી	પ મ	ગ રી ગ રી	સા ની સા	મ –	મ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કું ઉ ઉ ઉ	જ વિ	હા –	રી –	ઈ –	ઈ –	રેએએએ
ગ મ પ ધ	પ ગ	ગ –	ગ –	– –	– –	નીસારીગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઓઓઓઓ	ઓઓ ધ	ન્ય પ્ર	ભુ –	ગી ર	ધા આ	રી –
મ ગ રી સા	ની ધ ની	રી ગ	ગ –	ગ રી	ની રી	સા –

"પૂર્ણ કળાએ"—"અંજન સાગ" પ્રમાણે.

૩૬. રાગ કલ્યાણ. તાલ ધ્રૂપદ. મધ્યમલય.

વિશ્વના વિહારી તારી કૃતિ ગ તી અતી ન્યારી ન્યારી,
સર્વ સ્થાનમાં નિવાસ જ્યોતિ માંહી તું પ્રકાશ;
આદિ મધ્ય અવિનાશી, કણમાં કર્યો નિવાસ........વિશ્વના૦

૩	૦	૧	૦	૧	૨
વિ –	શ્વ ના	આં વિ	હાઆઆઆ	રી તા	આ રી
સાં –	સા ની	ધ ધ	પ ધ ની સાં	ની ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૦	૧	૨
કૃ તી	ગ તી	અ તી	ન્યા આ	રીઃન્યાઆ	આ રી
ગ ગ	રી ગ	ધ પ	ગ રી	ગરીસાની	રી સા

૩	૦	૧	૦	૧	૨	૩
સ –	ર્વ સ્થા	આ ન	માં –	નિ વા	આ સ	જ્યો –
ગ –	ગ પ	– ધ	સાં –	માં રાં	– ની	ધ –

૦	૧	૦	૧	૨	૩	૦
તી માં	આં હી	તું ઉ ઉ	પ્ર કા	આ શ	આ –	દિ મ
ની સાં	રીં રીં	સારીંગ	રીં સાં	ની ધ	સાં –	સાંની

૧	૦	૧	૨	૩	૦
અ ધ્યે	અઅઅઅ	નિ ના	આ શી	ન અ	જ માં
ધ ધ	પ઼ ધ઼ ની઼ સા઼	ની ધ	પ ધ	ગ ગ	રી ગ

૧	૦	૧	૨
આં ક	ચેં ઓ	નિ ર્ વા આ	આ સ
ધ પ	ગ રી	ગ઼ રી઼ સા઼ ની઼	રી સા

———:o:———

૩૭. રાગ બિહાગ. તાલ ખેમટો. ત્રિસંખ્યક.

દેખો દેખો જશોદાજી નંદવો તિહારો,
જરા બાંકે કનાઈકો રોકના.
વાકો ચસકો બડો મહી માંખનકો,
ખાય નવનિત વો નિત વાકો રોકના..........દેખો૦
આકે મટકી ચુરાય સંગ ગરકટકો લાય,
જાકે બનમેં છીપાય વાકો રોકના,
શ્યામ મધુ બનકે બાટ હેરે,
મહીયનકે માટ આય જમુનાકે ઘાટ રાણી દેખના. દેખો૦

(એક અબળા નાટક).

૧	૦	૧*	૦
હાં આં આં	દે ઓ ખો	દે – ખો	ઓ – જ
સા ની઼ સા	ની઼ ધ઼ ની઼	સા – ગ	– – મેં

૧	૦	૧	૦	૧
શોઓઓઓદા	આ જી ઇ	નં અં દ	વો ઓ તિ	હાઆરો
ગ઼ મેં઼ પ઼ ધ઼ પ	ધ મેં પ	ગ મ રી	ગ પ મ	ગ રી ગ

૦	૧	૦	૧	૦
જરાઆઆ	ળાં – કે	ઓ – ક	નાઆઆઆઇ	ઇ કો ઓ
સાનીધની	સા – ગ	– – મેં	ગ મેં પ ધ પ	ધ મેં પ

૧	૦	૧ પ. ઘ.	૦	૧
{ રે ઓ ક	નાં – –	હુંઆંઆંઆંઆંઆં	દે એ ખો	રેઓક
{ ગ મ રી	ગ – –	મ ગ રી સા ની ધ	ની ધ ની	ગ મરી

૦	૧ વી. ઘ.	૦	૧	૦
નાં – – }	આં – –	વા આ કો	ચ સ કો	– – બ
ગ – – }	– – –	ગ સા ગ	પ ગ ધ	– – ધ

૧	૦	૧	૦	૧	૦
ડો ઓ ઓ	મ હી –	માં – –	આં ખ ન	કો – ઓ	નાઆકો
પ ધ ની	પ પ –	મેં – –	ગ મેં ધ	પ – મેં	સાગમ

૧	૦	૧	૦	૧	૦
ચ સ કો	– – –	ઓ – ઓ	વા આ કો	ચ સ કો	ઓ–બ
પ પ પ	– – –	ગ – સા	ગ સા ગ	પ ગ ધ	– – ધ

૧	૦	૧	૦	૧	૦
ડો ઓ ઓ	મહી –	માં – –	આં ખ ન	કો – ઓ	ખઆય
પ ધ ની	પપ –	મેં – –	ગ મેં ધ	પ – –	નીધની

૧	૦	૧	૦	૧	૦
ન વ ની	ત વો ઓ	ની ઇ ત	વા આ કો	રેઓક	નાં – – ‖
ની રેં રેં	સાં સાં ની	ની ધ ધ	પ મેં પ	ગ મરી	ગ – – ‖

૧	૦	૧	૦	૧	૦
આં – –	આ આ કે	મ ટ કી	ઈ સુ –	રાં – ય	અંઅંગ
– – –	ધ પ ધ	પ ની ની	– ની –	ની – સા	ની ધ ની

૧	૦	૧	૦	૧
મ ર ક	ટ કો ઓ	લા આ ય	જા આ કે	ળ ન મેં
ની સાં રીં	ગં સાં રીં	ની સાં ની	ની રીં સાં	ની ધ ની

૦	૧	૦	૧	૦	૧
ઓ ઓ છી	પા આ ય	વા આ કો	રે ઓ ઠ	નાં – –	આંઆંઆં
– રીં સાં	ની ધ ની	પ મૅ પ	ની ધ સા	ની – –	ધ પ ધ

૦	૧	૦	૧	૦
શ્યા આ મ	મં ધુ બ	ન કે એ	બા આ ટ	હે ઓ ઓ રે
ની ધ ની	ની ગંગં	રીં રીં સાં	સાં ની ની	સા ની ધ ની

૧	૦	૧	૦	૧
મ હી ય	ન કે એ	મા આ ટ	આ આ ય	જ મુ ના
ની રીં રીં	સાં સાં ની	ની ધ ધ	પ મૅ પ	ગ મ રી

૦	૧	૦	૧	૦
આ – કે	ઘા – ટ	શ આ ણી	દે ઓ ખ	નાં – –
ગ – મૅ	પ – ધ	પ મૅ પ	ગ મ રી	ગ – –

૧	૦
હાંઆંઆંઆંઅંઅં	દે ઓ પોઃ૦

ઉપર જે ભાગ બ્રેકેટ-અળાયાના લખેલ છે તેમાં પહેલી ટીટી ફરીવાર બોલતાં હુંઆંઆં લઇ "દેખો દેખો૦" વગાડી

૦ ૧ ૦
'રોકનાં"નો નાં -- લંબાવી |ના -- |આં -- "વાઆઠો ચસકો'' | લેવું || પ. વ.=પહેલી વખત અને બી. વ.=બીજી વખત ||

૩૮. રાગ ભૈરવી. ગઝલ. તાલ લાવણી. વિલંબલય.

યમુના તણા કિનારે, ગોપાલ ગો ચરાવે,
સંગીત સ્વર ઇનારે, ગાધા નિકટ બોલાવે.
બસી ધ્વની સુણીને, શુદ્ધ દેહની ભૂલીને,
નીકળી ઘરથી રાધા, ગોપાલ પાસ આવે.
યમુના સરિત કુંજે, શૈયા કમળ બિછાવી,
શ્રી કૃષ્ણ કર કમલથી, રાધા ચરણ દબાવે........યમુના૦

૧	૨	૩	૦	૧	૨
ય મુ	ના -	આ ત	ણા આ	આ કિ	નાઆઆઆ
પ પ	પ -	- પ	ધ પ	મ ગ	રીગમપ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
રે -	એ -	ગો -	પા આ	આ લ	ગૌ ઉ	ઉ ચ
મ -	ગ -	ગ -	ગ સા	નીં સા	ગ ગ	પ મ

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| રા આ | વે – || રેએએએ | ગો – | પા – | આ લ |
| ગ રી | સા – || ગરીસાની | ની – | સાં – | ગ સા |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ગો ઉ | ઉ ચ | રા આ | વે – | એ – || સં અં | ગી – |
| ગ ગ | પ મ | ગ રી | સા – | – – || સા ની | સા – |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ઇ ત | સ્વ ર | અ ઈ | સા આ | રે – | એ – | રા – |
| ગ ગ | ગ મ | – મ | ગ પ | મ – | – – | ગ – |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| ધા આ | આ નિ | ક અ | આટ બો | લા આ | વે – | એ– ||
| ગ સા | ની સા | ગ મ | પ મ | ગ રી | સા– | –– ||

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|| ણં – | સી – | ઇ ધ્વ | ની – | ઈ સુ | ણી – | ને – |
|| પ – | પ – | પ પ | પ – | – પ | પ – | પ – |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| રેએએએ | ણં – | સી – | ઇ ધ્વ | ની ઈ | ઈ સુ | ણી ઇ |
| મપધની | ધ – | ધ – | – ધ | ધ પ | મ મ | પ ધ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ને – | એ – | શ બ્દ | દે એ | એ હ | ની ઇ | ઈ શુ |

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લી ઇ	ને –	એ –	ની કુ	ળી ઈ	ઇ ને	ઘ ર
ઘ પ	પ –	– –	ઘ ઘ	ની ઘ	પ પ	મ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ થી	રા આ	ધા –	આ –	ગો –	પા આ	આ લ
– ગ	મ પ	મ –	– –	ઘ –	ગ સા	ની સા

૦	૧	૨	૩	૦	
પા આ	આ સ	આ આ	વે –	રેએએરે	ગોપાલ૦
ગ મ	પ મ	ગ રી	સા –	ગરીસાની	

૩૯. રાગ કેદાર. તાલ ધ્રુવપદ. વિલંબલય.

શ્રી ત્રિપુરારી સ્મરૂં સ્મરારી, વિજય કીધો મહા મદન મારી. શ્રી૦

ભભુત અંગ ભુજંગ ધારી, જટા મધ્યે સોહે ગંગ સારી,
અસુર મારી ભક્ત તારી, દેવ તણાં દુઃખ નાખ્યાં વિદારી....શ્રી૦

ભોળા શંભુ તમ ચરણ પાસ, ભકિત કરૂં ઉર આણી હુલાસ,
પૂર્ણ કરો પ્રભુ દર્શન આશ, શુદ્ધ ભાવે કરૂં સ્તુતિ તમારી....શ્રી૦

(મહાશ્વેતા કાદંબરી)

૩*	૦	૧	૦	૧	૨	૩
શ્રી ત્રિ	પુ રા	આ રી	સ્મ રૂ	સ્મ ગ	આ રી	વિ જ
સા સા	સા ગ	ગ મ	મ પ	પ ધ	સેં પ	મં પ

૦	૧	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ય ડી	ઘો મ્હા	મ દ	ન મા	આ રી ‖	ભ ભુ	ત અં	અં ગ
ધ સાં	ધ પ	ગ મ	રી ની	રી સા ‖	પ પ	પ ની	ધ ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૦
ભુ જં	ગ ધા:	આ રી	જ ટા	મ ધ્યે	સો હે	ગં અં
સાં સાં	સાં ની	રીં સાં	ધ ની	ધ ની	સાં રીં	ની સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૦	૧
ગ સા આ	આઆરી ‖	અ સુ	ર મા	આ રી	ભ અ	છત તા
ધ ની ધ	પ મં પ ‖	ધ નો	ધ પ	મ મ	રી પ	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૦	૧	૨
આ રી	દે વ	ત ણાં	દુઃ ખો	નાં જ્યા	વિ દા	આ રી ‖
પ પ	મં પ	ધ સાં	ધ પ	ગ મ	રી ની	રી સા ‖

પછીની લીટીઓ અનુક્રમે "ભભુતઅંગ" અને "અસુરારી" પ્રમાણે વગાડવી.

૪૮. રાગ સોરઠ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

વિકસાવે નવ જીવન કુસુમ આ વિદ્યાની વાડી.
દેશોદયના ભાવ જગવતી, નિર્મળ ગાન કરતી....આ વિદ્યા૦
હૈં હૈં સંસ્કૃતિ અનુપમ ભરતી, ઉર ઉરનાં અંધારાં હરતી,
પથ્થરને પારસ કરતી આ વિદ્યાની વાડી....

સાખી—શિક્ષણ વિણ નહિં સંસ્કૃતિ, સંસ્કૃતિ વિણ નહિં જ્ઞાન,
જ્ઞાન વિહોણા માનવી, કેવળ પશુ સમાન.

ઉન્નતિ જીવન જો ચાહો, બીજ કેળવણીના વાવો,
ભાવે સર્વ ખીલાવો આ વિદ્યાની વાડી........વિકસાવો૦

(એક અબળા નાટક)

૧	૨°	૩	૦	૧	૨	૩
વિ કે	સા આ	આ આ	વે એ	ન અ વ	જી વ	ન કુ
ની સા	રી ગ	મ પ	ધ પ	મ ગ મ	રી ગ	રી મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧
સુ ઉ મ	આ આ	વિ ક઼	શા આ આ	ની ઈ	વા આ
ગ રી ગ	ની સા	રી ગ	રી ગ મ	ગ રી	ની રી

૨	૩	૦	૧ ‖	૨	૩	૦
રી –	ઈ –	ઈ –	ઈ – ‖	દે ઓ	શો –	દ ય
સા –	– –	– –	– – ‖	સાં મ	ગ –	મ ગ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ના આ	ભા આ	વ જ	ગ આ વ	તી ઇ	નિ ર	મ ળ
રી ગ	મ પ	પ પ	પ ધ મ	પ ધ	પ સાં	સાં ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ ન	ક ર	તી ઈ	ઈ ઈ	ઈ ઈ	આ આ	વિ ક
ની ધ	ધ પ	પ મ	મ ગ	રી સા	ની સા	રી ગ

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|ધા આ આ|ની ઇ|વા આ|ડી –|ઈ –|ઈ –||ઈ –|
|રી ગ મ|ગ રી|ની રી|સા –|– –|– –||– –|

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
||કં ઇ|કં ઇ|સં અ|સ્કૃ તિ|અ નુ|પ મ|ળ અ ર|
||સા મ|મ મ|ગ ગ|રી ગ|મ પ|પ પ|ધ પ મ|

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
|તી –|ઉ ર|ઉ ર|નાં આં|અં અં|ધા આ|રાં આં|
|પ –|સા ગ|મ મ|મ ગ|રી ગ|મ પ|પ પ|

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
|હુ અ ર|તી –||પ અ|થ્ય ર|ને ઓ|પા આ|ર સ|
|ધ પ મ|પ –||પ સાં|સાં નીં|નીં ધ|ધ પ|પ.મ|

૩ ૦ ૧
|ક ર|તી ઈ||આ આ||
|મ ગ|રી સા||ની સા||

|| શિ – ક્ષણ વિણ નહિ સઅંઅંસંસ્કૃતિ – ઈઈ—— ઇ ઇ ઇ — |
|| મ – રીરી મમ પપ ગમપધ પમ – ગરી——સાનીસા—— |

| સંઅંસ્કૃતિવિણનહિ ઇઇઇઇ ઇઇઇઇના——આઆ– –આઆઆન |
| મ રી મ મ પપ મપ મપધપમગપગ——ગ રી – – સાની સા |

| સા – નવિ હોણા–આ – ન વી – – – – ઇ ઇઇ ઇ ઇ ઇ – – – |
| રી – ગ મ પ ની–સાં – સાંસાં – – – – નીંધપમગરી – – – |

કે – – ઓઓ વ ળ પ શુ ઉ ઉ સ મા – – – – – – – – આન ||
રી – – ગ રી પ ગ ગ રી ગ રી ની સા – – – – – – – – – ||

૨   ૩   ૦   ૧   ૨   ૩
ઉ ઉ | જા ત્તિ | છુ ઇ | વ ન | જો ઓ | આ આ આ આ |
સા મ | મ મ | મ ગ | રી ગ | મ પ | ગ્ મ્ પ્ ધ્ |

૦   ૧   ૨   ૩   ૦   ૧
હો – | ઓઓઓઓ || ણી જ | કે એ | ળ વ | ણી ઇ |
પ – | મ્ ગ્ રી્ ગ્ || ધ પ | ગ પ | મ ગ | રી ગ |

૨   ૩   ૦   ૧   ૨
નાં આં | વાઆઆઆ | વો – | ઓઓઓઓ || ભા આ |
સા રી | મ્ રી્ સા્ પ્ | પ – | મ્ ગ્ રી્ ગ્ || પ સાં |

૩   ૦   ૧   ૨   ૩   ૦
વે એ | સ અ | વં ખી | લા આ | વો ઓ | ઓઓઓઓ ||
| સાં નીં | નીં ધ | ધ પ | પ મ | મ ગ | ગ્ મ્ ગ્ રી્ ||

૪૧. રાગ કેદાર. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

આવે ક્યાંથી મધુરી મધુરી સુવાસ,
પુષ્પ અપરિમિત પામ્યું કો વિકાસ.:::આવે૦

સમીર સ્વર્ગ તણો નીકળી પ્રસારે,
રહ્યો પ્રસરાવી સુગંધી ચોપાસે,
પામ્યું તનમન મારૂં અતિશે હુલાસ.......................આવે૦

(મહાશ્વેતા કાદંબરી નાટક).

૩	૦	૧	૨*
આ વે ક્યાં થી	મ ધુ રી મ	ધુ ઉ રી સુ	વા – આ સ
મેં પ ધ પ	ગ મ રી સા	રીં ની સા સા	મ – ગ રી

૩	૦	૧	૨
પુ – ષ્પ અ	પ રિ ચિ ત	પા મ્યું કો લિ	કા – આ સ
સા – મ મ	પ પ મેં પ	ધ સાં ધ પ	મ – મ રી

૩	૦	૧	૨
આ વે ક્યાં થી	મ ધુ રી મ	ધુ ઉ રી સુ	વા – આ સ
મેં પ ધ પ	ગ મ રી સા	રીં ની સા સા	ગ – મ રી

૩	૦	૧	૨
સ મી ર સ્વ	ર્ગ ત ણો	ની ક ળી પ્ર	સા રે –
પ પ પ પ	ધ ધ ની નીં	સાં સાં સાં સાં	નીં રીં સાં –

૩	૦	૧	૨
ર હ્યો પ્ર સ	રા – વી સુ	ગં ધી ચો	પા આ સે –
ધ નીં ધ ની	સાં – સાં સા	ની રીં સાં સાં	ધ નીં પ –

૩	૦	૧	૨
પા મ્યું ત ન	મ ન મા રૂં	અ તિ શે હુ	લા – આ સ
ગ ગ મ મ	પ પ મેં પ	ધ સાં ધ પ	મ – મ રી

૪૨. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ.

થઇ પ્રેમ વશ પાતળીયા, મારા મનના માલિક મળીયા રે....થઇ૦
પ્રિતે કરો મુખવાસ સજનવા, રાજ હૃદયના વાસી,
પ્રેમદા પ્રીત જ્યોત પ્રકાશી, મારા મનના મનોરથ ફળીયા રે....થઇ૦
ભાગ્યવંત કર્યો ભગવતી મુજને, જીવન સફળ થયું મારૂં,
કરો શ્રી હરી શુભ તમારૂં, મારા મનના માલિક મળીયા રે ...થઇ૦

(મહાશ્વેતા કાદંબરી).

૧	૨*	૩	૦	૧	૨	૩
થ ઇ	પ્રે –	એ મ	વ શ	પા આ	ત ળી	યા –
ધ નૌ	સા –	– નૌ	સા રી	ગ મ	સા રી	સા –

૦ પ. ચ.	૧	૦ વી.	૧ ચ.	૨	૩
હાંઆંઆંઆં	થ ઇ૦	આ –	મા ગ	મ ન	ના –
ગ રી સા નૌ	ધ નૌ	– –	નૌ નૌ	સા સા	ગ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મા –	લિ ક	મ ળી	યા આ	રે એ	થઇઇ	પ્રે એ
મ –	પ પ	ધ નૌ	ધ પ	મ ગ	ધ પ મ	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦ પ. ચ.
એ મ	વ શ	પા આ	ત ળી	યા –	હાંઆંઆંઆં
– નૌ	સા રી	ગ મ	સા રી	સા –	ગ રી સા નૌ

૧ ० વાં. વ. ૧ ૨ ૩ ० ૧
| થ ૐ० | } આ – | પ્રિ – | તે ક | રે – | ગુણઅ | અવાઆ |
| ધ નીં | } – – | ગ – | પ પ | પ – | પપમ્ | ગગ્મ |

૨ ૩ ० ૧ ૨ ૩ ०
| સ સ | જ ન | વાઆઆ | આ – | રા આ | જ હૃ | દ ય |
| પ પ | પ પ | મપ ધ | – – | પ મ | ગ રી | સારી |

૧ ૨ ૩ ० ૧ ૨ ૩
| ના આ | વા આ | સી – | ઈ – || પ્રે મ | દા – | પ્રિ ત |
| ગ મ | ગ રી | સા – | – – || ધ નીં | રા – | સાની |

० ૧ ૨ ૩ ० ૧ ૨
| જો ઓ | ત પ્ર | કા આ | શી – | ઈ – || મા રા | મ ન | }
| સા રી | ગ મ | સા રી | સા – | – – || નીં ગીં | સાસા |

૩ ० ૧ ૨ ૩ ० ૧
| ના – | મ નો | ર થ | ફ ળી | યા આં | રે ઓ | થઇઇ |
| ગ – | ગ મ | પ પ | ધ ની | ધ પ | મ ગ | ધપ્મ |

૨
| પ્રે એ || "ભાગ્યવંત કર્યો"—"પ્રિતે કરો" પ્રમાણે અને
| ગ – || "કરો શ્રી હરી"—"પ્રેમદા પીન" પ્રમાણે

:0:

૪૩. રાગ ભીમપલાસી. તાલ ધ્રુવપદ. વિલંબલય.

નિર્ગુણ નિર્વિકારી, નિરંજન નિરાકારી,
અગમ નિગમ જાણી, નેતિ નેતિ વેદ વાણી;
બ્રહ્મરૂપ તત્વમસિ, તેજરૂપ સૂર્ય શશી,
આપની અગાધ ગતિ, પાર નવ પામે કોઈ....નિર્ગુણ.

(ભક્ત બાળા નાટક).

૩*	૦	૧	૦	૧	૨
નિ –	ર ગુ	ઉ ણુ	નિ ઇ ઇ	ર્વિ કા	આ રી
પ –	મ પ	ગ મ	પ મ પ	ગ રી	ગ સા

૩	૦	૧	૦	૧	૨	૩
નિ –	રં જ	અ ન	નિ –	રાકાઆ	આ રી	અ –
ની –	સા ગ	મ મ	મ –	મગમ	પ પ	પ –

૦	૧	૦	૧	૨	૩	૦
ગ મ	અ નિ	ગઅઅ	મ જા	આ ણી	ને –	તી ને
મ પ	ગ મ	પમપ	ગ રી	ગ સા	ની –	સા ગ

૧	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ તી	વે –	દવાઆ	આ ણી	બ્ર –	હ્મ રૂ	ઉ પ
મ મ	મ –	ગગમ	પ પ	પ –	મ પ	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૦
ત અ	ત્વ મ	અ સી	તે –	જ રૂ	ઉ પ	સૂ –
પ ની	ની સાં	– સાં	ની –	ની સાં	મં ગં	રીં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ય ́ શ	આ શી	આ –	પ ની	ઇ અ	ગા આ	ધ ગ
સાં નીં	ધ પ	નીં –	નીં નીં	ધ પ	મ પ	ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
અ તિ	પા આ	ર ન	અ વ	પા આ	મે કો	ઓ ઈ
પ પ	ધ નીં	સાં નીં	ધ પ	મ પ	ગ રી	ગ સા

૪૬. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

મન મેલ હવે મગરૂરી, રહી જાશે વાત અધુરી....રે મન૦

રણરાની મારે છે મૃગને, જેમ કુટિલ કસ્તુરી,
તેજ દશા તારી થાવાની, સમજી રાખ સબુરી... રે મન૦

સારૂં નરતું કેમ ન દેખે, ટેવ પડી એ બુરી,
કેશવ અંતે એ પધેથી, પડશે પીડા પુરી....રે મન૦

(કેશવ કૃતિ.)

૩	૦	૧	૨°
રે – મ ન	મે – લ હ	વે એ મ ગ	રૂ ઉ રી –
સા – સા રીં	નીં – ધ સા	રા રી ગ મ	ગ રી સા –

૩ પ. વ.	૩ બી. વ.	૦	૧
ઇ – મ ન	ઇ – ર હી	જા – શે –	વા આ ત અ
– – સા રીં	– – ગ પ	પ – પ –	મ ધ નીં સા

૨ ૩ ૦ ૧
|ધુ ઉ રી – ‖ રે – મ ન | મો ઓ દા હ | વે ઓ મ ગ |
|નો ધ પ – ‖ ધ – પ મ | ગ રી સા નૃ | સા રીં ગ મ |

૨ ૩ પ. વ. ૩ બી. વ. ૦
| રૂ ઉ રી – | ઇ – મ ન ‖ ઇ – – – | ર ખ દા – |
| ગ રીં સા – | – – સા રીં ‖ – – – – | ગ ગ મ – |

૧ ૨ ૩ ૦
| વી – ગા – | રે – છે – | મૃ ગ ને – | જે – મ કુ |
| ધ – નોં – | સાં – સાં – | સાં સાં સાં – | નોં – નીં નીં |

૧ ૨ ૩ ૦
| ટી – લ ક | સ્તુ ઉ રી ઇ | રે ઓ – – ‖ તે – જ દ |
| સાં – સાં સા | ગં રીં સાં નીં | ધ પ – – ‖ પ – પ પ |

૧ ૨ ૩ ૦
| શા આ તા આ | રી ઇ થા આ | વા આ ની – | ઈ – – – |
| પ ધ નીં સા | ધ નીં પ ધ | મ પ ગ – | – – – – |

૧ ૨ ૩ ૦
| સ મ જી – | શા આ ણ સ | ણુ ઉ રી – ‖ સ મ જી ઇ |
| સા રીં નૃ – | સા રીં ગ મ | ગ રીં સા – ‖ પ પ પ – |

૧ ૨ ૩
| શા આ ણ સ | ખુ ઉ રી ઇ | રે – મ ન ‖ પછીની કડીની દરેક
| પ ધ નીં મ | નીં ધ પ મ | ધ – પ ગ ‖ લીટી અનુક્રમે

"રણકાવી મારે છે" અને "તેજ દશા તારી થવાની' પ્રમાણે' વગાડવાં.

૪૫ રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

નહિ છોડે કાળ કસાઇ, કયાં જાશે તું સંતાઇ ?....રે નહિ૦
રાજા રંક અને દેવ દાનવને, ખુબ ગયો છે ખાઇ,
એ નિર્દયની આગળ અંતે, ચાલે શું ચતુરાઈ....રે નહિ૦
ધન યૌવનના માઠા મદમાં, કેમ રહ્યો મરડાઈ,
કોઇ સહાય કામ નહિ આવે, જુઠી સર્વ સગાઇ....રે નહિ૦
ઉંધું જોઇ રહ્યો શું અંધા, ઘરમાં મૂઢ ઘલાઇ,
મેં મેં કરતાં માનવ મેઢાં, પિંઠ જશે પકડાઇ....રે નહિ૦
બચવું હોય હવે જો બોધા, ભારે રાખ ભલાઇ,
કેશવ હરિનું શરણુ કરી લે, એ નિર્ણય મદ લાઇ ...રે નહિ૦

(કેશવકૃતિ).

આ ગાયનની ઢબ "મન મેલ હવે ગગરૂરી" પ્રમાણેજ છે પણ લાવણીની લયમાં બતાવેલ છે.

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ન હિ	છો –	ડે –	કા આ	ળ કં	સા આ	ઇ –
સા રી	ની –	સ –	સા રી	ગ મ	ગ રી	સા –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઈ –	ક્યાં –	જા –	શે –	તું ઉ	સં અં	તા આ
– –	પ –	પ –	પ –	પ ધ	નો સાં	ની ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઈ –	રે એ	ન હિ	છો ઓ	ડે એ	કા આ	ળ ક
પ –	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	ગ ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
સા આ	ઇ –	ઇ – ‖	રા –	જા રં	અં ક	અ ને
ગ રી	સા –	– – ‖	ગ –	ગ મ	ધ ધ	ની ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
દે –	વ દા	ન વ	ને –	ખુ –	બ ગ	ચો –
સાં –	સાં સાં	સાં સાં	સાં –	ની –	ની ની	સાં –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
છે –	ણા આ	ઇ ઇ	ઈ ઇ	ઇ – ‖	એ –	નિ ર
સાં –	ગ રીં	સાં નીં	ધ પ	– – ‖	પ –	પ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
દ ય	ની ઇ	આ આ	.ગ ળ	અં અં	તે –.	ચા આ
પ ધ	ની સાં	ધ ની	પ ધ	મ પ	ગ –	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લે એ	શું ઉ	ચ તુ	રા આ	ઇ –	ઇ –	રે એ ‖
ની સા	સા રીં	ગ મ	ગ રીં	સા –	– –	ગ મ ‖

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ન હિ	છો ઓ	ઉ એ	કા આ	લ ક	સા આ	ઇ –
પ મ	ગ રી	સા ની	સા રા	ગ મ	ગ રીં	સા –

૦	૧
ઈ – ‖	ન હિ૦ ‖
– – ‖	સા રી ‖

પછીની કડીઓ ઉત્તરોત્તર “ રાજા રંક અને દેવ ” એને “ એ નિર્દયની આગળ ” પ્રમાણે વગાડવી.

૪૬. રાગ દરબારી. કહાનરો. તાલ ત્રિતાલ વિલંબલય.

આવરદા વ્યર્થ વિતાવી, જેનાં ગળામાં અતિ આનંદે,
શેલી નવેલી ન આવી.......... ....આવરદા૦

ભગવાં ભાવ થકી નહિ પહેર્યાં, ભાવે ભસ્મ લગાવી,
ઉત્તમ વસ્ત્ર ધર્યાં નહિ અંગે, અત્તર ખુબ ઉડાવી....આવરદા૦

ધ્યાન મહીં હૃદયામા ધારી, ભલી પાવડી ન લાવી,
આલીંગનમાં અગળા ન આવી, લઘુ લંક લચકાવી....આવરદા૦

શાંત અને વેદાંત કથાઓ, શ્રુતિને નહિ સુણાવી,
સુકવિની શૃંગાર કવિતા, નૌતમ શ્રવણે ન આવી....આવરદા૦

ખાધા નહી ખુરમા ખાંતેથી, મીસરી નહિ મંગાવી,
ધોબીના કુતા સમ ધાયો, આ અવનીમાં આવી ...આવરદા૦

(માંચો નળ નાટક).

૧	૦	૨	૨
– – આ –	વ ર દા આ	વ્ય ર્થ વિ	તા આ વી –
– – મ –	રી રી સા રી	ની સા રી રી	પ મ ગ –

૩ પ ધ.	૦	૩ ધી. પ.	૦
ઈ – આ –	વ ર દા આ	ઈ – – –	જે – ના ગ
– – મ –	રી રી સા રી	– – – –	મ – રી રી

૧	૨	૩	૦
ળા – માં આં	અ તિ આ આ	નં – દે –	શે – લી ન
સા – ની સા	રી ગ રી સા	ની – પ –	ની – સા સા

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|| એએએએ | એએએએ | પ્રે – | મ ત | અ ત્વ | કો ઓ ઈ |
|| ગ મ પ ધ | નીસાંનીધ | ની – | ની ની | – ની | ની ધ પ |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| અં જ | ળ સ | ના – | ત ન | વી ર | લ પ્રે | એ ગી |
| ધં પ | સાં સાં | સાં – | સાં સાં | પ ધ | સાં રીં | ગં સાં |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| જ ન | ના આ | ણે એ | રે ઓ | કો ઈ ઈ | વી ર | લપ્રેએ |
| નીં ધ | પ ધ | મ ગ | રી ગ | સાનીસા | રી ગ | રીગમ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ઓ મી | જ ન | ના આ | ણે – | એ – || પ્ર મ | ર અ |
| પ મ | ગ રી | સા ની | સા – | – – || રી રી | મ મ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ને એ | ક ળી | યોઓઓ | ની ઈ | ભા આ | પા – | કો ઈ |
| મ રી | મ પ | મ પ ધ | મ ગં | રી ગ | સા – | સા પ |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ર સ | ઞા – | ની પી | છાં આં | ણે ઓ | રે એ એ |
| પ પ | પ – | પ પ | રી ગ | પ ધ | નીં ધ પ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|| એએએએ | એએએએ | લા – | ખ ન | ચ ન | માં આં આં |
|| ગ ગ પ ધ | નીસાંનીધ | ની – | ની ની | ની ની | ની ધ પ |

	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઓ	હી આં	આં પ	ડી –	સ્ને એ	હ લ	હૃ દ
પ	સાં સાં	– સાં	સાં –	પ ધ	સાં રીં	ગં સા

	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ય પી	છા આ	ણે એ	રે એ	કો ઈ ઇ	વી ર	હ્મએ
નીં ધ	પ ધ	મ ગ	રી ગ	સાનીસા	રી ગ	રીગમ

૦	૧	૨	૩	૦
એ મી	જ ન	જા આ	ણે –	
પ મ	ગ રી	સા ની	સા –	

૪૯. રાગ કલ્યાણ. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

નેહ ભર્યાં નયનો નિહાળતી,
હો—વંદન તને માત ભારતી.
હેત ભર્યાં અમૃતે અભિષેકતી, હો—વંદન૦

ભીષ્મ બુદ્ધ દધીચીના ત્યાગે તું ઉજળી,
ભાર્ગવ, અર્જુન, કર્ણ સૌર્યનાં રત્ને જડી,
આત્મભોગે ઉજ્વળ મુખ ધારતી—હો—વંદન૦

દંપતિ આદર્શ રઘુવીર રામ સીતા,
યોગેશ્વર કૃષ્ણ સમા ગાઈ જેણે ગીતા,
આપી દયાનંદને તું ધારતી—હો—વંદન૦

(દગાબાજ દોસ્ત નાટક).

૮૯. રાગ દરબારી કાનરો. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

સૌ ભારત વાસી જાગો (૨).
પ્રચંડ દુઃખ દાવાનળ પ્રગટ્યો, પ્રસરી આફત આગો,
બળ્યાં ઝળ્યાં સૌ પડ્યાં રહ્યાં છો, ઉંઘ હવે તો ત્યાગો....સહુ૦
પરદેશી પંખીડાં પેઠે, કરો પરાક્રમ લાખો,
હરીફ તમને હંફાવે શું, થઈ નમાલા સાંખો..........સહુ૦
ઈંદ્રાસનની છે ઇચ્છા ત્યાં નિંદ્રાસન કાં માગો,
આળસ મરડી ઉઠો વીરા, દેશ હીતમાં લાગો...........સહુ૦
પાપ પનોતી પ્રચંડ પીડા, પ્રેમ ધરી પરિત્યાગો,
અધર્મનો પડછાયો પડતાં, પાછે પગલે ભાગો...........સહુ૦
ભોર છાયું ભાનુકર જાગ્યા, ઉંઘ હવે તો ત્યાગો,
બાળક પડીને ચરણે વિનવે, જાગો હવે તો જાગો........સહુ૦
(રાષ્ટ્રિય સંગીત).

૩	૦	૧	૨
– – સ હુ	ભા – ર ત	વા આ સી –	જા આ ગો –
– – મ મ	રી – સા રી	ની સા રી –	પ મ ગ –

૩	૦ પ. વ.	૩ બી. વ.	૦
ઓ – સ હુ	ભા – ર ત	ઓ – – –	પ્ર ચં – ડ
– – મ મ	રી – સા રી	– – – –	ગ મ – મ

૧	૨	૩	૦
દુઃ ખ દા –	વા – ન ળ	પ્ર ગ ટ્યો –	પ્ર સ રી –
પ પ ની –	સાં – સાં સાં	રીં ની સાં –	સાં સાં સાં –

૧	૨	૩	૦
આ – કુ ત	આ આ ગે –	એ – એ એ	ળ જ્યાં – જ
સાં – સાં સાં	ની રીં સાં –	ની – ધ પ	સાં સાં – નીં

૧	૨	૩	૦
જ્યાં – સ હુ	પ ડયાં – ર	હ્યાં – છે –	ઉ – ધ હ
ની – પ મ	રી રી – મ	પ – પ –	સા – સા સા

૧	૨	૩	૦
વે – તો એ	ત્યા આ ગે –	એ – સ હુ	ભા – ર ત
રી – સા રી	પ મ ગ –	ગ – મ મ	રી – સા રી

ચાર પછીની કડીઓ અનુક્રમે "પ્રચંડ દુઃખ દાવાનળ" અને "ગળ્યાં ઝળ્યાં સહુ" પ્રમાણે વગાડવી.

૪૯. રાગ સોરઠ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

પ્રેમ તત્વ કોઇ અજબ સનાતન વીરલ પ્રેમી જન જાણે,
રે કોઈ વીરલ પ્રેમી જન જાણે.
ભ્રમર અને કળીયોની ભાષા, કોઇ રસ જ્ઞાની પીછાણે રે,
લાખ નયનમાં સ્નેહી આંખડી, સ્નેહલ હૃદય પીછાંણે રે....કોઇ૦
પ્રણય ધુનમાં વીણા હૃદયની, વાગી ઉઠે પરાણે રે,
પ્યાલામાં સાગર ભરી પીવા, ફક્ત પ્રેમી જન જાણે રે.....કોઈ૦

(એક અબળા નાટક).

સુચના–આ ગાયનની સારીગમ બનાવતા નીચે ખોડાના ચિન્હવાળા સ્વરોને ખમાગી ઠાપથી વગાડવાનું ધ્યાનમાં રાખવું.

૧	૦	૧	૦	૧
ને એ હુ	ભ ર્યાં –	ન ય ને	એ નિ ઇ	હા – ળ
પ઼ ધ઼ સા	રી ગ –	ગ મ મ	ગ રી ગ	સા – રી

૦	૧	૦	૧	૦
તી – –	હો ઓ ઓ	ઓ ઓ ઓ	વં અં દ	ન ત ને
ગ – –	ની઼ રી ગ	મ ગ મ	રી ગ ની઼	રી ની઼ સા

૧	૦	૧	૦	૧
મા આ ત	ભા – ર	તી – –	ઈ – –	હે અ ત
ગ રી મ	ની઼ – રી	સા – –	– – –	પ઼ ધ઼ સા

૦	૧	૦	૧	૦
ભ ર્યાં –	અ અ મૃ	તે અ ભિ	પે – ક	તી – –
રી ગ –	ગ પ મ	ગ રી ગ	સા – રી	ગ – –

૧	૦	૧	૦	૧
હો ઓ ઓ	ઓ ઓ ઓ	વં અં દ	ન ત ને	મા આ ત
ની઼ રી ગ	મ ગ મ	રી ગ ની઼	રી ની઼ સા	ગ રી ગ

૦	૧	૦	૧	૦
ભા – ર	તી – –	ઇ – –	ભી – મ	બુ – દ્ધ
ની઼ – રી઼	ગ – –	– – –	સા – સા	ગ – મ

૧	૦	૧	૦	૧
દ ધી ઇ	ચી – ના	ત્યા આ ગે	એ તું ઉ	ઉ ઉ જ
		ગ મ પ	ધ પ ધ	ગ પ મ

૦	૧	૦	૧	૦
ળી ઈ ઈ ‖	બા – ગે	વ અ ર	જુ ઉ ન	ક – ર્ણું
ગ રી ગ ‖	સા – સા	ગ ગ મ	પ પ મેં	પ – પ

૧	૦	૧	૦	૧
સૌ ઉ ર્ય	ના ર અ	ત્ને એ જ	ડી ઇ ઇ ‖	આ આ ત્મ
ગ મ પ	ધ પ ધ	ગ પ ગ	ગ રી મ ‖	પ઼ ધ઼ સા

૦	૧	૦	૧	૦
સો ઓ ગે	ઉ ઉ જ્ઞા	ળ મુ ખ	ધા – ર	તી – – ‖
રી ગ ગ	ગ પ મ	ગ રી ગ	સા – ગ	ગ – – ‖

‖ હો વંદન૦ ‖

૫૭. રાગ સોરઠ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

જુઓ મુસાફર અમારી હાલત,
ન લઇને આવ્યા ન લઇને જાવું,
ન ચાલે એમાં કશી કરામત .... ન લઇને૦
અમારા મકેલો ને ખજાના,
અહિં મુકીને થાવું રવાના,
ન સાથ આવે અરે એ દોલત.............. ન લઇને૦
અમારી કરણી અમારી સાથે,
જાવું અમારે ઉઘાડે હાથે,
અમારી એવી તમારી હાલત .. .. ન લઇને૦

૦	૧	૨	૩	૦	૧
જુ ઓ	ઓ શુ	શા આ આ	ક્ર ર	અ મા	આ રી
સા સા	– રી	ની ધ઼ ની઼	પ઼ પ઼	ધ઼ સા	ધ઼ સા

૨	૩	૦	૧	૨	૩
હું આ	આ વ	અત્ ન	લઈ ને	આ –	વ્યા આ આ
રી ગ	રી પ	– ધ	ધ પ	ગ –	ગ઼ રી઼ સા

૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ ન	લઈ ને	જા આ	હું – ‖	ન યા	આ લે
– ગ	ગ સા	રી ગ	મા – ‖	સા સા	– રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
અ ઓ ઓ	માં –	ક શી	ઇ ક	રા આ	આ મ	આત્ ન
ની઼ ધ઼ ની઼	પ –	ધ઼ સા	ધ઼ સા	રી ગ	રી પ	– ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨
લઈ ને	આ આ	વ્યા આ	આ ન	લઈ ને	જા આ
ધ પ	મ ગ	રી સા	– ગ	ગ સા	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
હું – ‖	અ મા	આ રા	સ્કે ઓ	લો ઓ	ને એ	ણ –
સા – ‖	સા પ	સા પ	પ ગ	ગ રી	ગ સા	રી –

૨	૩	૦	૧	૨	૩
જાઆઆઆ	આ આના	આ અ	હિં શુ	ડી –	ને એ એ
સા઼રી઼ગ઼મ઼	રી઼ ગ઼ પ	– ધ	ધ પ	મ –	ગ઼ રી મા

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ થા	તું ર	વા આ	ના – ‖	ન સા	આ થ	આઆઆ
– ગ	ગ સા	રી ગ	સા – ‖	સા સા	– રી	ની ધ્ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
વે –	એ રે	એ એ	દો ઓ	ઓ લ	અત્ ન	લઈ ને
પ –	ધ સા	ધ સા	રી ગ	રી પ	– ધ	ધ પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ –	વ્યા આ આ	આ ન	લઈ ને	જા આ	તું – ‖
મ –	ગ્ રી્ સા	– ગ	ગ સા	રી ગ	સા – ‖

૫૧. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. દ્રુતલય.

પ્રલાપો પ્રેમીના દિલના, સનમ જાણે ધણી જાણે,
તુંહિ તુંહિં નાદ ઘાયલના, ઘવાયા હોય તે જાણે....પ્રલાપો૦
વિલાપો જાનકીજીના, બુઝે શું લોક લંકાના,
પીછાણે કોઈ હનુમાના, ખરેખર રામજી જાણે...પ્રલાપો૦
મીરાંના પ્રેમ આંસુને, કઠીન રાણાજી શુ જાણે,
બનેલું ઘેલું એ જાણે, ખરૂ શ્રી કૃષ્ણજી જાણે....પ્રલાપો૦

(માસ્તર વસંત).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
‖ – પ્ર	લા –	પો –	ઓ પ્રે	એ મી	ના –	દી ઈલ
‖ – પ	પ –	પ –	– પ	– સા	ની –	ધ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ના આ	આ સ	ન મ	જા –	ણે ઓ	એ ધ	ણી –
મ પ	– મ	ગ રી	સા –	ગ મ	પ મ	ગ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જા આ	ણે – ‖	એ સ	ન ગ	જા –	ણે એ	એ ધ
સા રી	સા – ‖	– ગ	ગ ગ	ગ –	ગ મ	પ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ણી –	જા આ	ણે – ‖	એં તુ	હીં –	તું હી	ઈ ના
ગ –	સા રી	સા – ‖	– ગ	ગ –	ગ ગ	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ દ	ધા –	ય લ	ના –	આ દ	વા આ	યાં –
પ મ	ગ –	રી રી	સા –	– સા	રી ની	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આં હો	ઓ ય	તે –	જા આ	ણે – ‖	એ વિ	લા –
– ગ	પ મ	ગ –	સા રી	સા – ‖	– પ	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પો –	ઓ જા	આ ન	કી –	છ ઈ	ના –	આ શુ
પ –	– ધ	– ધ	ધ –	પ ધ	પ –	– ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જે શું	ઉ –	ઉ લો	ઓ ક	લ ઞ	કા આ	ના –
ધ ધ	– –	– પ	પ પ	પ મ	ગ રી	સા –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ પિ	છા આ	હે –	એ કો	ઈ હ	તુ –	મા આ
– ગ	સા રી	સા –	– સા	રી સા	ની –	સા રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ના આ	આ ખ	રે એ	ખ ર	અ રા	આ મ	જી –
ગ .મ	– પ	મ ગ	રી સા	– રી	ગ પ	મ –

૨	૩
જા આ	હે –
ગ રી	સા –

પ૨. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

સાખી—સદ્બુદ્ધિ કરી સારથી સંયમ નિયમ લગામ,
અંકુશમાં લઈ અશ્વને, જવાને સુખધામ.
ચાલો મુસાફર ચીલે ચીલે, હાંકો જીવન રથ ધીરે ધીરે....ચાલો૦
મારગ આટપટો વિકટ અનંત છે,
સાથીડા સત મળે નિર્ભય પંથ છે;
પંથી લુંટાયો આળે ચીલે,
ચઢી પંથી લુંટાયો અવળે ચીલે....ચાલો૦

સ અદ્ બુ – દ્ધિ – ક રી – સા – રથી – ઈ –	સંયમ
સાં – સા – સા – સાસાં – ની – ધપ – – –	પપપ

નિ ય મ લ – ગા – –	આમ્ આઆઆઆઆઆઆઆઆ
પ ધ ની સા – ની – –	— ધ્ પ્ મ્ ગ્ રી સા ની સા

|| અં – કુ શ માં – લ ઈ અ – ધે ને – – – – | જા – વા આ
|| ગ – ગ ગ ગ – ગ ગ ગ – ગ ગ – – – – | સા – સા રીં

| ને એ – – સુ ખ ધા મ્ – – – – ||
| ગ મ – – ગ રી સા – – – – – ||

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
|| ચા – | લો મુ | સા આ | ફ ર | ચી લે | એ ચી | લે –
|| મ – | મ ગ | મ ધ | પ મ | ગ ગ | – રીં | સા –

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| એ – || હાં – | કો ળી | વ ન | ર થ | ધી રે | એ ધી
| – – || પ – | પ પ | પ ધ | ની સાં | ની ધ | પ મ

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| રે – | ચી લે || હાં – | કો ળી | વ ન | ર થ | ધી રે
| પ – | સાં સાં || ની – | ની ની | પ ધ | ની સાં | ની ધ |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| એ ધી | રેએએએ | ચોએએ || ચા – | લો મુ | સા આ |
| પ મ | પધપમ | ગરીસા || મ – | મ ગ | મ ધ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ફ ર | ચી લે | એ ચી | લે – | એ – || મા – | ર ગ |
| પ મ | ગ ગ | – રીં | સા – | – – || સા – | સા રી |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| અ ટે | પ ટો | વિ ક આ | ટ અ | નં ત | છે – || સા થી |
| ગ મ | ગ મ | ગ ગ ગ | પ મ | ગ રી | સા – || ગ સા |

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ડોં સં	ત મ	ળે –	નિ ર અ	ભ ય	પં થ	છે –
સાં રીં	ગ ગ	મ –	ગ મ્ ગ્	પ મ	ગ રી	સા –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
પં અં	થી લુ	ટા આ	ચો ઓ	અ વ	ળે ચી	લે –
પ –	પ પ	પ ધ	નીં સાં	નીં ધ	પ મ	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ચ ઢી	પં –	થી લું	ટા આ	ચો ઓ	અ વ	ળે ચી
સાં સાં	નો –	નીં નીં	ધ ધ	નીં સાં	નીં ધ	પ મ

૨	૩	૦
લેઓઓઓ	ઓ ઓ ઓ	ચાલો૦
પ્ધ્પ્મ્	ગ્ રી્ સા	

—o—

૫૩. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

અભિમાન ધરી ફુલાતાં જે ક્યાંઈ નહિં બંધાતાં,
ભૂજ બંધનમાં બંધાતાં એ છે બેડી પ્રેમની.
બાંધી અમે બંધાતાં સમજી અણુસમજુ થાતાં,
બંધાય છતાં હરખાતાં એ છે બેડી પ્રેમની.
ગાનમાં થઇ મદમાતા મધુકર કાષ્ટ કોરીને ખાતા,
તે કમળ દળે લપટાતા એ છે બેડી પ્રેમની.
સાખી—પ્રેમ પાસ છે આકરા જે જન છુટવા ચ્હાય.
જીવન ભર છટકે નહિ, ઉલટા અધિક ફસાય....ભુજ૦

(સત્તાનો મદ નાટક)

૧	૨	૩	૦
— — અ ભિ	મા આ ન ધ	રી — — કુ	લા — આ તાં —
— — સા રીં	નીં સા ગ ગ	મ — — મ	ગ — પ મ —

૧	૨	૩	૦
આં — જે એ	ક્યાં આ ય ન	હિ ઇ બં અં	ધા આ તાં —
— — મ પ	ગ મ ગ મ	પ નીં નીં ધ	પ મ પ —

૧	૨	૩	૦
આં — ભુ જ	બં અં ધ ન	માં આં બં અં	ધા આ તાં —
— — પ સાં	સાં નીં નીં ધ	ધ પ પ મ	ગ પ મ —

૧	૨	૩	૦
ઓઓએએઓઓ	છે ઓ — બે	ડી ઇ — પ્રે	ઓ મ ની —
ગ઼મ઼પમ઼પ઼ધ	પ ગ — ગ	મ ગ — રી	સા નીં સા —

૧	૨	૩	૦
ઇ — એ —	એ છે બે —	ડી — — પ્રે	ઓ ગ ની ઈ
— — સા —	ગ ગ ગ —	ગ — — રી	સા ની સા રી

૧	૨	૩	૦
ઇ ઇ — એ	એ છે બે —	ડીઇ ઇ પ્રે	એ ઓ ગ ની
ગ મ — ગ	પ મ ગ —	રી સા નીં સા	સા ગ રી સા

"બાંધી અમે બંધાતાં" અને "મનમાં થઇ મદમાતા"—"અભિમાનધરી" પ્રમાણે. "બંધાઇ છતાં હરખાતા" અને "તે કમળ ફળે પડતાતાં"—"આજ બંધનમાં" પ્રમાણે.

પ્રે – મ પા –	સ છે –	અ ટ પં ટા	આઆઆઆ –	આ આ –	
પ – પ પ –	પ પ –	પ પ પ પ	મ ગ રી સા –	નો સા –	

એએએએએ જે – જ ન	છુ ટ વા –	મ્હાઆઆઆઆઆઆ	
સારીગમપધ ધ – ધ	ધ ધ ધ ધ –	ધ પ મ ગ રી સા રી	

આઆઆઆઆઆઆઆઆય – –	છી ઇ વ ન	ભ ર છ ટ કે એ	
ગ મ પ ધ પ ધ મ પ ધ – –	મ ગ મ ગ	ગ ગ ગ ગ મ ગ	

નહિ – ઇ ઇ –	ઉ ક્ષ ટા આ આ ધી ક ક સા – –	આઆઆઆઆય	
નીસા – રીગ –	રીનીસારી ગ ગ ગ પ મ – –	ધ પ મ ગ –	

૫૪. રાગ કલ્યાણ. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

એક સરખા દિવસ સુખના કોઈના જાતા નથી,
એથી શાણા સાહાણીથી લેશ ફુલાતા નથી.
ભાગ્ય રૂઠે કે રીઝે તેની તમા તેને નથી,
એજ શુરા જે સુખીબન જોઇ સુંજાતા નથી.
ખીલે તે કરમાય છે સરજાય તે લોપાય છે,
જે જે ચઢે તે તે પડે એ નિયમ પલટાતા નથી.

(માલવપતિ મુંજ).

૦	૧	૨	૩
એ – – ક	સં ર ખા આ આ આ	આ દિ વ સ	સુખઅઅના
ની – – ની	ની ની પ ધ ની સાં	– ની ની ધ	પનીધની પ

૦	૧	૨	૩
આ કો – ઇ	ના આ આ [illegible]	આતા – ન	થી ઇ ઇ ઇ ઈ ઈ ઇ
– મેં – પ	મેં ગ રી [illegible]	– ગ – મેં	ગ મેં પ ધ પ મેં પ

૦	૧	૨	૩
ઓ – – થી	શા – ણુઆઆઆ	આ સા – દ્ય	ણી ઈ ઈ ઈ થી
ની – – ની	ની – પ ધ ની સાં	– ની – ધ	પ ની ધ ની પ

૦	૧	૨	૩
ઇ લે – શ	કુ ઉ ઉ લા –	આતા – ન	થી ઈ ઈ ઈ ઇ ઇ ઈ
– મેં – પ	મેં ગ રી સા –	– ગ – મેં	ગ મેં પ ધ પ મેં પ

૦	૧	૨	૩
ઇ ભા – ગ્ય	ઉ – ઠે –	ઓ કે – રી	એ – તે –
– પ – પ	ની – સાં –	ની રીં – રીં	રીં – રીં –

૦	૧	૨	૩
ઓ ની – ત	ગા – તે –	ઓ ને – ન	થી ઇ ઇ ઇં
– રીં – સાં	ની – ની –	– ની – ની	પ ધ ની સાં

૦	૧	૨	૩
ઇ – ઇ –	ઇ – ઇ –	ઈ – ઇ ઇં	ઇ – – –
ની – ધ –	પ – મેં –	પં – ધ ની	પ – – –

૦	૧	૨	૩
ઓ – – જ	શુ – રા આ આ આ	આ જે ઓ ઓ	શુ શી ઇ ઇ ણ
ની – – ની	ની – પ ધ ની સાં	– ની ની ધ	પ ની ધ ની પ

૦	૧	૨	૩
અત્ જો – ઇ	મું ઉ ઉ જા –	આ઼લા– ન	થા ઇ ઇ ઇ ઇ ઇ ઇ
– મૅ – ૫	મૅ ગ઼ રી઼ સા –	ઽગ – મૅ	ગ઼ મૅ઼ પ઼ ધ઼ પ઼ મૅ઼ પ

"ખીલે તે કરમાય છે"—"ભાગ્ય ફૂટે કે રીઝે" પ્રમાણે.

"જે જે ચઢે તે તે પડે"—"એજ ગુરા" પ્રમાણે.

પપ. રાગ કલ્યાણ. સાખીઓ. (બેત.)

ઉપરનાં ગાયનની પાછળ બોલવા માટે સાખીઓ.

સજ્જન આ સંસારમાં ગર્વ છોડતાં શીખ,
ભાગ્ય ફર્યું ત્યાં ભૂપતિ, ભમતો માગે ભીખ,....એક સરખા૦
નહિ પુરૂષ બળવાન છે, સમય બડો બળવાન,
કાબે અર્જુન લુંટીઓ, એજ ધનુષ્ય એ બાણુ....એક સરખા૦
ડરવાનું દુષ્કર્મથી, એજ જીવનનો સાર;
મરવાથી ડરવું નહિ, મરવું એકજ વાર....એક સરખા૦
દુપદથી અળગા રહો, દુપદ કરો નહિ કોઇ,
ધાર્યું આપણું ધૂળ છે, જે હરી કરે સો હોય....એક સરખા૦

સ	–	જ્જ	ન	આં	–	સં	–	સા	–	ર	માં	–	–	–
ની	–	ની	ની	ની	–	ની	–	ધ	–	પ	મૅ	–	–	–

ગ	–	ર્વ	છો	–	–	–	ડ	તાં	–	–	–	શી	–	–	ઇખ્
રી	–	રી	મૅ	–	–	–	મૅ	મૅ	–	–	–	પ	–	–	–

‖ સ — જ્જ ન આ — સં — સા — ર માં — — — — |
‖ ની — ની ની ની — ની — ની — ની ની — — — — |

| ગ — ર્વ છો — — — ક તાં — આં — શી — — ઇણું ‖
| સાં — સાં સા — — — સાં ધ — ની — સાં — — — ‖

‖ ભા — ગ્ય ફ ર્યું — ત્યાં આં ભૂ — પ તિ — — — — |
‖ ની — ની ની ની — ની ની ની — ની ની — — — — |

| એએએએ ભ મ તો — મા — ગે એ ભી — — ઇણ્ ‖
| મંપધની સાં સાં સાં — સાં — ધ ની સાં — — — ‖

‖ એક સરખા દિવસ સુખનાં૦ ‖

બાકીની ત્રણે કડી અનુક્રમે "સજ્જન આ સંસારમાં" અને "ભાગ્ય ફર્યું ત્યાં ભૂપતિ" પ્રમાણે.

ઉપર પ્રમાણે ગમે તેટલી બેતો એક ગાયનની અંતે તેજ રાગમાં બોલી શકાય છે.

પદ. રાગ પીલુ બરવા મીશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

હ્રદયનાં શુદ્ધ પ્રેમીને, નીગમનાં જ્ઞાન ઓછાં છે,
ન પરવા માનની તો ચે, બધાં સન્માન ઓછાં છે.
તરી જાવું બહુ સ્હેલું, છે મુશ્કેલ ડુબવું જેમાં,
એ નિરમળ રસ સરીતાથી, ગંગા સ્નાન ઓછાં છે........હ્રદય૦
પ્રણય કલહે વહે આંસુ, ચુમી ચાંપી હ્રદય સ્વામી,
અરે એ એક પળ માટે, જીવનનાં દાન ઓછાં છે........હ્રદય૦

(માલાવપતિ 'ગુંજ' નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– હૃ	દ ય	નાં –	આં શુ	ઉ ઢ	પ્રે એ	મી ઈ
– પ	પ પ	પ –	– પ	– પ	પ મ	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ને એ	એ ના	ગ મ	ના આ	આ શા	આ ન	ઓ ઓ
પ ની	ધ પ	મ ગ	રી સા	રી પ	ની ધ	પ ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૨
છાં આં	છેએએ	એ ન	પ ર	વાઆઆ	આ મા	આ ન
ગ રી	ગરીસા	– ગ	ગ મ	ગ રી ગ	– ગ	– ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ની –	તો –	યે એ	એ ળ	ધાં આં	સ અ	અ મા
ગ –	મ –	પ ની	ધ પ	મ ગ	રી સા	રી પ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ ન	ઓ ઓ	છાં આં	એછેએ	એ ત	રી –	જા –
ની ધ	પ મ	ગ રી	ગરીસા	– મ	મ –	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
હું –	ઉં ખ	હું –	સ્હે –	હું –	ઉં છે	મુ ઉ
ની –	– ની	ની –	ની –	સાં –	– નો	ધ ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ્કે –	એલ્ કું	ઉ ખ	હું ઉં	જે એ	માં –	આં એ
પ –	– પ	– ધ	ની સાં	ધ ની	પ –	– ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ની, ૨	મઆળ	આ ર	સ સ	રી –	તા –	થી ઇ
ગ મ	ગરીગ	– ગ	ગ ગ	ગ –	મ –	પ ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ગં અં	અં ગા	આ આ	આ સ્ના	આ ન	ઓ ઓ	છાં આં
ધ પ	મ ગ	રી સા	રી પ	ની ધ	પ મ	ગ રી

૦	
છેએએં	‖ "મણુય કલહે વહે આંસુ"—"તરી જાવું" પ્રમાણે
ગરીસા	‖ અને "અરે ઓ એટ' પળ-માટે"—"એ નિરગળ"

પ્રમાણે.

૫૭. રાગ પીલુ. બરવા મીશ્ર. સાખીઓ.

(આ સાખીઓ ઉપરનાં ગાયનની પાછળ ગાવાની છે.)

તરૂવર સુનાં જળ વિનાં, ગોળ વિના કંસાર,
તેમજ સુનો છે સદા, સ્નેહ વિના સંસાર....નીગમના૦
ગમાર જે સમજે નહિ, રસીક જનોના ખેલ,
પ્રીત કરવી સહેલ છે, પણ નીભાવવી મુશ્કેલ....નીગમના૦
નૌકા જેમાં જીંદગી, સાગર છે સંસાર,
સ્નેહ સુકાની જો મળે, તો છે બેડો પાર....નીગમના૦

‖ ત રૂ વ ર સુ – નાં આં જ ળ વિ ના આ આ આ આ આ આ આં આ
‖ પ પ ગ ગ પ – પ મ પ મ ગ રી ગ રી ગ મ ગ મ પ મ

આઆઆઆઆઆ | એએએએએએ ત ર વ ર સુ
પ ગ રી ગ મ પ | રી ગ મ પ ધની ની ની ની ની ની

વિ ના આઆઆઆઆઆઆઆઆઆઆર | ગો એો ળ વિ ના આ ક —
ની ધ ની સાં ની ધ પ મ ગ મ પ — | ધ પ ધ મ પ મ ની

અ સા આઆઆઆઆઆઆર || તે — મ જ સુ — નો — છે — સ
ધ પ મ ગ મ પ ધ પ — || ની — ની ની ની — ની — ની — ધ

દા આઆઆઆઆઆ—— | સ્ને એ હ વિ ના આં સં અં નં અં સાં —
ની સાં ની ધ પ મ પ —— | ધ પ ધ મ પ મ ધ ની સાં રીં સાં —

માઆર — — | નીગમનાં જ્ઞાન ઓછાં છે.
ની ધ — — |

આવી રીતે ગમે તે ગાયનની પાછળ તેનાજ રાગમાં ગમે તેટલી સાખીઓ (બેત) બોલી શકાય છે.

૫૮. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

ગજબ હાથે ગુજારીને પછી કાશી ગયાથી શું,
મળી દુનીયામાં બદનામી, પછી નાશી ગયાથી શું....ગજબ૦
દુઃખી વખતે નહિ દીધું, પછી કોટી દયાથી શું,
સુકાણા મોલ સર્વેના પછી વૃષ્ટિ થયાથી શું.......ગજબ૦
સમય પર લાભ આપ્યો નહિ, પછી એ ચાકરીથી શું,
મળ્યું નહિ દુધ મહીં પીનું, પછી બાંધી બાકરી નો શું....ગજબ૦

૨ વિચાર્યું નહિ લઘુ વયમાં, પછી વિદ્યા ભણ્યાથી શું,
જગતમાં કોઇ નવ જાણે, જનેતાના જણ્યાથી શું....ગજબ૦
ન ખાધું તેમ ન ખરચ્યું, દુઃખી થઇને રળ્યાથી શું,
કવી પીંગળ કહે પૈસા, મુવા વખતે મળ્યાથી શું....ગજબ૦

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
– ગ	જ બ	હા –	આ થે	એ શુ	ભા આ	રી ઇ
– પ	પ પ	પ –	– ધ	– ધ	પ મ	પ નીં

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ને એ	એ પ	છી ઇ	કા આ	આ શી	ઈ ગ	યા આ
ધ પ	ગ ગ	ગ રીં	સા નીં	મા રીં	ગ ગ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
થી ઇ	શું –	ઉ પ	છી ઇ	કા –	– શી	ઇ ગ
રીં ગ	સા –	– પ	મ પ	ગ –	– ગ	– મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
યા આ	થી ઇ	શું – ‖	ઉ મ	ળી –	દુ ની	ઇ ય
ગ મ	રીં ગ	સા – ‖	– પ	પ –	પ પ	– ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ માં	બ દ	ના આ	આ મી	ઈ પ	છી ઈ	ના આ
– ધ	પ મ	પ નીં	ધ પ	મ ગ	ગ રીં	સા નીં

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
આ શી	ઇ ગ	યા આ	થી ઇ	શું – ‖	ઉ દુઃ	ખી –
સા રીં	ગ મ	ગ મ	રીં ગ	સા – ‖	– સાં	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
વ ણ	અ તે	ઓ ન	હિ –	દી –	ધું –	ઉ પ
સાં સાં	– સાં	– નીં	નીં –	ધ –	પ –	– પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
જી –	કો –	ઓ ટી	ઇ ક	યા –	થી ઈ	શું –
પ –	પ –	– નીં	– નીં	નીં –	નીં ધ	પ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઉ સુ	કા –	ણા –	આ ગો	ઓ લ	મૃ –	ઈ –
– ગ	મ –	ગ –	– ગ	– ગ	મ –	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ના આ	આ પ	છી ઇ	વૃ આ	અ ઈ	ઇ થ	યાં આ
ધ પ	મ ગ	ગ રી	સા નીં	સા રી	ગ મ	ગ મ

૧	૨
થી ઇ	શુ –
રી ગ	સા –

પછીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "દુઃખી વણને" અને "સુકાણા મોલ" પ્રમાણે વગાડવી.

૫૯. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કામી જન રૂપ ઉપર બહુ ગરતા રે કુટીલતા કરતાં
કરે અનીતિ અધમ અતિશે, પ્રભુનો ડર નવ ધરતાં,
પરમેશ્વર પોતાને માની, અંધ બનીને ફરતાં રે....કુટીલતા૦

લાજ શરમને કરી પરાઇ, પાપી પગલાં ભરતા, ॥
અંતે ફટકટ થઇને પાપી, વીણુ મોતે એ મરતા રે....કુટીવતા૦ ॥

(સ્નેહશુંગા નાટક).

આ ગાયનની સારીગમ ૨૮ મા ગાયન "જળગમનાં દહીં" પ્રમાણેજ છે. પરંતુ અહિં જરા જુદી ઢગમાં બેસાડેલ છે. એટલે અરસપરસ એક બીજાની ઢગમાં ગાઇ વગાડી શકાય છે. ફકત આ ગાયનમાં "બાઇજી" એ શબ્દો આવતા નથી.

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
— કા	આ ગી	જ ન	રૂ ઉ	પ ઉ	પ ર	સ હુ
—, પ	— પ	ધ પ	પ સાં	ની સા	ધ ની	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ચ ર	તા આ	રે એ	એ એ	કુ ટી	ઈ દા	તા આ
મ પ	ગ રી	ગ મ	પ ધ	પ ધ	મ પ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ક ર	ના —	આ —	આ —	આ —	ક રે	એ અ
રી ગ	સા —	— —	— —	— —	માં સાં	સાં સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ની —	તિ ઇ	અ ધ	મ અ	તિ ઈ	શે —	પ્ર ભુ
સાં —	સાં રીં	ની ની	ની સાં	ની ધ	પ —	પ પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
નો —	ડ ર	ન વ	ધ ર	તા —	આ —	આ —
પ —	ધ ની	સાં રીં	સાં ની	સાં —	— —	— —

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પ ૨	મે –	શ્વ ૨	પો ઓ	તા –	ને એ	મા આ
સાં સાં	સાં –	સાં સાં	સાં –	ની –	ની સાં	ની ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ની –	અં –	ધ ળ	ની ઇ	ને એ	ફ ૨	તા આ
પ –	રેં –	ની સાં	ધ નીં	પ ધ	મ પ	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રે એ	એ ઓ	કુ ટી	ઈ લ	તા આ	ક ૨	તા –
ગ મ	પ ધ	પ ધ	મ પ	ગ મ	રી ગ	સા –

૩	૦
આ કા	આ મી૦
– પ	– પ

૬૦. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

ચંદ્રથી પ્રભા દુર નહિ થાશે રે, પળ પગ રહે પાસે....બાઇજી–પળ૦
જાત પક્ષીની પણ સારસથી, અલગ નહિ રેહેવાશે,
દાવાનળ જળમાં પ્રગટે પણ, મીન અલગ નહિ થાશે રે....પગપળ૦
સતી તેજ જે પતીની પાછળ, આગ મહી પણ ધાશે,
મુજ મોહન વેશ્યા મંદીર તો, ત્યાંજ મને સુખ ભાસેરે....પળપળ૦

(ચંદ્રપ્રભા નાટક).

આ ગાયનની સારીગમ ૨૮મા ગાયન "જણમના દરદો" પ્રમાણે અથવા ઉપરનાં ગાયન "કામી જન રૂપ ઉપર" પ્રમાણે તાલ માત્રામાં ગોઠવી વગાડવી

૬૨. રાગ કાફી. તાલ લાવણી.

જો મરણ એ જીંદગીની છે અરે છેલ્લી દશા,
તો પરાર્થે અર્પવામાં આ જીવનના મોહ શા....જો મરણ૦
ખીલી કળી કરમાય છે, પુષ્પો મુકે પણ વાસના,
અમર નર તો એ ખરા જે અમર કરતા વાસના....જો મરણ૦
મારા તમે પરમાત્મા હું છું તમારો આત્મા,
પરમાત્માને શરણે જતા કૃત કૃત્ય થાતો આત્મા....જો મરણ૦

(રાહ માંડલિક નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જો –	ઓ ગ	ર ણ	એ –	એ જી	ઈં દ	ગી ઈ
પ –	ની ની	ની નીં	સાં –	– પ	સાં નીં	ધ નીં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ની –	છે –	એ અ	રે એ	છે એ	એ લી	ઇ દ
પ –	મ –	– નીં	ધ પ	મ ગ	– રી	ગ સા

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
શા આ	આ આ	છે –	એ અ	રે એ	છે એ	એ લી
રી ગ	મ પ	મ –	– નીં	ધ પ	મ ગં	– રી

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઇ દ	શા આ	આ –	તો –	ઓ પ	રા –	થેં –
ગ સાં	રી નીૃ	સા –	પ –	ની ની	ની –	સાં –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ અ	અ ર્પ	વા આ	માં –	આ આ	આ જી	વ ન
– પ	સાં નીં	ધ નીં	પ –	ગ પ	– નીં	ધ પ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ના આ	અ મો	ઓ હુ	શા આ	આ આ	આ –	આ જી
મ ગ	– રી	ગ સા	રી ગ	મ પ	મ –	– નીં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
વ ન	ના આ	આ મો	ઓ હુ	શા આ	આ –	ખી –
ધ પ	મ ગ	– રી	ગ સા	રી ની	સા –	મ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
લી ક	ળી –	ક ર	મા –	આ ય	છે –	પુ ઉ
મ મ	પ –	નીની	સાં –	– સાં	સાં –	સાં નીં

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પ્પો –	ઓ સુ	કે એ	પ ણુ	વા –	આ સ	ના આ
ધ –	સાં નીં	ધ નીં	પ ધ	પ –	સાં નીં	ધ નીં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ –	અ અ	મ ર	ન ર	તો ઓ	ઓઓ	એ ખું
પ –	પ મ	પ નીં	ધ પ	મ ગ	મ રી	ગ સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રા આ	જે એ	એ અ	મ ર	ક ર	તા આ	વા આ
રી ગ	મ પ	– પ	મ નીં	ધ પ	મ ગ	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ સ	ના આ	આ આ	આ અ	મ ર	ઠ ર	તા આ
રીં સા	રી ગ	મ પ	– પ	મ નીં	ધ પ	મ ગ

૨	૩	૦	૧
વા આ	આ સ	ના આ	આ –
રી ગ	રી સા	રી ની	સા –

"મારા તમે પરમાત્મા"—"ખીલી ફળી" પ્રમાણે.
"પરમાત્માને શરણે"—"અમર નર તો" પ્રમાણે.

સંગીત મહાત્માનું બગીચારૂપે વર્ણન.

૬૨. રાગ માલકોષ. તાલ દાદરો. વિલંબલય.

ઉપવન ચિત માંહી પ્રીત છે સંગીત સદા,
પરમ પવિત્ર મોદ મીત્ર છે ખચીત સદા....ઉપવન૦
જેના ત્રય ગ્રામ સુખધામ દે આરામ અતી,
એકવીશ મૂર્છના તણી, રસીક રીત સદા....ઉપવન૦
શ્રુતિ દ્રય વીશ શાંતિ દાન દે મહાન બની,
શ્રુતિ સમ બ્રહ્મ ભાન દે કરી અભેદ સદા....ઉપવન૦
સદા સ્વર સપ્તના સમૂહથી વિમોહ કરે,
જહાં ત્રય જાતિ શાંતિરૂપ પ્રદાહિત સદા....ઉપવન૦
ભરે ખટરાગ અનુરાગ સર્વ જાગ માંહી,
બન્યો બાડભાગ્ય તે સંગીત સંગ પ્રીત સદા....ઉપવન૦
(નથુરામ સુંદરજી કવી).

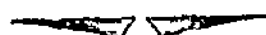
૦	૧	૦	૧	૦
– – ઉ	પ વ ન	ચિ – ત	માં – હી	પ્રી – ત
– – ગ	મ મ ગ	મ – ગ	સા – ની	સા – ની

૧	૦	૧*	૦	૧ પ. વ.
છે – સં	ગી ત સ	દા – –	આ – ઉ	પ વ નં
ધ – નીં	સા ગ ગ	મ – –	ગ – ગ	મ મ ગ

૦ વીં. વ.	૧	૦	૧	૦
આ – પ	ર મ પ	વિ – ત્ર	મો – દ	મી – ત્ર
મ – ગ	મ ધ નો	સાં – સાં	સાં – સાં	ગં – સાં

૧	૦	૧	૦	૧
છે ખ ચી	ઇ ત સ	દા – આ	આ – ઉ	પ વ ન
નો સાં ધ	નો ધ સાં	ની – ધ	મ – ગ	ગ મ ગ

પછીની કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "ઉપવન ચિત" અને "પરમ પવિત્ર" પ્રમાણે વગાડવી.

૬૩. રાગ માલકોશ. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

ન જોય પ્રીતિ રૂપ ગુણ ધનને,
નજર લાગી ગઈ નજર પલકમાંહી,
અવર ના ગમે પ્રેમી જનને........ન જોય૦
સરસ સરસ મણી માણેક મુકી,
હંસ ચ્હાય નિરમળ મોતીને........ન જોય૦
બળી મરે દીપક પર તો પણ,
રતી ન થાય પ્રીય પતંગ મનને ...ન જોય૦

૦	૧	૨	૩
ન જો – ય	ઓ ઈ તિ ઇ	રૂ પ ગુ ણ	ધ ન ને –
ગ મ – સા	નીં સા ધ નીં	સા સા ગ ગ	ગ મ મ –

૦	૧	૨	૩
ન જ ર લા	આ ગી ગ ઇ	ન જ ર પ	લ ક માં હી
ગ મ ગ સા	નીં સા ધ નીં	સા સા ગ ગ	સા સા સા સા

૦	૧	૨	૩
અ વ ર ની	આ ગ મે –	પ્રે – મી –	જ ન ને એ
ગ મ ધ નીં	સાં સાં સાં –	નીં – નીં –	ધ સા ની ધ

૦	૧	૨	૩
ન જો – ય	ઓ ઇ તી ઇ	રૂ પ ગુ ણ	ધ ન ને –
ગ મ – સા	નીં સા ધ નીં	સા સા ગ ગ	ગ મ મ –

૦	૧	૨	૩
સ ર સ સ	ર સ મ ણી	મા – ણે ક	મુ – ક્ી –
ગ મ ગ સા	નીં સા ધ ની	સા – ગ ગ	મ – મ –

૦	૧	૨	૩
હું – સ ચ	હ્રા ય નિ ર	મ ળ મો –	તી ઇ ને એ
ગ – મ ધ	નો સાં સાં સાં	નીં નીં નીં –	ધ સાં ની ધ

"બળી મરે" માં માત્રા લંબાવી "સરસ સરસ મણી" પ્રમાણે અને "રતી ન થાયે પ્રિય"—"હંસ ન્હાય' પ્રમાણે.

૬૪. રાગ દેશ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

ગુલઝાર ગુલાબ શાં અહિં મંદ મંદ બોલે,
ઝુલતાં તરૂની ડાળે મેનાં મધુરી બોલે....................ગુલઝાર૦
શાં પંખી હળીમળીને રહેતાં, એનાં ગાન તાન લાગે મીઠાં,
કળીયો હૃદયની ખોલે.................. ....ગુલઝાર૦

(શાહ માંડલીક નાટક).

૧	૨*	૩	૦	૧	૨
ગુ લ	ઝા –	આરૂ ગુ	લા –	આ બ	શાંઆંઆંઆં
ગ મ	પ –	પ પ	પ –	– પ	ગ્ મ્ પ્ ધ્

૩	૦	૧	૨	૩	૦
આંઆંઆંઆં	આંઆં – –	અ હિ	મં –	અં દ	મં –
ની્ ધ્ પ્ મ્	ગ્ રી્ – –	ગ પ	મ –	– પ	ગ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અં દ	બો ઓ	લે –	એ – ‖	ઝુ લ	તાં –	આં ત
– સા	ગ રી	સા –	– – ‖	મ પ	પ –	ની ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રૂ –	ઉ ની	ડા –	ળે એ	એ –	મે –	નાંઆંઆં
ની –	– ની	સાં –	સાં ની	સાં –	રું –	ની ધ્ ની્

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આં મ	ધુ ઉ	ઉ રી	બોઓઓ	લે એ	એ – ‖	શા –
પ રી	ગ રી	પ મ	ગ રી્ ગ્	સા –	– – ‖	સા –

૨	૩	૦	૧	૨.	૩
પંઅંઅંઅં	પી –	હ ળી	મ ળી	ને ઓ એ	ર હે
સા રી ગ ગ	ગ –	ગ મ	મ પ	ગ રી સા	રી ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તાં –	ઓ નાં	ગા –	ન તા	આ ન	લા –	ગે –
સા –	મ ગ	પ –	પ ની	– ની	સાં –	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦
ગી ઈ	હાં આં ‖	ક ળી	યો ઓ ઓ	ઓ –	હૃ અ
સાં ની	સાં ની ‖	સાં સાં	ની ધ ની	પ –	રીં ગ

૧	૨	૩	૦	૧
દ ય	ની –	ખોઓઓ	લે –	ગુ લ૦ ‖
રી પ	મ –	ગ રી ગ	સા –	ગ મ ‖

૬૫. રાગ બાગેશ્વરી. તાલ ખેમગ. મંધ્યમલય.

સાખી—અગ્ની હલાહલ મદભર્યાં, શ્વેત શ્યામ રતનાર,
જીવન મરણને વશીકરણ, ત્રણુ લોચનના માર.
રમણીના નયનોના લાખો શીકાર
બચે ન નર બિચારા જ્યાં વાગ્યા એ માર....રમણીનાં૦
તીર કે શમશેરથી તો અંગે સૌ ઘવાતાં,
અંગ રગ નયનના કટાક્ષથી વીંધાતા
ત્રિલોકમાં મળે ન કોઇ જેના ઉપચાર.......રમણીના૦
(દેશદીપક નાટક).

|| અ મી – હ લા આ હ લ મ દ ભ ર્યાં આંઆંઆંઆંઆંઆં – – |
|| સા સા – સા સા – ધ નીં સા ગ ગ મ ગ રી સા રી ગ મ – – |

| એએએએ શ્વે - ત શ્યા – મ ર – ના આઆઆઆઆઆઆઆઆઆરૂ |
| રી ગ મ ધ ધ - ધ ધ – ધ ધ – મ ધ નીં સાં નીં ધ મ ધ નીં – |

| એએએએ જી – વ ન મ ર ણ ને – વ શી ક ર – – અણ |
| ગ મ ધ નીં સાં – સાં સાં સાં સાં સાં સાં – સાં સાં નીં ધ – – – |

| ત્ર ણુ લો ચ ન ના આ આ મા – આઆઆઆઆઆઆઆઆરૂ – ||
| મ મ ધ ધ ધ મ ધ સાં નીં – ધ મ ગ રી સા નીં ધ નીં સા – ||

૦	૧	૦
ર મ ણી – ના –	ન ય નો ઓ ના આ	લા આ ખો ઓ શી ઇ
મ સાં સાં – નીં –	ધ મ ધ નીં ધ મ	રી ગ સા રી ધ નીં

૧ પ. વ.	૧ ચૌ. વ.	૦
કા – – આ રૂ – –	કા – – આરૂ – ળ	ચૈ – ન નર બિ
સા – – – – – – –	સા – – – – સા	મ – ધ નીસાં સાં

૧	૦	૧
ચા – રા જ્યાં – –	વા – ગ્યા આ એ એ	માઆઆઆઆઆરૂ
સાં – સાં સાં – –	નીં – ધ પ ધ સાં	નીં ધ મ ગ રી સા

૦	૧	૦
ર મ ણી – ના –	ન ય નો ઓ ના આ	લા આ ખો ઓ શી ઇ
પ સાં સાં – નીં –	ધ ગ ધ નીં ધ મ	રી ગ સા રી ધ નીં

૧	૦	૧
કા – – આરૂ – –	તી – ર કે સ મ	શે – ર થી – તો
મા – – – – –	મ – મ ધ ધ નીં	સાં – સાં સાં – રીં

૦	૧	૦
અં અં એ સૈ – ધ	વા – – તાં – આં	અં – ગ સં – ગ
ની સાં સાં સાં – સાં	નીં – – ધ – મ	ગ – મ ધ – નીં

૧	૦	૧
ન ય ન ના – ક	ટા આ ક્ષ ધી – વીં	ધાઆંઆં તાં – ત્રિ
સાં સાં સાં સાં – રીં	નીં સાં સાં સાં – રીં	નીં સાંની ધ – મ

૦	૧	૦
લો – ક માં આં મ	ળે – ન કો ઓ ઇ	જેએ ના આ ઉ પેં
સાં – નીં ધ મ ધ	સાં – નીં ધ મ ધ	રી ગ સા રી ધ નીં

૧
ચા – – આર – –
સા – – – – –

વાઘેશરી રાગમાં ગ શુદ્ધ આવે નહિ પણ નાટકી ગાયનોમાં એ નિયમ ઓછો જળવાય છે. તેથી આ ગાયનમાં ગ શુદ્ધ લીધેલ છે. કારણકે રાગના મૂળ સ્વરોમાં સા રી ગ મ બાંધવા જતાં તેની મુળ ગવાતી મીઠાશમાં ફેર પડી જાય છે.

———:o:———

(૬૬) રાગ પીલુ. બરવા મીશ્ર. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

હૃદયમાં સ્નેહ સાચો ત્યાં, જીવનનાં માન ઓછાં છે,
જગતમાં સ્નેહનાં ધનથી, બીજાં અભિમાન ઓછાં છે.
ન પરવા હોય દુનિયાની, નહિ દરકાર જીવનની,
હશે કુરબાન સઘળું ત્યાં, બીજાં નુકશાન ઓછાં છે.

મહુલી હોય રહેવાને, અને ભોજન મળે ભુખ્યાં,
છતાં જ્યાં સ્નેહ અમૃત ત્યાં, સુખોનાં સ્થાન ઓછાં છે.
સાખી—આંખ વિના જે દેખતાં, દુર છતાં જે પાસ,
પાંખ વિના પ્રેમી જનો, ઉડે છે આકાશ....હૃદયના૦
સાખી—પ્રેમ આંધળો સહુ કહે, કાપે દીલની પાંખ,
પણ પ્રેમે અંધ થયા વિના, નથી ઉઘડતી આંખ....હૃદયના૦

(અસરફખાન).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
– હૃ	દ ય	માં –	આં સ્ને	એ હ	સા –	ચો ઓ
– પ	પ પ	પ –	– પ	– પ	પ –	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦
ત્યાં આં આં આં	આં જી	વ ન	નાં આં આં	આં મા આ
ગ્ મ્ પ્ ધ્	ની ધ	પ મ	ગ્ રી્ સા	રી ગ્ મ્

૧	૨	૩	૦	૧	૨
આઆઆન	ઓ ઓ	છાં આં	છે એ એ ‖	એ જ	ગ ત
પ્ ધ્ ની ધ્	પ મ	ગ રી	ગ્ રી્ સા ‖	– ,ગ	ગ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦
માં આં	આં સ્ને	એ હ	નાં –	ધ ન	થી –
ગ રી	ગ ગ	– ગ	ગ –	મ મ	ગ –

૧	૨	૩	૦	૧
ઇ ઇ બી ઇ	જાં આં આં	અ ભિ	ઇ આ આં	આઆઆન
પ્ ધ્ પ્ ગ્	ગ્ રી્ સા	ગ ગ	– ગ્ મ્	પ્ ધ્ ની્ ધ્

૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ ઓ	છાં આં	છે એ એ ‖	એ ન	પ ર	વા –
પ મ	ગ રી	ગ્ રી્ સા ‖	– પ	પ પ	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
હો –	ઓ ય	હુ ની	યા –	ની –	ઈ ન	હિ –
પ –	– પ	મ મ	ગ –	રી –	– રી	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
દ ર	અ કા	અા ર	જી –	વ ન	ની – ‖	ઈ હ
રી રી	– મ	પ મ	ગ્ –	રી રી	સા – ‖	– ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
શે એ	કુ ર	અ ણાં	આ ન	સ ઘ	ળું –	ત્યાં –
ગ મ	ગ રી	ગ ગ	– ગ	ગ ગ	મ –	મ –

૧	૨	૩	૦	૧
આંઆંણીઇ	જાંઆંઆં	તુ ક	અ શાં આં	આંઆંઆં ન
પ્ ધ્ પ મ્	ગ્ રી્ સા	ગ મ	– ગ્ મ્	પ્ ધ્ ની્ ધ્

૨	૩	૦	
ઓ ઓ	છા સાં	છે એ એ ‖	"મહુલી હોય રહેવાને"—"
પ મ	ગ રી	ગ્ રી્ સાં ‖	પરવા હોય" પ્રમાણે અને

"છતાં જ્યાં સ્નેહે"—"હશે કુરબાન સઘળું" પ્રમાણે.

‖ આં – ણ વિ ના – જે – દેઓએ ખ તાં આં આં – | દ્ – ર છ
‖ પ – પ પ પ – પ – ગપ મ ગ ગ સા રી – | રી – રી રી

તાંઆંઆંઆં જેએ પાઆઆઆઆગ્ – ‖ પાં – ણ વિ ના – પ્રે –
સારીગમ રીગ સાનીધ ની સા – ‖ ગ – ગ ગ ગ – ગ –

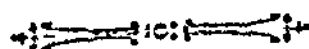
ગી – જ ને | ઉ ઉ ઠે – છે – આ – કા – આઆઆઆઆઆશ્ ‖
મ – મ મ | ગ રીન – ગ – મ – પ – ધ પ મ ગ રી સા ‖

હૃદય૦ ‖ પ્રે – મ આં – ધ ળો – સ હુ ક હે એએએએએએએએ |
‖ મ – ની નીં – નીં ની – ની નીં ની સાં ધ પ મ ગ મ પ ધ પ |

| કા – પે – દી લ ની ઇ પાંઆંઆંઆં આંઆંઆંખ્ | પ ણ પ્રે –
| ધ – મં – પ મ પ ધ પ ગ ગ મ પ ધ પ | ની ની ની. –

મેં – અં – ધ શ યા આ વિ ના – – | ન થી ઇ ઉ ઘ ડ તી ઇ
ની – ની – ની ની ધ પ ધ પ – – | પ ધ મ મ પ પ પ સાં

આંઆંઆંઆંણ્ હૃ | દ ય | માં ૦ ‖
ની ધ પ — પ | પ પ | પ – ‖

૬૭. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. કૃતઘ્ન.

સિદ્ધિનું સાધન ધન સારૂં, જોજો પર ઉપકાર,
પાપે પેટ ભરે તે જનના જીવતરને ધિક્કાર.

ચંદ્ર સુરજ નક્ષ મંડળ તારા, પવન પહાડ વળી સમુંદર ખારા,
વૃક્ષો પણ ફળ આપી જન પર, કરતા પર ઉપકાર...પાપે૦
વરસી મેહ કરે જળ ધારા, ધરતી ધાન્ય પકાવે સારાં,
પુણ્યવાન જન માનુ જતાં પણ, કરતા પર ઉપકાર...પાપે૦

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|| સિ – | દ્ધિ – | તું – | સા આ | ધ ન | ધ ન | સ ઘ
|| સાં – | સાં – | સાં – | સાં રીં | ની ની | ની સાં | ની ધ

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ણું – | લા – | ણો ઓ | પ ર | ઉ પ | કા – | આ –
| પ – | ની – | ની સાં | ની ધ | ધ ની | પ – | – –

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| આ – | આ ર | પા – | પે – | પે – | ટ લ | રે એ |
| – – | – – | મ – | મ – | મ – | મ ધ | પ ધ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| તે એ | જ ન | ના આ | જી વ | ત ર | ને એ | ધિ ઈ |
| પ મ | મ મ | ગ પ | ગ ગ | ગ મ | ગ રી | રી ગ |

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| કા – | આ – | આ – | આ ર || ચં – | દ્ર સુ | ર જ |
| સા – | – – | – – | – – || સાં – | સાં સાં | સાં સાં |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ન ભ | મં – | ડ ળ | તા આ | રા – || પ વ | ન પ |
| સાં રીં | ની – | ની સાં | ની ધ | પ – || સાં સાં | સાં સાં |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ક્ષા ટ | ન ળી | સૃ ગુ | દ ર | ણા આ | રા – || ધ્રુ – |
| સાં સાં | સાં રીં | ની ની | ની સાં | ની ધ | પ – || મં – |

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
શ્રો –	ગ ણ	ફૂ ળ	આ આ	પી ઈ	જ ન	પે ૨
નીં –	નીં નીં	નીં ધ	પ ધ	પ મ	ધ સાં	સાં ની

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઠં ૨	તા આ	પ ૨	ઉ પ	કા –	આ –	આ –
ની ધ	ધ પ	ગ મ	પ ધ	પ –	– –	– –

૧	૨
આ આરૂ	પા પેo
– –	નીં નીં

———:o:———

૬૮. રાગ બિહાગ. તાલ ત્રિતાલઃ મધ્યમલય.

સત્ય એક પરિબ્રહ્મ જગત મિથ્યા સ્વપ્ના જેવું,
જગત મિથ્યા સ્વપ્ના જેવું, અસત્ય ભ્રમ ઉપજાવે એવું....સત્ય૦
અજબ રંગ માયા બતલાવે, જળ તરંગ જેમ જળમાં આવે,
તત્વ આદિ પ્રસીદ્ધ, અનાદિ સિદ્ધ, અગોચર સચરાચર એવું. સત્ય૦

(શુકદેવ નાટક).

૦	૧	૨*	૩
સ –ત્ય એ	એ ક પ રિ	બ્ર – હ્મ જ	ગ ત મી ઇ
સા – ગ મ	પ પ ની ની	સાં – ની ધ	પ મેં પ –

૦	૧	૨	૩
ઇ થ્યા સ્વ પ	ના આ જે એ	વું – – –	ઉ ઉ ઉ જ
– મ ગ મ	પ ધ પ મ	ગ – – –	– રી સા ધ

૦	૧	૨	૩
ગ ત મી –	શ્યા – સ્વ પ	ના – જે એ	હું – – અ
ધ ધ ધ –	ધ – ધ ધ	ધ – પ ધ	નીં – – ધ

૦	૧	૨	૩
શ ત્ય શ્ર મ	ઉ પ જા –	વે એ એ એ	હું – – –
પ ધ મં પ	પ પ મેં –	પ ધ પ ગ	ગ – – –

૦	૧	૨	૩
અ જ બ ર	અં ગ ના –	યા – બ ત	દા – વે –
પ પ પ પ	ધ ધ ની –	સાં – સાં સાં	સાં – સાં –

૦	૧	૨	૩
જ ગ ત રં	અં ગ જે મ	જ ળ માં આં	આ આ વે –
ની ની ની ની	– ની ધ ની	માં રીં ની સાં	ધ ની પ –

૦	૧	૨	૩
ત – ત્વ આ	હિ ઇ ઇ પ્ર	સિ ઇ ઇ –	ઈ – દ્ધ અ
સાં – સાં સાં	ની ધ ની ધ	પ મેં પ –	– – – સાં

૦	૧	૨	૩
ના આ દિ મેં	સિ ઈ ઇ –	ઇ – ઈદ્ધ આ	ગો – ચ ?
ની ધ ની ધ	પ મેં પ –	– – – મ	ગ – ગ ગ

૦	૧	૨	૩
સ ચ રા આ	ચ ર ઓ ઓ	હું – – –	આઆઆઆઆ
ગ ગ ગ મ	પ ધ પ ગ	ગ – – –	ગૃ ગૃ પૃ

	૦
આઆઆ	મે – સ્ન
ગૃ ગૃ રીૃ	સા – ગ

૯૯. રાગ ઝીલ્લો. તાલ લાવણી. મંદમલય

સંસાર સમષ્ટએ શાણા મુસાફર ખાતું,
કોઈ કોઇ આવે કોઇ કોઇને જવાનું શાણા....મુસાફર૦
કર્મનો જોગને છે સંજોગ વિજોગ શાણા....મુસાફર૦
પંથીડાને કાજે ઘેલા રડે શું થવાનું શાણા....મુસાફર૦
રોઇ રોઇ આંસુની નદીઓ ભરે તોય શાણા....મુસાફર૦
ગયું તે ગયું શું આવી આંસુ લુછવાનું શાણા....મુસાફર૦

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
સં સા	આ –	ર –	અ સ	મ ષ્ટ	યે એ	શા આ
સા સા	ગ –	ગ –	– ગ	પ પ	પ ધ	પ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨*	૩
ણા આ	– –	મુ સા	આ ફ	અ ર	ખા આ	આઆ
મ પ	– –	ગ ગ	મ ગ	રી સા	ગ રી	ગ રી

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તું –	ઉ – ‖	કો ઓ	ઇ કો	ઓ ઇ	આ –	વે –
સા –	– – ‖	સાં –	સાં સાં	– સા	ની –	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કો –	ઈ ઈ	ઇ ઇ	ઈ કો	ઇ ઇ	ને –	જ –
ધ –	ધ નીં	ધ નીં	– પ	ધ પ	ધ –	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વા –	નું –	શા આ	ણા આ ‖	આ –	મુ સા	આ ફ
ગ –	મ –	ગ રી	રી – ‖	– –	રી રી	સા રી

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ ર	ણા આ	આ આ	તું –	ઉં –	ક –	અ મેં
સા રી	ગ રી	ગ રી	સા –	– –	ની –	ની ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
નો –	જો ઓ	ઓ ગ	ને એ	છે –	એ –	એ –
ની –	ની સા	રી ગ	રી ની	સા –	– –	– –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
સં જો	ઓ ગ	ચ વિ	જો –	ઓ ગ	શા આ	ણુ –
ગ ગ	– ગ	– રી	પ –	– ધ	પ મ	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ –	સુ સા	આ રૂ	અ ર	ણા આ	આ આ	તું –	ઉં –
– –	ગ ગ	મ ગ	રી સા	ગ રી	ગ રી	સા –	– –

"રોઇ રોઇ," કર્મનો જોગ પ્રમાણે. "પંથીડાને કાજે અને "ગયું તે ગયું," "કોઇ કોઇ આવે" પ્રમાણે.

૭૭. રાગ છાયાનટ. તાલ ત્રિતાલ, અને ટીપચંદી. મધ્યમલય.

અત્યુત્તમ પદ મિત્ર તણું આ સંસારે સમજાય,
આ અવનીમાં અન્ય ઘણા જે, સુખના સાથી થાય....અત્યુ૦
માતા પિતા ભ્રાતા થકી વળી શુભ પ્રિય જન સ્વજનથી,
જે શુભમાં પણ શુભ તે પણ શુભ મિત્ર થકી નથી;
મિત્ર રતનથી આ ભવરણની, સફર સફળ થઇ જાય....અત્યું૦

સમૃદ્ધિ ચૌદ ભુવન તણી, પુરૂષાર્થે મળવી સહેલ છે,
સદ્દભાગ્ય વિણ સન્મિત્રની, પ્રાપ્તિ મહા મુશ્કેલ છે;
શબ્દ લઘુ પણ અર્થ અધિક, બે અક્ષર માંહી સમાય....અત્યુ૦

(મહાશ્વેતા નાટક).

૦	૧	૨	૩
અ – ત્યુ ઉ	ત્ત મ પ દ	મિ – ત્ર ત	ણું ઉ આ –
સાં – ધ પ	મેં પ ધ પ	મ – રીં સા	રીં ની સા –

૦	૧	૨*	૩
સં – સા –	રે એ સ મ	જ આ આ આય્	આઆઆઆ
મ – મ –	મ રી ગ પ	ધ નીં ધ પ	મેં પ ધ નીં

	૦	૧	૨
આઆઆઆ ‖	આ – અ વ	ની – માં –	અ – ન્ય ધ
ધ પ મેં પ ‖	પ – પ પ	ધ – ની –	સાં – સાં સાં

૩	૦	૧	૨
ણુ આ જે –	સુ ખ ના આ	સા – થી –	થા આ આ આય્
ની રીં સાં –	ધ ની ધ ની	સાં – સાં –	ની રીં ની સાં

૩		૧	૨
આ આ આ આ ‖	તાલ દીપચંદી. ‖	– – – મા	તા – પિ
ધ પ મેં પ ‖		– – – પ	પ – પ

૩	૦	૧	૨	૩.
તા – ભ્રા –	તા – થ	ફ્રી – વ ળી	ગુ – પ્ત	પ્રિ ય જ ન
ધ – ની –	સાં – સાં	સાં – સાં ની	પ – ની	સાં સાં રીં રીં

૦	૧	૨	૩	૦
સ્વ જ ન	થી – જે એ	ગુ ઉ પ્ત	માં – પ ણુ	ગુ ઉ પ્ત
ની સાં ધ	પ – મેં પ	ધ નીં ધ	પ – મેં પ	ધ નીં પ

૧	૨	૩	૦	૦ તિતાલ.
તે – ગ ણુ	ગુ ઉ પ્ત	મિ – ત્ર થ	ડી ન શી	અ – ત્યુ ઉ
પ – મેં પ	ગ મ રી	પ – મેં પ	ગ રી સા	સાં – ધ પ

"મીત્ર રત્નથી" એ "આ અવનીમાં" અને તે પંક્તીનો અંતરો ઉપર પ્રમાણે વગાડવો.

૭૧. રાગ કાફી. (કવ્વાલી) તાલ લાવણી. દ્રુતલય.

જનની ભારત આજ હમકો, મધુર બીના સુના રહી હય,
સ્વતંત્રતાકા રાગ ગાકર, માનો અંમૃત પીલા રહી હય.
સેંકડો બર્ષોસે હમ થે, ભાગ્યહીકે ફેરમેં,
ઉનકી નિર્ભરતા છોડકર, સ્વાવલંબન શીખારહી હય....જનની૦
થા નિરાશાકા ભયાનક, ભુત જો હમ પર ચઢા,
રાષ્ટ્રકે સંગીત બલસે, શીઘ્ર ઉનકો ભગારહી હય........જનની૦
ફીર ભલા મંચ દીનતાકે, શબ્દ કયસેં કહ શકું,
જગકી માતા મીઠે સ્વરસે શક્તિ મંત્ર પઢા રહી હય....જનની૦

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
જ ન	ની ભા	આ ર	ત –	આ –	આ જ	હ મ
પ પ	સાં ની	– ધ	ધ –	પ –	– મ	પ મ

3	0	1	2	3	0	1
ડો –	મ ધુ	ર ભી	ના –	સુ –	ના –	આ ર
ગ –	રી રી	રી ગ	સા –	રી –	પ –	– સાં

2	3	0	1	2	3	0
હી ઇ	હયે – ‖	સ્વ તં	અં ત્ર	તા –	કા –	રા –
નીં ધ	પ – ‖	પ પ	– સાં	નીં –	ધ –	પ –

1	2	3	0	1	2	3
આ ગ	ગા આ	ક અરૂ	મા –	નો –	અં –	મૃ ત
– મ	પ મ	ગ –	રી –	ગ –	સા –	રી રી

0	1	2	3	0	1	2
પી લા	આ ર	હી ઇ	હયે – ‖	સેં –	એ ક	ડો –
મ પ	– સાં	નીં ધ	પ – ‖	મ –	– મ	પ –

3	0	1	2	3	0	1
ણ –	પીં –	એ સે	હ મ	થે –	ભા –	આ ગ્ય
નીં –	સાં –	– સાં	સાં સાં	સાં –	સાં –	– સાં

2	3	0	1	2	3	0
હી ઇ	કે –	એ ક્રે	એ ર	મેં એં	ચો – ‖	ઉ –
સાં –	સા –	– નીં	રીં સા	નીં ધ	પ – ‖	પ –

1	2	3	0	1	2	3
ઉન્ ડી	ની –	ર્ભ –	અરૂ તા	આ કે	ફે એ	ર મેં
– સાં	નીં –	ધ –	– પ	– મ	પ મ	પુ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ્વા વ	લં –	બ અન્	શી –	ખા –	આ ર
રી ગ	સા –	રી –	મ –	પ –	– સાં

૨	૩
હી ઇ	હૃયે –
નીં ધ	પ –

૭૨. રાગ માઢ. (ગઝલ). તાલ લાવણી. દ્રુતલય.

શું સમજ્યા વૈશ્નવ થઈ અવિદ્યા જો અળગી નવ થઈ;
જ્ઞાન વૈરાગ્યે ગમે નહી ગાતાં રાસ કથાના રસીયા,
કામ ક્રોધ મદ લોભ ગરવ છળ અંતરથી નવ ખસીયા....શું સમજ્યા૦
તન મન ધન દારા ઘર સુત બ્રહ્માર્પણુ તેં કીધું,
પાપ કરમ તો પામર જીવડે, પોતે માથે લીધું....શું સમજ્યા૦
જરને કાજે જુઠા સોગન તે ખાતાં નથી બીતા,
જુઠી શાક્ષી જાય પૂરવા, ઝટ ઉપાડે ગીતા........શું સમજ્યા૦
છાપાં ટીલાં અંગે તાણી મંડળીઓમાં મ્હાલે,
ગુપ્ત ગાન અંતરમાં રાખી ગુણકાના ઘર ઘાલે........શું સમજ્યા૦

એકાદશીનું વ્રત આદરે ફરાળ સારૂં ફાકે,
ઉપર ચોખા અંદર મેલા, પરધન હરવા તાકે........શું સમજ્યા૦

એમ વિચારી જો જન ચાલે તેનો ધર્મ તો સાચો,
કહે છોટમ પ્રપંચી મારગ જાણવો સર્વે કાચો... શું સમજ્યા૦

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
શું ઉ	સ મ	જ્યા –	વેં ઇ	શ્વ વ	ધ ઇ	ઇ અ
સા ની	સા રી	ગ –	ગ મ	પ ધ	સાં ની	ધ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨*
વિ ઇ	ધા –	આ જો	અ ળ	ગી ઇ	ન વ	થઇ –
પ મ	પ –	– પ	ગ ગ	રી સા	રી ગ	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઇ –	ઇ –	ન્દ્રા –	ન વેં	દ્રા આ	ગ્યે ગ	મેએએ
– –	– –	સાં –	સાં ની	ધ પ	પ પ	પ્ ધ્ પ્

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ન હિ	ગા આ	તાં –	રા –	રા ક	થા આ	ના આ
ગ મ	પ ધ	ની –	સાં –	ની ધ	પ મ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ર સી	યા –	આ –	આ –	કા –	મ ક્રો	ઓ ધ
પ ધ	પ –	– –	– –	સાં –	સાં સાં	– સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મ દ	લો –	ભા ગ	ર વ	છ ળ	અં અં	ત ર
સાં સાં	ની –	ની સાં	ની ધ	પ પ	ધ સાં	સાં ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
થી ઇ	ન વ	ખ સી	યા આ	આ આ	આ –	તન મન
ની ધ	ધ પ	પ ધ	પ મ	ગ રી	સા –	મ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ધ ન	દા –	રા –	ધ ર	ગુ –	ત –	અ –
મ મ	ગ –	પ –	પ પ	પ –	ની –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ક્ષ –	ક્ષા અ	ર્પ ણ	તે એ	દી ઈ	ધું –	ઉ –
સાં –	સાં ની	પ ગ	ગ મ	પ ધ	પ –	– –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઉં – ‖	પા –	પ ક	ર મ	તો –	પા –	મ ર
– – ‖	સાં –	સાં સાં	સાં સાં	સાં –	ની –	ની સાં

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
જી વ	ડે –	પો ઓ:	તે એ	મા આ	ઘે ગે	લી ઇ
ની ધ	પ –	પ સાં	સાં ની	ની ધ	ધ પ	પ ધ

૨	૩	૦
ધું ઉ	ઉ ઉ	ઉં – ‖
પ મ	ગ રે	સા – ‖

ત્યાર પછીની કડીઓ ઈચ્છાનુસાર "તન મન ધન" પ્રમાણે અથવા "જ્ઞાન વૈરાગ્યે" પ્રમાણે વગાડવી. તન મનની નીચે મમ લીધા છે તેને બદલે મમ્ મમ્ એમ અર્ધી માત્રામાં લઇ શકાય. તેમજ જ્યાં જ્યાં જરૂર પડે ત્યાં ત્યાં તેવી રીતે લાંબી ટુંકી માત્રા કરવી.

જેમકે

૧	૨
‖ જરૂ ને	કા જે ‖
‖ મ મ	મ ગ ‖

અથવા

૧	૨
‖ છા પાં	ટી લાં ‖
‖ મ ગે	મ મ ‖

——— ———

૧૭૩. રાગ માઢ. તાલ દાદરો. મધ્યમલય

વારે ધા વીઠલા વ્હેલો, ઘોજારો રાય છે ઘેલો રે,
વહાણે વંચાવશે મેલો રે.... ....વ્હારે૦
અચ્યુત પાળવો પદ છે તારૂં પાળ ત્રિભોવન નાથ,
મોટાઈ મૂકીને મૂકમાં મોહન હેતે ઝાલેલો હાથ;
ધણી આપ શીદ ધકેલો.... ....ઘોજારો૦
તાત તારા તને તેડીને ત્રીકમ ચોરી લાવ્યા ગોકુળ,
તાતનાં લક્ષણ તુજમાં આવ્યાં, ચોર્યાં નારી પટકુળ;
ખોલાવે કાં ખોટના ખેલો.... ....ઘોજારો૦
કોડીનું કિમતી સૂતર કાચું, ફુલડાં કેરી માળ,
તેમાં લોભાઈને જાત તેં તારી, દેખાડી દીધી ગોપાળ;
પરાણે તું આવતો વહેલો.... ....ઘોજારો૦

(નરસિંહ મહેતાં નાટક).

૧	૦	૧	૦	૧
– – વા	રે ધા આ	વી ઠ લા	વ્હે એ લો –	ઓ – ઘો
– – સાં	સાં ની સાં	ધ ની પ	ધ્ પ્ મ –	– – મ

૦	૧	૦	૧	૦
જા રે ઓ	રા ય છે	ઘે એ લો –	રે – વા	ણે વં આં
ની ધ ની	ગ ધ પ	ધ્ પ્ મ –	ગ – રી	રી રી ગ

૧	૦	૧*	૦
ચા વ શે	મે એ લો	રે – –	આ આં આ આ આ આ
સા રી સા	ગ રી ગ	સા – –	ની્ સા્ રી્ ગ્ મ્ પ્

૧	૦	૧	૦	૧
પ્ર ણુ ત	પા ળ વો	પ દ છે	તા રૂં ઉ	પા ળ ત્રિ
મ મ મ	મ મ મ	પ પ પ	ધ ની ધ	પ ધ પ

૦	૧	૦	૧
ભુ વ ન	ના – આથ્	આઆઆઆઆઆ	મો ટા ઈ
ની ધ ની	પ – –	ની ધ પ ગ ગ મ	પ સાં સાં

૦	૧	૦	૧	૦
મુ કી ને	મુ ક માં	મો હ ન	હે તે જ	લે લો ઓ
સાં સાં રીં	ની સાં સાં	સાં સા સાં	રીં સાં ની	ધ ધ ની

૧	૦	૧	૦	૧
હા આથ્ ધ	ણી આ પ	શી દ ધ	કે એ લો	ઓ – ધો
પ – પ	સા ની સાં	ધ ની પ	ધ પ મ	– – મ

૦	
જ રે ઓ	બાકીના અંતરા "પ્રણુત પાળવો" અને "મોટાઈ
ની ધ ની	મુકીને" પ્રમાણે વગાડવા.

---

૭૪. રાગ માઢ. તાલ દાદરો. મંધ્યમલય.

ગર્ભમાં ગુણ ગોવિંદના ગાતો નિત્ય તું લેતો નામ,
ઉદરમાંથી નીકળ્યો ત્યારે કરે છે કુડાં કામ;
આત્મઘાતી આપનું બોળ્યું, રતન લઇ રાખમાં રોળ્યું....રે રતન૦

આવ્યોતો ત્યારે શી રીદ્ધી લાવ્યો, જઈશ પાછું વળી જોઈ,
હુંને મારૂં કરી હારી રહ્યો જીવ, તેં કરી કમાણી ખોઇ;
ફોગટ જીવ શું રહ્યો ફુલી, રહ્યો દુગધામાં ડુલી....રે રહ્યો૦

મારૂં ને તારૂં મેલી દેને ન કર તાણમ તાણ,
કુટુંબ ભેગું થઇને કુટશે, તારી દેહી જાશે શમશાન;
માટી ભેગી માટી મળશે, કર્યાં ભોગવવાં પડશે....રે કર્યાં૦

નામ ધર્યું તે તો નિશ્ચે જવાનું, નથી રહેવાનું કાંઇ,
ભોજો ભગત કહે ભલો થઇ જીવ, સમજીજા મન માંહી;
ગુરૂજીને શરણે જાવે, ઝપાટો જમનો નાવે....રે ઝપાટો૦

(ભોજા ભગતના ચાબખા).

૧ ૦ ૧ ૦ ૧

ગ ર્ભ માં | શુ ણુ ગો | વીં દ ના | ગા તો ઓ | નિ ત્ય તું |

સાં સાં ની | ધ પ ધ | મ પ ધ | ની ની ધ | સાં ની ની |

૦ ૧ ૦ ૧

સે તો ઓ | ના – આમ્ | આઆઆઆઆઆ || ઉ દ ર |

ધ ધ ની | પ – — | ગ્ મ્ પ્ ધ્ ની્ સાં્ || પ સાં સાં |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦

માં થી – | ની ક ળ્યો | ત્યા આ રે | ઠ રે છે | કુ હાં આં |

સાં સાં – | ની ની સાં | ની ધ પ | પ સાં સાં | ની ધ ની |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧

| કા આમ્ આ | [illegible] ધા તી | આ પ ને | ભો [illegible] – | [illegible] – [illegible]

| પં — પ

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
|તન્ લ ઈ |રા ખ માં |રા ખ્યું – |રે – ર |તન્ લ ઇ|
|ની ધ ની |પ ધ પ |ધ મ – |ગ – રી |રી રી ગ|

૧ ૦ ૧ ૦
|રા ખ માં |રો એ ખ્યું |રે – – |આઆઆઆઆઆ ||
|સા રી સા |ગ રી ગ |સા – – |ની સા રી ગ મ પ ||

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
||આ વ્યો તો |ત્યા રે – |શી રી ઢી |લા વ્યો ઓ |જ ઈશ્ પા|
||મ મ મ |ગ મ – |પ પ પ |ધ ની ધ |પ ધ ધ|

૦ ૧ ૦ ૧
|છું વ ળી |જો – ઓઇ |આઆઆઆઆઆ ||હું ને મા|
|ની ધ ની |પ – — |સાં ની ધ પ મ ગ ||પ સાં સાં|

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
|રૂં ક રી |હા રી ર |હો છ વ |હું ને મા |રૂ ક રી|
|સાં સાં સાં |ની ની સાં |ની ધ પ |પ સાં સાં |સાં સાં સાં|

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
|હા રી ર |હો તે એ |ક રી ક |મા ણી ઈ |ખોઈ – હો|
|ની ની સાં |ની ધ પ |પ સાં સાં |ની ધ ની |પ – પ|

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
|ગર છ વ |ગું ર હો |કુ લી – |ઇ – ગ |ચો દ ગ|
|રાં ની સાં |ની ગાં ધ |ની પ – |– – મ |ની ધ માં|

૧	०	૧	०	૧
ધા આ માં	ડુ લી –	ઇ – ગ	યો દુ ગ	ધા આ માં
પ ધ પ	ધ મ –	ગ – રી	રી રી ગ	સા રી સા

०	૧	०	૧
ડુ ઉ લી	રે – એએ	એએ એએ એએ	ગ ર્ણ માં૦
ગ રી ગ	સા – ગ મ	પ્ ધ્ નીસાં રીંની	સાં સાં સાં

બાકીની કડીઓની ત્રણે લીટીઓ અનુક્રમે "આ૦યો તો ત્યારે," "હું ને મારૂં," અને "ફેકટ જીવ" પ્રમાણે.

ફેનોગ્રાફમાં આ ગાયનમાં ઘણી તાનો આપેલ છે. પરંતુ તે અહિં આપેલ નથી. પ્રથમ ગાયન આવડે ત્યાર પછી તાલ માત્રાની ગણત્રીમાં ગમે તેટલી અને ગમે તેવી મીઠાશવાળી તાનો લઇ શકાય છે.

૭૫. રાગ કાફી. (હોરી) તાલ દીપચંદી. નિસંબલપ.

અમે તો આજ તમારા બે દીનના મેમાન,
સફળ કરો આ સહજ સમાગમ, સુખનું એજ નીદાન....અમે તો૦

આવ્યા જેમ જશું તે રીતે, સર્વે એજ સમાન,
પાછા કોઇ દીને નહી મળીયે, ક્યાં કરશો સન્માન....અમે તો૦

સાચવજો સંબંધ પરસ્પર, ધર્મે રાખી ધ્યાન,
સંપી સદગુણુ લેજો દેજો. દુર કરી અભિમાન....અમે તો૦

લેશ નથી અમને અંતરમાં, માન અને અપમાન,
' હોય કશી કડવાશ અમારી, તો પીય કરજો પાન ...અમે તો૦

કેશવ હરીયે કરૂણા કીધી, ન ભમો ભુલી ભાન,
તત્વે તાન રહે છે તેને, થાય ન જરીયે જાન....અમે તો૦

(કેશવ કૃતિ).

૨	૩	૦	૧
હા – –	આ – – આ	હુ મે એ –	તોઓઓઓ
પ – –	મ – – પ	પ્ મ્ પ –	ગ રી ગ રી

૨	૩	૦	૧	૨
ઓ – –	બે – દી ન	નાઆ –	આ – મ હે	મા – –
સા – –	સા – રી રી	ગ રી –	ગ – મ પ	પ – –

૩	૦	૧	૨	૩
આ – – આન્	હુ મે એ –	તોઓઓઓ	ઓ – –	આઆ
– – – —	પ્ મ્ પ –	ગ રી ગ રી	સા – –	સા રી

	૦	૧	૨	૩
આઆઅ આ જ ત	મા આઆ	રાઆઆઆ	આઆઆ	બે – દી ન
મ્ પ્ ધ્ ની ધ્ પ્	મ ગ રી	રીપ મ પ	ગ રી સા	સા – રીરી

૦	૧	૨*	૩	૦
નાઆ –	આ – મ હે	ગા – –	આ – – –	આ – –
ગ રી –	ગ – મ પ	પ – –	– – – –	– – –

૧	૨	૩	૦	૧
આ – – –	– – આન્	મ કુ ળ કુ	રે – –	આ – – –
– – – –	– – –	ની ની ની ની	સાં – –	– – – –

૨	૩	૦	૧	૨
આ – –	સ હુ જ સ	મા – –	ગ મ અ –	અ અ –
– – –	પ સાં સાં સાં	નીં – –	ધ પ ધ –	મ પ –

૩	૦	૧	૨	૩
સુ ખ તું –	એ એ એ	એ એ જ ની	દા – –	આઆઆન
ની ની ની –	સાં નીસાં	નીં ધ પ ધ	નીં – –	ધ ગ મ પ

૦	૧	૨	૩
હુ મે એ –	તોઓઓઓ	ઓ – –	આઆઆઆઆઆજત
પ્ મ્ પ –	ગ રી ગ રી	સા – –	સા્ રી્ મ્ પ્ ધ્ નીં્ ધ્પ્

૦	૧	૨	૩	૦
માઆઆ	રાઆઆઆ	આઆઆ	એ – હી ન	ના – –
મ ગ રી	રી પ મ પ	ગ રી સા	સા – રી રી	ગ – –

૧	૨	૩	૦	૧
આ – મ હે	મા – –	આ – – –	આ – –	આ – – –
મ – ગ મ	પ – –	– – – –	– – –	– – – –

૨	૩	૦	૧	૨
આ – આન્	આ – વ્યા –	જે – –	એ – મ જ	શું – –
– – –	નીં – નીં –	સાં – –	– – સાં સાં	સાં – –

૩	૦	૧	૨	૩
તે એ – –	રી – –	તે ઓ ઓ –	ઓ એ –	સ ર વે –
પ સાં – –	નીં – –	ધ પ ધ –	મ પ –	ની ની ની –

૦	૧	૨	૩	૦
એ – –	ઓ એ મ સ	મા – –	આઆઆઆ	આં – –
સાં – –	નીં ધ પ ધ	નીં – –	ધ પ મ પ	સાં – –

૧	૨	૩	૦	૧
આ – – –	આ – આન્ ‖	પા – છા –	કોઇ –	ઇ ઇ ઇ દી
– – – –	– – — ‖	મ – મ –	પ ધ –	નીં રીં સાં નીં

૨	૩	૦	૧	૨
ને એ એ	એ – ન હી	ગ ળી ઇ	યે – – એ	એ – –
ધ પ મ	મ – ધ પ	ગ ગ મ	રી – – ગ	સા – –

૩	૦	૧	૨	૩
ક્યાં – ક ર	શોઓઓ	સ અ ન અ	મા – –	આઆઆઆન્ ‖
ની – ની ની	સાં ની સાં	નીં ધ પ ધ	નીં – –	– ધ ગ પ ‖

૦
‖ હું ને એ – ‖
‖ પ મ પ – ‖

આ નોટેશન સં. મા. મોહનલાલ રૂગનાથે બાંધવામાં ગદદ આપી છે.

૭૬. રાગ માલકોષ. તાલ દીપચંદી. વિલંબલય.

કરમ કર મેરે હાલ પર અયે કરીમ,
તેરા નામ રહેમાન હય ઓર રહીમ....કરમ૦

તુંહી દોનો આલમકા સુલતાન હય,
જહાંમેં નુમાયા તેરી શાન હય..........કરમ૦

ફના હોને વાલા હય સબ કારોબાર,
રહે નૂર તેરા સદા આશકાર...............કરમ૦

૦	૧	૨	૩	૦
ક ર અમ્	કર – – મે	રે ઓ –	હા – – લ	પ – ર
ગ મ —	સા – – નીૃ	સા નીૃ –	ધૃ – – નીૃ	સા–સા

૧	૨	૩	૦	૧
અ – યે ક	રી – –	ઈ – – ઇમ્ ‖	તે – રા	ના – – મ
ગ – મ ગ	મ – –	– – – – ‖	ગ – મ	ધ – – ની

૨	૩	૦	૧	૨
ર હે –	મા – – ન	હય – –	ઓ – ર ર	હી – –
સાં સાં –	સાં – – ની	સાં – –	ગં – સાંની	સાં – –

૩	૦	૧	૨	૩
ઇ – – મ્ ‖	તું હી –	દો – – નો	આ – –	લ – – અમ્
– – – – ‖	ગ મ –	ધ – – ની	સાં – –	ધ – – —

૦	૧	૨	૩	૦
કા – –	સુ – – લ	તા – ન	હયે – – જ ‖	હાં – –
ની – –	સાં – – સાં	ગં – ની	સાં – – સાં ‖	સાં – –

૧	૨	૩	૦	૧
મેં – – તુ	મા – –	યા – – તે	રી – –	શા – – ન
સાં – – નીં	ધ – –	મ – – ગ	મ – –	ધ – – સાં

૨	૩
હયે – –	એ – – – –
નીં – –	– – – –

કરમ૦|| ત્યાર પછીની કડીની લીટીઓ અનુક્રમે "તુંહી દોનો આલમકા" અને "જહાંમેં તુમાથા" પ્રમાણે૦

૭૭. રાગ ભીમપલાસી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

શું ઝુલ્મ ન કર ઝાલીમ લુત્ફો કરમકે બદલે,
એક દીન તુઝે મીલેંગે ઝુલ્મો સીતમકે બદલે...શું૦
ઇસ ઝુલ્મનાર વાકી આખર સજા મીલેંગી,
ચીંટીકી કબ્ર હોગી જાહો હશમકે બદલે....શું૦
દૌલત ન સાથ.રહેગી અઝમત ન પાસ હોગી,
કીડે કફનમેં હોંગે જાહો હશમકે બદલે.........શું૦

(ચલતા પુર્જા નાટક).

૧	૨	૩	૦
– – શું ઉ	ઝુ ઉ – લ્મ	ન ક અ ર	ઝા આ લી –
– – પ મ	મ પ – ગ	ગ રી સા રી	નીં સા મ –

૧	૨	૩	૦
ઇ ઇમ્ લુ ઉ	ત્ફો – ઓ ક	રં અં અમ્ કે	બ દ લે –
– – ગ મ	પ – મ પ	નીં પ – મ	ગ રી સા –

આ ગાયનની પહેલી ગતુ લીટી પછી બે લીટી ભુલથી રહી છે. તેથી અહિં આપી છેઃ—

ઈસ ઝુઠા નારવાકી, આખીર અંત બીહેગી,
દોઝખકા ગાર હોગા, બાગે ઈરમકે બદલે........ચું૦

ઈસ અપસે આરઝુ પર, હુઆ હુવા હ્રય નાહક,
બીટીકી કબ્ર હોગી, બંદે હુઆગકે બદલે........ચું૦

૧	૨	૩	૦
એ – ઓ ઠ	દી ઇ ઇં ન્ તુ	ઝે એ એ મી	લેં ઓં ગે –
– – પ મ	ગ પ – મ	ગ રી સા રી	ની સા મ –

૧	૨	૩	૦
એ – ઝુ ઉ	હ્મો – ઓ ર્મી	ત અ ગમ્ કે	બ દ લે –
– – ગ મ	પ – મ પ	ની પ – મ	ગ રી સા –

૧	૨	૩	૦
એ – ઇ સ	ઝુ – – ઠમ	ના આ આ ર	વા – કી –
– – નીની	ની – – ની	ધ પ ધ મ	પ – સા –

૧	૨	૩	૦
ઈ – આ આ	ખી ઇ ઇર્ સ	બ આ – મી	લેં ઓં ગી –
– – ની ધ	ની પ ધ ની	સાં રીં – સાં	ની ધ પ –

૧	૨	૩	૦
હાં રે આ આ	ખી ઇ ઇર્ સ	બ આ – મી	લેં ઓં ગી –
પ ની ની ધ	ની ગ પ ની	સાં રીં – સાં	ની ધ પ –

૧	૨	૩	૦
ઈ — દો ઓ	ઝ ખ અણ કા	ગા આ આ ર	હો ઓ ગા —
— — પ મ	મ પ — મ	ગ રી સા રી	નીં સા મ —

૧	૨	૩	૦
આ — ખા આ	ગે — એ ઇ	રં ગ અમ કે	બ દ લે —
— — ગ મ	પ — મ પ	નીંપ — મ	ગ રી સા —

બાકીની દરેક કડીઓની લીટીઓ અનુક્રમે "ઇસ જુલમનાર વાકી" અને "દોઝખકા ગાર હોગા" પ્રમાણે વગાડવી.

લાવણીની ગતમાં—|| ૧ યું ઉં | ૨ જુ ઉ | ૩ ઉ દમ | ૦ ન ક | ૧ અ ર || એ પ્રમાણે માત્રા મેળ કરી વગાડવું.

૬૮. રાગ ભૈરવી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય

કોઈ રણકી મરજી કયા જાને દુનીયા મતલબ અપના જાને,
જો જીસ પર બીતતાં બીતી હય વો જાને યા મૌલા જાને....કોઈ૦
જો મેં જાનું તું કયા જાને ,ફરમાયા ઇદર રાજાને,
નૂરોમેં નૂર સમા જાને આદમ કો આદમ પાજાને;
જબ રંગમેં રંગ મીલા જાને તબ તનસે રંગ છુટા જાને....કોઈ૦

૧	૨	૩	૦
± — કો ઈ	ર ણ કી —	મ ર જી —	કયા — જા —
— — રી સા	નીં નીં સા —	ગ ગ મ —	નીં — ધ —

૧	૨	૩	૦
ને — દુ ની	યા — મ ત	લ બ અ પ	ના — જા —
	પ પ	ધ મ સાં સાં	નીં — ધ —

૨ ૩ ૦

– જે ઓ | છ સુ પ ર | ણી પ તાં – | ણી – તી – |
– ધ પ | મ મ પ પ | ગ ગ મ – | પ – નીં – |

૨ ૩ ૦

– વો ઓલ્ | જા – ને – | પા – મેં – | દા – જા – |
– પ — | મ – ગ – | પ – મ – | ગ – રી – |

૨ ૩ ૦

– કો ઇ | ર ણ ક્રી – | મ ર છ – | કયા – જા – |
– રીં ગા | નીં નીં સા – | ગ ગ મ – | નીં – ધ – |

૨ ૩ ૦

– – – || જે – મેં – | જા – નું – | તું – કયાં – |
– – – || ધ – ધ – | મ – ધ – | નીં – સાં – |

૨ ૦ ૩

– ને | કૂ ર મા – | યા – ઇં – | દ ર રા – |
– સાં | સાં સાં નીં – | સાં – રીં – | ગં ગં રીં – |

૨ ૩ ૦

– ને – || તુ – રો મેં | તુ – ર સ | મા – જા – |
– સાં – || સાં – સાં સાં | સાં – રીં સાં | નીં – નીં – |

૨ ૩ ૦

– આ આ | દ ખમ કો – | આ – દ મ | પા – જા – |
– સાં નીં | ધ — ધ – | ધ – નીં ધ | પ – પ – |

૨ ૩ ૦

– જ ણ | રં – ગ મેં | ર – ગ ભી | લા – જા – |
પ – ધ પ | મ – મ મ | ગ – પ મ | ગ – ગ – |

૧	૨	૩	૦
ને – ત ણ	ત ન સે –	સં – ગ છુ	ટા – જા –
ગ – મ ગ	રીં રીં રીં –	રીં – ગ રીં	સા – સા –

૧
ને – હો ઇ૦
સા – રીં સા

૭૯. રાગ મીશ્ર. (ગઝલ). તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

ગહેરબાં હો જાયેંગે, દર્દે જીગર હોને તો દો,
ખુદ ચલે આયેંગે નાલોંમેં, અસર હોને તો દો.

જાને જાં જાતે હો તુમ, ઇસ કદર જલદી હુયે ક્યા,
રાત બાકી હય ચલે જાનાં, સહેર હોને તો દો ...ગહેરબાં૦

લાખ બીસ્મીલ હો ગયે, ઓર શીર કટેંગે સેંકડો,
ઉનકી મહેફીલમેં જરા તીરછી નજર હોને તો દો....ગહેરબાં૦

ખાખ ઉડાતે જાયેંગે, મેરી લહદ પર દેખનાં,
મેરે મરનેકી જરા ઉનકો, ખબર હોને તો દો....ગહેરબાં૦

૨	૩	૦	૧	૨	૩
મ્હે –	એ ર	બાં –	હો –	ઓ જા	આ યેં
સાં –	– સાં	સાં –	સાં –	– ની	ધ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ગેએએએ	એ –	દ દેં	એ જી	ગ ર	હો ઓ	ને –
ધનીધપ	મેં –	પ પ	– મેં	પ મ	ગ મ	ધ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ તો	દો ઓ	ઓ –	મ્ડે –	એ ર	ણાં –	હો –
– પ	ધ નીં	ધ –	મ –	– મ	ધ –	ની –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઓ જા	આ ચે'	ગે –	દ –	દે' –	એ છ	ગ ર
– સાં	– સાં	સાં –	સાં –	સાં –	– સાં	સાં સાં

૧	૨	૩	૦	૧		૨	૩
હો ઓ	ઓ ને	તો –	દો ઓ	ઓ –		ખુ –	દ ચ
ની ધ	– ની	રીં –	સાં ની	ધ –		સાં –	– સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧
લે –	આ –	આ ચે'	એ ગે	નાઆઆઆ	લો –
સાં –	સાં –	– ની	ધ પ	ધ ની ધ પ	મેં –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઓ મેં	એં અ	સ ર	હો ઓ	ને –	એ તો	દો ઓ
– પ	– મેં	પ મ	ગ મ	પ –	– પ	ધ ની

૧		૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ –		જા –	આ ને	જાં –	જા –	આ તં	એં હો
પ –		મ –	– મ	ધ –	ની –	– સાં	– સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તું –	ઉમ્ –	ઇ –	ઇમ્ ક	દરૂ –	જ –	અલ્ દી
સાં –	– –	રીં –	– સાં	સાં –	સાં –	– ની

૩	૦	૧		૨	૩	૦	૧
ઇ હે	કયા આ	આ –		આ રા	આ ત	ણા –	[illegible]
– રીં	સાં ની	ધ –		– સાં	– સાં	[illegible]	

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ઇ હ	યે રા	લેઓગેગે	ઓ –	જા નાં	આં સ	હ ર
– ની	ધ પ	ધ઼ની ધ઼પ઼	મેં –	પ પ	– મેં	પ મ

૧	૨	૩	૦	૧
હો ઓ	ને –	ઓ તો	દો ઓ	ઓ –
પ ગ	ધ –	પ ધ	ધ ની	પ –

પછીની કડીઓની સારીગમ અનુક્રમે "જાને જાં જાતે હો" અને "રાત બાકી હય" પ્રમાણે વગાડવી.

—:૦:—

૮૦. રાગ કાફી. (કવ્વાલી). તાલ ગઝલ. મધ્યમલય.

હુસ્ન તેરા અયે સનમ આખીર ફના હો જાયગા,
છોડ કર અપના વતન, આપહી અકેલા જાયગા....હુસ્ન૦
બાર બાર મત જાચના, તું માનલે કહના હમારા,
ચાંદની છુપ જાયગી, મૈલા બદન હો જાયગા........હુસ્ન૦
ફુલકે ઠેરે ફકપર, મેરી ન માગે અય સનમ,
ખાક છીન છીન કે ગીરેગી, મૈલા કફન હો જાયગા....હુસ્ન૦
બાદ મરને કે મેરી, લાસ ગીલનેકી નહિ,
હડીયાં મેરી હો ચમનેકો હુમા લે જાયગા........હુસ્ન૦
ઇશ્ક તો જાહીર કયાં તુને યેહ રસ્મો શોખસે,
ઇન બુતો કો ઢુંઢનેમે, કયા ખુદા મીલ જાયગા....હુસ્ન૦

૦	૧	૨	૩	૧	૨	૦
હુ – સ્ન	તે –	રા –	અ યે – સ	ન મ	આ –	ખી ઇર ફ
પ – સાં	ની –	ધ –	પ – મ	પ મ	ગ –	રી – ગ

૧	૨	૦	૧	૨	૦	૧
ના —	હો —	જ — ય	ગા આ	આ — ‖	છો — ડ	ક ર
સા —	રી —	પ — મ	નીં ધ	પ — ‖	પ — સાં	નીં નીં

૨	૦	૧	૨	૦	૧	૨
અ પ	ના — વ	ત ન	આ પ	હી — અ	કે —	લા —
ધ ધ	પ — ગ	પ મ	ગ ગ	રી — ગ	સા —	રી —

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જા — ય	ગા આ	આ — ‖	બા — ર	બા ર	ગ ત
પ — મ	નીં ધ	પ — ‖	મ — ગ	પ મ	નીં નીં

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જા — ગ	ના —	તું ઉમ્	ગા — ન	લે —	મે —
સા — સાં	સાં —	સાં —	સાં — સાં	સાં —	સાં —

૦	૧	૨	૦	૧	૨
રા આ ક	હા આ	આ — ‖	ચાં — દ	ની —	છુ પ
નીં રીં સાં	નીં ધ	પ — ‖	પ — સાં	નીં —	ધ ધ

૦	૧	૨	૦	૧	૨
જ — ય	ગી ઇ	મે —	લા — બ	દ ન	હો —
પ — મ	પ મ	ગ —	રી — ગ	સા સા	રી —

૦	૧	૨
જ — ય	ગા આ	આ — ‖
પ — મ	નીં ધ	પ — ‖

પછીની કડીઓની દરેક લીટી અનુક્રમે "બાર બાર" ને "ચાંદની છુપ" ગવાશે.

૮૬. રાગ ભૈરવી. તાલ દીપચંદી. ઝપ્પમલય.

એક દિન એવો આવશે,
જ્યારે અમી ઝરણાં ઝરંતાં પૃથ્વીનેય પખાળશે....એક દિન૦

કલીયુગમાં પણ વીર એવા આર્યભૂમીમાં પાકશે,
નિજ વીર્યથી ભૂગી ભક્તિથી આ સૃષ્ટિનેય હલાવશે....એક દિન૦

રામ અર્જુન શિવા જેવા કર્ણ સંઘ પ્રતાપને,
હરિરાજ યોગીરાજ ગુર્જર રાજનેય ભુલાવશે....એક દિન૦

રણજીરાજ ભગિરથ રાજસમ-પરમાર્થ જીવન ગાળશે,
મેવાડના ભાડભિષ્મ ચંદા રાજને વિસરાવશે....એક દિન૦

પર બ્રહ્મ નિષ્ટ વસિષ્ટ વિશ્વામિત્ર ઋષિના પાઠને,
પ્રેમે નમી નિસ્વાર્થ નેતા આર્યવૃત ઉદ્ધારશે....એક દિન૦

આત્મબળ પામી બધા આ પુત્ર ભારત વર્ષના,
નિર્ભય તણી મૂર્તિ બની શૌ સ્વાર્થને તુચ્છકારશે....એક દિન૦

આ ભુવને દુઃખના પડે પોકાર ચારે દીશથી,
ત્યાંથીય મંગળ ગીતના ધ્વની મંદ મધુરા ચાલશે....એક દિન૦

અહીંથી મહાવીર મહારથી ટંકાર કરતા શસ્ત્રના,
પરદેશમાં જઇ રાજ્યના શુદ્ધ ધર્મને શીખડાવશે....એક દિન૦

પૂર્વે થયા નહોતા વળી સ્વપ્ને નહોતા વીર તે,
આ પૃથ્વીને કરી સ્વર્ગ સર્વે દેવનેય ઉતારશે....એક દિન૦

૩	૦	૧	૨	૩
– – એ ક	દિ – ન	એ – વો ઓ	આ – વ	શે – જ્યા આ
– – સા રી	ની – સા	ગ – મ ગ	પ – પ	પ – ઘ પ

૦	૧	૨	૩	૦
રે – અ	મી ઇ ઝ ર	ણાં – ઝ	રં – તાં આં	પૃ – થ્વી
મ – મ	પ ઘ ની સાં	ઘ – પ	મ – પ મ	ગ – રી

૧	૨	૩	૦	૧
ને એ ય પ	લા આ ળ	શે – એ ક	દિ – ન	એ – વો ઓ
સા રી ગ મ	રી – ગ	સા – સા રી	ની – સા	ગ – ગ ગ

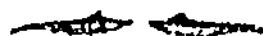
૨	૩	૦	૧	૨
આ – વ	શે – ક લી	યુ – ગ	માં – પ ણ	વી – ર
પ – પ	પ – મ મ	ઘ – મ	ઘ – ઘ ની	સાં – સાં

૩	૦	૧	૨	૩
એ – વા –	આ – યેં	ભુ – મી માં	પા આ ક	શે એ નિ જ
સાં – સાં –	ની – ની	સાં – સાં સાં	રીં સાં ની	ઘ પ ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦
વી – યેં	થી ઇ ભુ મી	ભ – ક્તિ	થી – આ આ	સૃ – ષ્ટિ
પ – પ	પ ઘ ની સાં	ઘ – પ	મ – પ મ	ગ – રી

૧	૨	૩	
ને એ ય પ્રુ	જા – વ	શે – એ ક	એ પછીની કડીઓ “એક
સા રી ગ મ	રી – ગ	મા – સા રી	દિન એવો આવશે”

બોલ્યા પછી “કળીયુગમાં” પ્રમાણે વગાડવી.

૮૨. રાગ પીલુ. (કવ્વાલી) તાલ સાવણી. મધ્યનલય.

જણ દીલ ન હો કાબુમેં તો કયા મેરી ખતા હય,
                    યેહશાને ખુદા હય.
સચ હય એ મોહબ્બત મેં કીસીને કહા હય,
                    આફત હય બલા હય.
આઝારે લીહોબ્બત સે અલ્લાહી બચાયે, ગેહ ગમ ન દીખાયે
યે દર્દ વોહ હય જીસકી નહિ કોઇ દવા હય,
                    બેકાર દુવા હય....જણ
શયદાઓ લગેં કોસને અંદાઝ તો દેખો કુછ, ગૌર તો કરો,
મરના હય તો મરને કે સીવા કૌન ઉપા હય,
                    આખીરકો ફના હય....જણ૦

(વીર કેશરી નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
જ ણ	દી –	લ ન	હો –	કા –	બુ ઉ	મેં એં
ની ની	ની –	– ની	ની –	ની –	સાં ની	સાં રેં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એં તો	કયા –	મે એ	રી –	ઈ ખ	તા આ	હયે –
સાં ની	સાં –	ની સાં	ની –	– ધ	પ ધ	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ –	અ હે	એ –	શા –	ને –	એ ખુ	દા –
– –	પ ધ	ની –	ની –	ની –	ધ પ	ધ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
હયે –	એ –	એ –	સ ચ	હ –	અયે એ	એ મ્હો
પ –	– –	– –	ની ની	ની –	– ની	– ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ળ –	અ અન્	ગે એ	એ એ	ઠી –	સી ઇ	ને –
ની –	સાં ની	સાં રીં	સાં ની	સાં –	ની સાં	ની –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
એ ક	હા આ	હુયે –	એં –	આ આ	આ –	હું ત
– ધ	પ ધ	મ –	– –	ગ ધ	ની –	ની ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
હુગે –	એ ળ	લા –	હુયે –	ઓ –	એં – ‖	આ –
ની –	ધ પ	ધ –	પ –	– –	– – ‖	ગં –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
આ –	રે મ	હો –	ળ અ	અ અત્	ને –	એ –
ગં –	રં ગં	ગં –	રીં સાં	રીં સાં	ની –	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ –	અ –	લા –	હી ળ	આ આ	યે –	એ એ
ની –	સાં –	રીં –	ગં રીં	સાં ની	સાં –	સાં ની

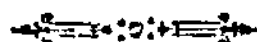
૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઓ ઓ	ઓ ઓ	યે –	ગ અમ્	ન દી	ખા આ	યે –
ચ પ	ધ ગ	ધ –	ની —	સાં રીં	સાં ની	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઓ –	એ – ‖	યે –	દ –	દં વો	હી –	હુયે –
– –	– – ‖	ની –	ની –	ની નીં	ની –	ની –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ –	જી ઇ	સ્કી ઇ	ન –	હિં ઇ	શે –	ઇ દ
– –	સાં રીં	સાં ની	સાં –	ની સાં	ની –	ની ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
વા આ	હુયે –	એ –	એ ઓ	ળે –	દા –	આ –
પ ધ	ગ –	– –	પ ધ	ની –	ધ –	ની –

૦	૧	૨	૩	૦
ર હુ	વા –	હુયે –	ઓ –	ઓ –
ની પ	ધ –	પ –	– –	– –

૮૩. રાગ કાલિંગડો. તાલ દાદરો. મધ્યમલય.

અજર અમર શ્રીધર દેવ વંદીએ અમે.
બાલક પાલક ટાલક દુઃખ ભકતને આધીન તું,
આશ પુરજે અમારી, તુર્ત આ સમે..........અજર૦
ભકત દુઃખ ટાળવા, અનેક જન્મ તેં ધર્યા,
સદ્દગુણ આપી શ્રી હરી ઉગારો આ સમે.......અજર૦

૧	૦	૧	૦	૧
અ જ ર	અ મ ર	શ્રી ધ ર	દે ઓ વ	વં અં દી
પ સાં ની	ધ પ ધ	મ ધ પ	ગ ગ મ	સા ગ મ

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
[illegible]

-	-	૧	૦	૧
ટા લ ક	દુઃ – ખ	ભ – ક્ત	ને – આ	ધી – ન
ધ ની ની	સાં – સાં	રીં – રીં	રીં – રીં	સાં – ની

૦	૧	૦.	૧	૦
તું – –	આ આ શ	પુ ઉ ર	જે એ મ	મ: આ રી
સાં – –	પ સાં ની	ધ પ ધ	મ ધ પ	મ ગ મ

૧	૦	૧	૦
તુ ર ત	આ આ સ	મે – –	એ – –
સા ગ મ	પ ધ મ	પ – –	– – –

"ભક્ત દુઃખ"—"બાળક ટાલક" પ્રમાણે અને "સહાય આપી" "આશ પુરજે" પ્રમાણે વગાડવી.

———:o:———

૮૪. રાગ કાલિંગડો. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

સકલ મનોરથ સૌના મનના શ્રી હરી પુરણ કરે,
આશરો એનો મોટો ખરે.............................આશરો૦
અંધાને જે આંખો આપે, મુંગાને પંડીત કરી સ્થાપે,
પ્રભુ કૃપાએ અંગ વગર પણ, અપંગ ગીરીવર ચડે....આશરો૦
એ માયાને કોઈ નવ જાણે, સમજે નિજ મતિ પ્રમાણે,
પલક એકમાં ત્રિકમજી તરણાનો મેરૂ કરે.........આશરો૦

(શુકદેવ નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ ક	લ મ	નો –	ર થ	સો ઉ	ના –	ગ ન	ના –
ધ ધ	ધ ધ	ધ –	ધ ધ	પ પ	મ –	ધ પ	મ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
શ્રી –	હ રી	પુ –	ર ણ	ક રે	એ આ	આ શ	દો –
ધ –	ધ ધં	પ –	મ મ	ગ મ	ગ રી	સા ની	સા –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ એ	નો ઓ	ગો ઓ	ટો ઓ	ણ રે	એ –	એ –	એ –
ગ મ	ધ પ	મ ગ	રી સા	ની સા	– –	– –	– –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
અં –	ધા –	રે –	જે એ	આં આં	ખો ઓ	આ આ	પે –
ગ –	ગ –	મ –	ગ મ	પ ધ	પ ની	ધ પ	મ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
મું –	ગા –	ને –	પં ગ	ડી ત	ક રી	ચ્યા આ	પે –
ગ –	ગ –	મ –	ગ મ	પ ધ	પ ની	ધ પ	મ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
પ્ર –	ભુ કૃ	પા –	યે –	અં અં	ગ વ	ગ ર	પ ણ
ગ –	પ ધ	ની –	સાં –	સાં રીં	સાં ગં	રીં સાં	ની સાં

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
અ પં	ગં ગ	ળી રી	વ ર	સ ડે	એ આ	આ શ	દો –૦
સાં રીં	ગ રીં	સાં સાં	ની ધ	પ મ	ગ રી	સા ની	સા –

એ પાછી ને ફરી ઉપરની કડી પ્રમાણે વગાડવી.

૮૫. રાગ કલ્યાણ. તાલ લાવણી. કુતસય.

(નંદકે લાલા હો મત વાલા કૃષ્ણ કનૈયા—એ રાહ).

ઇકઠ્ઠે મીલકર ઉઠો બિરાદર, પુકારો શંકર અલ્લાહો અકબર,
બિરાદરીસે મીલો બિરાદર, રખો ન કીના હૃદેકે અંદર,
પ્યાલે ઝમ ઝમ કે પીલે બ્રહેમન, વજુ હો ગંગાકે જલસે મોમીન.
....ઇકઠ્ઠે૦

કરો તિલાવત કુરાંકી હિન્દુ પઢડો મુસલમાનો વેદ મંતર,
કરીમ કહેદો યા કૃષ્ણ કહેદો, મકાન કાબા મુકામ બંદર....ઇકઠે૦

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
– ઇ	ક ઠે	મી લ	ક –	અર્ ઉ	ઠો બિ	રાં આ
– સા	સા સા	સા સા	સા –	– ની	સા રી	સા ની

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
દ –	અર્ પુ	કા રો	શં અં	ક –	અર્ અ	લ્લા હો
ધ –	– ની	રી રી	ગ રી	પ –	– રી	ગં રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
અ અર્	બ –	અર્ બિ	રા દ	રી –	મે –	એ મી
સા –	સા –	– પ	પ પ	પ –	પ –	– મેં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
લો બિ	રા આ	દ –	અર ર	ખો ન	કી –	ના –
ધ પ	મેં ગ	ગ –	– મેં	ધ ધ	ધ –	ધ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
હૃ દે	એ કે	અ અ	દ –	અર્ પ્યા	લે ઝમ્	ઝમ્ –
પ ધ	ની ધ	પ મ	પ –	– સા	સા સા	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
કે –	ઓ પી	લે બ્ર	હે એ	મ –	અન્ વ જુ	હો ગ
સા –	– ની	સા રી	સા ની	ધ –	– ની ની	રી રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ગા આ	કે –	અ જ	અલ્ સે	મો ઓ	ભી –	ઈન ઈ
ગ રી	પ –	– રી	ગ રી	સા રી	સા –	– સા

૧
ક હેં૦
સા સા

૮૬. રાગ પીલુ. તાલ લાવણી. ફુતક્ષય.

સાંવરીયાને જોગ લીયો, અબ કીસબીધ પાસ મેં જાઉં,
ગોરસ મટકીમેં ગહીડાં જમાવું, ગ્વાલન બનકે મેં જાઉં....સાં૦
ફુલનકી ફુલ છાગ બનાવું, માલન બનકે મેં જાઉં....સાં૦
ગોરે ગોરે અંગવાપે ભભુત લગાવું, જોગન બનકે મેં જાઉં....સાં૦

(શુકદેવ નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
સા –	વ –	રી –	યા –	ને –	એ –	એ જો
સા –	ગ –	ગ –	ગ –	મ –	– –	– ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૨	૩
ઓ ગ	અં લી	યે –	ઓ –	ઓ –	અ અ	બ –
રી ગ	– રી	સા –	– –	– –	સા રી	ન –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
અ –	ઠી સ	અ ણી	ધ –	પા –	આ સ	મેં –
– –	રી સા	– રી	સા –	ની –	ધ પ	ધ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જા –	ઉ –	ઉં – ‖	ગો ર	અ સ	અ –	મ –
ની –	સા –	– – ‖	સા સા	– ગ	મ –	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ટ –	ડી –	મેં –	એં –	મ હી	ઇ હાં	આં જ
પ –	પ –	પ –	– –	મ મ	– મ	– મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મા આ	આ આ	આ આ	તું –	ઉં –	આ –	લ –
પ મ	પ મ	ગ રી	સા –	– –	ગ –	ગ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ન અ	ણ –	ન –	કે –	મેં –	જા –	ઉ – ‖
ગ રી	સા –	રી –	મ –	ગ –	રી –	સા – ‖

૨	૩	૦	
ઉ –	ઉ –	ઉ – ‖	સાવરીયા૦
– –	– –	– – ‖	

૮૭. રાગ જોનપુરી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

નામ રટ મન રામ ઘટ ઘટ, સ્મરણ કર સુખ ધામ રે....નામ૦
હું પણું નવ રાખ હૈયે, તજ મમતા મદ કામ રે,
સેવી સુંદર શ્યામ રે, ચરણ શરણ સુખધામ રે..........નામ૦

૨	૩	૦	૧
ના – – મ	ર ટ મ ન	રા – – મ	ઘ ટ ઘ ટ
પ – – પ	મ પ ધ પ	ગ – – મ	રી રી સા સા

૨	૩	૦	૧
સ્મ – ર ણ	ક ર સુ ખ	ધા – – મ	રેએએએએ–
પ – મ પ	રી સા ગ રી	નીં – – સા	નીંસારીમપ –

૨	૩	૦	૧
હું – – પ	ણું – ન વ	રા – – ખ	હૈ ઇ યે –
રીં – – રી	ગ – મ મ	પ – – પ'	ધ મ પ –

૨	૩	૦	૧
ત જ મ મ	તા – મ દ	કા આ આ મ	રે એ એ –
નીંનીંનીંનીં	ધ – પ પ	મ પ ધ પ	મ ગ રી –

૨	૩	૦	૧
સે – – વી	સું – દ ર	શ્યા આ આ મ	રે એ એ –
નીં – – નીં	ધ – પ પ	મ પ ધ પ	મ ગ રી –

૨	૩	૦	૧
ચ ર ણ સ્મ	ર ણ સુ ખ	ધા આ આ મ	રેએએએએ–
પ મ પ રી	સા રી ગ રી	નીં ધ પ ધ	નીંસારીમપ–

૮૮. રાગ જોનપુરી. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

મેલી કામ વૃત્તિ ગુણ માંહી ફરજે,
ફરજે વિભુ ન વિસરજે, સદા સમરજે, સુકૃત કરજે....મેલી૦
મોહ રીપુ મારી મુખે રામ ઉચ્ચારી,
ગુણસાજ લે આજ સ્વીકારી....મેલી૦
ધર્મ સ્વરૂપ ધારી તું દે દુઃખ નિવારી,
ભાગ્યમાન તારાં બહુ ભારી....મેલી૦

(કબીર વિજય નાટક).

૩	૦	૧	૨°
એ એ મે લી	કા મ વૃ ત્તિ	ગુ ણ માં હીં	ફ ર જે –
સા રી પ મ	પ રીં સાં નીં	ધ પ ધ ગ	ધ પ ગ –

૩	૦	૧	૨
એ – એ –	ફ ર જે –	એ – એ એં	વિ ભુ ન વિ
રી – સા –	ઞા સા રી –	પ – ધ પ	નીં ધ નીં સાં

૩	૦	૧	૨
સ ર જે –	સ દા – સ	મ ર જે –	સુ કૃ ત ક
નીં ધ પ –	ગ મ – પ	ગ રી સા –	સાં ગં રીં સાં

૩	૦	૧	૨
ર જે મે લી	કા મ વૃ ત્તિ	ગુ ણ માં હી	ફ ર જે –
નીં ધ પ મ	પ રીં ગાં નીં	ધ પ ધ મ	ધ પ ગ –

૩	૦	૧	૨
એ – એ –	મો હ રી પુ	મા રી મુ ખે	રા – મ ઉ
રી – સા –	મ મ પ પ	ધ ધ નીં નીં	સાં – સાં સાં

૩	૦	૧	૨
ચા આ રી –	સુ ઉ ખ સા	આ જ લે –	ચા આ જ સ્વી
રીં ની સાં –	પ ગં ગં ગં	રીં રીં સાં –	નીં સાં રીં સાં

૩	૦	૧	૨
કા આ રી –	સુ ઉ ખ સા	આ જ ટો –	આ આ જ સ્વી
ની ધ પ –	પ ગં ગં ગં	રીં રીં સાં –	ની સાં રીં સાં

૩	૦	
કા રી ગે રી	કા મ પૃ ત્તિગ	"ધર્મ દાસ્છ ધારી"–"ગોહ
ની ધ પ મ	પ રીં સાં ની	રીપુ મારી" પ્રમાણે.

૮૯. રાગ જોનપુરી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

અરે મન સમજ સમજ પગ ધરીએ,
ઇસ જગમેં નહિ અપના કોઇ, પરછાઇ સહુ ડરીએ....અરે૦
દોલત દુનીયા કુટુંબ કબીલા, ઇનમેં નેહ કબહુ ન કરીએ....અરે૦
રામ નામ સુખ ધામ જગતપત, સુમરન જગ સહુ તરીએ....અરે૦

૩	૦	૧	૨
અ રે મ ન	સ મ જ સ	મ જ પ ગ	ધ રી એ –
મ પ સાં ની	ધ પ ગ સા	રી ગ પ સાં	ની ધ પ –

૩	૦	૧	૨
એએએએએએએએ	સ મ જ સ	મ જ પ ગ	ધ રી એએ
રીગમપધનીસાંરીં	સાં ની ધ પ	મ પ ધ ની	ધ પ મ ગ

૩	૦	૧	૨
એ એ રે મ ન	અ ગ જ સ	મ જ પ ગ	ધ રી એ –
રી સા રી મ પ	ગ ગ રી સા	રી ગ પ સાં	ની ધ ગ –

૩	૦	૧	૨
– – – – – – – ‖	ઈ સ જ ગ	ગે – ન હિ	અ પ ના –
ધ પ ગ ગ રી સા – ‖	ગ ગ પ પ	ધ – ની ની	સાં સાં સાં –

૩	૦	૧	૨
આ કો ઇ	પ ર છા –	ઇ – સ હુ	ક રી યે –
– ની સાં	ની ની ની –	સાં – રીં સાં	ની ધ પ –

૩	૦	૧	૨
અ રે સ હુ	ક રી યે –	અ રે સ હુ	ક રી યે –
પ ધ ની સાં	ની ધ પ –	પ ધ ની સાં	ની ધ પ –

૩		૦
અ રે મ ન ‖	"દોલત દુનીયા"	‖ શ – મ ના
ગ પ સાં ની ‖	"ઇસ જગમેં" પ્રમાણે.	‖ પ – પ પ

૧	૨	૩	૦
આ મ સુ ખ	ધા આ ગ જ	ગ ત પ ત	સુ મ ર ન
– પ પ ધ	પ ની ધ પ	મ ગ રી સા	સા રી રી મ

૧	૨	૩
જ ગ સ હુ	ત રી યે –	અ રે મ ન ‖
મ પ પ સા	ની ધ પ –	મ પ સાં ની ‖

૯૭. રાગ માંડ. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

(મેં ભયનો છાડયો ભાસ નયનો કરીને ન્યારૂં—એ રાહ).

આ સ્વપ્નાં સમ સંસાર, સમજી લ્યોને શાણા,
દુર્લભ માનવ અવતાર, અવની માંહી ઓરાણા,
બાળપણું રમતાં ગુમાવે, જુવાનીમાં લંપટપણું ભાવે,
વૃદ્ધપણાએ જીવ લોભે તણાયે, રટે નહિ કીરતાર....આ સ્વપ્ના૦
મરણ શ્વાસ જવ ચાલુ થાયે, કૃત્ય કુડાં નજરે ઉભરાયે,
પીડાય ભારે, પસ્તાય પાપી ત્યારે, આંસુ વહે ચોધારે.
....આ સ્વપ્ના૦

(નંદ બત્રિસી નાટક).

૧	૨*	૩	૦	૧	૨	૩
આ આ	સ્વ પ	ના –	સ મ	સં સં	સા –	આ –
સા ની	સા રી	ગ –	ગ મ	પ ધ	પ –	– –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ આરૂ	સ મ	જી –	ઇ ઇ	લ્યો ઓ	ને –	શા આ
– —	મ પ	ગ –	– ગ	ગ રી	સા –	'રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ણા –	આ –	દુ ર	લ ભ	મા –	ન વ	અ વ
સા –	– –	સા ની	સા રી	ગ –	ગ મ	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
તા –	આ –	આ આરૂ	અ વ	ની –	ઇ માં	હી ઇ
પ –	– –	– –	મ પ	ગ –	– મ	ગ રી

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ –	રા આ	ણા –	આ –	બા –	ળ પ	ણું –
સા –	રી ગ	સા –	– –	પ –	પ પ	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ર મ	તાં આં	આં ગુ	મા આ	વે –	જુ વા	આ ની
ગ ગ	પ ધ	નીં સાં	ધ નીં	પ –	પ પ	– પ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
માં –	લં અં	પ ટ	પ ણું	ભા આ	વે –	વૃ –
પ –	ગ મ	પ ધ	નીં સાં	ધ ની	પ –	પ –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દ્ધ પ	ણા –	ઓ –	ઓ –	એ –	ૐ વ	લો ઓ
પ ધ	ની –	સાં –	– –	– –	સાં રીં	ની સાં

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ લે	એ ત	ણા આ	વે –	ર ટે	એ ન	હિ –
ધ ની	પ ધ	ની ધ	પ –	સાં સાં	– સાં	સાં –

૦	૧	૨	૩	૦
ફી ર	તા –	આ ર	રે –	ઓ –
નીં ધ	પ ધ	પ મ	ગ રી	સા –

"મરણ શ્વાસ"–"બાળ પણું" અને "પીટાય ભારે"–"વૃદ્ધ પણાગે" પ્રમાણે.

——:O:——

૯૧. રાગ કાફી. તાલ ઝાપણી. મધ્યમલય.

દાસ પરે દયા લાવોરે, દયાળુ દેવા, દાસ પરે દયા લાવો.
સંસારી સંબંધ તોડી, જીવ આપ ચરણે જોડી,
હું તો બની બેઠો બાવો બાવોરે.........................દયાળુ૦
આંખો વિના સંકટ આવું, ખાડામાં ગોથા ખાઉં,
વારે અવિનાશી આવો આવોરે.........................દયાળુ૦

(સુરદાસ નાટક).

૨°	૩	૦	૧	૨	૩	૦
દા આ	સ પ	રે અ	દ યા	લા આ	વો ઓ	રે એ
પ ધ	પ ધ	પ ની	ધ પ	ગ પ	ગ મ	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ઓ એ એ	દ યા	આ ળુ	દે −	વા આ	આ −	દા આ
પ્ ધ્ પ	મ મ	− મ	ગ −	ગ ગ	પ −	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ સ	આ પ	રે −	ઓ એ	એ દ	યા −	લા આ
ગ મ	ગ મ	ગ −	મ ગ	પ મ	ગ −	રી ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
વો −	− −	− −	સં −	સા −	રી −	સં −
સા −	− −	− −	મ −	મ −	પ −	પ −

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
બં અં	અં ધ	તો ઓ	ડી −	− જી	ઈ વ	આ −
ની સાં	ની રીં	સાં ની	સાં −	− ની	− નીં	ની −

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ પ	ચ ર	ણે એ	નો ઓ	ડી –	ઇ –	હું –
ધ નીં	ગ પ	નીં સાં	નીં ધ	પ –	– –	પ –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
તો ઓ	ળ ની	દો એ	ઠો ઓ	ળા આ	વો ઓ	ળા આ
પ ધ	ધ સાં	સાં નીં	નીં ધ	ધ઼ પ	પ મ	મ ગ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
વો ઓ	રે એ	એએઓ	ઠ યા	આ ળુ	દે એ	વા આ
પ મ	ગ મ	ધૂપૂપ	ગ મ	– મ	મ –	ગ ગ

॥દાસ૦॥ "આંખો વિના"—"સંસારી સંબંધ" પ્રમાણે.

——:o:——

૯૨. રાગ મિશ્ર. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

માલિકના બાળક સહુ માલિક સહુના શ્રી જગન્નાથ,
કરતા હરતા સૃષ્ટિના સહુ બાજી એને હાથ, છે સહુ બાજી....માલીક૦
ઋણાનું બંધે આવી મળતું, બાજ્યું નવ કોઇનાથી બળતું,
જગત માત્ર તેને આધીન છે, અનાથના જે નાથ,
છે સહુ બાજી....માલીક૦
સાખી—નહિં પીંડ આ પોના તણો પોતાનું કાંઇ ન જાણવું,
સહુએ શુભાશુભ કર્મને પોતા તણું જ પ્રમાણવું....
....જગત માત્ર૦
(મહાશ્વેતા નાટક).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
‖ મા –	લિ ક	ના આ	ળા આ	ળ ક	સ હુ	મા આ	લિ ક
‖ સા –	રી રી	રી ગ	રી પ	પ ધ	મ ગ	રી ગ	રી સા

૨	૩	૦	૧	૨°	૩	૦
સ હુ	ના આ	શ્રી ઇ	જ ગ	જ્ઞા –	આ આથ ‖	મા આ
ગ રી	સા ની	ધ પ	ધ રી	સા –	સા — ‖	રી ગ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
લિ ક	સ હુ	ના આ	શ્રી ઇ	જ ગ	જ્ઞા –	આ –	આ –
રી સા	ગ રી	મા ની	ધ પ	ધ રી	મા –	– –	–

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ થ ‖	ક ૨	તા –	હુ ૨	તા આ	સૃ –	ષ્ટિ -
સા – ‖	સા સા	સા –	સા સા	રી મા	ગ –	મ -

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ના –	સ હુ	બા આ	ળ ઇ	ગો એ	ને એ	એ હા	આ આ૨
મ –	મ મ	ગ મ	પ ધ	ની પ	ધ મ	ગ રી	– —

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
છે –	સ હુ	બા આ	ળ ઇ	એ એ	ને એ	એ હા	આ આથૂ
પ –	પ પ	ગ મ	પ ધ	ની પ	ધ મ	ગ રી	– —

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
મા આ	લિ ક૦ ‖	રૂ પા	આ નુ	ણં –	પે એ	આ –
રી પ	ગ પ ‖	ની ની	– ની	સા –	રી સા	મ –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ વી	મ ળ	તું –	ખા –	આ વ્યું	ન વ	કો ઈ
– મ	ગ રી	સાં –	નીં –	– નીં	સા સા	રી સા

૨	૩	૦	૧
ના –	આ શી	ખ ળ	તું –
ગ –	– મ	ગ રી	સા –

"જગત માત્ર" એ "કરતા હરતા" પ્રમાણે.

– – – – – ન હીં	પીં – ડ આ – પો – તા – ત ણો – પો –			
– – – – – સા ગ	ગ – ગ ગ – ગ – ગ – ગ ગ – સા –			
તા – નું કાં – ઈ ન	જા – ણું હું ઉ ઉ ઉ	ઉ ઉ ઉ – – સ હુ		
ગ – ગ ગ – ગ ગ	ગ – ગ રી ગ મ ગ	રી સા ની – – સા સા		
એ – શુ ભા – શુ ભ	ક – ર્મ ને – – પો –	તા – ત ણું –		
સા – સા સા – સા સા	રી – સા ની – – ધ –	પ – ધ ની –		
પ્ર –	ગા આ ણ હું – –			
સા –	રી ગ રી સા – –			

જગત માત્ર૦—માલિક૦

૯૩. રાગ ભીમપલાસી. તાલ દાદરો મધ્યમલય.

અખિલ શીષ્ય બંધુ વર્ગ સુણો વચન દીલધરી,
માત તાત વડીલ સાથ કેરા બનો પ્રીતિ પાત્ર,
વિનય નમ્રતા વિવેક, ધાર્ય નીતિ અનુસરી....અખિલ૦
શારદા તણું પવિત્ર ધામ આ નિશાળ મિત્ર,
ત્યાં બનો સુશિલ સદા, શુદ્ધતા હૃદય ભરી..,અખિલ૦

જે અનેક વીર નરોએ સ્વજનોને સફળ કર્યો,
સર્વ તે ગણે નિશાળ, સુવિજ્ઞાન સુરસરી....અખિલ૦
મેળવી વિશેષ જ્ઞાન, કેળવી કર્તવ્ય ભાન,
ધન્ય કરો ભારત ભૂમી, પુણ્ય પંથે સંચરી,
કાર્ય ઉજ્વળાં કરી..અખિલ૦

(શાળાનો સંવાદ).

૦	૧	૨	૧	૦
— — અ	ખિ — લ	શિ — ષ્ય	ણ બં ધુ	વ — ર્ગ
— — સા	પ — મ	ગ — રી	મ રી સા	ની — ની

૧	૦	૧	૦	૧
સુ ણો વ	ચ — ન	દી લ ધ	રી — — ‖	મા — ત
સા ગ સા	ગ — મ	પ પ પ	પ — — ‖	પ — પ

૦	૧	૦	૧	૦
તા આ ત	વ ડી લ	સા — થ	કે — રા	ભ આ નો
મ ગ મ	પ ની નીં	સાં — સાં	ની — ની	સાં મં ગં

૧	૦	૧	૦	૧
પ્રી — તિ	પા આ ત્ર ‖	વિ ન ય	ન — મ્ર	તા આ વિ
રીં — સાં	ની ધ પ ‖	ની ની ની	ની — મ	પ સાં ની

૦	૧	૦	૧	૦
વે એ ક	સં — ગ	ની ઇ તિ	અ નુ સ	રો ઇ ઇ ઇ અ
ધ પ પ	પ — પ	પ મ પ	ગ મ ગ	રી ગ મ પ ની

૧	
ખી ઇ લ ‖	પછીની કડીઓ "માત તાત વડીલ સાથ" અને
ધ પ ગ ‖	"વિનય નમ્રના વિવેક" પ્રમાણે વગાડવી.

૯૪. રાગ ભીમપલાસી. તાલ દાદરો. ત્રિભંગલય.

મારા હૃદય બાગના પ્રીતમ પંખીડા, એકલી મુકી ઉડી ગયા,
સુધા સંયોગ છીનવી દેલા, વિયોગ નિત આપી ગયા....મારા૦
ચંદ્ર મુકે ચકોરીની દશા શી, મેઘ મુકે મયુરોની દશા શી,
તમ સેવાનો લ્હાવો લેવાના વિચારો, હોય અહિં અટકી ગયા
... .મારા૦
વિકટ પંથ છે આ સાયરજગમાં, ભયથી ભરેલ ભુલામણીમાં,
પિયુ અધવચ આમ મુકીને જતાં કેમ દિલે ન આવી દયા
........મારા૦

(શાન્તિકર નાયક).

૦	૧	૦	૧	૦
– મા રા	હૃ દ ય	બા ગ ના	પ્રી તમ્ પં	ખી ડા –
– સા નીં	સા ગ મ	ગ પ મ	ગ ગ ગ	પ મ –

૧	૦	૧	૦ પ. ઘ.	૦ બી. ઘ.
એ ક લી	મુ કી ઉ	ડી ઇ ઇ ઇ ગ	યા મા રા	યા – –
ગ મ ગ	રી સા રી	નીં સા રી ગ રી	સા સા નીં	સા – –

૧	૦	૧	૦	૧
સુ ધા સં	યો – ગ	છી ન વી	છે – લા	વિ યો ગ
સા નીં સા	ગ – મ	ગ મ ગ	પ – મ	ગ ગ ગ

૦	૧	૦ પ. ઘ.	૦ બી. ઘ.
નિ ત આ	પી ઇ ઇ ઇ ગ	યા મા રા	યા – –
રી સા રી	નીં સા રી ગ રી	સા સા નીં	સા – –

૧	૦	૧	૦	૧
ચં દ્ર સુ	કે ચ કો	રી ની ‌ઠ	શા શી –	મે ઘ સુ
પ પ પ	મ ગ મ	પ ની ની	સાં સાં –	ની સાં મં

૦	૧	૦	૧	૦
કે મ સુ	રો ઓ ની દ	શા આ શી	ઇ ત મ	સે વા નો
ગં રીં સાં	ની્ સાં્ રીં સાં	ની ધ પ	– ની સાં	ની સાં નીં

૧	૦	૧	૦	૧
લ્હા વો લે	વા ના વિ	ચા રો –	ઓ – –	હા ગ આં
ધ પ મ	ગ મ ગ	પ મ –	– – –	ગ મ ગ

૦	૧	૦
હિં આ ટ	કી ઇ ઇ ઇ ગ	યા ગા રા૦
રી્ સા્ રી્	ની્ સા રી ગ રી	સા સા નીં

"વિકટ પંથ છે"—"ચંદ્ર સુકે" પ્રમાણે અને "પિયુ અંતરથ "તમ સેવા" પ્રમાણે વગાડવું.

૯૫. રાગ કાલિંગરો. તાલ ત્રિતાલ. મંધમલય.

નહિં ચીજ કોઇ ગળી ગરજ સમ નહિં ચીજ કોઇ ગળી,
માનવંતા નીજ માન મુકી, દુશ્મનને પરતા ઢળી........ગરજ૦
બળીયા પણ નિર્બળને નમતા, શાય રંગ ઘર જાય,
સોંઘું પણ મોંઘુ થઇ જેમે, કળા શકાય ન કળી........ગરજ૦
સમયાધીન થઇ ઝેર હળાહળ, પીવું અમૃત ગણી,
જઇ મહા શક્તિને શીશ નમાવો, જાય આપદા ટળી....ગરજ૦

(રતિ અનુસુયા નાટક).

૦	૧	૨	૩
ન હિ – ચી	ઈ જ કો ઇ	ગ ળી ઈ ઈ ગ	ર જ સ મ
ધ ધ – ધ	– ધ પ ધ	મ ધ્ પ્ મ ગ	રીં સા ની સા

૦	૧	૨	૩
ન હિ ઈ ચી	ઇ જ કો ઇ	ગ ળી – –	ઇ – – –
રીં ગ મ પ	મ ગ રીં સા	ની સા – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
ગા – ન વં	અં તા ગી જ	મા આ ન મુ	દી – હુ ઉ
મ – મ મ	– મ ગ મ	પ ધ ધ ધ	ધ – ધ પ

૦	૧	૨	૩
રસ ન ને એ	પ ડ તા –	હ ળી ઇ ઇ ગ	ર જ સ મ૦
ની પ સાં ની	ધ પ મ –	મ ધ પ્ મ્ ગ	રીં સા ની સા

૦	૧	૨	૩
બા ળી દા –	પ ણુ નિ ર	બ ળ ને –	ન મ તા –
મ મ મ –	મ મ ગ મ	પ ધ ધ –	ધ ધ પ –

૦	૧	૨	૩
રા – ય રં	અં ક ધ ર	બી – – –	આ – – આય્
પ – પ મ્	ધ પ મ ગ	મ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સોં – હુ –	પ ણુ મોં –	ધું ઉ થ ઇ	બે એ સે –
મ – ગ –	મ ગ મ –	ગ ગ ધ પ	મ ગ ગ –

૦	૧	૨	૩
કે ળી આ શા	કો આ ય ન	કે ળી ઈ ઈ ગ	ર જ સ મ
ધ પ ની ધ	સાં ની ધ પ	મ્ ધ્ પ મ ગ	રીં સા ની સા

૯૬. રાગ બરવો. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

કોઇનું કર્યું કંઇ થાય નહિ, છે કર્મ સહુ કરનાર,
કર્મ સહુ કરનાર ન કોઇથી, કર્મ કદી ફરનાર....કોઇનું૦

કર્મ કાગળે પૂર્વ જનમનાં, દીધા જમે થનાર,
દીધા તેવા લેવા પાછા, એજ કરમ વહેવાર....કોઇનું૦

જમે કરાવ્યા હશે કાંકરા, ગણી નથી મળનાર,
જમે મણી તો વિશ્વ ધણીથી, ટાળ્યા નથી ટળનાર....કોઇનું૦

(નવલ કુસુમ નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કો ઇ	નુંઉઉઉ	ઉ ક	ર્યું ઉ	કાં ઇ	થા આ	ય ન
પ ધ	પ઼ધ઼પ઼ની઼	— ધ	પ મ	મ પ	ગ મ	પ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
હિં ઇ	છે —	એ ક	ર્મ સ	હુ —	ક ર	ના આ
ગ રી	સા —	સા મ	મ ગ	ગ —	ગ઼ મ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ આ	આ આર્	ક —	ર્મ સ	હુ —	ક ર	ના —
ની સાં	ની ધ	ની —	ની ની	ની —	નીધ	સાં —

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ર ન	કોઇ —	થી ઇ	ઈ ક	ર્મ ક	દી ઈ	ફ ર
સાં સાં	રેં —	સાં રીં	— સાં	ની પ	પ મ	ગ ગ

૧	૨	૩	૦	૧	૧
ના આ	આ આ	આ આં	આ આરૂ ‖	કે ઈનું૦ ‖	કે –
પ ધ	ની સાં	ની ધ	પ – ‖		ની –

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
મેં કા	આ ગ	ળે એ	પૂ –	વેં જ	ન મ	ના –
ની ની	– ની	ની ધ	સાં –	સાં સાં	સાં સાં	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ દી	ધા જ	મે એ	એ થ	ના આ	આ આ	આ આ
રીં રાં	ની ધ	પ મ	ગ મ	પ ધ	ની સાં	ની ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આરૂ દી ‖	ધા –	તે –	વા –	આ લે	વા આ	પા આ
પ ધ ‖	ધ –	ધ –	સાં –	ધ ની	ધ પ	ની ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
છા –	આ –	એ –	જ કે	ર મ	વ હે	વા આ
પ –	– –	મ –	મ મ	મ મ	ગ મ	પ ધ

૨	૩	૦	
આ આ	આ આ	આ આરૂ ‖	કોઈનું૦ ‖
ની સાં	ની ધ	– — ‖	

“જમે કરાવ્યા”—“કર્મ આગળે” પ્રમાણે. “જગો મણી તો” “દીધા તેવા” પ્રમાણે.

૬૭. રાગ કાફી. તાલ લાવણી. (વિદ્યાનો મહિમા).

મનુષ્ય માત્રની શોભા સઘળી, વિદ્યાથી સચવાય,
તે વિદ્યાને કહે નઠારી એ કેવો અન્યાય?........મનુષ્ય૦
વિદ્યા વિનાનું જીવન એળે, અનહદ અજ્ઞાન લાભ જ રેલે,
રિદ્ધિ સિદ્ધિ સૌ એથી થાય, એથી ઉત્તમ કયું કહેવાય....તે વિદ્યાને૦
હજાર સુધારા વધે હજારો, માત શારદા પ્રતાપ તારો,
વિજય શ્રી પણ એથી વરાય, એથી ઉત્તમ૦............તે વિદ્યાને૦
ગજ્જ શક્તિ લાવે એ ઉરમાં, નીતિ દીપાવે પુર નૂરમાં,
વિદ્યા ઉપાસક સર્વ પુજાય, એથી ઉત્તમ૦............તે વિદ્યાને૦
અવગુણ સઘળા અળગા કાઢે, શ્રી ધી સ્થિર કરી સર્વ સુજાડે,
શુભેચ્છા પુરી મન થાય; એથી ઉત્તમ૦................તે વિદ્યાને૦
ભાવિકાળના શુભ કામમાં, આ અનુભવ ઉર લાવી એમાં,
આધાર વિશ્વાધાર રખાય, એથી ઉત્તમ૦............તે વિદ્યાને૦

(રતિલાલ પેલાભાઇ મહેતા).

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
મ નુ	ષ્ય મા	આ ત્ર	ની ઇ	શો એ	ભા આ	સ ઘ
સા પ	પ પ	– પ	ગ મ	પ ધ	ની ધ	પ ગ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ળી ઇ	વિ ઇ	દ્યા આ	થી ઈ	સ ચ	વા –	આ ૮
ગ રી	સા રી	ગ મ	પ મ	ગ રી	સા –	– –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ –	આ આય	તે –	વિ –	દ્યા આ	ને એ	ક હે
– –	– –	ની –	ની –	ની ધ	પ ધ	ની સાં

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ ન	ઠા આ	રી –	એ –	કે –	વે –	અ અ
– સાં	રીં ની	સાં –	ગ –	ગ –	ગ –	ગ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ન્યા –	આ આ	આ આય્	અ અ	ન્યા –	આ –	આ આય્
પ –	– –	– —	મ ગ	મ –	– –	– —

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
અ –	ન્યા આ	આ આ	આ આય્ ‖	મ નુ ષ્ય૦ ‖	વિ –	દ્યા વિ
ની –	ધ ની	સાં ની	ધ પ ‖	સા પ પં ‖	ની –	ની ની

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ના આ	તું ઉ	જી વિ	ઇ ત	એ એ	બે – ‖	અનહદ૦ ‖
ની પ	પ ધ	ની સાં	– સાં	રીં ની	સાં – ‖	વિદ્યાવિના ‖

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
‖ રિ –	દ્ધિ સિ	ઇ દ્ધિ	સૈ ઉ	એ એ	થી ઈ	થા આ
‖ ની –	ની ની	ધ ધ	પ ધ	ની સાં	ની ધ	ગ મ

૧		૨		૦	૧
આ આય્ ‖	એથી ઉત્તમ૦ ‖	તે –	વિ –	દ્યા –	ને એ
પ — ‖	રિદ્ધિ સિદ્ધિ ‖	પ –	પ –	પ –	મ પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
કે હે	એ ન	ઠા આ	રી – ‖	તે –	વિ –	દ્યા –
ગ મ	પ મ	ગ રી	સા – ‖	ની –	ધ –	પ –

૧	૨	૩	૦	૧	૨
ને એ	ક ઉ	એ ન	ઠા આ	રી –	એ કેવો અન્યાયં૦
.મ પ	ગ મ	પ મ	ગ રી	સા –	

|| મનુષ્ય૦ || બાકીની કડીઓ "વિદ્યા વિનાનું જીવિત" પ્રમાણે.

---:o:---

૯૮. રાગ આશા. તાલ દીપચંદી મધ્યમલય.

મનની મનમાં, તનની તનમાં,
રાખી પ્રભુએ મારા મનની મનમાં..............મનની૦
શું શું ધાર્યું થઇ ગયું આ શું, ધાર્યું ધણીનું પાર પડેલું,
કહેવત જગની સાચી જ ઠરશે, પાપ પ્રજળશે, સત્યજ તરશે.
....મનની૦

(મોહિનીચંદ્ર નાગર).

૧	૨	૩	૦	૧
મ ન ની ઇ	મ ન અ	માં – – –	આં – –	ત ન ની ઇ
ગ ગ ગ મ	રી રી ગ	સા – – –	– – –	સાં સાં રી પ

૨	૩	૦	૧	૨
ત ન અ	માં – – –	આં – –	રા – ખી પ્ર	ભુ ઉ એ
પ ગ ધ	પ – – –	– – –	પ – પ પ	ધ ની સાં

૩	૦	૧	૨	૩
મા – રા –	આ – –	મ ન ની ઈ	મ ન અ	માં આં આં આં
સાં – સાં –	– – –	ની ની ની સાં	રીં સાં ની	સાં ની ધ પ

૦	૧	૧	૨	૩
આંઆંઆં	ત ન ની ઇ૦	શું – શું –	ધાઆઆ	શું – – –
મ ગ રી	સા સા રી મ઼	મ – પ –	ધ નૉ સાં	સાં – – –

૦	૧	૨	૩	૦
ઉ – –	થઈ – ગ શું	આ આ આ	શું ઉ ઉ ઉ	ઉ – –
– – –	માં – સાં સાં	સાં ની રીં	સા ની ધ પ	– – –

૧	૨	૩	૦	૧
ધા – શું ધ	ણી ઈ ઈ	તું – – –	ઉં – –	પા – ૨ પ
ગ – પ પ	ધ ની સાં	માં – – –	– – –	સાં – સાં સાં

૨	૩	૦	૧	૨
ઉ ઓ ઓ	લું ઉ ઉ ઉ	ઉ – –	કહે – વ ત	જ – ગ
સાં ની રીં	સાં ની ધ પ	– – –	ગં – રીં સાં	રીં – ની

૩	૦	૧	૨	૩
ની – – –	ઇ – –	સા – ચી જ	ઠ – ર	શેએ એ એ
સાં – – –	– – –	ની – સાં રીં	ની – સાં	સાંની ધ પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧
એ – –	પા – પ મ	જ ળ આ	શે – – –	એ – –	સ – ત્ય જ
– – –	ગ – ગ મ	રી રી ગ	સા – – –	– – –	સા – રી મ

૨	૩	૦	૧
ત ર અ	શે – – –	એ – –	મ ન ની ઈ
મ ગ ધ	પ – – –	– – –	ગ ગ ગ મ

૯૯. રાગ ભીમપલાસી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

સાખી—દરીયે ડોળી મેળવ્યાં રત્ન બહુ અણમોલ,
દુનીઆ ડોળી મેળવ્યું મેં એક પોલમ પોલ.

ગાયન—આખા જગતના સાર રૂપ શોધ્યો મધુરો ઢોલ છે,
આ ઢોલ સમો દુનીયા મહીં બધુંએ પોલમ પોલ છે.
આકાશને પાતાળમાં પૃથ્વી બધું સમતોલ છે,
જ્યાં જ્યાં નજર મારી ફરે ત્યાં બધુંએ પોલમ પોલ છે.
આ ફેનસી દુનિયા તણા સિદ્ધાંતડામાં ટોળ છે,
જ્યાં જ્યાં નજર મારી ફરે ત્યાં બધુંએ પોલમ પોલ છે.

‖ દ રી યે એ ડો ઓ ળી ઇ મે એ ળ વ્યાં આંઆંઆંઆંઆંઆંઆં |
‖ પ પ પ મ પ મ ગ મ પ નીં પ નીં સાં ધ નીં સાં રીં નીં સાં |

| ર અ ત્ન બ હુ – અ ણુ મો – ઓ – ઓલ – – – ‖ દુ ની યા આ
| પ નીં નીં નીં નીં – નીં સાં નીં – ધ – પ – – – ‖ પ પ પ મ

ડો ઓ ળી ઈ મે એ ળ વ્યું ઉં – – – | મેં એ એ ક પો ઓ લ મ
પ મ ગ મ પ નીં પ નીં સાં – – – | નીં ધ પ મ ગ મ ગ રી

પો – – – | ઓ – – ઓલ ‖
સા – – – | – – – – ‖

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ આ	ખા આ	આ જ	ગ ત	ના આ	સા આ	આ ર
ધ પ	મ પ	– મ	ગ રી	સા રી	નીં સા	મ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
રૂ પ	શો ઓ	ધ્યો ઓ	ઓ મ	ધુ ઉ	રો ઓ	ઢો ઓ
રી સા	સા રી	નીં સા	– ગ	ગ સા	ગ મ	ગ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઓ લ	છેએઍએ	આ –	ઠા –	લ રા	અ મ	દુ ની
ગ મ	ગ્ મ્ પ્ નીં	નીં –	નીં –	નીં ધ	પ પ	મ પ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
યા –	આ મ	હીં –	બ –	ધુ –	ઉં એ	પો ઓ
ગ –	– પ	મ –	ગ –	નીં –	– સા	ગ મ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
લ મ	પો ઓ	ઓ લ	છે –	આ –	આ કા	આ શ
પ મ	ગ રી	ગ રી	સા –	પ –	– મ	– પ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ને –	પા –	તા આ	આ ળ	માં –	પૂ –	ઉ થ્વી
ગ –	મ –	પ ની	પ નીં	સાં –	સાં –	– રાં

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ઇ બ	ધું ઉં	સ ગ	તો ઓ	ઓ લ	છે –	જ્યાં આં
– સાં	સાં મં	ગં ગં	રીં સાં	ની ધ	પ –	પ મ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
જ્યાં –	આં ન	જ ર	ગા આ	રી ઇ	ઇ કે	રે –
પ –	– મ	ગ મ	પ ની	પ નીં	– નીં	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ત્યાં –	બ ધું	ઉં ચે	પો ઓ	લ અ મ	અ પો	ઓ લ
સાં –	ની નીં	ધ પ	પ મ	ગ્ મ્ પ	– ગ	– રી

૦	
છે –	"આ ફેનશી દુનિઆ"—"આકાશને પાતાળમાં"
સા –	પ્રમાણે.

૧૭૦. રાગ માઢ. તાલ લાવણી. દ્રુતલય.

રચનારે રચના કરી કેમ કોટી કળાથી કળાયે,
વીધીએ લેખ લલાટ લખ્યા તે ટાળ્યા કેમ ટળાયે.
નેત્ર દીધાં મૃગને સુંદર પણ રણ વગડાનાં ગામી,
કસ્તુરી કાળી કરીને કેમ સુગધની ખાગી.........રચના૦

શ્વેત સુધાકર ચંદ્ર ગગન તે ક્ષયથી રોજ પીડાયે,
શ્રેષ્ઠ મણી સોંપ્યો વીષ ધરને, ત્યાં કેમ હામ ભીડાયે....રચના૦

(કુંજવિહારી નાગર.)

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ર ચ	ના –	રે એ	ર ચ	ના –	આ ક	રી –
પ પ	પ –	ધ ની	સાં રીં	સાં –	– રાં	સાં –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
કે મ	અ કો	ટી ક	ળા આ	થી ક	ળા આ	આઆ
સાં રીં	– ની	ની સાં	ની ધ	ધ ની	પ ધ	ની સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આઆ	યે –	વી ધી	યે –	લે –	ખ લ	લા આ
રીં ની	સાં –	સાં રાં	સાં –	સાં –	ની ધ	પ ધ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ટ લ	ખ્યા આ	તે એ	એ ટા	ળ્યા આ	કે એ	મ ટ
પ મ	ગ મ	પ ધ	સાં ધ	પ ગ	ગ રી	રી ગ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ળા આ	આ આ	ય –	એ – ‖	ને –	ત્ર દી	ધાં આં
સા રી	ગ રી	સા –	– – ‖	પ –	પ પ	ધ ની

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
મૃ: ગ	ને –	સું –	દ ર	પ ણુ	ર ણુ	મૃ ગ
સાં સાં	સાં –	સાં –	સાં સાં	સાં રીં	ની ની	ની સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ડા આ	ના આ	ગા આ	આ આ	આ આ	મી – ‖	ક –
ની ધ	ધ ની	પ ધ	ની સાં	રીં ની	સાં – ‖	સાં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
સ્તુ –	રી –	કા આ	ળી ઈ	ઇ ક	રી ઇ	ને એ
સાં –	સાં –	ની ધ	પ ધ	પ મ	ગ મ	પ ધ

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
એ હે	ગ સુ	ગં આં	ધ ની	ળા આ	આ આ	મી –
સાં ધ	પ મ	ગ રી	રી ગ	સા રી	ગ રી	સા –

૧	૨	
ઇ – ‖	સ્થના૦ ‖	પછીનો અંતરો "નેત્ર દીધાં મૃગને" પ્રમાણે.
– – ‖	‖	

૧૯૧. રાગ પહાડીની છાયા. તાલ લાવણી. કુતલય.

ચાહો જો તમે નરેશ, દેશને કરવા આબાદાન (૨)
પ્રથમ પગથીયું હાથ કરી લ્યો, દયો માતાને જ્ઞાન....ચાહો૦
હોય જો માતાઓ ગુણવાન, ઉછેરે રૂડી રીતે સંતાન,
કરાવી જ્ઞાન સુધારસ પાન દેશને કરવા આબાદાન....ચાહો૦
સાખી—કેળવણી વિણ નીલમને માણેક પથ્થર કહેવાય,
કેળવણીથી વિષ હળાહળ પણ અમૃત થઇ જાય.
નથી જ્યાં સુધી સુશિક્ષિત નાર, કહાવે અર્ધદગ્ધ સંસાર,
વ્યર્થ તે વિના પ્રયત્ન હજાર, દેશને કરવા આબાદાન....ચાહો૦

(અનસુયા નાટક).

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ચા –	હો ઓ	જો –	ત મે	એ ન	રે –	શ દે
સા –	મ મ	મ –	મ મ	– પ	ગ –	ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨*
એ શ	ને એ	ક ર	વા આ	આ આ	ણા આ	દા –
રી રી	રી ગ	સા રી	ગ રી	સા ની	ધ ની	સા –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
આ –	આ –	આ આન્ ‖	પ્ર થ	મ પ	ગ થી	યું ઉ
– –	– –	– સા ‖	ગ મ	ગ રી	સા ધ	સા રી

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
હા –	થ ધ	રી ઈ	લ્યો ઓ	દા ઓ	મા આ	તા –
ગ –	મ મ	મ રી	મ પ	ધ પ	ધ પ	મ –

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ પ. ચ.
| ને એ | જ્ઞા આ | આ આ | આ આ | આ નં || પ્ર થ મ ||
| મ ગ | રી ગ | રી ગ | રી ગ | મ પ || ગ ગ રી ||

૨ બી. ચ. ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|| જ્ઞા આ | આ ન || હો – | ય જે | મા – | તા – | ઓ – |
|| રી ગ | રી સા || ધ – | ધ ધ | ધ – | ધ – | ધ – |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| ગુ ણ | ના – | ન ઉ | છે – | રે – | રૂ ડી | ઇ રી |
| નીં ધ | પ – | પ પ | પ – | પ – | પ પ | પ પ |

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| તે – | સં અં | તા – | ન ક | રા – | વી – | જ્ઞા – |
| પ – | ધ પ | મ – | મ મ | મ – | મ – | ગ – |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ન સુ | ધા – | ર સ | પા – | ન દે | એ શ | ને એ૦ ||
| મ મ | મ – | ગ મ | ગ – | ગ ગ | રી રી | રી ગ ||

સાખી—|| કે – લવણી – વિણુ ની – લમ ને – મા – ણેક પ –
|| ધ – ધ ધ ધ – ધ ધ ધ – ધ ધ ધ – ધ – ધ ધ ધ –

ધ ર કહે – વા આ આ આ આ આ આ આ આ આ આ આ – – આયૂ |
ધ ધ ધ – નીં ધ પ મ ગ રી સા રી ગ મ પ ગ મ – – — |

| કે – ળ વ ણી – થી – વિ – ષ હ ળા – હ ળ પ ણુ અ – મૃ ત
| ડા – ગ ગ ગ – ગ – ગ – ગ ગ ગ – ગ મ મ મ મ – મ મં

થ ઇ જાઆઆઆઆઆઆઆય	'નથી જવાં ગુંરી' એ 'હોય જો
ગ ગ રીસા ગ પ ગ ગ ગ —	ગાતાંઓ ગુણવાન' પ્રમાણે.

૧૦૨. રાસ. રાગ કાફી. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

શું નટવર વસંત થેઇ થેઈ નાચી ગયો;
નાચી રહ્યો જગ નચાવી રહ્યો... શું૦
સાખી—કોયલ મધુર ચોરલી બની, છેડે નટવર કાન;
વિરહ ઘેલી ગોપી ઘણું તજી નીરખી અભિમાન.

રસીલા વિનાની બની બાળા એ વ્હાલેરી;
વેણું વસંત ચિત્ત વિંધી ગયો....શું૦
સાખી—શીતળ સુખકર પવનની, લ્હેર ઘુમે ચોપાસ,
જાણું ગયા કૃષ્ણજી, રાસ રમે છે ખાસ.

વિધ વિધ પંખીનાં વેણુ, ઘુઘરી ઘમકે રે,
મહીં મહીં મેનાંના નાદ, ઝાંઝર ઝમકે રે....શું૦
સાખી—નવ પલ્લવ વાઘો ધરી, પચરંગી શીર પાઘ,
ફાગ લાગ સાથે રમે, મદનરાજ મહારાજ.
લહેરી લાલાથી, રમે લલના એ લાડમાં,
પ્રીતી 'ગુલાબ' લાલ છાઈ રહ્યો....શું૦

(અશ્રુમતિ નાટક)

	૦	૧*	૦	૧	૦
‖	શું ઉ —	ન ટ વ	ર — વ	સં — ત	થે ઇ થે
‖	નીૃ ધૃ —	પૃ ધૃ સા	સા — રી	ગ — મ	ગ રી ગ

૧	૦	૧	૦	૧
નાઆઆ	ઝી ઇ ર	હો – –	ઓ – –	ના – –
સારીસા	ગ રી ગ	સા – –	– – –	મ – –

૦	૧	૦	૧	૦
રી – ર	હો – –	જ ગ ન	ગા આ આ	વી – ર
મ – ગ	મ – –	ગ મ પ	મ પ ધ	પ – ગ

૧	
હો ઓ ઓ	શું નટવર૦
ગ રી સા	

સાખી—

ઢો – ય લ મ ધુ ર ગો – ર સી – બ ની ઇ ઇ ઇ ઇ	છે એ ઉ એ
મ – મ મ મ મ મ મ – મ પ – ધ ની સાં ની ધ પ	ધ પ મ ગ

ન ટ વ ર કા – – – – – – – આન	વિ ર હ થે – સી ગો – પી –
પ મ ની ધ પ – – – – – – – —	ગ ગ ગ ગ – ગ ગ – ગ –

ધ ણું ઉ ઉ ઉ –	ત જી ની કુ ળી – ઇ – અ ભિ મા – – – – આન
ગ ગ ગ ગ રી –	સાસા રી રી ગ – પ – ગ રી સા – – – – —

૧	૦	૧	૦	૧
ર સી યા	આ – વિ	ના – ની	ણ ની ઇ	ણા આ આ
સાં સાં સાં	સાં – રીં	સાં – નીં	ધ પ ધ	મ પ ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ણા – હો	ણ હા વ	રી – –	વે – –	ણું – વ
પ – મ	ગ રી ગ	સા – –	ધ – –	સાં – રીં

૧ ० ૧ ० ૧
| સં – ત | ચિ ઈ ત | વીં ઇ ઇ | ધી ઇ ગ | ચે ઓ – |
| ગ – ગ | ગ રી ગ | સા રી સા | ગ રી ગ | સા ની – |

०
| શું ઉ – ० || "શીતળ સુખકર"—"કોયલ મધુર મોરલી".
| ધ પ – ० || પ્રમાણે આખી સાખી વગાડવી.

૧ ० ૧ ० ૧
|| વિ – ધ | વિ ધ – | પં – – | ખી – નાં | વે – – |
|| સા – સા | પ પ – | પ – – | ગ – મ | પ – – |

० ૧ ० ૧ ० ૧
| એ ણુ – | ણુ – ધ | રી – – | ધ – મ | કે – – | રે – – |
| – ની – | ધ – પ | ગ – – | ગ – ગ | પ – – | મ – – |

० ૧ ० ૧ ० ૧
| મ હીં – | મ હીં – | ઇ – મે | ના આ – | ના આ – | ના – – |
| ગ રી – | સા ગ – | – – ગ | ગ મ – | પ ધ – | પ – – |

० ૧ ० ૧ ०
| આ – દ | આં આં – | ઝ ર – | ઝ – મ | કે એ એ |
| – – મ | ગ પ – | મ ગ – | રી – ગ | મ ગ રી |

૧ ०
| રે – – | એ – – || "નવ પલ્લવ"—"કોયલ મધુર"
| સા – – | – – – || પ્રમાણે આખી સાખી વગાડવી.

"લ્હેરી લાલાથી"—"રસીયા વિનાની" પ્રમાણે આખી કડી વગાડવી.

રાસ. રાગ કાફી. તાલ ત્રિતાલ. મધ્યમલય.

પુનેમ ચાંદની ખીલી પુરી અહિં રે, શોભે રજની સુંદર શી આજ,
હેતે રમીએ સંઘાતે સહીયર આપણે રે..................પુનેમ૦

સાખી—મળીઆ આજે આપણે, ધરી સોળ શણગાર,
કર કંકણ ચુડી ચમક, ચંદ્ર તેજ એક તાર.

હીરા રત્નથી જડીત ઉર હાર છે રે, મોતી ગુચ્છ લળકે છે
બાજુબંધ.......હેતે૦

સાખી—અંબોડા ફુલે જડયા, સરસેંથે હીંગુળ,
દીધા કુમ કુમ ચાંદલા, મુક્તા માળા ઉર.

આરસ પારસ મણી જડેલો ચોક છે રે, તેમાં હસતાં વસતાં
હૈયે નણદલ વીર..........હેતે૦

સાખી—પહેર્યાં ઝાંઝર પ્રીતથી, ઝણુણ કરે ઝણકાર,
ફરીએ સહીયર કુદડી, આ રજની મોઝાર.

સખી વેલીઓ ફુલી વિધ વિધ ભાતની રે, તે તો આપે છે
શી સુંદર સુગંધ.......હેતે૦

સાખી—કથા શિયળની સાંભળી, પ્રીતમ ઉપર પ્રેમ,
વચ્ચો સખી વીરહી થઈ, મળે ત્વરાથી કેમ...............પુનેમ૦

(ત્રિવિક્રમ નાટક).

૨*	૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
પુ —	ને મ	ચાં —	દ —	ની —	ઇ —	ખી ઈ	ઈ ઈ
સા —	સા સા	રી —	ગ —	ગ —	— —	રી ગ	રી સ

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|લી – |પુ – |રી – |ઇ આ |હિં – |ઈ ઈ |રે – |એ –||
|ગ – |રી – |સા – |– રી |મ – |ગ રી |સા – |– –||

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
||શે – |ભે – |ર – |જ – |ની – |સું – |ક આ |આ ર|
||સા – |સા – |રી – |ગ – |મ – |મ – |રી ગ |રી ગ|

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|શી ઇ |આ – |આ જ |હે – |તે – |ર આ |મી ઈ|
|ગ રી |સા – |– રી |મ – |મ – |રી ગ |રી મ|

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|એ – |સ – |ધા – |તે એ |સ હી |ય ર |આ – |આ પ|
|ગ – |રી – |સા – |રી સા |નીં નીં |ધ નીં |સા – |– રી|

૧ ૨ ૩ ૦ ૧
|ણે – |એ એ |રે – |એ – |એ – ||
|મ – |ગ રી |સા – |– – |– – ||

સાખી—

|| મ ળી આં – આ – જે – આ – પ ણે – એએ એ – એ એ એ –
|| પ પ પ – પ – પ – પ – પ ધ – પ મ પ – ગ ગ મ –

એએએ – એએએ – એ – એ – |ધ – રી – સો ઓઓઓ
ગ રી ગ – રીસારી – સા – નીં – |સા – સા – રી ગ મ પ

ઓ ઓ ળ શ ણુ ગા – – આર || "કર કંકણ ચુડી ચમક" ||
– – મ ગ રી સા – – – – || મળીયા આજે "પ્રમાણે" ||

"હીરા રત્નથી જડીત" | એ પ્રમાણે બાકીના ||
"પુનેમ ચાંદની" પ્રમાણે | અંતરા લગાડવા. ||

૧૦૮. રાસ. રાગ કાફી. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

વર્ષા ઋતુ શી રળીયાગણી, જોને સખી,
વર્ષા ઋતુ શી રળીયામણીરે લોલ.......વર્ષા૦
લીલાં લીલાં અંબર, ઓઢયાં શાં ભૂમીએ,
લીલાં હરીયાળીનાં વન જો, જોને સખી....વર્ષા૦
સાખી—રમણિય ત્રટ સરોવર તણાં, નવામ્બુએ છલકાય,
આંખલડી વીરહી તણી, આંસુડે ઉભરાય.
વાદળી ઉમંગભર આવતીરે લોલ, જાણે પીયુનો
સંદેશો લાવતીરે લોલ,
વારી બીંદુ મોતીડે વરસાવતી, જોને સખી....વર્ષા૦

(શુકદેવ નાટક.)

૧	૦	૧	૦	૧
વ ર પા	આ રૂ ઉ	તુ – શી	ર ળી યા	યા – મ
પ સા સા	– ની સા	રી – ગ	મ પ ધ	ની – ધ

૦	૧	૦	૧	૦
ણી – –	જો – ને	સ ખી ઇ	વ ર પા	આ – રૂ
પ – –	રી – પ	મ ગ મ	રી ગ સા	ની – પ

૧	૦	૧	૦	૧*
તુ – શી	ર ળી ઈ	યા આ મ	ણી – રે	લો – –
ની – સા	પ ગ મ	રી ગ સા	રી – ની	સા – –

૦	૧	૦	૧	૦
ઓ – ઓલ	લી – લાં	લી – લાં	અં અં અં	બ – ર
– – —	મ – મ	પ – ની	ધ ની રીં	ની – સાં

૨ ૦ ૧ ૦ ૧
| ઓ – ઢયાં | શાં આં – | ભુ ઉ મી | યે એ ઓ | એ – – |
| સાં – સાં | સાં રીં – | ધ ની પ | ધ મ ગ | રી – – |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| એ – – | લી ઇ લાં | આં હુ રી | યા – આ | ળી ઇ ના |
| – – – | પ઼ સા સા | – ની઼ સા | રી – ગ | મ પ ધ |

૧ ૦
| વ – ન | જો – – ‖
| ની – ધ | પ – – ‖

સાખી— ‖ ર મ ણી ય ત્ર ટ સ રો વ ર ત ણા – – – – |
‖ રી રી મ ગ પ પ ની ની સાં સાં સાં સાં – – – – |

| ન વાં – ગ્ણુ ઓ – છ લ કા – – – – – – – આગ્ન ‖ આં આં ખ ડ
| પ ની – ની ની – રીં ની સાં – – – – – – – — ‖ સાં રીં સાં રીં

લી ઇ વી ર હી ઈ ઇ ત ણી ઇ ઇ ઇ | આં – સુ ઉ ડે એ –
ની સાં ધ ધ પ ધ પ ની પ મ ગ રી | રી – મ પ ધ ની –

એઓએએઓએ ઉ ભ રા – – ઑાગ્ન ‖
ધ઼પ઼મ઼ગ઼રીગ઼ રી ની઼ સા – – — ‖

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
‖ યા આં દ | ળી ઉ – | ગં – ગ | ભ ર – | આ આ વ |
‖ પ઼ સા સા | ની઼ સા – | રી – ગ | મ પ – | મ પ ગ |

૦	૧	૦	
તી ઇ રે	લો – –	ઓ – ઓલ	"જાણે પીયુને સંદેશો"
ગ રી ગ	સા – –	– – –	"વાદળી ઉમંગભર" પ્રમાણે.

"વારી બીંહુ મોતીડે"
"વર્ષા ઋતુ" પ્રમાણે.

———:0:———

૧૦૫. રાસ. રાગ ભીમપલાસી. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

સુખ કર સમજો સંસાર પ્રેમી દંપતિનો ખરે,
ધન્ય ધન્ય સતિ અવતાર, કલેશ નહિ કાંઈ કરે;
સતિ સ્વામીની સાથ, ભેટે ભીડીને બાથ,
જોડી પ્રેમેથી હાથ, નમે નેહથી નાથ;
સાચવે શિયળ શુદ્ધ વિચાર ધ્યાન પતિનું ધરે.....સુખ૦

સાખી–પ્રેમરસથી સૃષ્ટિમાં નહિ, ઉત્તમ અમૃત પાન,
સ્વામી તણું જે સુખ તે, સતિને સ્વર્ગ સમાન;

સતિ સ્વામીને શીવ રૂપ માનતી રે,
ગાન તાને મન મોહન રીઝાવતી રે, સતિ સ્વામી.....સુખ૦

સાખી–નર નારીની જોડ જગતમાં, જાણે સીતા રામ,
જોબન જળમાં ઝીલતાં, થઈ મદન મદે મસ્તાન.

સતિ નીતિ રીતિ પ્રીતિને પીછાનતી રે,
ભજે ભાવે ભરથાર એક ધ્યાનથી રે, સતિ સ્વામી....સુખ૦

(સતિ સીમંતિની નાટક).

०   १   ०   १   ०
‖ સુ ખ – | ક – ર | સ ચ – | જો – – | સં અં અં |
‖ સાઃ રી – | ની – સા | ગ ગ – | મ – – | ગ મ પ |

१   ०   १   ०   १
| સા – – | આ – ર | પ્રે – મી | દં અં પ | તિ ઇ ઈ |
| ગ – – | – – મ | પ – ની | ધ પ મ | ગ મ ગ |

०   १   ०   १   ०
| નો ઓ ખ | રે – – | ઓ – – ‖ ધ – ન્ય | ધ – ન્ય |
| રી ગ રી | સા – – | – – – ‖ પ – પ | પ – પ |

१   ०   १   ०   १
| સ તિ ઈ | આ વ અ | તા – – | આ – ર | કલે – શ |
| પ પ ની | ધ પ મ | ગ – – | – – મ | પ – ની | –

०   १   ०   १   ०
| ન હિ ઇ | કાં ઈ ઈ | ઇ ઇ ક | રે – – ‖ સ તિ – |
| ધ પ મ | ગ મ ગ | રી ગ રી | સા – – ‖ ગ ગ – |

१   ०   १
| સ્વા આ મી | ઇ ની ઈ | સા – થ ‖ "ભેટે ભીડીને બાથ"
| રી ગ રી | મ ગ રી | સા – સા ‖ "જોડી પ્રેમેથી હાથ"
અને "નમે નેહેથી નાથ"—એ ત્રણે "સતિ સ્વામીની સાથ"

०   १   ०   १
પ્રમાણે ‖ ન મે – | ને અ હે | એ થી ઇ | ના – – |
વગાડવી. ‖ ગ ગ – | રી ગ રી | મ ગ રી | સા – – |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| આ – આશ્ || સા – ચ | વે – શી | ય ળ અ | શુ દ્ધ વિ |
| – – – || પ – પ | પ – પ | પ નીં ધ | પ મ ગ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| ચા – – | આ – ર | ધ્યા – ન | પ તિ ઇ | તુ – ઉ |
| ગ – – | – – ગ | પ – નીં | ધ પ મ | ગ – મ |

૦ ૧ ૦
| ઉ – ધ | રે – – | ઓ – – ||
| ગ – રી | સા – – | – – – ||

સાખી—

|| પ્રે એ મ ર – સ થી – ભૃ – ઈ ગાં આં ન દિં – ઉ – ત્ત મ અ
|| સા પ પ પ – પ પ – પ – પ પ ધ પ મ – ગ – ગ ગ ગ

– મૃ ત પા – – – આ – – આન | સ્વા – મી ત ણું – જે –.
– પ પ મ – – – – – – – – | રી – રી રી રીં – રી –

સુ – ખ તે એ એ – – સ તિ ને એ સ્વ અ ર્ગ સ મા – – –
રી – રી ગ રી સા – – નીં સા ગ મ પ ગ ગ રી સા – – –

૦ ૧ ૦ ૧
– – – આ ન || સ તિ ઇ | સ્વા – મી | ઇ ને – | શી વ સ્વ |
– – – – – || ગ ગ મ | પ – પ | – પ – | પ પ ધ |

૦ ૧ ૦ ૧
| રૂ ઉ પ | ગા આ ન | તી – – | રે – – ||
| પ ગ પ | ગ મ ગ | પ – – | ગ – – ||

| "ગાન તાને મન મોહન"
| "સતિ સ્વામીને શીવ" પ્રમાણે. || પછી "સતિ સ્વામીની

સાથ" લઈ "નમી નેઉંમી નાથ" પુરૂં કરી "સાચવે શિયળ" બોલીને પછી "સુણ કર સમજો" બોલવું. એ પ્રમાણે પછીની સાખી અને ગાયનને બોલવાં.

---

૧૦૬. રાસ. રાગ માઢ. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

મહીમા જેના ગાતાં લખાયા ગ્રંથ,
ધન્ય ધન્ય એ સતીયોના ચરિત્રનેરે,
ઉજ્વળ જેથી અમરાપુરીના પંથ....ધન્ય૦
સાખી—ચંદ્ર સુરજના તેજથી, જેના તેજ અપાર,
એ સતીયોને પારખે, ઇદ્યા સરજનહાર.
શાણી એના ધર્મ-હૃદય પારીએરે,
સુનીતિ શીયળને સંભાળીએરે;
પતિવ્રત ખાંડાની છે ધાર એ વિચારના
વિસારીયેરે....શાણી૦

૧	૦	૧*	૦	૧
ગ — હી	મા આ આ	જે એ એ	ના આ આ	ગા આ આ
સાં — સાં	રીં સાં રીં	પ નીં ધ	પ મ પ	ગ મ પ

૦	૧	૦	૧	૦
તાં આં લ	ખા આ આ	યા આ આ	ગ્રં — —	અં — ગ્રંથ
ગ રી ગ	પ નીં ધ	પ મ ગ	રી — —	— — —

૧	૦	૧	૦	૧
ધ — ન્ય	ધ — ન્ય	એ એ એ	સ તી ઇ	યો ઓ ઓ
પ — ધ	મ — પ	મ પ ધ	પ મ પ	ગ પ મ

१	०	१		०
ા આ ચ	રી – ત્ર	ને એ એ	રે – –	એ – – ‖
ા રી ગ	સા – સા	ગ રી ગ	સા – –	– – – ‖

०	१	०	१	
ે – જ	વ ળ –	જે એ એ	થી ઇ ઇ	અ – મં
ાં – સાં	સાં સાં –	ની રીં સાં	ની ધ –	સાં – સાં

१	०	१	०	
રા આ પુ	રી ઇ ઈ	ના આ આ	પં – –	અં – અંથ
ાં – સાં	સાં ની ધ	પ મ ગ	રી – –	– – –

१	०	१	०	१
ધ – ન્ય	ધ – ન્ય	એ એ એ	સ તી ઇ	ચે ઓ ઓ
પ – ધ	પ – પ	મ પ ધ	પ મ પ	ગ પ મ

०	१	०	१	०
ના આ ચ	રિ – ત્ર	ને એ એ	રે – –	એ – –
ગ રી ગ	સા – સા	ગ રી ગ	સા – –	– – –

ાણી— ‖ ચં – દ્ર સુ – ર્ય નાં – તે – એ જ થી ઇ – – |
‖ સાં – સાં સાં – સાં સાં – ની – રીં સાં ની ધ – – |

જે એ ના આ તે એ જ અ પા – – – – – – – આર્ | તે એ સ તી
ગ મ પ ધ ની પ ધ ની પ – – – – – – – — | નીનીનીની

ા ઓ ને પા આ ર ણુ એ એ ઓ એ એ એ એ એ | રુ ઉ લ્યા આ
ીં નીં ની ધ સાં નીં ધ પ્ મ્ ગ્ મ્ પ્ નીં ધ્ પ્ | પં ધ પ. મ

ા ર વ ન હો – – – – – – – આર્ ‖
ા સા રી ગ સા – – – – – – – — ‖

૧	૦	૧	૦	૧
શા ણી ઇ	એ ના આ	ધ – ર્મ	હૃ દ ય	ધા આ રી
મ મ ગ	રી સા રી	ની – ની	સા રી સા	ગ – મ

૦	૧	૦	૧	૦
એ એ એ	રે – –	એ – –	સુ ની ઇ	તી ઇ શી
ગ રી ગ	સા – –	– – –	મ મ ગ	રી સા રી

૧	૦	૧	૦	૧
ય – ળ	ને સં અં	ભા આ ળી	યે એ એ	રે – –
ની – ની	સા રી સા	ગ – મ	ગ રી ગ	સા – –

૦	૧	૦	૧	૦
એ – –	પ તિ વૃ	ત જે એ	ણાં રા આ	ની ઇ છે
– – –	પ પ ધ	ની સાં –	ની સાં ની	ધ પ ધ

૧	૦	૧	૦	૧
ધા આ ર	એ એ વિ	ચા આ ર	ના વિ –	સા આ રી
મ પ મ	ગ રી ગ	સા રી સા	ની સા –	રી ગ મ

૦	૧	૦	૧	૦
એ એ એ	રે – –	એ – –	શા ણી ઇ	એ ના આ
પ ની ધ	પ – –	– – –	મ મ ગ	રી સા રી

૧	૦	૧	૦	૧
ધ – ર્મ	હૃ દ ય	ધા – રી	એ એ એ	રે –
ની – ની	સા રી સા	ગ – મ	ગ રી ગ	સા –

૦	૧
એ – –	ગ હી મા૦
– – –	સા સા રી

૧૦૭. રાસ. રાગ મિશ્ર. તાલ હીંચ. મધ્યમલય.

આભમાં ઝીણી ઝબુકે વીજળી રે,
કે ઝીણા ઝરમર વરસે મેહ રે, ગુલાબી કેમ કરી જાશો
ચાકરી રે,

ભીંજાય હાથી ને ભીંજાય ઘોડલાં રે,
કે ભીંજાય હાથીનો બેસતલ સુબો.... .... ગુલાબી૦

ભીંજાય મેડી ને ભીંજાય માળીયાં રે,
કે ભીંજાય મેડીની બેસતલ રાણી.... .... ગુલાબી૦

તમને વ્હાલી દરબારી ચાકરી રે,
કે અમને વ્હાલો તમારો જીવ........ .... ગુલાબી૦

૧	૦	૧	૦	૧
આ – ભ	માં આં –	ઝી – ણી	ઇ – ઝ	બુ – –
સા – સા	રી ગ –	રી – મ	– – મ	ગ – –

૦	૧	૦	૧	૦
કે એ –	વી – –	ઇ – જ	ળી – રે	એ – કે
રી સા –	ગ – –	– – રી	સા – સા	– – સા

૧	૦	૧	૦	૧
ઝી – –	ણા આ –	ઝ – ર	મ ર –	વ – ર
સા – –	રી ગ –	રી – મ	મ મ –	ગ – રી

૦	૧	૦	૧	૦
સે એ –	મે – ઘ	અ ગુ –	લા – –	બી – –
રી ગ –	રી – ગ	– રી –	સા – –	સા – –

૨	૦	૧	૦	૨
ડે – મ	ક રી –	જા – –	ગો ઓ –	આ – –
ગ – મ	મ ગ –	ગ – –	રી સા –	ગ – –

૦	૧	૦
આ – ક	રી – રે	શો – –
રી – ગ	સા – સા	– – –

૧૦૮. ગરબો. રાગ માઢ. તાલ હીંચ.

ઉગ્યો સખી ગૃષ્ટિનો શણુગાર હાગ, આવ્ય આવ્ય જોવાને ચંદ્રમાં.
જોને પ્રેમ ઘેલી ભૂમીના દેદાર, જોને ડોલે સૃષ્ટિ આનંદમાં.

સાખી—ધન્ય ધરા સુંદરી તને, ચતુર ચંદ્ર તુજ કાન્ત,
શાન્તિ પાઠ પઢાવતો સાધીને એકાન્ત.

ધરણી પડી પતિને પાય શિક્ષા શીરે ધરેરે,
ગુણીયલ ગોરી પતી ગુણ ગાય શાન્ત ચિત્તે સ્મરે રે,
ધરોને જેણી ધરતી માતાનું કહ્યુ કાન, પ્રીતેથી કરો સંસાર સુધારસ પ

સાખી—ચંદ્ર મુખે ચીડાઇને તારાનાં મુખ શ્યામ,
સદ્દગુણીનું મુખ ભાળીને રમે દુષ્ટના ગામ.

સખી જેને પતિનુ માન, તેના ગાંધર્વ ગાયે ગાન,
પામે દેવી સમાન સન્માન, રમે રામા રસીક લઈ તાન.

સાખી—ધરણી નાર સમ ગૃહીણીઓ સેવે સ્વામી પાસ,
ચતુર ચંદ્રસમ ધણી મળે, જય! જય! ત્યાં ઉચરાય.

(લીલુ-વેલી નાઇક

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
|| ઉ – ગો | સ ખી ઇ | સ અ ષિ | નો શ ણ | ગા આ આ |
|| સાં – ની | ધ ધ ની | પ ધ પ | સાં ની ધ | ગ મ પ |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| આ આ ર | હા – – | આ – ર | ચા – હ્ય | ચા આ હ્ય |
| ધ ની ધ | પ – – | – – પ | રી – પ | મ ગ મ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| જો ઓ ઓ | વા આ ને | ચં અં દ્ર | માં – – || જાને સખી ||
| રી ગ રી | પ ગ મ | રી ગ રી | સા – – || ઉગ્યો સખી ||

સાખી-- || ધ – ન્ય ધ ન – સું દ રી – ત ને ઓ ઓ – – |
|| ધ – ધ ધ ધ – ધ ધ ધ – ધ ની ધ પ – – |

| ચ તુ ર ચં અં દ્ર તુ જ કા – – – આ – – ન્ત | શાં – ન્તિ –
| મ પ મ ગ મ પ ધ ધ પ – – – – – – મ | ગ – ગ –

પા – ઠ પ ઠા વ તો ઓ ઓ | – – – સા – ધી – ને ઓ – –
ગ – ગ ગ ગ ગ મ ગ રી | – – – સા – રી – ગ પ – –

૧ ૦
ઓ ઓ – કાં – – ન્ત || ચલતી ઠીંચ૦ || ધ – ર | ણી – ઇ |
ગ રી – સાં – – – || || પ – પ | ધ – પ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| પ – ડી | ઈ – પ | તિ – – | ને ઓ – | પા – – |
| સાં – સાં | – – સાં | સાં – – | સાં રીં – | ની – – |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| આ – ય | શિ – ઇ | ક્ષા આ – | શી – રે | એ – ધ |
| – – સાં | ની – ધ | ધ ની – | પ – ધ | પ – ધ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| રે – એ | ઓ – એ | રે – – | એ – – | ગુણીયલ ||
| ની – સાં | ધ – ની | પ – – | – – – | ધરણી૦ ||

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
|| ઓ – ધ | રે – ને | શે – ન | ધ ર તી | ઇ મા – |
|| – – ધ | ની – ની | ની – ધ | પ ધ પ | – ધ – |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| તા – તું | ૮ હું – | કા – – | આ – આન || પ્રીતેથી કરો૦ ||
| ની – સાં | ની ધ – | પ – – | – – – || ધરીને એન૦ ||

સાખી—ચંદ્ર સુખો૦ || સ ખી – | જે – ને | એ – પ |
ધન્ય ધગ૦ || સાં સાં – | સાં – સાં | – – સાં |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
|| નિ – – | તું ઉ – | ગા – આ | આ – આ | ન – – |
|| સાં – – | સાં રેં – | ની – સાં | ધ – ની | પ – – |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| તે – ના | ગાં – ધ | અ – ર્વ | ગા – આ | યે એ એ |
| ની – ની | ની – ની | – – ની | ની – – | ની ધ પ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| ગા આ આ | આ આ આ | ન – – | ગા – ને | રે – ના |
| પ ધ ની | સા ની ધ | પ

૦	૧	૦	૧	૦
ઈ – સ	મા – ન	સ – ન	મા – આ	આ – આ
– – મ	મ – મ	મ – પ	ગ – મ	રી – ગ

૧	૦	૧	૦	૧
ન – –	ર મે –	શા – ગા	આ – ર	શિ – ઠ
સા – –	રી રી –	રી – રી	– – રી	રી – રી

૦	૧	૦	૧	૦
લ ઈ –	તા આ આ	આ આ આ	ન – –	અં – –
રી ગ –	સા રી ગ	મ ગ રી	સા – –	– – –

બાકી—‖ ધરણી નાર૦ ‖
‖ ધન્ય ધરા૦ ‖

૧૦૯. રાગ માઢ. તાલ ખેમટો. મધ્યમલય.

કાંટો વાગ્યો રે મારે કાળજે, જરી જરીમાં જીવડો ઉડી
જાય રે........કાંટો૦
પહેલે આણે હું આવી સાસરે,
પેલી પ્રીતમાં પીયુડો મારો, હું થકી રીસાય રે........કાંટો૦
વીત્યો વસંત વાત વાતમાં,
તોયે અમારા રીસામણા રોજ, રાતે વધતાં જાય રે....કાંટો૦
ચૈતર વૈશાખ લાગે દોહલા,
એક તો ગામે બળ્યાં જળ્યાં એમાં, વાયરા ઉના વાય રે....કાંટો૦
બચપણ સારૂં હતું તે સાંભરે,
સુઈ જુવાની ને ગળ્યા એ લાવા, હાથમાં કેમ સેકવાય રે....કાંટો૦

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
‖ કાં આં ટો | ઓ વા – | ગ્યો – રે | મા રે એ | કા – ળ
‖ રી ગ રી | પ મ – | ગ – સા | રી ગ રી | ની – રી

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| જે – – ‖ જ રી જ | રી માં આં | જી વ ડો | ઉ ડો એ |
| સા – – ‖ પ મ ગ | રી રી ગ | મ પ ધ | પ મ ગ |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| જા આ ય | રે – – ‖ કાં આં ટો | ઓ વા – | ગ્યો – રે |
| રી ગ રી | સા – – ‖ રી ગ રી | પ મ – | ગ – સા |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| મા રે એ | કા – ળ | જે – – ‖ પ હે લે | એ આ – |
| રી ગ રી | ની – રી | સા – – ‖ રી ગ રી | પ મ – |

૧ ૦ ૧ ૦ ૧
| ણે – હું | આ વી ઈ | સા – સ | રે – – ‖ પે લી પ્રી |
| ગ – સા | રી ગ રી | ની – રી | સા – – ‖ પ મ ગ |

૦ ૧ ૦ ૧ ૦
| ત માં આં | પી ધુ ટો | મા રો – | હું ઉં ઘ | ટી ઈ રી |
| રી રી ગ | મ પ પ | પ પ – | પ ધ પ | મ ગ મ |

૧ ૦
| સા આ ય | રે – – ‖ કાંટો૦ ‖ બાકીના અંતરા "પહેલે આંખે હું" પ્રમાણે વગાડવા.
| રી ગ રી | સા – – ‖

સારીગમ. સ્લોમાર્ચ. (વસંત-પ્રભા નાટક).

० १ ० १ ० १
‖ – પ પ | સાં – સાં | સાં પ પ | ધ – ધ | ધ ગ મ | પ – મ |

० १ ० १ ० १
| ગ – મ | પ – પ | પ – – ‖ સા રી ગ | રી ગ મ | ગ મ પ |

० १ ० १ ० १
| મ પ ધ | પ ધ પ | મ ગ ગ | રી ગ રી | સા – – ‖ સા – રી |

० १ ० १ ० १
| ગ – ધ | પ – મ | ગ – સા | રી – ગ | રી – ધ઼ | સા – – |

० १ ० १ ० १
| – – – ‖ ગ ગ ગ | ગ ગ ગ | પ પ પ | પ પ પ | મ મ મ |

० १ ० १ ० १
| મ મ મ | ધ ધ ધ | ધ ધ ધ | પ ધ પ | સા ની સાં | ધ ની ધ |

० १ ० १ ० १
| પ – – | સાં ની ધ | ની ધ પ | ધ પ મ | પ મ ગ | મ ગ રી |

० १ ०
| ગ રી સા | સા રી ગ | સા – – ‖ બીજી વાર બોલવી હોય તો
‖ સા પ પ ‖ સાં પછી તુરત પ પ | સાં સાં | ઉપાડી લેવું.

સારીગમ. કવીક માર્ચ—ચટક્કુચ. તાલ લાવણી.

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
|| સા ગ | સા ગ | સા ગ | મ઼ગ઼રી઼સા઼ | ની઼ રી | ની઼ રી | ની઼ રી |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ગ઼રી઼સા઼ની઼ | સા ગ | સા ગ | સા઼રી઼ગ઼મ઼ | પ – | મ઼ગ઼રી઼સા઼ |

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦
| ગ઼રી઼સા઼ની઼ | સા સા | સા – || સા સા | રી઼સા઼ની઼સા઼ | રી રી |

૧ ૨ ૩ ૦ ૧ ૨
| ગ઼રી઼સા઼રી઼ | ગ ગ | મ઼ગ઼રી઼સા઼ | ની઼ રી | સા – || ગ ગ

૩ ૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| મ઼ગ઼રી઼ગ઼ | મ મ | મ – | ગ ગ | મ઼ગ઼રી઼સા઼ | રી રી | રી –

૨ ૩ ૦ ૧ ૨ ૩
| પ પ | ધ઼પ઼મ઼ગ઼ | મં મ | પ઼મં઼ગ઼રી઼ | ગ ગ | મ઼ગ઼રી઼સા઼

૦ ૧ ૨ ૩ ૦ ૧
| ની઼ રી | સા – || સા઼ની઼ધ઼પ઼ | ની઼ધ઼પ઼મ઼ | ધ઼પ઼મ઼ગ઼ | પ઼મ઼ગ઼રી઼ |

૨ ૩ ૦ ૧
| મ઼ગ઼રી઼સા઼ | ગ઼રી઼સા઼ની઼ | સા સા | સા – ||

—

૧૧૨. રાગ કલ્યાણ. તાલે લાવણી. મધ્યમલય.

ચાલો સાહેલી (૨) ભુવનેશ્વરીનાં, સૌ મળીને દરશન કરીયે;
દુઃખ હરનારી, સુખ કરનારી, સુંત માની અંતર ધરીયે.
ભાવ ધરી જો પુજન કરીયે, તો ભવસીંધુથી તરીયે,
સુવા ચંદન કુમકુમ કેશર, અરચન કરીને મન ઠરીયે,
અબીલ ગુલાલને પુષ્પ માલથી, માને વધાવી મંદીર ભરીયે....ચાલો૦

(સૌભાગ્ય સુંદરી નાટક).

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ચા આ	લો —	સા —	હે એ	એ એ	એ એ	લી —	ઇ —
પ ધ	ધ —	રીં —	સાં રીં	ની સાં	ધ ની	પ —	— —
ભુ વ	ને —	શ્વ —	રી ઇ	ઇ ઇ	નાં —	આં —	આં —
ગ મ	ગ —	રી —	ગ મ	પ ધ	ધ —	— —	— —
સૌ ઉ	મ —	ળી —	ને —	એ —	દ —	ર —	શ —
પ ધ	પ —	મ —	ગ —	મ —	ધ —	પ —	ગ —
ન —	ક —	રી —	એ —	એ —	એ —	એ —	એ —
મ —	ગ —	રી —	સા —	રી —	ની —	સા —	— —
દુ —	ખ —	હ —	ર —	ના —	આ —	રી —	ઇ —
ગ —	મ —	ગ —	રી —	ગ —	મ —	પ —	— —
સુ —	ખ —	ક —	ર —	ના —	આ —	રી —	ઇ —
ગ —	મ —	ગ —	રી —	ગ —	મ —	ધ —	— —
સુ —	ર —	તી —	મા —	આ —	ની —	અં અં	ત —
ની —	રીં —	સાં —	ની —	ધ —	ધ —	મં પ	

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ર –	ધે –	રી –	યે એ	એ એ	એ એ	એ એ	એ – ‖
ગ –	ગ –	રી –	ગ મ	પ ધ	ની સાં	રીં ની	સાં – ‖

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
‖ ભા –	વ –	ધ –	રી –	ઇ –	જો –	ઓ –	પુ –
‖ સાં –	સાં –	સાં –	સાં –	ધ –	સાં –	રીં –	ગં –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
ઉ –	જ –	ન –	ઠ –	રી –	યે –	એ –	એ –
– –	ગં –	રીં –	સાં –	સાં –	ની –	– –	– –

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
તો –	ભ –	વ –	સિ –	ઇ –	ધુ –	ઉ –	થી –	ઇ –
ની –	ની –	ધ –	પ –	ગ –	પ –	ધ –	ની –	સાં –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ત –	રી –	યે – ‖	એ એ	એ એ	એ એ	એ એ	એ એ
ની –	ધ –	પ – ‖	ગ મ	પ ધ	ની સાં	રીં ગં	રીં સાં

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
એ એ	એ એ	એ એ	એ એ	એ એ	એ એ	એ એ ‖	સુ ઉ
ની ધ	ની સાં	રીં ગં	રીં સાં	ની ધ	ની સાં	રીં સાં ‖	પ ધ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
વા આ	સં અં	દ ન	કુ ગ	કુ ગ	ટે –	શ ર	આ ર
ધ રીં	રીં સાં	સાં ની	ધ ની	ની ધ	પ –	પ પ	ગ મ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
ચ ન	ક રી	ને –	ગ ન	ઠ રી	એ –	એ – ‖	અ ળી
ગ રી	ગ મ	પ –	ગ મ	ગ રી	સા –	– – ‖	ગ ગ

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
લ શુ	લા –	લ ને	પુ –	ષ્પ ગા	આ લ	થી –	ગા –
ગ ગ	પ –	પ પ	ધ –	ધ ધ	– ધ	ધ –	ની –

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	
ને વ	ધા વી	મં –	હી ર	ભ રી	યે –	એ –	ચા આ લો
ની ની	ના ની	ની –	ધ ની	સાં રીં	સાં –	– –	પ ધ ધ

૧૬૩. રાસ. રાગ મિશ્ર. તાલ લાવણી અને દાદરો.

વટ સાવિત્રી વ્રત આજ પુરણ કરીએ રે,
લઇ કુમ કુમ અક્ષત હાથ, ફળતો ધરીએં રે.
છે પવિત્ર વસ્ત્રો બ્હેન આપણ અંગે રે,
કરો પુજન વડનું આજ, સહીયર સંગે રે.
વિધિ આ વ્રત તણી સાંચવો તમો,
તો તો મંગળ તમારૂં થાય રે,
આયુષ્ય પ્યારા પતિનું રે વધારશો.
શાસ્ત્ર વિષે સુંદરતા શી એની લખી, (વિધિ૦ પ્રમાણે).
તેથી તમારૂં રૂડું થાય રે..............આયુષ્ય૦
કંકણ કર વિષે ચમકે તમારાં,
અંબોડા શિર પર શોભે છે સારા;
એ સહુ રહેશે રૂપાળાં, વ્રતની વિધિ સંભાળો,
ઝાંઝરનો ઝમકારો તમારો, લટકો મટકો ને ચટકો તમારો,
ખટકો હોય જો પ્યારો વ્રતની વિધિ સંભાળો.

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
વ ટ	અ સા	વિ ત્રી	ગ્ર ત	આ –	આ જ	પુ ઉ	ર ણ
સા સા	– સા	સા પ	પ પ	પ –	– ની	ધ પ	ગ ગ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
ક રી	એ એ	રે –	લ ઈ	કું મ	કું મ	અ અ	ક્ષ ત
મ પ	ધ પ	મ –	ગ મ	રી રી	ગ ગ	ગ મ	પ ધ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
હા –	આ થ	ફૂ ળ	તો એ	ધ રી	એં એ	રે –	એ –
પ –	– મ	ગ ગ	મ પ	ગ મ	રી ગ	સા –	– –

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
છે –	પ વિ	ઇ ત્ર	વ –	સો –	બે –	એં નેં	આ આ
સા –	સા સા	પ પ	પ –	પ –	પ –	– ની	ધ પ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
પ ણું	અં અં	ગે એ	રે –	ક રો	પુ –	જ ન	વ ડ
મ ગ	મ પ	ધ પ	મ –	ગ મ	રી –	ગ ગ	મ પ

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
નું ઉં	આ –	આ જ	સ હી	ચ ર	સં અં	ગે એ	રે –
પ ધ	પ –	– મ	ગ ગ	મ પ	ગ મ	રી ગ	સા –

	૧	૦	૧	૦	૧
તાલ	વિ – ધિ	ઈ આ –	વૃ ત ત	ણી – રે	સા આ ચ
દાદરો	સા – સા	ની સા –	રી રી ગ	મ – પ	રી પ મ

૦	૧	૦		૧	૨
ચે એ ત	મે – –	એ – –	તાલ	તે તે	મં ગ
ગ રી ગ	સા – –	– – –	લાવણી	સા સા	ની સા

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
ળ ત	મા આ	ઝૂં ઉં	થા ય	રે –	આઆગ્રુ	ઉ ષ્ય
સા સા	રી ગ	મ પ	નૌ ધ	પ –	મ પ મ	– સા

૨	૩	૦	૧	૨	૩	૦
’પ્યા રા	આ ગ	તિં નું	રેં વ	ધા ર	શો –	ઓ –
સા રી	– ગ	મ પ	મ ગ	રી ગ	સા –	– –

	૧	૦	૧	૦
તાલ	કં ક ણ	ક ર વિ પે	ચ મ કે ત	મા આ રાં –
દાદરો	સા ની સા	રી ગ મ ગ	રી પ મ ગ	રી ગ સા –

૧	૦	૧	૦	૧
અં બો ડા	શિ ર પ ર	શો ઓ ભે છે	સા આ રા –	એ મ હુ
સા ની સા	રી ગ મ ગ	રી પ મ ગ	રી ગ સા –	સા રી ગ

૦	૧	૦	૧	૦
રે શે રૂ	પા આ ળા આ	વૃ ત ની ઇ	વિ ઇ ધિ સં	ભા આ ળે ા –
મ પ મ	પ નૌ ધ પ	મ મ ગ રી	રી પ મ ગ	રી ગ સા –

૧	૦	૧	૦
ઝાં ઝ ર	નો ઓ ઝ મ	કા આ રો ત	મા આ રો –
સા ની સા	રી ગ મ પ	રી પ મ ગ	રી ગ સા –

૧	૦	૧	૦
લ ટ કો ઓ	મ ટ કો ને	ચ ટ કો ત	મા આ રો –
સા સા ની સા	રી ગ મ પ	રી પ મ ગ	રી ગ સા –

૧	૦	૧	૦
ણ ટ કો ઓ	હાં ય જો	’પ્યા આ રો ઓ	વૃતની૦
સા સા રી ગ	મ પ મ	પ નૌ ધ પ	

૧૧૪. રાગ બેંગાલી કાફી. તાલ ત્રિતાલ. વિલંબલય.

વન્દે માતરમ્, સુજલામ્, સુફલામ્, મલયજ શીતલામ્,
શસ્ય શ્યામલામ્, માતરમ્..........................વન્દે૦
શુભ્ર જ્યોત્સ્નામ, પુલકિત યામિનીમ્,
ફુલ કુસુમિત, દ્રુમદલ શોભિનીમ્, સુહાસિનીમ્,
સુમધુર ભાષિનીમ્, સુખદામ્, વરદામ્, માતરમ્....વન્દે૦

૦	૧	૨	૩
વ અં અં –	દે એ એ –	મા – આ ત	રં – – –
પ ગ નીં –	ગ રી ગ –	મ – પ ધ	પ – – –

૦	૧	૨	૩
સુ – – જ	લા – – આમ્	સુ – – ફ	લા – – આમ્
મ – – ગ	મ – – —	નીં – – ધ	પ – – —

૦	૧	૨	૩
મ લ ય જ અ	શી ઇ ઇ – ત	લા – – –	આ – – આમ્
પ મ ગ રી ગ	સા રી ગ – રી	સા – – –	– – – —

૦	૧	૨	૩
શ – – સ્ય	શ્યા – – મ	લા – – –	આ – – આમ્
સા – – રી	મ – – પ	ધ – – –	– – – —

૦	૧	૨	૩
મા આ – ત	રં – – –	અં – – અં	અં અં અં – અમ્
ધ નીં – રીં	સાં – – –	નીં – – ધ	નીં ધ પ – —

૦	૧	૨	૩
શુ – – ભ્ર	જ્યો – – –	ત્સ્ના – – –	આ – – આમ્
મ – – ધ	ધ – – –	નીં – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
પુ લ કિ ત	યા – આ મિ	ની – – –	ઈ – – ઈમ્
ધ નીં રીં સાં	ધ – નીં ધ	પ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
કુ લ કુ સુ	મી ત – –	અ – – –	અ – – –
ની ની ની ની	ની શાં – –	– – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
દ્રુ મ દ લ	શો ઓ ઓ – ભિ	ની – – –	ઇ – – ઇમ્
નીં રીં ધ ની	પ઼ ધ઼ નીં – ધ	પ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સુ હા આ –	આ – આ સી	ની – – –	ઈ – – ઇમ્
મ પ મ –	નીં – પ મ	ગ – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સુ મ ધુ ર	ભા આ – આ પિ	ની – – –	ઇ – – ઇમ્
ગ ગ રી ગ	સા઼ રી઼ – ગ રી	સા – – –	– – – –

૦	૧	૨	૩
સુ – ખ અ	દા – – આમ	વ – ર અ	દા – – આમ્
સા – ગ મ	પ – – —	ગ – મ પ	ધ – – —

૦	૧	૨	૩
મા આ – ત	રં – – –	અં – – અં	અં અં અં – અમ્
ધ ની – રીં	સાં – – –	ની – – ધ	ની઼ ધ઼ પ – —

૧૧૫. રાગ શંકરાભરણ. તાલ એકા.

૧	૧	૧	૧	૧	૧
ગૉડ્ –	સેઇવ્ –	અવર્ –	ગ્રે –	શ્યસ્ –	કીંગ્ –
રક્ષ –	દેવ –	તું –	મ્હા –	રા –	જા –
સા –	સા –	રી –	ની –	સા –	રી –

લૉંગ્ –	લીવ્હ્ –	અવર્ –	નો –	– બલ્	કીંગ્ –
બહુ –	જીવ –	જો –	મોટ –	– રા	જા –
ગ –	ગ –	મ –	ગ –	– રી	સા –

ગૉડ્ –	સેઇવ્ –	ધી –	કીંગ્ –	– –	– –
રક્ષ –	દેવ –	રા –	જા –	– –	– –
રી –	સા –	ની –	સા –	સા રી	ગ મ

સૅન્ડ્ –	હિમ્ –	વિક્ –	ટો –	– રિ	અસ્ –
એમ –	ને –	કર –	જય –	– વંત	મસ્ –
પ –	પ –	પ –	પ –	– મ	ગ –

હૅ –	પી –	ઍન્ડ્ –	ગ્લો –	– રિ	અસ્ –
સુખ –	શ્રી –	તિં –	નો –	– દે	યશ –
ગ –	મ –	મ –	ગ –	– ગ	રી –

લૉંગ્ –	ટુ ઉ	રે ઇન્	ઓ –	– વર	અસ્ –
લં –	ણા વ	રા જ	બહુ –	– વ	રસ –
ગ –	મ ગ	રી સા	ગ –	– મ	પ –

ગૉડ્ –	સેઇવ –	ધી –	કીં –	ઇં –	ઇંગ્ –
રક્ષ –	દેવ –	રા –	જા –	– –	– –
ધ –	ગ –	રી –	સા –	– –	– –

૧૧૬. રાગ ભૈરવી. તાલ લાવણી. મધ્યમલય.

આ જગમાંહી જેણે મન જીત્યું તે જીત્યું સર્વ ગણાય,
સ્વર્ગ તણાં પણ અલભ્ય સુખડાં, તેને તુચ્છ જણાય....આ જગમાં૦

વિષય માંહી મદમત્ત બનીને, માતંગ જુઓ સપડાય,
મધુરનાદના નાદ થકી મૃગ, પારધી હાથે હણાય....આ જગમાં૦

રૂપ પ્રકાશ દીપકનો દેખી, પતંગ બાળે કાય,
રહે જળમાં પણ રસના સ્વાદે, મીન તણો જીવ જાય....આ જગમાં૦

કઠણ કાષ્ટ છેદી નીસરે પણ, કમળ નહી છેદાય,
પરાગ ગંધે મસ્ત બની અલી, ફુલ કળી મહી ગુંગળાય....આ જગમાં૦

(મહાશ્વેતા).

૦	૧	૨	૩	૦	૧	૨
આ આ	જ ગ	માં –	હી –	જ –	ણે –	મ ન
સા રી	ની ની	સા –	રી –	ગ –	મ –	ગ મ

૩	૦	૧	૨	૩	૦	૧
જી ઇ	ત્યું G	તે એ	જી ઇ	ત્યુ G	સ અ	ર્વ ગ
રી ગ	સા રી	ની સા	સા ની	ગ મ	ગ રી	સા ની

૨ પ.ચ.	૩	૨ બી. ચ	૩	૦
ણા –	આ આય્	ણા આય	આ આ આ આ	આ આ આ આ
સા –	– —	સા —	સા રી ગ મ	પ મ ગ રી

૧	૨	૩	૦	૧	૨	૩
આ આ આ	સ્વ –	ર્ગ ત	ણાં –	પ ણ	અ લ	અ ભ્ય
સા ની સા	ધ					

०   ૧   ૨   ૩   ०   ૧
| સુ ણ | ડાં – || એ || તે ઓ | ને એ | તુ – | ચ્છ ગ |
| પ મ | મ – || વખત || મ ધ | પ ધ | મ – | પ ગ |

૨   ૩   ०   ૧   ૨   ૩   ०
| ણા આ | આ ય || આ આ | જ ગ || વિ ષ | ય માં | આં હી |
| ગ રી | ગ રી || સા રી | ની ની || ધ ધ | ધ ધ | – ધ |

૧   ૨   ૩   ०   ૧   ૨   ૩
| ગ દ | મ – | ત ણ | ની ઇ | ને – | મા તં | આં ગ |
| ધ ની | પ – | પ ધ | પ મ | મ – | મ ની | – ની |

०   ૧   ૨   ૩   ०   ૧   ૨
| જુ ઓ | સ પ | ડા – | આ – | આ – | આ આય || મ ધુ |
| ની ની | ધ પ | ધ – | – – | – – | – — || ની ની |

૩   ०   ૧   ૨   ૩   ०   ૧
| ર ના | આ દ | ના આ | ના આ | દ થ | કી ઇ | પ ણ |
| ની ની | – ની | સાં ના | ધ પ | ધ પ | ધ પ | મ મ |

૨   ૩   ०   ૧   ૨   ૩   ०
| પા આ | ર ધી | હા – | થે હ | ણા આ | આ આય || આ આ |
| મ ધ | પ ધ | મ – | પ મ | ગ રી | ગ રી || સા રી |

૧   ૨   ૩   ०   ૧   ૨
| જ ગ | માં – | હી – | જે – | ણે – | મ ન० ||
| ની ની | સાં – | રીં – | ગ – | મ – | ગ મ ||

શ્રીમતી વિદ્યાબ્હેન રમણભાઇ નીલકંઠ

તથા

સૌ. પ્રેમલીલા કે. મહેતા રચિત

ગૃહવિજ્ઞાનનાં નવીન પુસ્તકો.

બારથી ચૌદ વર્ષની કન્યાઓ, તથા ચૌદ વર્ષ ઉપરાતની કન્યાઓને માટે ગૃહવિજ્ઞાનના ઉપયોગી વિષય પર સરલ ભાષામા માહિતી આપનારા સચિત્ર પુસ્તકો

ગૃહદીપિકા.

પુસ્તક ૧ લુ મૂલ્ય ૦–૫–૦ પુસ્તક ૨ જુ મૂલ્ય ૦–૧૨–૦

નિશાળ છોડયા પછી અભ્યાસ વધારવાની—ગૃહજીવનને લગતી તાલીમ મેળવવાની-ઇચ્છા ધરાવનાર બ્હેનોને માટે **ગૃહવિજ્ઞાનને** લગતું એક પુસ્તક તૈયાર કરવા મુબઈ સરકારે ત્રણ વિદુષી બ્હેનોની એક કમીટી નીમી હતી તે કમીટીએ નિર્ણિત કરેલી રૂપરેખા પ્રમાણે આ પુસ્તકો લખવામા આવ્યા છે

શાળામા ભણતી બાળાઓને સહેલી ભાષામા ગૃહવિજ્ઞાનના મૂળતત્વોનુ જ્ઞાન આ પુસ્તકોદ્વારા બહુ સારી રીતે થઇ શકે તેમ છે તેથી કેટલીક પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક કન્યાશાળાઓ અને ફીમેલ ટ્રેનિગ કોલેજો આ પુસ્તકોનો પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે ઉપયોગ કરે છે. આ પુસ્તકોમા કુટુબનું આરોગ્ય, ઘરની વ્યવસ્થા, બાળ ઉછેર, કરકસર, માંદાની માવજત વગેરે ગૃહજીવનને લગતા તમામ વિષયો ઘણીજ સરળ ભાષામાં સચિત્ર આપવામા આવેલ છે, તેથી બ્હેનોનુ ગૃહવિજ્ઞાનને લગતુ અજ્ઞાન દૂર કરવામા એક બત્તીનુ કામ કરે છે

શ્રી કેળવણીમાં રસ લેતા તમામ શિક્ષક શિક્ષકાઓને-ખાસ કરીને કન્યાકેળવણીની સસ્થામા શિક્ષણ આપતા શિક્ષક શિક્ષિકાઓને ગૃહદીપિકાનાં આ પુસ્તકો એક વખત તપાસી જોવાને આગ્રહપૂર્વક વિનતિ કરવામા આવે છે

ગૃહદીપિકા પ્રથમ પુસ્તકમાં તમે શું જોશો ?

અ ગૃહવ્યવસ્થા.

(૧) ઘર — વ્યાવહારિક દ્રષ્ટિથી વાર્તારૂપે માહિતી
(૨) હવા ,,
(૩) ખોરાક ,,
(૪) પાણી ,,
(૫) કપડાં ,,
(૬) ઉપજખર્ચનો હિસાબ ,,

બ શરીરની રચના અને તેની સંભાળ.

(૧) શરીરની રચના
(૨) આપણે શું ખાઇએ છીએ ? અને શા માટે ખાઇએ છીએ?
(૩) પચેલા ખોરાકનો શરીરમાં ફેલાવો.
(૪) આપણે શ્વાસ શા માટે લઇએ છીએ ?
(૫) શરીરમાંનો કચરો.
(૬) શરીરનો રાજા.
(૭) ઇન્દ્રિયો.
(૮) શરીરની ચોકખાઇ.
(૯) આપણું શરીર કેવી રીતે વધે છે ?

ક ઘરમાં મંદવાડ અને અકસ્માત.

(૧) ઘરમાં દરદીની સંભાળ.
(૨) કેટલાક ઘરગથ્થુ ઇલાજ.
(૩) કેટલાક સાધારણ રોગો અને તે વખતે લેવાના ઘરગથ્થુ ઉપાયો
(૪) ચેપી રોગો અને તેમનો ફેલાવો.

શરીરને મજબુત બનાવવા માટે બ્હેનોને કરવાની કસરતો સંબંધી માર્ગદર્શન કરનારા ૧૧ ચિત્રો ખાસ ધ્યાન ખેંચે તેવા છે.

પ્રકાશક:
ડા. મોહન ચેતન એન્ડ સન્સ ગાન્ડોર.

ગૃહ દીપિકાના દ્વિતીય પુસ્તકમાં તમે શું જોશો ?

પહેલા પુસ્તકની સર્વ બાબતો આમાં આવે છે. પરંતુ તે પ્રત્યેક બાબતને ખુબ વિસ્તારીને આપવામાં આવેલી છે. બીજી રીતે કહીએ તો કેન્દ્રાનુસારી પદ્ધતિ એ પ્રથમ પુસ્તકની બાબતોને આપી છે. ટુંકામાં સ્ત્રીજીવનને લગતી સર્વ બાબતોની વિસ્તૃત ચર્ચા આ પુસ્તકમાં થએલી તમારી દૃષ્ટિએ પડશે. પહેલું પુસ્તક બારથી ચૌદ વર્ષની કન્યાઓને માટે છે ત્યારે આ બીજું પુસ્તક મોટી ઉમરની કન્યાઓ માટે છે. એટલે માધ્યમિક કન્યાશાળાઓ તથા ટ્રેનિંગ કૉલેજોમાં અભ્યાસ કરતી વિદ્યાર્થીનીઓને માટે ખાસ કરીને યોજવામાં આવેલું છે.

પહેલા પુસ્તકમાં જે જે વિષયો ચર્ચ્યા છે તે બધા વિષયોની વિસ્તૃત ચર્ચા ઉપરાંત નીચેના વિષયો આ પુસ્તકમાં વધારે છે.

બાળક.

(૧) જીંદગીની શરૂઆત
(૨) સગર્ભાની સંભાળ
(૩) બાળકની સંભાળ
(૪) બાળકોની માંદગી અને તેના ઉપાય
(૫) બાળકનું ચારિત્ર્ય

પ્રથમ પુસ્તકની પેઠે આ પુસ્તકમાં પણ ગૃહવ્યવસ્થાને લગતી બધી બાબતો જરૂરનાં ચિત્રો મૂકી વાર્તારૂપે સમજાવી છે. વિષય રજુ કરવાની શૈલી શાસ્ત્રીય નહિ પણ વ્યવહારિક રાખેલી છે. તથા વિષયોનુ નિરૂપણ નિબંધરૂપે ન કરતાં વાર્તારૂપે કરેલુ છે તેથી પ્રત્યેક માણસને આ પુસ્તક નવલકથાની પેઠે વાંચવુ ગમે તેવું છે.

ગૃહ દીપિકાનાં પુસ્તકો સંબંધે કેટલાક અભિપ્રાય.

સૌરાષ્ટ્ર:—આ પુસ્તકનું નામ જેટલું સુંદર છે તેટલુંજ સુંદર અંદરનું વસ્તુ છે. ગુજરાતની બે વિદુષી બ્હેનોએ આ ચોપડીના લેખનમાં પોતાના જ્ઞાનનો તેમજ ગૃહવ્યવસ્થાને લગતા પોતાના જાત અનુભવનો અર્ક ઉતારેલ છે. ઘરની શુદ્ધિ, તંદુરસ્તી, ચોકખાઇ, ખોરાક, પાણી, કપડાં વગેરે વિષયોપર તદ્દન ઉપેક્ષાને પામેલી એવી મૂલ્યવંત માહિતીઓને સૂચનાઓ આપેલી છે. ઘરની ને બાળકોની સાચવણમાં વ્યવહારૂ વિજ્ઞાન બહુ મોટો ભાગ ભજવે છે, પણ એ વિજ્ઞાનની કેટલીક સરલ ચાવીઓ વિષે આપણાં કુટુંબોનુ અજ્ઞાન હોવાથી ખાસ કરીને શાળામાં ભણતી કન્યાઓને એ દષ્ટિ અપાતીજ ન હોવાથી કુટુંબ જીવનનાં કેટલાય દુઃખો આપણે હાથે કરીને નોતરી લઇએ છીએ એ સ્થિતિ ટાળવા માટે આ પુસ્તકમાં સાદી' સીધી અને હાવકી રીતે ભરવામાં આવેલો અનુભવસંઘરો ઠીક ઉપયોગી થઇ પડશે.

મિસ સા. પ્રે. શાહ:-(પ્રિન્સિપાલ વનિતા વિશ્રામ ટ્રે. કૉલેજ મુબઇ) આ પુસ્તક બાળાઓને યોગ્ય ગૃહિણી બનાવવામાં મદદરૂપ હોવા સાથે રસિકરીતે લખાએલુ છે.

મિસ ઇન્દિરાબાઇ રાઉત. (પ્રિન્સિપાલ વનિતા વિશ્રામ ઇંગ્લીશ સ્કૂલ મુબઇ) ગૃહદીપિકાનાં બન્ને પુસ્તકો વિદ્યાર્થીઓને તથા અન્ય કોઇને આ વિષયની રસ સાથે જરૂરની માહિતી આપે એ રીતે લખાયાં છે તેથી પ્રત્યેક સ્ત્રી કેળવણી સંસ્થામાં વિજ્ઞાનના પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે આ પુસ્તકો દાખલ કરવા જેવાં છે.

પોપટલાલ અબાણી—(હેડમાસ્તર, બા. ટ્રેનિંગ કૉલેજ રાજકોટ.) ગુજરાતી ભાષામાં ગૃહવિદ્યાને લગતાં જે થોડાએક પુસ્તકો યોજાયાં છે તેમાં આ પુસ્તકો નવી ભાત પાડે તેવાં છે, અને તેમાં વિષયને નિરૂપણ કરવાની શૈલી એટલી બધી આકર્ષક છે કે એકાદ નવલિકાની પેરે તેનું વાચન સર્વ કોઇને રસ આપે તેમ છે.

મશહુર સંગીત વિશારદ.-

ગુજરાત ગંધર્વ માસ્તર વસન્તે અમારાં હારમોન્યમ માટે નીચે મુજબ સર્ટીફીકેટ આપેલ છે.

મેસર્સ હિંમતલાલ લલ્લુભાઈ એન્ડ બ્રધર્સ,

'જત આપને ત્યાં બનતાં હારમોન્યમ આપના કારખાનામાં જોવાનો સુઅવસર પ્રાપ્ત થતાં નિર્વિવાદ કહેવું પડે છે કે આપને ત્યાંની બનાવટ, અત્યુત્તમ અન્યથી અલગ આનંદ વર્ધન છે, એટલુંજ નહિં પણ સુરોની મીલાવટ સુર સહમજનાર માટે સંપૂર્ણ સંતોષદાયક છે એ અમારો અનુભવ અંદેશા રહિત અનુમોદન આપે છે.

લી૦

સંગીત રત્ન સંગીત ભાસ્કર,
બાલ ગંધર્વ માસ્તર વસંત.
(સુરત).

તા. ૨૫-૫-૩૧.
રાજકોટ.

દરેક પ્રકારનાં હેન્ડ અને ફોલ્ડીંગ હાર્મોનિયમ સ્ટોકમાં તયાર રાખીએ છીએ. તેમજ ખાસ ઓર્ડરથી પણ બનાવી આપીએ છીએ.

વધુ માટે મળો યા લખો:-

હિંમતલાલ લલ્લુભાઈ એન્ડ બ્રધર્સ.

ગ્રામોફોન અને હાર્મોનિયમ ડીલર્સ.

[illegible]